

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ І. І. МЕЧНИКОВА
ЕКОНОМІКО-ПРАВОВИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА ЕКОНОМІКИ ТА ПІДПРИЄМНИЦТВА

**Стратегічні пріоритети
соціально-економічного розвитку
в умовах інституційних перетворень
глобального середовища**

XI МІЖНАРОДНА НАУКОВО-ПРАКТИЧНА
КОНФЕРЕНЦІЯ

14 листопада 2024 року

Львів-Торунь
Liha-Pres
2024

Організаційний та програмний комітет:

Голова організаційного комітету: Ломачинська Ірина Анатоліївна – д.е.н., професор, завідувач кафедри економіки та підприємництва, Одеський національний університет імені І.І. Мечникова

Заступник голови організаційного комітету: Крючкова Наталія Михайлівна – к.е.н., доцент, Одеський національний університет імені І.І. Мечникова

Члени організаційного комітету:

Горняк Ольга Василівна – д.е.н., професор, професор кафедри економіки та підприємництва, Одеський національний університет імені І.І. Мечникова

Кузнецов Едуард Анатолійович – д.е.н., професор, завідувач кафедри менеджменту та інновацій, Одеський національний університет імені І.І. Мечникова

Якубовський Сергій Олексійович – д.е.н., професор, завідувач кафедри світового господарства і міжнародних економічних відносин, Одеський національний університет імені І.І. Мечникова

Прушківська Емілія Василівна – д.е.н., професор, професор кафедри виробничого та інноваційного менеджменту, Національний університет біоресурсів та природокористування

Мельник Віктор Миколайович – д.е.н., професор, професор кафедри фінансів, Університет Григорія Сковороди в Переяславі

Тюхтенко Наталія Анатоліївна – д.е.н., професор, професор кафедри менеджменту, Херсонський державний університет, заслужений працівник освіти України

Євтушенко Наталія Миколаївна – к.е.н., доцент, завідувачка кафедри фінансів, Університет Григорія Сковороди в Переяславі

Щур Роман Іванович – д.е.н., професор, професор кафедри фінансів, ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»

Шебаніна Олена В'ячеславівна – д.е.н., професор, декан факультету менеджменту, Миколаївський національний аграрний університет, заслужений працівник освіти України

Лю Маньчен – професор, декан бізнес-школи, Хуаїнський технологічний університет (Хуаїн, Китай)

Ду Чуньбу – к.е.н., науковий співробітник, Центральний університет фінансів і економіки (Пекін, Китай)

Мірослав Шредер – професор, декан факультету менеджменту, Університет Гданська (Гданськ, Польща)

Елеонора Санфіліппо – доктор економіки, професор, Університет Кассіно та Південного Лаціо (Кассіно, Італія)

Стратегічні пріоритети соціально-економічного розвитку в умовах інституційних перетворень глобального середовища: матеріали XI Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 14 листопада 2024 р.) – Львів-Торунь : Liha-Pres, 2024. – 320 с.

ISBN 978-966-397-438-5

Викладено тези доповідей учасників XI Міжнародної науково-практичної конференції «Стратегічні пріоритети соціально-економічного розвитку в умовах інституційних перетворень глобального середовища», яка відбулася у м. Одеса 14 листопада 2024 року.

330.34:330.111.66(062.552)

ЗМІСТ

СЕКЦІЯ 1. РОЗВИТОК ФІРМ В КОНТЕКСТІ СТРАТЕГІЧНИХ ЗМІН

Войцеховська А. О.

СТРАТЕГІЯ «БЛАКИТНОГО ОКЕАНУ»
ЯК ІНСТРУМЕНТ СТРАТЕГІЧНОГО ОНОВЛЕННЯ
В УМОВАХ ДИНАМІЧНОГО РИНКОВОГО СЕРЕДОВИЩА..... 10

Герасименко О. О.

БЕЗПЕКОВА КОМПОНЕНТА СТІЙКОГО РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВ
ЯК ІМПЕРАТИВ ТЕХНІКО-ТЕХНОЛОГІЧНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ
В УМОВАХ «ІНДУСТРІЇ 4.0» 15

Горбачова І. В., Кузнецов Ю. В.

СУЧАСНІ СТРАТЕГІЇ УПРАВЛІННЯ ВИРОБНИЧИМИ РЕСУРСАМИ 18

Дикий М. Ю.

АНАЛІЗ МІЖНАРОДНИХ МАРКЕТИНГОВИХ СТРАТЕГІЙ
У МІЖНАРОДНОМУ БІЗНЕСІ 22

Єрістов Д. М.

СПЕЦИФІКА УПРАВЛІННЯ
БУДІВЕЛЬНИМИ КОМПАНІЯМИ В УМОВАХ ВІЙНИ 27

Журавель К. О.

ТЕОРІЯ ЗОВНІШНІХ ЕФЕКТИВ:
ПОЗИТИВНІ ТА НЕГАТИВНІ ВПЛИВИ НА ЕКОНОМІКУ 30

Клименко Є. С.

ЕВОЛЮЦІЯ ТУРИСТИЧНОЇ ГАЛУЗІ
У СТРУКТУРІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ..... 33

Ковальчук Ю. І.

ТАКТИЧНЕ УПРАВЛІННЯ Е-БІЗНЕСОМ:
АДАПТАЦІЯ ДО ЦИФРОВИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ..... 37

Kochkina Nataliia, Macchia Silvia, Floris Michela

EXPLORING LANGUAGE USE
IN ITALIAN SUSTAINABILITY REPORTING:
A CLUSTER ANALYSIS..... 40

Ксандінов Н. Т.

ТЕНДЕНЦІЇ ІНВЕСТИВАННЯ У ПОРТОВІЙ ГАЛУЗІ 45

Кузьмич А. В.

ІНТЕГРАЦІЯ ПРОЄКТНОГО УПРАВЛІННЯ
У СТРАТЕГІЧНІ ПРІОРИТЕТИ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ
ПІДПРИЄМСТВ В УМОВАХ ВОЄННИХ ВИКЛИКІВ..... 49

Максимова Ю. О., Максимов О. С.

ПРИЙНЯТТЯ УПРАВЛІНСЬКИХ РІШЕНЬ НА ПІДПРИЄМСТВІ
З ВИКОРИСТАННЯМ НЕСТРУКТУРОВАНИХ ПОТОКІВ ДАНИХ 52

Михайлишин В. В. МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ АНАЛІЗУ ПІДХОДІВ ДО ФОРМУВАННЯ СТЕЙКХОЛДЕРНО-ОРІЄНТОВАНОЇ СТРАТЕГІЇ УПРАВЛІННЯ ТУРИСТИЧНИМ ПІДПРИЄМСТВОМ	54
Орлова Н. В. ТРАНСФОРМАЦІЯ БІЗНЕС-МОДЕЛІ ПІДПРИЄМСТВА В УМОВАХ ПІДВИЩЕННЯ РИЗИКІВ ЗОВНІШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА	58
Панцук А. А. РОЗРОБКА СТРАТЕГІЙ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВА НА ОСНОВІ ЕКОНОМІЧНОГО АНАЛІЗУ	61
Пилипенко І. М. ФАКТОРИ, ЩО ФОРМУЮТЬ ІННОВАЦІЙНИЙ ПОТЕНЦІАЛ В ЕЛЕКТРОННІЙ КОМЕРЦІЇ	64
Пшенова Ю. О. ВПЛИВ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ НА СТРАТЕГІЧНІ НАПРЯМКИ РОЗВИТКУ ФІРМ: АДАПТАЦІЯ ДО МІЖНАРОДНИХ РИНКІВ	67
Сереженкова О. І., Перелі О. Б. РОЛЬ СОЦІОКУЛЬТУРНИХ ЗМІН У ЦИФРОВІЙ ТРАНСФОРМАЦІЇ УКРАЇНСЬКОГО БІЗНЕСУ	70
СЕКЦІЯ 2. ФОРМУВАННЯ СТРАТЕГІЙ РОЗВИТКУ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ	
Вербицький Д. В. ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД РЕГУЛЮВАННЯ ТА ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНИЙ ІНСТРУМЕНТАРІЙ НА ПРИКЛАДІ ОРГАНІЧНОГО ВИРОБНИЦТВА	73
Карпенко М. Ю. ПРІОРИТЕТИ ПІДВИЩЕННЯ ФІНАНСОВОЇ СПРОМОЖНОСТІ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД	77
Ковальчук В. О. ВПЛИВ ВІЙНИ НА ФІНАНСОВИЙ ПОТЕНЦІАЛ РЕГІОНІВ КРАЇНИ	82
Котелевська Я. В. МОДЕЛІ РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ НА ОСНОВІ СУЧАСНИХ ПІДХОДІВ	85
Побережець О. В. СТРАТЕГІЇ РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ У ПОВОСННИЙ ПЕРІОД	89
Шебаніна О. В., Жебко О. О., Ткаченко М. О. ДЕРЖАВНО-ПРИВАТНЕ ПАРТНЕРСТВО У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ: ГАЛУЗЕВІ ТА РЕГІОНАЛЬНІ АСПЕКТИ	92

СЕКЦІЯ 3. СТРАТЕГІЧНІ ПРІОРИТЕТИ ДЕРЖАВИ В УМОВАХ ІНСТИТУЦІЙНИХ ЗМІН

Бикова А. Л., Новіков Д. Є.
РОЛЬ СОЦІАЛЬНИХ І ЕКОНОМІЧНИХ РЕФОРМ
У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ В СУЧАСНОМУ СВІТІ96

Горняк О. В.
СУЧАСНА ЕКОНОМІЧНА ПОЛІТИКА
В КОНТЕКСТІ ТЕОРІЇ КОНСТИТУЦІЙНОЇ ЕКОНОМІКИ99

Дубінчин В. В.
ТЕОРЕТИЧНЕ ТА ПРАКТИЧНЕ ЗНАЧЕННЯ
ІНСТИТУЦІОНАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОМИСЛОВОСТІ.....103

Kriuchkova Nataliia, Novokhatska Tetiana
ECONOMIC TRANSFORMATIONS IN UKRAINE
UNDER THE DIGITALIZATION INFLUENCE106

Піріашвілі О. Б.
СТРАТЕГІЧНІ ПРІОРИТЕТИ РОЗВИТКУ
ТРАНСПОРТНОЇ ЛОГІСТИКИ УКРАЇНИ109

Рудич А. А.
ІНСТИТУЦІЙНІ ПЕРЕШКОДИ ДЛЯ РОЗВИТКУ
ЛІТІЄВО-ТИТАНОВОГО КЛАСТЕРА В ЕКОНОМІЦІ УКРАЇНИ112

Рябков С. О.
ТРАНСФОРМАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ
В СОЦІОЕКОНОМІЧНІЙ СИСТЕМІ УКРАЇНИ.....116

Самошкіна О. А.
СТРАТЕГІЧНІ ПРІОРИТЕТИ БЮДЖЕТНОГО РЕГУЛЮВАННЯ
РОЗВИТКУ АГРАРНОГО СЕКТОРУ ЕКОНОМІКИ
В СУЧАСНИХ УМОВАХ ГОСПОДАРЮВАННЯ.....120

Сердюк Ю. Ф.
АСПЕКТИ ОБЛІКОВО-АНАЛІТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
УПРАВЛІННЯ ЕКОНОМІЧНОЮ БЕЗПЕКОЮ ПІДПРИЄМСТВА126

Тюхтенко Н. А.
ІНКЛЮЗИВНІ ІНСТИТУТИ ЯК ЗАПОРУКА ПРОЦВІТАННЯ
В КОНТЕКСТІ ЕКОНОМІЧНОЇ НОБЕЛЕЛОГІЇ
Й ВІТЧИЗНЯНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ129

СЕКЦІЯ 4. ДЕМОГРАФІЯ, ЕКОНОМІКА ПРАЦІ, СОЦІАЛЬНА ЕКОНОМІКА І ПОЛІТИКА

Аксьонова С. Ю., Черепанський М. Ф.
РОЛЬ СОЦІОЛОГІЧНИХ ОБСТЕЖЕНЬ
У ФОРМУВАННІ ДЕМОГРАФІЧНОЇ ПОЛІТИКИ132

Бондаревська К. В., Сагач А. І.
ОСВІТА В УМОВАХ ВІЙНИ: ВИКЛИКИ, ПЕРСПЕКТИВИ
ТА ВПЛИВ НА СОЦІАЛЬНУ БЕЗПЕКУ137

Водкевич В. Д. РОЛЬ ЕФЕКТИВНИХ КОМУНІКАЦІЙНИХ ПРАКТИК В УПРАВЛІННІ ПЕРСОНАЛОМ: ПОМ'ЯКШЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ НАПРУГИ В КОМАНДАХ	140
Доброва Т. Г. ВІДНОВЛЕННЯ ТРУДОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ – ПРІОРИТЕТНЕ ЗАВДАННЯ НА ШЛЯХУ ДО ВІДРОДЖЕННЯ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ	143
Кобеля-Звір М. Я., Звір Ю. В. АНАЛІЗ ОСОБЛИВОСТЕЙ ГРАНТОВИХ МОЖЛИВОСТЕЙ ПРОГРАМИ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІННОВАЦІЙНОЇ РАДИ «EIC PATHFINDER».....	147
Коваль С. Д., Устименко А. М. СОЦІАЛЬНІ АСПЕКТИ СТАЛОГО БУДІВНИЦТВА.....	151
Крімер Б. О., Потіха Т. Я. ЗАХИСТ РЕПРОДУКТИВНИХ ПРАВ У ЄС: НАДНАЦІОНАЛЬНИЙ РІВЕНЬ	154
Невар А. В. НЕСТАНДАРТНІ ФОРМИ ЗАЙНЯТОСТІ В ПЕРІОД ВОЄННОГО СТАНУ	158
Присяжна Л. В. СОЦІАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ БІЗНЕСУ В УМОВАХ ЦИФРОВОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ	162
Слюсар Л. І. УКРАЇНСЬКА СІМ'Я В УМОВАХ СУЧАСНИХ ІНСТИТУЦІЙНИХ ПЕРЕТВОРЕНЬ: ШЛЯХИ МІНІМІЗАЦІЇ ІСНУЮЧИХ РИЗИКІВ	165
Харченко В. М. ФОРМУВАННЯ РЕГІОНАЛЬНОГО ЗРОСТАННЯ В УМОВАХ ЦИФРОВОЇ ЕКОНОМІКИ	168
СЕКЦІЯ 5. ФІНАНСОВА СИСТЕМА УКРАЇНИ: ІНСТИТУЦІОНАЛІЗАЦІЯ РОЗВИТКУ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ	
Балаба А. Г. НАПРЯМИ ПОКРАЩЕННЯ РЕГУЛЮВАННЯ ЗОВНІШНІХ БОРГОВИХ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ З ДОТРИМАННЯМ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ	171
Буділовська В. В. РЕАЛІЗАЦІЯ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ УПРАВЛІННЯ ЗЕМЕЛЬНИМИ РЕСУРСАМИ В УКРАЇНІ	175
Гонгало С. О. ІНСТИТУЦІЙНА ТРАНСФОРМАЦІЯ СИСТЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІНАНСОВОЇ СТАБІЛЬНОСТІ ФОНДОВОГО РИНКУ УКРАЇНИ.....	178

Гребенозко Ruslan CONCEPTUALIZATION OF FISCAL POLICY IN THE PARADIGM OF POST-WAR ECONOMIC MODERNIZATION	182
Карасьова А. В., Краснова І. В. СТРАХУВАННЯ МАЙНА ЯК ІНСТРУМЕНТ ЗАХИСТУ БІЗНЕСУ В УМОВАХ ВОЄННИХ ВИКЛИКІВ.....	185
Кміть В. М., Василенко М. Д. СТАН І ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ПОДАТКОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ: КОРОТКИЙ АНАЛІЗ	189
Кустрин А. Б. ЕФЕКТИВНІСТЬ БАНКІВСЬКОЇ ПІДТРИМКИ МАЛОГО БІЗНЕСУ: МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ ОЦІНЮВАННЯ.....	193
Лешук Г. В., Сорохманюк В. П. РОЗВИТОК КОНТРОЛЬНО-РЕВІЗІЙНОГО ПРОЦЕСУ В УКРАЇНІ	198
Ломачинська І. А. ЩОДО ФОРМУВАННЯ НОВОЇ ПАРАДИГМИ ІНВЕСТУВАННЯ В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНИХ ЗМІ	202
Мельник В. М., Гребеножоко В. О. КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ ФІСКАЛЬНОГО МЕХАНІЗМУ У ПАРАДИГМІ СТАЛОГО РОЗВИТКУ	206
Нікіфоров П. О., Легкоступ І. І. РОЛЬ МІЖНАРОДНОЇ ДОПОМОГИ У ФОРМУВАННІ ДОХОДІВ БЮДЖЕТУ УКРАЇНИ ПЕРІОДУ ВОЄННОГО СТАНУ	210
Тимошенко А. А. РОЛЬ МІЖНАРОДНИХ ФІНАНСОВИХ ОРГАНІЗАЦІЙ У РЕФОРМУВАННІ ФІНАНСОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ.....	214
Фесенко В. В., Телеп С. Г. КОНТРОЛЬ ЯКОСТІ АУДИТУ ТА АУДИТОРСЬКИХ ПОСЛУГ: ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНІ ПЕРСПЕКТИВИ УКРАЇНИ	218
СЕКЦІЯ 6. МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ В УМОВАХ ІНСТИТУЦІОНАЛІЗАЦІЇ ТА ГЛОБАЛЬНОЇ КОНВЕРГЕНЦІЇ	
Vokhan Alina GLOBALISM AND STRATEGIC DIPLOMACY VECTORS	221
Верстюк О. М. ЕФЕКТ ГЛОБАЛЬНОЇ КОНВЕРГЕНЦІЇ: ПЕРЕВАГИ ТА ВИКЛИКИ.....	224
Колесник М. В. РОЗВИТОК ІННОВАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ У КОНТЕКСТІ ДІДЖИТАЛІЗАЦІЇ РИНКОВОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ.....	226

Кравченко-Угрехелідзе А. В. ТОРГОВЕЛЬНА ВІЙНА МІЖ США ТА КНР: НАСЛІДКИ ДЛЯ УКРАЇНИ ТА СТРАТЕГІЇ АДАПТАЦІЇ.....	230
Мельник О. В. ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ ЕКСПОРТНО-ІМПОРТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	233
Міхель Р. В. ЗМІНА ВЕКТОРУ УКРАЇНСЬКО-ПОЛЬСЬКОГО ТРАНСКОРДОННОГО СПІВРОБІТНИЦТВА В УМОВАХ ВІЙНИ	235
Музиченко М. В. ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ РИНКУ ПРИРОДНОГО ГАЗУ ІНДІЇ.....	239
Okhrimenko Oksana WORLD ECONOMIC DEVELOPMENT ON FAULT LINES	242
Пахомов В. А. АУТСОРСИНГ ЯК ФОРМА СПІВРОБІТНИЦТВА НА СВІТОВОМУ РИНКУ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАТИВНИХ ПОСЛУГ	246
Скороход І. П. ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ.....	249
Скрипник Н. Є., Величко Є. РИЗИКИ ГЛОБАЛЬНОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ДЕСТАБІЛІЗАЦІЇ	252
Торяник Я. І. КОМПАРАТИВНІ ПЕРЕВАГИ ТОРГОВЕЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИН МІЖ КОРОЛІВСТВОМ САУДІВСЬКА АРАВІЯ ТА РЕСПУБЛІКОЮ ІНДІЯ.....	256
Тузов Є. О. БАГАТОФАКТОРНА МОДЕЛЬ РОЗВИТКУ ЗОВНІШНЬОТОРГОВЕЛЬНИХ ВІДНОСИН МІЖ УКРАЇНОЮ ТА ЯПОНІСІЮ.....	260
Угрехелідзе Т. Ю. РОЛЬ НЕТАРИФНИХ МЕТОДІВ РЕГУЛЮВАННЯ ЗОВНІШНЬОЇ ТОРГІВЛІ ПОСЛУГАМИ	264
Хлевицька Т. Б., Пінкевич М. М. ІННОВАЦІЙНІ РІШЕННЯ ДЛЯ ЕЛЕКТРОННОЇ КОМЕРЦІЇ В РИТЕЙЛІ ТА ДИСТРИБУЦІЇ: ІНТЕГРАЦІЯ УКРАЇНИ В МІЖНАРОДНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ ПРОСТІР.....	268
Хлевицька Т. Б., Нечитайло В. М. РОЗВИТОК ЕЛЕКТРОННОЇ КОМЕРЦІЇ ТА ЇЇ ІНТЕГРАЦІЯ В МІЖНАРОДНУ ТОРГІВЛЮ: ПЕРСПЕКТИВИ ТА ВИКЛИКИ ДЛЯ УКРАЇНСЬКОГО МАЛОГО БІЗНЕСУ ...	271
Шмуригін А. В. ПРОБЛЕМАТИКА РОЗВИТКУ МІЖНАРОДНОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	274

Якубовський С. О., Родіонова Т. А., Герасименко Ю. О.
ДИНАМІКА СКЛАДОВИХ ПОТОЧНИХ РАХУНКІВ
ПЛАТІЖНИХ БАЛАНСІВ КРАЇН ПЕРСЬКОЇ ЗАТОКИ
В УМОВАХ ПОВНОМАСШТАБНОЇ АГРЕСІЇ РОСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ278

Яценко О. М.
ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЕКСПОРТУ
АГРОПРОДОВОЛЬЧОЇ ПРОДУКЦІЇ УКРАЇНИ282

СЕКЦІЯ 7. МАТЕМАТИЧНІ МЕТОДИ, МОДЕЛІ ТА ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ В ЕКОНОМІЦІ

Долматов С. В.
АСПЕКТИ ВДОСКОНАЛЕННЯ АНАЛІТИЧНОЇ СИСТЕМИ БАНКУ
В УМОВАХ ВІЙНИ285

Касьянова В. А., Кабак А. А.
ОЦІНКА ВИРОБНИЧИХ РИЗИКІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ288

Щитов Д. М., Мормуль М. Ф., Щитов О. М.
ОЦІНКА ЕФЕКТИВНОСТІ УКРАЇНСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ Е-КОМЕРЦІЇ
ЗА ДОПОМОГОЮ БАГАТОКРИТЕРІАЛЬНОГО АНАЛІЗУ290

СЕКЦІЯ 8. РАЦІОНАЛЬНЕ ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ ТА СТАЛИЙ РОЗВИТОК ЕКОНОМІКО-ЕКОЛОГІЧНИХ СИСТЕМ

Андрущенко О. С.
«ЗЕЛЕНІ» ФІНАНСИ ЯК СУЧАСНИЙ ІНСТРУМЕНТ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
ФІНАНСУВАННЯ ПРИРОДООХОРОННИХ ЗАХОДІВ294

Арестов С. В.
ІНВЕСТИЦІЇ В ЕКОЛОГІЧНІ ПОСЛУГИ ЯК ФАКТОР,
ЩО ВПЛИВАЄ НА РАЦІОНАЛЬНЕ ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ299

Берников В. В.
ФІНАНСОВО-ПОДАТКОВІ ІНСТРУМЕНТИ СТАЛОГО РОЗВИТКУ
ЕКОНОМІКО-ЕКОЛОГІЧНИХ СИСТЕМ303

Ситайло У. В.
ДЕСТРУКТИВНІ ПРОЯВИ ESG-ПРАКТИК
ЯК ЗАГРОЗА СТАЛОМУ ЕКОНОМІЧНОМУ РОЗВИТКУ306

Сриберко А. А.
БЛАКИТНА ЕКОНОМІКА
ЯК ЕФЕКТИВНИЙ ПІДХІД ДО СТАЛОГО РОЗВИТКУ
ПРИМОРСЬКИХ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ309

Shabatara Tetiana, Yakovenko Alla, Stepanova Margarita
THE USE OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE TECHNOLOGIES
FOR PREDICTING CLIMATE THREATS
AND THEIR IMPACT ON AGROECOSYSTEMS.....313

СЕКЦІЯ 1. РОЗВИТОК ФІРМ В КОНТЕКСТІ СТРАТЕГІЧНИХ ЗМІН

Войцеховська А. О.

аспірантка,

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

Науковий керівник: Ломачинська І. А.

доктор економічних наук, професор,

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

DOI: <https://doi.org/10.36059/978-966-397-438-5-1>

СТРАТЕГІЯ «БЛАКИТНОГО ОКЕАНУ» ЯК ІНСТРУМЕНТ СТРАТЕГІЧНОГО ОНОВЛЕННЯ В УМОВАХ ДИНАМІЧНОГО РИНКОВОГО СЕРЕДОВИЩА

Успіх компаній усе більше залежить від їхньої здатності адаптувати та відроджувати свої ринкові стратегії під нестійке навколишнє середовище. Оновлення ринкової стратегії стосується не лише аспектів формулювання нових стратегій створення цінності для споживачів, але й аспектів впровадження стратегічної переорієнтації та репозиціонування.

Посилення ринкової динаміки та конкурентний тиск руйнують конкурентну диференціацію компаній. За цих обставин компанії змушені переглянути своє позиціонування на ринку та стратегії створення цінності для клієнтів. Це вимагає проактивного підходу до виявлення змін у зовнішньому середовищі та реагування на них, одночасно сприяючи інноваціям та гнучкості в організації.

Стратегічне оновлення – це процес змін і результат коригування стратегічного напрямку, які можуть визначити довгострокову конкурентоспроможність фірми. Метою стратегічного оновлення є забезпечення стратегічної відповідності між внутрішніми можливостями фірми та змінами у зовнішньому середовищі, включаючи технології, ринки, галузі та економіку, які вимагають зміни статус-кво ведення бізнесу.

Існує два типи стратегічного оновлення (рис. 1). Поступове оновлення відбувається через низку регулярних адаптацій до змін комерційного середовища. Трансформаційне оновлення відбувається через радикальні зміни в стратегічному управлінні та усунення або заміну ключових функцій і підрозділів у фірмі.

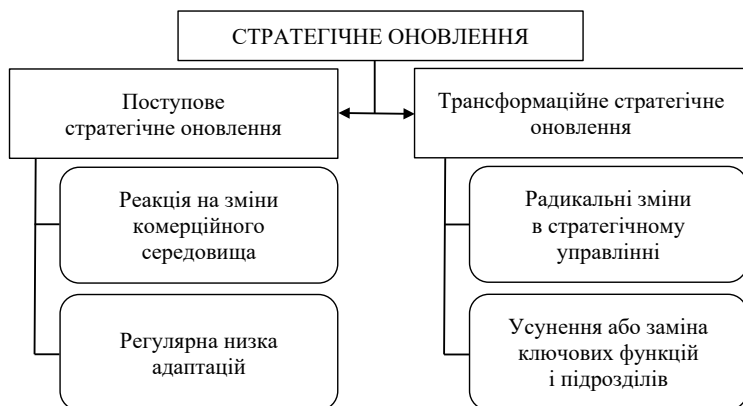

Рис. 1. Типи стратегічного оновлення

Джерело: складено автором

Поступове стратегічне оновлення базується на низці регулярних незначних коригувань у фірмі з метою послаблення зовнішнього тиску. Поступові зміни та адаптація, якщо вони здійснюються ефективно, дають змогу організаціям справлятися зі змінами, що відбуваються.

Основні зміни, такі як поява онлайн-технологій, радикальні зміни в регулюванні чи економічна криза, можуть змусити компанію кардинально змінити свою операційну установку та стратегічний напрямок.

Для того щоб забезпечити ефективне стратегічне оновлення, компаніям необхідно шукати інноваційні підходи, які здатні не тільки адаптуватися до зовнішніх змін, але й створювати нові можливості для розвитку. Традиційні методи конкуренції в рамках існуючих ринків часто призводять до жорсткого суперництва і обмеження зростання, особливо в умовах насиченого ринкового середовища. У такій ситуації компаніям важливо знайти спосіб вийти за межі усталених правил і побудувати власний унікальний простір, де вони зможуть задовольнити попит, на який інші гравці ще не звернули уваги.

Саме цю можливість пропонує стратегія «блакитного океану», описана Чан Кімом і Рене Моборном у книзі «Blue Ocean Strategy» [1]. Обрана стратегія базується на створенні нового ринкового простору без конкуренції. Відмова від боротьби за частку на вже існуючих ринках і фокус на інноваціях дозволяє компаніям прокладати свій шлях, формуючи попит і залучаючи нових споживачів. Принципи стратегії «блакитного океану» можуть стати важливим інструментом для тих компаній, що прагнуть стійкого зростання і стратегічного оновлення

(рис. 1). Цей підхід має вирішальне значення в сучасній глобальній економіці, де підприємства прагнуть до інновацій і сталого зростання.

Авторами вперше введено терміни «блакитний океан» та «червоний океан». «Червоний океан» – це всі існуючі сьогодні галузі промисловості (відомий ринковий простір). У червоних океанах межі галузі визначені та прийняті, а конкурентні правила гри відомі. Тут компанії намагаються перевершити конкурентів, щоб отримати більшу частку існуючого попиту. Продукти стають товарами, що призводить до жорстокої або «кривавої» конкуренції – звідси термін «червоні океани».

«Блакитні океани» – позначають усі галузі, які сьогодні не існують (невідомий ринковий простір, незаплямований конкуренцією). У блакитних океанах попит створюється, а не бореться за нього. Є широкі можливості для прибуткового та швидкого зростання. У блакитних океанах конкуренція не має значення, тому що правила гри чекають на встановлення. Блакитний океан є аналогією для опису ширшого, глибшого потенціалу, який можна знайти в незвіданому ринковому просторі. Блакитний океан величезний, глибокий і потужний з точки зору прибуткового зростання [2].

Стратегія «червоного океану»	Стратегія «блакитного океану»
Конкурування в існуючому ринковому просторі	Створення безперечного нового простору
Перемога над конкурентами	Конкуренція стає неактуальною
Використання існуючого попиту	Створення і захоплення нового попиту
Знаходження компромісу між ціною і відомістю	Порушення компромісу між ціною і відомістю
Узгодження всієї системи діяльності фірми з її стратегічним вибором диференціації або низьких витрат	Вирівнювання всієї системи діяльності фірми в гонитві за диференціацією та низькою собівартістю

Рис. 2. Порівняльна характеристика принципів стратегій червоного та блакитного океанів

Джерело: складено автором

Можна створити блакитний океан, змінивши межі ринку та зосередившись на «ціннісних інноваціях», щоб створити новий попит. Використання такого підходу допоможе значно відрізнити бізнес від існуючих конкурентів. Якщо все зроблено правильно, то це призведе до неактуальності конкуренції.

Ключовим принципом тут є «цінність інновацій», що є простим, але складним поняттям. Ціннісні інновації не обов'язково покладаються на технологічні прориви. Натомість вони творчо реорганізують існуючі технології, щоб запропонувати унікальну цінність [3].

Яскравим прикладом успішного впровадження і реалізації стратегії блакитного океану є компанія Southwest Airlines – один із найбільших лоукостерів США. Компанія знайшла свою нішу, зруйнувавши компроміс між авіакомпанією та автомобільним транспортом. На відміну від більшості своїх конкурентів, Southwest відмовився від вибору класу місць для сидіння та підключення до вузла. Це значно знизило ціни на квитки та харчування на борту. Метою компанії було підвищення рівня обслуговування клієнтів і швидкості транспорту вище ніж у галузевих стандартів. І це створило часті відправлення з точки в точку, щоб запропонувати гнучкі та прості рішення, які скоротили час у дорозі та витрати на короткі маршрути.

Компанія Apple також не винайшла ні перший MP3-плеєр, ні перший мобільний телефон, але iPod, а потім iPhone продовжують домінувати на ринках музики та мобільних пристроїв, незважаючи на те, що вони не мали першочергової переваги. Компанія змогла по-новому адаптувати та розширити свої комп'ютерні технології та маркетинговий досвід, і в процесі створити нові платформи для покупки музики та програм для підтримки споживчих продуктів [4].

На практиці існує також тенденція до використання стратегії блакитного океану не тільки при плануванні стратегії компанії, а і на різних аналітичних рівнях. Наприклад, уряд Малайзії запровадив «Національну стратегію блакитного океану» (2016), як новий підхід до реформи державних послуг, який підкреслює важливість співпраці, побудови стосунків та ціннісних інновацій як критичних імперативів для управління та надання послуг [5]. Згідно з принципами стратегії, вибираються та впроваджуються лише ті програми, які мають низьку вартість, мають високий вплив і можуть бути швидко виконані. Різноманітні проекти, впроваджені за стратегії блакитного океану створили значну цінність, пропонуючи новітні рішення проблем надання послуг із значним впливом [6]. Вони допомогли вирішити ряд економічних і соціальних проблем. Крім того, вони допомогли знизити вартість надання послуг, усунувши відокремленість між міністерствами та відомствами та сприяючи співпраці між ними.

В умовах динамічного ринкового середовища простір для зростання обмежений, компаніям слід намагатися шукати вертикалі, щоб знайти нові сектори, де вони зможуть отримати незаперечну частку ринку і задовільнити новостворений попит кращим продуктом, який робить конкуренцію неактуальною. Ці приклади демонструють, як стратегія «блакитного океану» дозволяє компаніям та урядам створювати нові

ринкові простори, надавати унікальні ціннісні пропозиції та досягати довгострокових конкурентних переваг шляхом вирішення незадоволених потреб та впровадження інновацій за межі традиційної конкуренції.

Література:

1. W Chan Kim. Blue Ocean Strategy. 2006.
2. Реббу М. Виявлення комплексної теоретичної картини стратегії блакитного океану. *Журнал дослідження менеджменту та економіки*. № 1 (3), С. 38–53. DOI: <https://doi.org/10.48100/merj.v1i3.41>
3. Loza D. Blue Ocean Strategy. Collection of scientific research papers State University of Infrastructure and Technologies Section “Economics and Management”. 2024. No. 55. P. 59–67. DOI: <https://doi.org/10.32703/2664-2964-2024-55-59-67>
4. Montevirgen C. Investor’s Guide to Blue Ocean Strategy. *Encyclopedia Britannica*. URL: <https://www.britannica.com/money/blue-ocean-strategy-explained>
5. Ramli A.S., Ahmad J.B., Harith N.M. Blue Ocean Strategy in Malaysian Public Sector: An Analysis of the Four Action Framework. *Advanced Science Letters*. 2016. Vol. 22. No. 5. P. 1702–1706. DOI: <https://doi.org/10.1166/asl.2016.6736>
6. Siddiquee N.A. Breaking Down Silos and Fostering Inter-Agency Collaboration: Malaysia’s National Blue Ocean Strategy in Perspective. In H. E. Ali, & S. Bhuiyan (Eds.), *Institutional Reforms, Governance and Service Delivery in the Global South*. P. 223–240. (International Series on Public Policy). Palgrave Macmillan. 2022. DOI: https://doi.org/10.1007/978-3-030-82257-6_10

Герасименко О. О.
*кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри менеджменту інноваційної
та інвестиційної діяльності,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка*

DOI: <https://doi.org/10.36059/978-966-397-438-5-2>

БЕЗПЕКОВА КОМПОНЕНТА СТІЙКОГО РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВ ЯК ІМПЕРАТИВ ТЕХНІКО-ТЕХНОЛОГІЧНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ В УМОВАХ «ІНДУСТРІЇ 4.0»

Глобальний розвиток економіки та соціуму в третьому десятилітті XXI століття, коли «Індустрія 4.0» створює нові масштабні можливості та продукує різновекторні ризики і загрози, загострює науковий та прикладний фокус стійкого розвитку підприємств. Традиційні його компоненти – економічна, соціальна, екологічна, які кореспондують з Цілями сталого розвитку, ухваленими в рамках 70-ї сесії Генеральної Асамблеї ООН та підтриманими щодо їх досягнення і результатів адаптації з урахуванням специфіки розвитку України [4] – закономірно та об'єктивно доповнюються безпековою складовою.

Реалії сьогодення засвідчили, що примноження та посилення економічного потенціалу підприємств стало неможливим без управління ризиками, які викликані ефектами й наслідками заміщення людського ресурсу високими технологіями Четвертої промислової революції; дотримання належного соціального контуру на тлі складно передбачуваного професійного та соціально-трудового майбутнього ускладнюється в частині гарантування стабільності в зайнятості, оплаті праці, наданні соціальних благ, дотриманні морально-етичних принципів; ресурсоощадливі технології та безвідходні виробництва, як квінтесенція екологічного розвитку, актуалізують інвестування в поновлювальні джерела енергії.

Нині реальністю є те, що в умовах Четвертої промислової революції до тріади компонент сталого розвитку підприємств додається безпековий елемент, передусім як цифрова та інформаційна безпека. Особливо гостро постає проблема конфіденційності інформації та кібербезпеки з актуальною потребою попередження витоків даних про підприємства та персональні дані їх працівників. Віртуальний світ ділових комунікацій будується на системах передавання інформації, які працюють з цифровими даними та електронними каналами, що наражає користувачів на додаткові ризики несанкціонованого доступу до конфіденційної,

службової чи таємної інформації, що містить комерційну таємницю або персональні дані, поширення яких може завдати матеріальних та репутаційних збитків.

При цьому, до викликів, що продукуються інноваціями Четвертої промислової революції, додається досить низький рівень довіри до використання штучного інтелекту в різних сферах діяльності [1].

Новітні техніко-технологічні рішення, що продукуються «Індустрією 4.0», істотно змінюють організаційну структуру та бізнес-процеси у внутрішньому середовищі підприємств, а також їх взаємодію з агентами зовнішнього середовища на основі гібридних форм співпраці та змішаних каналів комунікацій. Технології Четвертої промислової революції постають не лише як інструментарій автоматизації, комп'ютеризації, роботизації численних бізнес-процесів та прийняття управлінських рішень, а й як віртуальний партнер у досягненні намічених цілей та поставлених завдань, сприяючи створенню продуктивних моделей діяльності, що задовольняють потреби клієнтів, ділових партнерів, працівників підприємств.

Поділяємо точку зору авторів, які доводять, що інтеграція сучасних технологій штучного інтелекту в бізнес-середовищі створює передумови для отримання конкурентних переваг на різних рівнях, зниження затрат часу на виконання стандартних, рутинних операцій, підвищення продуктивності й якості послуг з обслуговування клієнтів [2].

Використання проривних технологій Четвертої промислової революції набуває широких масштабів, які динамічно збільшуються. За оновленими у 2024 році аналітичними оцінками консалтингової компанії McKinsey від 50 % до 60 % усіх організацій використовують штучний інтелект [3].

Цифровізація бізнес-процесів з використанням штучного інтелекту, CRM-систем, комунікаційних ботів, Big Data, хмарних технологій, гейміфікації, віртуальної реальності посилює вимоги щодо надійності кібербезпеки.

Одним з найбільш потужних та загрозованих викликів сьогодення є дотримання етичних норм в цифрову епоху, оскільки з появою високих сучасних технологій – штучного інтелекту, розпізнавання облич, соціальних мереж, біоінженерних технологій – на різних рівнях (від індивідуального до глобального, включаючи корпоративний та національний) виникає питання про моральну відповідальність та етичну поведінку.

Завдяки віртуальним каналам люди та підприємства як суб'єкти різнопланової діяльності активно використовують потенціал соціальних мереж, мобільних додатків, інструментарію онлайн-комерції, що не може не викликати занепокоєння щодо кібербезпеки та масштабів поширення конфіденційної інформації.

Усе викладене дає підставу для висновку, що до усталеної комбінації складових сталого розвитку підприємств в умовах «Індустрії 4.0» додається безпекова компонента, передусім, цифрова та інформаційна безпека, що має стати відповіддю на виклики і загрози техніко-технологічного характеру.

Література:

1. Андрощук Г.О. Рівень довіри до штучного інтелекту: аналіз результатів глобальних досліджень та стан в Україні. *Інформація і право*. 2023. № 4. С. 217–231. DOI: [https://doi.org/10.37750/2616-6798.2023.4\(47\).291675](https://doi.org/10.37750/2616-6798.2023.4(47).291675)
2. Дриньов Д.М., Загородніх В.В., Зінченко О.М. Застосування штучного інтелекту у системі управління підприємством. *Економічний простір*. 2023. № 188. С. 79–82. DOI: <https://doi.org/10.32782/2224-6282/188-13>
3. Статистика ШІ за 2024 рік: зростання, використання та впровадження. URL: <https://mspoweruser.com/uk/ai-statistics/> (дата звернення: 06.11.2024).
4. Цілі сталого розвитку та Україна. URL: <https://www.kmu.gov.ua/diyalnist/cili-stalologo-rozvitku-ta-ukrayina> (дата звернення: 08.11.2024).

Горбачова І. В.

*кандидат економічних наук,
доцент кафедри управління та адміністрування,
Житомирський інститут Приватного акціонерного товариства
«Вищий навчальний заклад
«Міжрегіональна Академія управління персоналом»*

Кузнецов Ю. В.

*магістр,
Житомирський інститут Приватного акціонерного товариства
«Вищий навчальний заклад
«Міжрегіональна Академія управління персоналом»*

DOI: <https://doi.org/10.36059/978-966-397-438-5-3>

СУЧАСНІ СТРАТЕГІЇ УПРАВЛІННЯ ВИРОБНИЧИМИ РЕСУРСАМИ

В умовах динамічних змін економічного середовища та зростання конкуренції підприємства постійно стикаються з викликами, пов'язаними з ефективним використанням своїх виробничих ресурсів. Управління виробничим потенціалом та ресурсами стає ключовим чинником забезпечення конкурентоспроможності й стабільного розвитку організацій, особливо в умовах глобальних економічних криз та швидких технологічних змін. Сучасні стратегії управління виробничими ресурсами спрямовані на підвищення продуктивності, мінімізацію витрат, адаптацію до ринкових вимог і створення стійких конкурентних переваг. Ефективне використання таких ресурсів дозволяє підприємствам не тільки оптимізувати виробничі процеси, але й швидко реагувати на зміни в ринковому попиті, сприяючи їхньому довгостроковому розвитку.

Сучасні дослідження вказують на те, що управління виробничими ресурсами є одним з найважливіших аспектів, який визначає ефективність діяльності підприємства. У сучасних умовах ефективне управління ресурсами забезпечує швидку адаптацію до змін зовнішнього середовища, зокрема до технологічних та ринкових зрушень. Актуальність досліджень з управління виробничими ресурсами зростає в контексті переходу до Індустрії 4.0, де автоматизація, інтернет речей та використання великих даних трансформують виробничі процеси, підвищуючи їх ефективність та гнучкість.

Серед останніх досліджень відомих учених у цій сфері можна відзначити праці, які зосереджуються на цифровізації виробничих процесів, автоматизації управлінських рішень та інтеграції

інформаційних технологій. Так, Дж. Гінсберг та колеги пропонують підхід до управління ресурсами, заснований на аналізі великих даних, що дозволяє підвищити точність планування виробничих операцій та знизити рівень втрат. Інші дослідники, зокрема, М. Портер та Дж. Хеккер, наголошують на важливості стратегії оптимізації ресурсів з урахуванням екологічних факторів та сталого розвитку.

Управління виробничими ресурсами охоплює комплекс заходів, спрямованих на забезпечення ефективного використання матеріальних, трудових, фінансових і технологічних ресурсів. Ключові сучасні підходи включають оптимізацію ресурсів на основі даних, автоматизацію процесів і використання принципів сталого розвитку, що забезпечує баланс між рентабельністю та екологічною відповідальністю [1]:

1. Оптимізація ресурсів за допомогою аналізу великих даних. Використання великих даних (Big Data) і алгоритмів штучного інтелекту стає основою для прийняття обґрунтованих рішень щодо управління виробничими ресурсами. Завдяки аналізу даних про витрати, продуктивність і попит компанії можуть визначати оптимальні обсяги ресурсів, знижуючи надлишкові витрати та мінімізуючи непродуктивні втрати. Наприклад, обробка даних про завантаженість обладнання дає змогу краще планувати обсяги виробництва, уникати простоїв і підвищувати загальну продуктивність.

2. Автоматизація управлінських процесів. Автоматизація дозволяє підприємствам зменшити вплив людського фактора, що знижує ризик помилок у використанні ресурсів і підвищує точність управління процесами. Впровадження систем автоматизованого управління дозволяє інтегрувати всі виробничі ресурси в єдину платформу, що дає змогу в реальному часі контролювати кожен етап виробничого процесу. Це особливо ефективно на великих підприємствах із розгалуженою структурою виробництва, де оптимізація на кожному рівні сприяє загальному підвищенню ефективності.

3. Індустрія 4.0 та Інтернет речей (IoT). Концепція Індустрії 4.0, заснована на використанні Інтернету речей, дозволяє організувати виробничі процеси з мінімальними втратами, створюючи повністю контрольоване виробниче середовище. За допомогою IoT-пристроїв підприємства можуть у режимі реального часу відстежувати стан обладнання, рівень використання матеріалів і продуктивність співробітників. Це дає змогу уникати незапланованих зупинок, знижувати витрати на технічне обслуговування і підвищувати загальну гнучкість виробництва.

4. Сталий розвиток і екологічна відповідальність. Сучасні стратегії управління все більше зосереджуються на екологічних аспектах, що пов'язано з вимогами сталого розвитку та суспільного тиску на підприємства. Оптимізація ресурсів з урахуванням екологічних аспектів,

таких як енергозбереження та мінімізація відходів, дозволяє підприємствам не лише знизити екологічний вплив, а й отримати переваги за рахунок економії ресурсів. Це стає важливою складовою в побудові репутації підприємства і допомагає залучати інвестиції від екологічно відповідальних фондів.

Управління виробничими ресурсами є одним з ключових напрямів, що визначає ефективність і конкурентоспроможність підприємства. В умовах постійного розвитку технологій та зростаючих вимог до якості й ефективності виробництва підприємства змушені впроваджувати нові стратегії, які дозволяють максимально ефективно використовувати ресурси. Сучасні стратегії в цій сфері орієнтовані на інтеграцію цифрових технологій, оптимізацію процесів і впровадження принципів сталого розвитку.

Цифровізація стала основою багатьох сучасних підходів до управління ресурсами, дозволяючи підприємствам використовувати великі дані для обґрунтованих рішень [2]. Застосування аналітичних інструментів і алгоритмів штучного інтелекту дозволяє зібрати й обробити величезний масив інформації про роботу обладнання, продуктивність персоналу та витрати матеріалів. Це дає можливість вчасно виявляти ресурси, які використовуються неефективно, і оптимізувати їх використання, мінімізуючи непродуктивні витрати.

Автоматизація управлінських процесів також займає важливе місце в сучасних стратегіях управління виробничими ресурсами. Завдяки автоматизації підприємства зменшують залежність від людського фактора, знижують ризик помилок і підвищують точність виконання виробничих завдань. Сучасні автоматизовані системи управління об'єднують усі елементи виробництва в єдину платформу, що дозволяє в режимі реального часу контролювати процеси, швидко реагувати на зміни в робочих умовах та оптимізувати ресурси відповідно до поточних потреб.

Індустрія 4.0 та Інтернет речей (IoT) відкривають нові можливості для управління виробничими ресурсами. Завдяки IoT-пристроєм підприємства отримують доступ до інформації про стан обладнання, рівень використання матеріалів і продуктивність працівників у режимі реального часу. Це дозволяє не лише уникати простоїв і оптимізувати витрати на технічне обслуговування, але й підвищити гнучкість виробництва, що є особливо важливим у швидкозмінному ринковому середовищі.

Принципи сталого розвитку стають усе більш важливими в стратегіях управління виробничими ресурсами, оскільки підприємства прагнуть знизувати свій екологічний вплив і дотримуватися стандартів соціальної відповідальності. Це включає енергозбереження, зниження викидів і мінімізацію виробничих відходів, що не лише сприяє економії ресурсів,

а й зміцнює позитивний імідж підприємства на ринку. Впровадження сталих підходів стає важливим чинником у залученні інвесторів і партнерів, що цінують екологічну відповідальність.

Сучасні стратегії управління виробничими ресурсами – це комплексна система підходів, яка поєднує інновації, гнучкість і екологічну відповідальність. Вони дозволяють підприємствам підвищувати продуктивність і якість продукції, водночас знижуючи витрати і покращуючи стійкість до ринкових викликів.

Отже, сучасні стратегії управління виробничими ресурсами орієнтовані на цифровізацію, автоматизацію процесів, використання Інтернету речей та принципів сталого розвитку. Ці підходи дозволяють підприємствам ефективно використовувати ресурси, підвищувати продуктивність, знижувати витрати та мінімізувати екологічний вплив. Завдяки комплексному впровадженню інновацій компанії не лише адаптуються до ринкових змін, а й зміцнюють свою конкурентоспроможність і стійкість.

Література:

1. Сміт Дж., Джонсон Р. Цифрова трансформація виробничих процесів: використання великих даних та автоматизація. *Журнал промислових технологій*. 2023. № 4. С. 15–27.
2. Рамос М. Екологічно відповідальні стратегії управління виробничими ресурсами в умовах сталого розвитку. *Міжнародний журнал економіки та управління*. 2022. Т. 58. № 3. С. 45–59.

DOI: <https://doi.org/10.36059/978-966-397-438-5-4>

АНАЛІЗ МІЖНАРОДНИХ МАРКЕТИНГОВИХ СТРАТЕГІЙ У МІЖНАРОДНОМУ БІЗНЕСІ

У сучасних умовах бізнес-середовище піддається значним змінам через глобалізацію, технологічний прогрес та економічну невизначеність. Це створює нові виклики для компаній, які повинні швидко адаптуватися до нових умов, щоб залишатися конкурентоспроможними. Актуальність розробки ефективних маркетингових стратегій, що враховують специфіку ринку та можливості компанії, зростає, оскільки без них підприємства можуть втратити ринкові позиції. Використання сучасних ІТ-технологій стає критично важливим для оптимізації маркетингових процесів, прогнозування ринкових змін та забезпечення гнучкості у відповідь на зовнішні виклики.

Мета полягає у формування та реалізації міжнародних маркетингових стратегій в умовах економічної нестабільності з акцентом на використання сучасних ІТ-технологій для підвищення ефективності маркетингових заходів.

Об'єктом дослідження є міжнародні маркетингові стратегії компаній, які працюють в умовах глобальної економіки та конкурентного середовища.

Сучасне бізнес-середовище характеризується швидкими ринковими змінами та непередбачуваністю результатів. Щоб залишатися конкурентоспроможними та успішними, компаніям необхідно швидко адаптуватися до змін в економічному та технологічному середовищі. У таких умовах маркетингова стратегія стає невід'ємною частиною досягнення бізнес-цілей, а її реалізація – складним завданням для компаній різних галузей. Ринкові умови, можливості та ресурси повинні бути повністю враховані при розробці маркетингових стратегій, щоб ефективно реагувати на жорстку конкуренцію. Інформаційні технології часто є важливим інструментом для адаптації компаній до цього середовища. Важливість використання інформаційних технологій у цьому контексті зумовлена тим, що вони дають змогу ефективно адаптуватися до змін, передбачати та реагувати на ринкові та економічні коливання. У цьому контексті важливо розглядати сучасні інформаційні технології як стратегічний інструмент для оптимізації маркетингових

процесів та отримання конкурентних переваг в умовах економічної невизначеності.

Розробка теоретико-методологічних та практичних аспектів реалізації маркетингових стратегій наголошується в працях відомих зарубіжних та українських письменників, таких як Е.Б. Ібрагім, Т. Харрісон [1], О.В. Лошенко, Л.В. Галан, І.М. Посохов [3], К.Ю. Корсунова [4], Д.Л. Мельник [5], М.В. Корж [6], К.М. Сокол [7], О.С. Шумило, О.О. Кім та ін. маркетингові стратегії на основі загальнонаукових методів, Міжнародні структурні тенденції маркетингу. Водночас в умовах економічної нестабільності та жорсткої конкуренції все ще мало досліджень щодо того, як швидко адаптуватися до змін зовнішнього середовища та формулювати міжнародні маркетингові стратегії за допомогою сучасних інформаційних технологій. Для цього потрібні гнучкі стратегії, що підкреслює важливість подальших досліджень у цій галузі.

У професійних книгах з маркетингу часто можна зустріти різноманітні класифікації сучасних міжнародних маркетингових стратегій та описати їх особливості та характеристики. Найпопулярніші з них: стратегія наступу, стратегія зростання, стратегія захисту, стратегія відступу, стратегія диверсифікації, стратегія цифрової трансформації, стратегія бренду (позиціонування), стратегія інновацій, конкурентна стратегія, продуктова стратегія, стратегія продуктового портфеля, стратегія продажів, стратегія просування. Важливим аспектом є те, що не існує універсальної міжнародної маркетингової стратегії, однаково придатної для всіх компаній. Однак для досягнення загальних цілей можна використовувати різноманітні маркетингові стратегії, що відображають їх відмінності в конкурентній позиції, цілях, фінансовому потенціалі, людських та інтелектуальних ресурсах [3].

Умови на сьогодні показують, що маркетинг має вирішальне значення для стратегічного розвитку компанії, забезпечення стабільної конкурентної переваги, залучення нових клієнтів, покращення репутації та підтримки партнерських відносин.

Динамічні та мінливі економічні умови ставлять перед міжнародним маркетингом нові виклики. З одного боку, традиційні маркетингові стратегії можуть втратити свою ефективність, з іншого – з'являються нові методи бізнес-планування та можливості використання ІТ-технологій для підвищення ефективності маркетингової діяльності в глобальному бізнес-середовищі. У цьому контексті компаніям варто переглянути свої маркетингові стратегії, особливо шляхом активного впровадження сучасних ІТ-технологій. Це включає використання сучасних аналітичних інструментів для прогнозування тенденцій міжнародного ринку, застосування штучного інтелекту для

персоналізації маркетингових кампаній і використання нових методів електронної комерції для розширення глобального охоплення.

На вибір маркетингової стратегії впливають фактори глобального бізнес-середовища, як-от стан галузі, фактори, що визначають конкурентні умови, фактори, що характеризують конкурентні можливості, ринкову нішу та потенціал. У процесі формування маркетингових стратегій у глобальному середовищі доцільно не тільки вивчати чотири складові маркетингової політики, а й проводити ретельніший аналіз і постійний моніторинг змін. Неможливість досягнення ефективних показників у глобальному бізнес-середовищі може бути зумовлена: агресивною політикою конкурентів на зарубіжних ринках; зміною впливу зовнішніх чинників у глобальному середовищі; переорієнтацією діяльності на більш пріоритетні та прибуткові ринки; зміною вподобань зарубіжних споживачів. Для розроблення маркетингових стратегій у глобальному середовищі також важливо враховувати базові стратегії, що визначають характеристики продукції, яку реалізують на зовнішніх ринках, новизну експортної продукції та новизну зовнішніх ринків [8].

Формування маркетингових стратегій у глобальному середовищі може залежати від типу ринку (новий чи існуючий) та типу експортного продукту (новий чи існуючий). Стратегії виходу на зовнішні ринки спрямовані на збереження або збільшення переваги експортної продукції над конкурентами за рахунок ефективної експортної діяльності бізнес-системи [9]. Позиції експортної продукції слід зміцнювати за допомогою ефективних рекламних кампаній, зниження цін, розширення мереж дистрибуції на зовнішніх ринках, удосконалення експортної продукції та нової упаковки. Ця стратегія доречна у випадках, коли бізнес-система має технологічну або виробничу перевагу. Недоліком цієї стратегії є високі витрати (на технологію, виробництво та цінову конкуренцію). Стратегія розширення зовнішнього ринку передбачає вихід на нові ринки з існуючою продукцією. Ця стратегія реалізується при зростаючому попиті через збільшення зацікавленості в експортній продукції. Стратегія розвитку експортної продукції спрямована на створення нових продуктів, які відповідають потребам іноземних споживачів. Ця стратегія передбачає розробку, виробництво та маркетинг нових експортних продуктів на розвинених зовнішніх ринках [9].

При розробці системи та інструментів міжнародного маркетингу та побудові ефективної маркетингової стратегії ключовим є не тільки успішна організація продажу товарів на міжнародних ринках та проведення разових вигідних бізнес-операцій, але й забезпечення зміцнення та утримання позицій компанії в глобальному економічному просторі. В іншому випадку міжнародна торгівля в нинішніх умовах буде розвиватися стихійно, негативно впливаючи на конкурентоспроможність

окремих виробників і національних економік, знижуючи загальний економічний рівень світової економічної системи і, звичайно ж, продовжуючи тривалість економічних криз.

Складаючи глобальну маркетингову стратегію, будь-яка компанія, що веде міжнародну діяльність, має усвідомлювати важливість етичних принципів у бізнесі. Це є ключовим для досягнення стабільного прибутку та успіху на всіх рівнях світового ринку. Такого результату можна досягти лише шляхом впровадження програм, які покращують якість продукції та її конкурентоспроможність, а також сприяють економічному зростанню як самих виробників, так і їхніх країн. Важливим інструментом у цьому процесі є ефективна цінова політика.

Для досягнення успіху необхідно створити ефективні системи управління міжнародним маркетингом, які враховуватимуть всі особливості світового ринку. Існуючі підходи часто є недостатніми, оскільки вони зазвичай зосереджені на окремих аспектах маркетингу і не забезпечують комплексного вирішення проблем. Причини цього різноманітні і залежать від багатьох факторів, таких як рівень розвитку країни, галузь діяльності та досвід міжнародної торгівлі. Тому система управління міжнародним маркетингом має бути інструментом, який дозволить об'єднати зусилля всіх учасників міжнародного ринку та підвищити ефективність маркетингової діяльності.

Зовнішньоекономічна діяльність більшості вітчизняних підприємств має тактичний характер і обмежується разовими або нерегулярними операціями. За оцінками експертів, рівень впровадження підприємствами методів стратегічного маркетингу в міжнародній торгівлі є низьким, і підприємства не можуть повною мірою розвивати та реалізовувати свій потенціал і конкурентні переваги на зовнішніх ринках. Впровадження маркетингових планів у міжнародній торгівлі ускладнюється несприятливими зовнішніми умовами.

На основі дослідження зроблено висновок, що використання сучасних ІТ-технологій є необхідним для успішної реалізації міжнародних маркетингових стратегій у невизначеному середовищі. Подальші дослідження у цьому напрямі полягають в аналізі конкретних прикладів успішної інтеграції ІТ-інструментів у маркетингові стратегії компаній та вивченні впливу нових технологій, таких як блокчейн і доповнена реальність, на маркетингові практики.

В ході дослідження, враховуючи сучасний стан світової економічної системи та особливості загального управління міжнародним маркетингом в контексті участі в міжнародній бізнес-діяльності, сформовано комплекс маркетингових стратегій для міжнародних організацій, спрямованих на зниження ризиків участі в міжнародних бізнес-процесах.

Література:

1. Ibrahim E.B., Harrison T. The impact of internal, external, and competitor factors on marketing strategy performance. *Journal of Strategic Marketing*. 2019. Vol. 28. Issue 7. P. 639–658. DOI: <https://doi.org/10.1080/0965254X.2019.1609571>
2. Лошенко О.В., Галан Л.В., Посохов І.М. Сучасні стратегії в міжнародному маркетингу. *Scientific notes of the University "KROK"*. 2022. С. 123–131. DOI: <https://doi.org/10.31732/2663-2209-2022-66-123-131>
3. Корсунова К. Ю. Структурні тренди міжнародного маркетингу. *Journal of strategic economic research*. 2022. № 4. С. 77–85. DOI: <https://doi.org/10.30857/2786-5398.2021.4.8>
4. Мельник Д.Л. Маркетингова стратегія підприємства. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2009. № 3. С. 213–219.
5. Корж М.В. Стратегії міжнародного маркетингу в умовах глобалізації: автореф. дис. д-ра екон. наук : 08.00.02. Донецьк, 2010. 38 с.
6. Шуміло О.С., Кім О.О., Ковша Є.І. Формування міжнародної маркетингової стратегії підприємства з урахуванням глобалізації діяльності підприємств. *Економічний простір*. 2023. № 185. С. 93–97. DOI: <https://doi.org/10.32782/2224-6282/185-17>
7. Сокол К.М. Стратегії міжнародного маркетингу в контексті виходу компаній на світовий ринок інформаційних технологій : дис. на здобуття наук. ступеня к.е.н. : 08.00.02. Харків : Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, 2016, 262 с.
8. Ковтун Е.О., Бондар І.О., Гуменюк А.А. Особливості розробки маркетингової стратегії для здійснення оптимізації зовнішньоекономічної діяльності підприємства. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Міжнародні економічні відносини та світове господарство*. 2016. Вип. 6 (1). С. 169–171.
9. Одягайло Б. М. Міжнародна маркетингова стратегія для українського підприємства в умовах обмеженого попиту. *Вісник Криворізького економічного інституту КНЕУ*. 2009. № 3. С. 7–13.

DOI: <https://doi.org/10.36059/978-966-397-438-5-5>

СПЕЦИФІКА УПРАВЛІННЯ БУДІВЕЛЬНИМИ КОМПАНІЯМИ В УМОВАХ ВІЙНИ

Для пошуку відповідей на питання того як будівельний бізнес має адаптуватися до умов військового стану і в першу чергу до кризи, спричиненої війною перш за все необхідно переглянути існуючі управлінські підходи до функціонування в зазначених умовах з трьох причин. По-перше, війна – це екстремальний випадок дезорганізації, оскільки загроза стосується не лише ефективності та прибутковості бізнесу, а й виживання бізнесу та його працівників у буквальному розумінні цього слова. Будівельні компанії функціонують в екстремальних умовах, які є лакмусовим папірцем для існуючих теорій і можливістю побачити, чи поведуться менеджери і компанії по-іншому, коли загрозою є збройна агресія, на відміну від криз інших типів. По-друге, війни та збройні конфлікти є сучасним типом дезорганізації, оскільки вони більше не є рідкісними подіями. Так у 2021 році відбулося 164 насильницькі кризи, 20 обмежених війн (порівняно з 19 у 2020 році) і 20 повномасштабних війн, які відбувалися переважно в Африці, Західній Азії та Океанії [1]. По-третє, раніше збройні конфлікти відбувалися в гарячих точках, таких як Лівія, Руанда чи Сирія – тобто в місцях з відносно чіткою економічною та політичною відірваністю від глобальної економіки. Російсько-українська війна відбувається у великій європейській країні, яка добре інтегрована у світову економіку. Будівельна індустрія України до початку повномасштабного вторгнення РФ в 2022 р., демонструвала стабільне зростання та мала значний потенціал для пришвидшення його динаміки. Так за даними Державної служби статистики України, у 2021 р. загальний обсяг виконаних будівельних робіт становив близько 202 млрд грн, що на 10,4% більше ніж у попередньому році [2]. Вплив війни конкретно на будівельну індустрію та економіку країни в цілому важко переоцінити, оскільки саме швидкість адаптації вітчизняного бізнесу до існуючої кризи є ключовим фактором подальшої повоєнної відбудови нашої держави.

Слід зазначити, що наявні теоретичні напрацювання з питань адаптації бізнесу до кризових явищ окреслюють виклики для нормальної бізнес-поведінки в умовах певних критичних подій (кібератаки, пандемія) і вони обмежені тим, що розглядають конкретні, одноразові події, на відміну від подій тривалого і постійного характеру, таких як війна. Крім того, воно,

як правило, вузько зосереджується на порушеннях у конкретних бізнес-процесах, таких як IT-інфраструктура або ланцюги постачання, замість того, щоб застосовувати ширший, більш системний підхід до того, як різні операції всередині компанії взаємодіють разом, і як вона працює із зовнішніми сторонами – саме ці два аспекти є критично важливими в умовах війни. За результатами проведеного попереднього дослідження можна зробити певні висновки щодо того, як менеджери реагують на загрози та кризу загалом:

- по-перше, менеджери, які відчують кризу в бізнесі, схильні дотримуватися певних базових кроків управління.

- по-друге існує певний взаємозв'язок між двома взаємодоповнюючими аспектами реагування на кризу, а саме когнітивними факторами та адаптивними можливостями. Тобто невизначеність у кризових ситуаціях може змусити менеджерів або зменшити свої зусилля, або повернутися до найбільш відпрацьованих способів реагування на кризу. На вибір управлінських кроків впливають ментальні моделі менеджерів та когнітивні інтерпретації кризи, організаційна архітектура та правила та характеристики ключових осіб, які приймають рішення. Негативний вплив стресу, терміновості та невизначеності, пов'язаних з реальними загрозами, може змусити менеджерів бути обережними перед обличчям невизначеності і, таким чином, обмежити обсяг обробки інформації та дослідницької діяльності.

- по-третє, люди більш чутливі до втрат, ніж до здобутків такої ж величини, тому вони готові йти на ризик, щоб уникнути втрат. Тому згідно теорії перспектив, особи, які приймають рішення, стикаючись з загрозливими ситуаціями будуть поводитимуться набагато проактивніше, тобто будуть змінювати напрямок, намагатися впроваджувати інновації та робити ризиковані, неординарні кроки, щоб впоратися із загрозами.

Слід зазначити, що українськи бізнес мав можливість отримати попередній досвід існування в кризових умовах, а саме досвід отриманий під час пандемії COVID-19. Пандемія змусила розробити нові процедури безпеки та охорони здоров'я, а також нові канали маркетингових комунікацій. Їм довелося перевести багатьох людей на віддалену роботу та знайти способи впоратися з розірваними ланцюгами постачання та дистрибуції. По суті, ці фірми займалися управлінням у надзвичайних ситуаціях і цей досвід виявився корисним для адаптації до кризи, спричиненої війною. Парадоксально, але безпрецедентна ситуація також створила унікальну можливість для менеджерів переглянути організаційні стратегії та рішення. Це несподіване вікно для роздумів дозволило керівникам будівельних компаній розставити пріоритети, ефektивніше розподілити ресурси, вдосконалити нові процеси і, зрештою, підвищити загальну організаційну стійкість компанії. Крім

того, впровадження систем онлайн-комунікації між постачальниками та клієнтами відіграло важливу роль у підтримці бізнес-операцій та забезпеченні безперервності проєктів на початкових етапах війни.

Слід зазначити, що за підсумками 2022 року обсяг будівельного ринку України зменшився приблизно на 65%. Але вже у 2023 році відбулося зростання ринку майже на 25% [2]. Це можна пояснити тим, що війна створила вікна можливості для відновлення та розвитку будівельної індустрії. Так за даними KSE Institute, станом на січень 2024 року в Україні понад 250 тис. пошкоджених та зруйнованих будівель. З них – 2 22 тис. приватних будинків, понад 27 тис. – багатоквартирних та 526 гуртожитків. Прямі збитки від руйнувань цих об'єктів оцінюються у \$58,9 млрд [3]. Людям, які втратили своє житло, потрібні нові домівки, також відновлення потребують нежитлові будинки, офісні приміщення та інфраструктурні об'єкти, і це не враховуючі руйнування від щоденних повітряних загроз.

Підсумовуючи можна визначити специфічні для війни елементи антикризового управління будівельними компаніями. По-перше, хоча ринок скоротився в перший рік повномасштабного вторгнення, вже за підсумками 2023 року відбулося зростання, і в тому числі через вихід з країни основних міжнародних конкурентів. По-друге, долаючи кризу, компанії поводитися відповідно до ключових рекомендацій з літератури про бізнес і мир, що стосуються посилення економічного розвитку та соціальних внесків. Ситуація війни створила унікальну атмосферу солідарності та взаємної підтримки між керівниками та працівниками, яка зробила такі кроки абсолютно неприйнятними. По-третє, після початкового шоку більшість будівельних компаній адаптувалися, що дозволило топ-менеджменту розпочати пошук можливостей і перспектив – тобто ініціатив, покликаних «отримати вигоду» з воєнної ситуації. В тому числі за допомогою подальшого впровадження цифрових технологій та інноваційних рішень в управлінні проєктами. По-четверте, головний виклик для будівельної індустрії це високий попит на робочу силу, дефіцит якою в умовах війни є найбільшим проблемним питанням, яке мають вирішити менеджери, але без державної підтримки це буде дуже складно.

Література:

1. HIIK (2022) Conflict barometer. Heidelberg Institute for International Conflict Research, Heidelberg, Germany. URL: <https://hiik.de/conflict-barometer/current-version/?lang=en>

2. Державна служба статистики. Будівництво. URL: https://www.ukrstat.gov.ua/operativ/menu/menu_u/bud.htm

3. Загальна сума збитків, завдана інфраструктурі України, зросла до майже \$155 млрд – оцінка KSE Institute станом на січень 2024 року. URL: <https://kse.ua/ua/about-the-school/news/zagalna-suma-zbitkiv-zavdana-infrastrukturii-ukrayini-zroslo-do-mayzhe-155-mlrd-otsinka-kse-institute-stanom-na-sichen-2024-roku/>

Журавель К. О.
студентка,
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова
Науковий керівник: Арестов С. В.
доцент кафедри економіки та підприємництва,
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

DOI: <https://doi.org/10.36059/978-966-397-438-5-6>

ТЕОРІЯ ЗОВНІШНІХ ЕФЕКТІВ: ПОЗИТИВНІ ТА НЕГАТИВНІ ВПЛИВИ НА ЕКОНОМІКУ

Зовнішні ефекти або екстерналії-це економічні наслідки, що виникають через діяльність одного суб'єкта та впливають на інші, які не беруть участь у відповідній угоді. Ці ефекти можуть бути як позитивними, так і негативними, причому вони суттєво впливають на економічну ефективність і розподіл ресурсів. Теорія зовнішніх ефектів є важливою складовою економічної науки, оскільки допомагає зрозуміти, як і чому втручання уряду може бути необхідним для вирішення проблем ринкових провалів.

Негативні зовнішні ефекти виникають тоді, коли діяльність однієї сторони призводить до витрат або збитків для інших суб'єктів, які не беруть участі в ринкових відносинах. Прикладом можуть бути промислові викиди, які забруднюють повітря або воду і шкодять здоров'ю людей та навколишньому середовищу. Через ці дії виникають додаткові витрати для суспільства, такі як витрати на охорону здоров'я або очищення навколишнього середовища, що не враховуються в ціні продукту, що виробляється.

Такі ефекти призводять до надвиробництва товарів та послуг із негативними зовнішніми ефектами. Це означає, що фірми виробляють більше товарів, ніж потрібно з точки зору суспільної ефективності, оскільки не сплачують повних витрат, пов'язаних із забрудненням або іншими збитками. Наприклад, промислове підприємство викидає забруднювальні речовини в атмосферу, що призводить до погіршення якості повітря та проблем зі здоров'ям місцевих жителів. Витрати на лікування та збитки від погіршення здоров'я не включаються в ціну продукції цього підприємства. Це призводить до заниженої вартості товарів, надвиробництва та надмірного забруднення [1].

Позитивні зовнішні ефекти виникають, коли діяльність одного суб'єкта приносить вигоди іншим, і ці вигоди не відображаються в ціні товару чи послуги. Наприклад, інвестиції в освіту або наукові дослідження можуть мати позитивний вплив на суспільство, оскільки

підвищують рівень знань, інноваційність та продуктивність праці, що приносить користь економіці загалом. Наприклад, коли компанія інвестує в розвиток нових технологій, інші фірми можуть користуватися цими інноваціями, не сплачуючи за них. Це сприяє підвищенню ефективності та зростанню економіки в цілому.

Методи регулювання зовнішніх ефектів

Для вирішення проблем, спричинених зовнішніми ефектами, держава може вживати певних заходів. Серед основних способів регулювання виділяють:

1. Податки та субсидії: Для негативних зовнішніх ефектів застосовуються коригуючі податки, які збільшують граничні витрати фірми до рівня суспільних витрат. Такі податки називаються податками Пігу і спрямовані на те, щоб фірми враховували всі витрати, пов'язані з їхньою діяльністю. Для позитивних зовнішніх ефектів держава може надавати субсидії, щоб стимулювати виробництво таких благ. Наприклад, введення податку на викиди парникових газів змушує компанії шукати більш екологічні технології, зменшуючи шкідливий вплив на навколишнє середовище. З іншого боку, державні субсидії на освіту сприяють збільшенню кількості кваліфікованих працівників, що позитивно впливає на економіку.

2. Адміністративні методи: Держава може вводити екологічні стандарти, які обмежують рівень шкідливих викидів або вимагати від компаній зменшувати рівень забруднення. Штрафи за перевищення встановлених норм є одним із засобів примусу до виконання стандартів.

3. Ринкові механізми: Одним із ринкових методів регулювання є система торгівлі правами на забруднення. Фірми, які можуть зменшити свої викиди, мають можливість продати ці права іншим компаніям, що стимулює екологічні інновації та зменшення шкідливих викидів.

Відомий економіст Рональд Коуз запропонував альтернативний підхід до вирішення проблеми зовнішніх ефектів. Він вважав, що за умов чітко визначених прав власності та низьких трансакційних витрат сторони можуть самостійно вирішити проблеми зовнішніх ефектів шляхом перемовин.

Теорема Коуза стверджує, що в такому випадку втручання держави не є обов'язковим, оскільки сторони зможуть досягти оптимального результату через переговори. Наприклад, якщо підприємство забруднює річку, яка належить громаді, громада може домовитися з підприємством про компенсацію або вимагати зниження рівня забруднення. Це дозволить внутрішньо вирішити проблему без державного втручання [2].

Теорія зовнішніх ефектів знаходить широке застосування в різних галузях економіки, особливо в екологічній політиці. Один з найвідоміших прикладів – система торгівлі квотами на викиди парникових газів, що функціонує в Європейському Союзі. Компанії

мають встановлені квоти на обсяги викидів, і якщо їм вдається скоротити свої викиди, вони можуть продати надлишок квот іншим компаніям, що стимулює екологічну ефективність.

Іншим прикладом є субсидії на розвиток відновлюваних джерел енергії. Уряди багатьох країн підтримують інвестиції в екологічні проекти, що знижує залежність від викопного палива та стимулює розвиток нових технологій.

Таким чином зовнішні ефекти-це невід’ємна частина економіки, яка може як негативно, так і позитивно впливати на загальний добробут. Регулювання зовнішніх ефектів через податки, субсидії та ринкові механізми дозволяє мінімізувати шкоду та максимізувати користь для суспільства. Теорія Коуза пропонує ринкове рішення проблеми зовнішніх ефектів через перемовини, що робить її важливим елементом у сучасній економічній політиці.

Цей баланс між регулюванням і ринковими рішеннями дозволяє забезпечити більш ефективне використання ресурсів і сприяє сталому економічному зростанню.

Література:

1. Майер Дж.М. Раух Дж. Е. Основні проблеми економіки розвитку. Київ : Либідь, 2003. 688 с.
2. Отрошко О.В. Суспільні блага: уявні та дійсні відмінні риси. *Теоретичні та прикладні питання економіки*: зб. наук. праць. Київ : Київ. ун-т. Вип. 26. 2011. С. 70–74.

DOI: <https://doi.org/10.36059/978-966-397-438-5-7>

ЕВОЛЮЦІЯ ТУРИСТИЧНОЇ ГАЛУЗИ У СТРУКТУРІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

В умовах війни український туризм та економіка в цілому перебуває у скоротному становищі. Скорочення туристичних потоків, економічна нестабільність, зростання цін на засоби виробництва, зниження реальних доходів населення, дефіцит кваліфікованих кадрів у різних сферах діяльності, нестабільна енергетична ситуація, додаткові вимушені витрати на генерацію/акумуляцію електроенергії – ці та інші фактори призвели до суттєвого скорочення активності у туристичній галузі, зокрема у сфері гостинності.

На шляху післявоєнного відновлення підприємства усіх сфер діяльності туристичного сектору потребуватимуть державного регулювання, з метою стимуляції туристичної діяльності. Забезпечення безперебійного функціонування туристичної інфраструктури допоможе створити основу для обслуговування туристичних потоків та збільшити туристичну привабливість України.

Метою дослідження є систематизація досліджень у сфері розвитку туристичної галузі та її вплив на національні економіки для рекомендації створення стимулюючих заходів туристичної галузі в Україні.

Розглядаючи туристичну галузь у структурі національної економіки слід звернути увагу на роботи Паски М., Графської О. та Кулик О. [1] У своєму дослідженні вони розглянули інституційні аспекти та концептуальні основи індустрії туризму у структурі національної економіки.

У розрізі держави, дослідники виділили наступні аспекти впливу туризму на розвиток ринкової економіки: діяльність окремих економічних суб'єктів, дохідну і видаткову частину функціонування національної економіки загалом, визначення підсистем чи секторів національної економіки та світова економіка.

Таким чином було запропоновано структуру базового елемента організації індустрії туризму, тобто складники туристичної інфраструктури країни, а саме: система транспортного сполучення, мережа закладів харчування, різноманітні засоби колективного

розміщення (мотелі, готельні комплекси, санаторні курорти, кемпінги тощо).

Загалом вчені зазначають, що на розвиток туризму впливає не лише сформована концептуальна база, а інституційні аспекти. Державні установи, правові норми, суб'єкти туристичної діяльності та міжнародні відносини відіграють ключову роль у формуванні конкурентоспроможності туристичної сфери. На думку авторів, зміцнення інституційних рамок через недержавні організації, а також розвиток міжнародних відносин може підвищити конкурентні переваги національних туристичних організацій України.

Досліджуючи наукові погляди щодо впливу розвитку туристичної галузі на економічне зростання необхідно звернути увагу на роботи Singh and Alam [2], Kuara та ін. [3], Wijesekara та ін. [4].

Так, Singh and Alam [2] вважали, що сфера туризму перебуває у стані постійного зростання і неминуче перетворюється на важливу індустрію, яка забезпечить сталий локальний, регіональний та національний розвиток. З іншого боку, вчені припускають, що туризм стає важливішим у країнах з менш розвинутою економікою. Це пов'язують з гіпотезою економічного зростання за рахунок туризму та гіпотезою зростання за рахунок експорту, реалізованого за рахунок туризму.

Singh and Alam [2] переконані, що розвиток туризму стимулює економічне зростання, а отже органам державного управління варто залучати додаткові інвестиції в суб'єкти такої діяльності. Під час дослідження в Індії, вчені вивели двосторонній зв'язок між цими поняттями, тобто туризм стимулює інвестиції в економіку, а економіка стимулює інвестиції в туризм.

Kuara et al. [3] охарактеризував туризм як глобальну індустрію, яка генерує близько 10% світового ВВП, забезпечує робочими місцями 330 млн. осіб або близько 10% зайнятого населення планети. Після початку пандемії COVID-19, частка туризму у світовому ВВП скоротилась до 5,3% у 2020, демонструючи зростання до 6,1% вже у 2021. За прогнозами, протягом наступних 10 років туристичний сектор забезпечить ще 126 млн. робочих місць.

Wijesekara та ін. [4], чие дослідження охоплювало 105 країн у період з 2003 по 2020 роки, підтвердив, що розвиток туристичної індустрії стимулює економічне зростання у значній мірі, що в свою чергу стимулює інвестиції в туристичний сектор. Крім того, Cárdenas-García та ін. [5] встановили, що розвиток туризму у країнах, де ця сфера малорозвинена, приносить більший ефект на економіку. Цей ефект суттєво зменшується по мірі розвитку туристичної галузі країни.

З іншого боку, варто врахувати думку, що зв'язок між вищезгаданими поняттями не є однозначним, особливо в короткостроковій перспективі. На думку Dhungel [6], який досліджував ті самі процеси у Непалі,

індустрія туризму в дуже незначній мірі впливає на економіку країни. Хоча автор і припускає, що невеликі зміни доходів у сфері туризму можуть стимулювати масштабні економічні процеси. Причинно наслідковий аналіз також показав відсутність такого зв'язку у короткостроковій перспективі, хоча у довгостроковій – цілком можливо.

У країнах, що розвиваються, туризм сприяє рівномірному розподілу ресурсів, оскільки туристична діяльність залучає різні соціальні групи до економічної діяльності. При цьому у розвинених країнах туризм не має настільки значущого впливу на зниження нерівності, оскільки вони вже мають більш збалансовану економічну структуру, яка забезпечує відносно рівномірний розподіл доходів.

Що стосується економетричної методології для дослідження взаємозв'язку між туризмом та економічним зростанням, варто розглянути роботу Xia та ін. [7].

Для перевірки гіпотези TLGH авторами було застосовано двоетапну методологію до вибірки із 144 країн за період 1995–2019 рр. Спершу, країни було згруповано у кластери відповідно до їхньої схожості протягом досліджуваного періоду у сфері туризму та економічного розвитку. Далі, гіпотезу економічного зростання за рахунок туризму перевірили для кожного виділеного кластеру. Було проведено два аналізи: розглянуто економічний розвиток та туристичну діяльність, а також економічний розвиток та спеціалізацію туризму. В обох випадках було отримано 4 кластери: кластер 1 включав країни з високим рівнем розвитку туризму та низьким економічним розвитком, кластер 2 – високі рівні обох показників, кластер 3 включав країни з низьким рівнем туризму, але сильною економікою, а 4 кластер складався з країн, де обидва показники на низькому рівні.

За результатами дослідження вчені прийшли до висновку, що гіпотеза TLGH підтверджується лише у кейсі країн з низьким рівнем доходів та низьким рівнем туризму. Такі країни мають перевагу перед більш розвиненими економіками, коли мова йде про розширення міжнародного туризму. Туризм стимулює підвищення заробітної плати, створення нових робочих місць та економічний розвиток вцілому. З іншого боку, рівень впливу обмежений рівнем розвитку туристичної галузі. Таким чином, доцільно залучати інвестиції у туризм, але у країнах, де цей сектор знаходиться на початковій стадії розвитку.

Отже, проаналізувавши роботи сучасних фахівців та науковців, можемо зробити висновок, щодо наявності двостороннього зв'язку між розвитком туризму та економічним зростанням. Слід зазначити, що у деяких випадках ефект розвитку туристичної галузі на національну економіку є менш вагомим. Крім того, прогресивною є практика стимулювання туристичного сектору, особливо у період відновлення після пандемії COVID-19.

Література:

1. Паска М., Графська О., & Кулик О. Індустрія туризму у структурі національної економіки: інституційні аспекти та концептуальні основи. *Економіка та суспільство*. 2024. № 62.
2. Singh D., Alam Q. Is tourism expansion the key to economic growth in India? An aggregate-level time series analysis. *Annals of Tourism Research Empirical Insights*. 2024. Vol. 5. Issue 2.
3. Kyara V.C., Rahman M., Khanam R. Tourism expansion and economic growth in Tanzania: A causality analysis. *Heliyon*. 2021. Vol. 7. Issue 5.
4. Wijesekara C., Tittagalla C., Jayathilaka A., Ilukpotha U., Jayathilaka R., Jayasinghe P. Tourism and economic growth: A global study on Granger causality and wavelet coherence. *PLoS ONE*. 2022. No. 17(9).
5. Juan Cárdenas-García P., Gabriel Brida J. & Segarra V. Modeling the link between tourism and economic development: evidence from homogeneous panels of countries. *Humanities and Social Sciences Communications*. 2024.
6. Dhungel, Kamal Raj. An econometric analysis on the relationship between tourism and economic growth: Empirical evidence from Nepal. *International Journal of Econometrics and Financial Management*. 2015. No. 3. P. 84–90.
7. Xia, W., Dogan, B., Shahzad, U., Adedoyin, F., Popoola, A., & Bashir, M. An empirical investigation of tourism-led growth hypothesis in the European countries: Evidence from augmented mean group estimator. *Portuguese Economic Journal*, 2022. No. 21. P. 239–266.

DOI: <https://doi.org/10.36059/978-966-397-438-5-8>

ТАКТИЧНЕ УПРАВЛІННЯ Е-БІЗНЕСОМ: АДАПТАЦІЯ ДО ЦИФРОВИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ

У сучасних економічних умовах е-бізнес є важливим елементом як національної, так і світової економіки, де технологічні інновації та ефективне управління визначають успіх компаній. Розглянемо ефективність тактичного управління суб'єктами е-бізнесу, зосередившись на актуальних викликах і можливостях, з якими стикаються організації. Метою цього аналізу є виявлення та оцінка ключових умов і тенденцій, що дозволяють компаніям ефективно адаптуватися та розвиватися в динамічному цифровому середовищі. Ми акцентуємо увагу на впливі інноваційних технологій на повсякденну діяльність і тактичне управління, що охоплює використання передових управлінських практик та аналіз ефективності різних підходів в контексті українського ринку.

Сучасний стан результативності тактичного управління в е-бізнесі демонструє значний прогрес завдяки впровадженню новітніх технологій. Ці технології допомагають ефективно справлятися з труднощами, з якими стикаються українські компанії в складних умовах. Згідно з дослідженням Європейської бізнес-асоціації за 2023 рік, більшість керівників планують розширення своїх підприємств, що свідчить про оптимістичний погляд на майбутнє. Проте е-бізнес стикається з проблемами, такими як неефективність відділів продажів і значні втрати клієнтів через повільну реакцію на запити. Інноваційні рішення, такі як багатоканальні телефонні системи та автоматизовані автоінформатори, виявилися ефективними у вирішенні цих проблем. Ключовим фактором успіху стало використання віртуальних АТС, що дозволяє об'єднувати різні номери в єдину мережу і переадресовувати дзвінки залежно від доступності менеджерів. Це значно покращує рівень задоволеності клієнтів і зменшує кількість пропущених дзвінків. Інтеграція IP-телефонії з CRM-системами покращує управління клієнтськими даними, що підвищує ефективність маркетингових кампаній і дозволяє точно аналізувати вхідний трафік та оптимізувати рекламні витрати через колтрекінг. Відповідь на виклики з обмеженими ресурсами в управлінні е-бізнесом полягає в автоматизації основних процесів, таких як автообдзвон, що дозволяє суттєво підвищити продуктивність без

додаткових витрат. Таким чином, тактичне управління в діяльності суб'єктів е-бізнесу виявляється високоефективним завдяки впровадженню новітніх технологій.

Згідно з останнім звітом дослідницького інституту Gartner, сучасні технологічні тренди суттєво впливають на тактичне управління в е-бізнесі. Зокрема, демократизація генеративного штучного інтелекту, що робить передові технології доступними не тільки для фахівців, а й для ширшої аудиторії, сприяє підвищенню продуктивності та інноваційності в компаніях. Це стає можливим завдяки інтеграції навчальних моделей, хмарних обчислень і відкритого програмного забезпечення. Прогнозується, що до 2026 року понад 80% світових компаній активно використовуватимуть генеративні API та штучний інтелект у своїх виробничих процесах, що є суттєвим зростанням у порівнянні з менше ніж 5% у 2023 році. Ключовою стратегією в тактичному управлінні є впровадження системи управління довірою, ризиками та безпекою (TRiSM). Це дозволяє компаніям ефективно зменшувати ризики, пов'язані з використанням AI, забезпечуючи захист даних, моніторинг результатів і контроль ризиків, що, у свою чергу, підвищує точність прийняття рішень і знижує ймовірність отримання помилкової інформації. Іншим важливим аспектом є безперервне виявлення кіберзагроз за допомогою штучного інтелекту, що допомагає компаніям знижувати потенційні ризики для своїх цифрових і фізичних активів. Інвестиції в системи постійного моніторингу до 2026 року можуть зменшити ймовірність зломів утричі. У контексті сталого розвитку стійкі технології допомагають компаніям зменшити вплив на навколишнє середовище та підвищити ефективність використання ресурсів, що є критично важливим для тривалого успіху е-бізнесу. Розробка інженерних платформ, що відповідають потребам команд розробників, спрощує процес адаптації продуктів, а впровадження штучного інтелекту в програмуванні до 2027 року дозволить 70% професіоналів використовувати AI для кодування, підвищуючи продуктивність і скорочуючи час на розробку та тестування продуктів. Ці технологічні тренди відіграють важливу роль в тактичному управлінні суб'єктами е-бізнесу, забезпечуючи їм переваги в швидкій адаптації до змін на ринку, ефективному реагуванні на виклики та підвищенні загальної результативності.

Сьогодні ключову роль у тактичному управлінні е-бізнесом відіграють кваліфікація та компетенції персоналу, оскільки вони безпосередньо впливають на здатність компанії адаптуватися до швидко змінюваних умов ринку та використовувати новітні технології для оптимізації своєї діяльності. В умовах постійного технологічного розвитку якість та рівень підготовки кадрів можуть значно підвищити ефективність управління та здатність до інновацій.

Література:

1. Бабенко, В.А. та Сияньська, О.О. Аналіз сучасного стану розвитку ринку електронної комерції в Україні. Звіт про науково-дослідну роботу сучасні інформаційні технології в соціально-економічних системах. Сумський державний університет. 2019. С. 48–60.
2. Борейко, Н.М. Специфіка електронної комерції у вітчизняному сегменті мережі Інтернет. *Бізнес-навігатор*. 2020. № 2 (58). С. 87–93.
3. Hlinenko, L.K. & Daynovskyu, Y.A. State-of art and prospects of development of Ukrainian electronic commerce. *Marketing and Management of Innovations*. 2018. № 1. С. 83–102.

Kochkina Nataliia
*PhD, Associate Professor,
Market Research Analyst,
Ukrainian Union of Marketing Experts*

Macchia Silvia
*PhD, Associate Professor,
University of Cagliari, Italy*

Floris Michela
*PhD, Associate Professor,
University of Cagliari, Italy*

DOI: <https://doi.org/10.36059/978-966-397-438-5-9>

EXPLORING LANGUAGE USE IN ITALIAN SUSTAINABILITY REPORTING: A CLUSTER ANALYSIS

The company's sustainability reporting language reflects its priorities, strategies, and alignment with Sustainable Development Goals within sustainability-focused corporate governance. Italian firms, noted for their dedication to sustainability, employ diverse linguistic strategies in their sustainability reports (SRs) to convey their environmental, social, and governance initiatives. This research utilized cluster analysis to examine the vocabulary in SRs from Italy's largest corporations, revealing patterns that indicate thematic priorities across various economic sectors. This paper analyzed language usage to elucidate how Italian firms convey sustainability strategies while addressing sector-specific challenges and goals.

This study examined sector-specific language in SRs from 203 big Italian corporations from Lab24's "Sustainability Leaders 2023" list, spanning 23 industries [1]. SRs, consolidated non-financial statements, integrated reports, and other disclosures were obtained from official websites or supplied upon request. For companies lacking separate SRs, pertinent sections were extracted from annual reports to ensure consistency. Keyword extraction with Voyant text mining identified the dominant language within each industry, thereby enabling comparisons across sectors. A hierarchical cluster analysis was performed to identify thematic similarities. After excluding low-frequency keywords and normalizing the data [2–4], a similarity matrix was constructed using Euclidean distance, and clusters were generated through Ward's linkage method to reduce within-cluster variance [5; 6].

Hierarchical clustering revealed seven distinct clusters based on SRs' sector-specific vocabulary (see Fig. 1). Below is each cluster analysis,

emphasizing the significance of the identified linguistic strategies for the respective sectors.

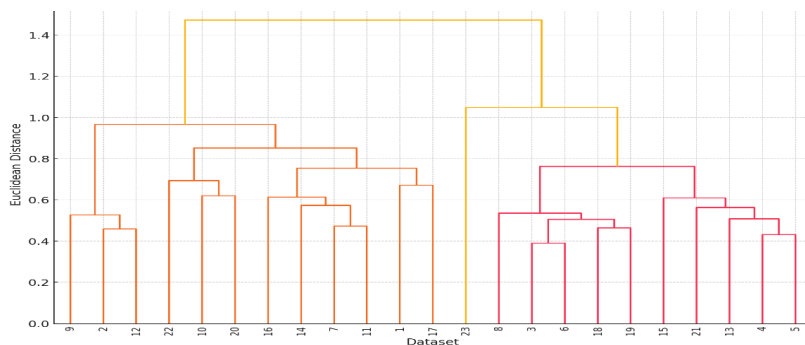

Figure 1. Dendrogram of Hierarchical Clustering

Source: research results

Cluster 1: Risk and Governance-Centered Sustainability (Banks, Insurance, Retail, Wholesale & E-commerce, Financial Services, and Asset Management). Cluster 1 is defined by a systematic and equitable approach to sustainability, emphasizing risk management, corporate governance, and environmental accountability. The recurrent use of "sustainability," "risk," and "management" highlights a focus on addressing uncertainties and integrating sustainability into organizational structures. "Employee," "financial," and "training" terms underscore the significance of workforce development and fiscal accountability. "Emissions," "green," and "energy" signify a dedication to minimizing environmental impacts and enhancing resource efficiency. The phrases "policy" and "stakeholder" focus on regulatory compliance and stakeholder involvement. At the same time, the infrequent use of terms such as "women" and "safety" implies a nascent emphasis on gender inclusion and employee safety. Cluster 1 offers a holistic strategy that harmonizes sustainability's operational, environmental, and social dimensions, customized for the distinct requirements of the financial and service-oriented sectors.

Cluster 2: Efficiency and Digital-Driven Sustainability (Technology & IT, Telecommunications, General Services, Transportation & Logistics, and Media). Cluster 2 highlights operational procedures, digital integration, and stakeholder involvement. Terms like "management," "sustainability," and "employee" highlight a systematic, human-centric methodology that incorporates sustainability into fundamental operations. The prevalence of "digital," "information," and "system" signifies the use of digital tools to improve transparency, efficiency, and data management. "Emissions," "energy," and "environment" focus on reducing ecological effects, whereas

"social" and "health" emphasize employee welfare and safety. Terms such as "customer," "supplier," and "network" exemplify robust stakeholder involvement and supply chain management. This cluster embodies a holistic strategy that integrates operational efficiency, digital transformation, and environmental stewardship, addressing the specific requirements of technology-driven industries.

Cluster 3: Resource and Environmental-Focused Sustainability (Energy, Procurement & Raw Materials, and Investment Holding). Cluster 3 emphasizes resource efficiency and environmental stewardship. Terms like "energy," "management," and "activity" underscore organized procedures and proactive involvement in sustainability initiatives. The recurrent reference to "energy" indicates a significant emphasis on sustainable energy management, while "water," "emissions," and "waste" denote initiatives aimed at reducing environmental effects. Mentions of "sustainability," "GRI," and "governance" indicate conformity with established sustainability standards, while "safety," "health," and "risk" underscore employee welfare and operational security. The terms "transition," "material," and "carbon" signify a dedication to sustainable resource transitions and carbon management appropriate for industries deeply engaged in resource acquisition and investment. Cluster 3 demonstrates a holistic sustainability strategy emphasizing resource efficiency, regulatory compliance, and environmental impact management, particularly applicable to the energy and raw material sectors.

Cluster 4: Waste and Safety-Oriented Sustainability (Waste Disposal & Recycling). Cluster 4 emphasizes environmental stewardship, waste minimization, and methodical management. The emphasis on "environment" and "waste" signifies a primary concern for reducing environmental effects and advocating for waste management strategies. "System" and "management" imply a methodical, strategic framework for integrating sustainability into operational operations. "Safety," "process," and "treatment" underscore the need for secure and effective waste management, while "employee," "supplier," and "corporate" highlight the necessity of stakeholder involvement across the supply chain. The terms "hazardous," "landfill," and "recovery" indicate initiatives aimed at the responsible management of hazardous substances and the reduction of landfill utilization. "Data," "risks," and "responsibility" terms underscore a data-centric, risk-aware methodology that fosters accountability. This cluster has a holistic strategy focused on environmental impact, waste management, and operational safety, addressing the requirements of the waste disposal and recycling industry.

Cluster 5: Material and Workforce-Integrated Sustainability (Industrial Products & Components, Fashion, Engineering & Construction, Beauty, and Automotive Supply Chain). Cluster 5 embodies a comprehensive strategy for sustainability, emphasizing environmental stewardship, resource optimization, and workforce enhancement. The recurring phrases "management,"

"sustainability," and "activity" indicate a cohesive strategy for sustainability in organizational operations. Terms like "material," "employee," and "business" underscore the significance of resource efficiency, employee involvement, and company integration in achieving sustainability objectives. "Emissions", "energy", "waste" and "water" underscore a dedication to mitigating ecological effects, whereas "safety" and "health" emphasize the welfare of employees. Terms like "development" and "training" signify ongoing endeavors to equip the workforce for sustainable practices. This cluster's language embodies a harmonious strategy that integrates environmental stewardship, supply chain responsibility, and ongoing enhancement, corresponding with the requirements of industrial and consumer-oriented industries.

Cluster 6: Product and Employee-Balanced Sustainability (Catering & Ho.Re.Ca, Chemistry, and Pharmaceuticals). Cluster 6 emphasizes harmonizing management, product accountability, environmental sustainability, and employee welfare. The terminology of "management," "sustainability," and "product" indicates a systematic method for integrating sustainable practices into product creation and corporate governance. The focus on "environment," "activity," and "material" signifies a dedication to environmental stewardship, whereas "employee," "safety," and "health" underscore the importance of workforce welfare. "Energy," "waste," and "water" indicate an emphasis on resource management, while "pharmaceutical," "patient," and "disease" imply significance to sectors affecting public health. This cluster endorses a multi-industry strategy for sustainability, especially pertinent to industries where product accountability and community engagement are essential.

Cluster 7: Product and Brand-Centric Sustainability (Finished Products & Consumer Goods, Food & Beverages, Beauty, Personal & Healthcare). Cluster 7 highlights product accountability, resource efficiency, and brand management within a sustainability paradigm. The prevalence of "sustainability," "product," and "management" highlights the incorporation of sustainable practices into product development and brand principles. "Environment," "material," and "production" signify an emphasis on minimizing ecological effects and enhancing resource efficiency, but "employee," "health," and "safety" underscore the importance of workforce welfare. The terms "packaging," "water," and "social" imply a comprehensive strategy encompassing sustainable packaging, water stewardship, and social accountability. Cluster 7 exemplifies a product-centric strategy that harmonizes environmental, social, and economic factors, addressing consumer-oriented sectors.

Summary. The findings indicate specific sustainability priorities across clusters corresponding to sectoral interests. The variation in focus, spanning risk management, digital integration, resource efficiency, waste management, and product responsibility, illustrates the differences in sustainability

terminology across sectors, mirroring distinct operational requirements and stakeholder expectations.

References:

1. Floris, M., Kochkina, N., Macchia, S. (2024) Linguistic strategies and governance implications in sustainability reporting. Global Business Transformation in a Turbulent Era: 17th Annual Conference of the EuroMed Academy of Business conference readings book proceedings, Pisa, 11-13 September 2024, EuroMed Press, pp. 276–288.
2. Anderberg, M. R. (1973) Cluster Analysis for Applications. Academic Press. DOI: <https://doi.org/10.1016/C2013-0-06161-0>
3. Jain, A. K., & Dubes, R. C. (1988) Algorithms for Clustering Data. Prentice-Hall.
4. Tan, P.-N., Steinbach, M., & Kumar, V. (2005). Introduction to Data Mining. Pearson.
5. Sneath, P. H., & Sokal, R. R. (1973). Numerical Taxonomy: The Principles and Practice of Numerical Classification. W.H. Freeman and Co.
6. Ward, J. H. (1963) Hierarchical Grouping to Optimize an Objective Function. *Journal of the American Statistical Association*, no. 58(301), pp. 236–244.
7. Floris, M., Kochkina, N., Macchia, S. (2024) Linguistic strategies and governance implications in sustainability reporting. Global Business Transformation in a Turbulent Era: 17th Annual Conference of the EuroMed Academy of Business conference readings book proceedings, Pisa, 11-13 September 2024, EuroMed Press, pp. 276–288.

DOI: <https://doi.org/10.36059/978-966-397-438-5-10>

ТЕНДЕНЦІЇ ІНВЕСТУВАННЯ У ПОРТОВІЙ ГАЛУЗІ

Морські порти в 21 столітті стикаються з низкою нових факторів, що суттєво впливають на стратегію розвитку та інвестиційну діяльність у галузі. У [1] показано, що функціонування і напрями інвестування у портовій галузі залежать від економічних і технологічних змін, зокрема, цифрової трансформації галузі та екологізації ланцюгів постачань у останні роки.

Порти світу є жвавими центрами світової торгівлі, які сприяють переміщенню великих обсягів товарів щорічно. Вони є не лише транзитними пунктами для обробки вантажів, а й ключовими рушійними силами економічної діяльності. На рис. 1 показано, що світовий ринок портової інфраструктури оцінювався у 151 млрд USD в 2022 р., очікується, що до 2032 р. він досягне приблизно 249,49 млрд USD, із середньорічним темпом зростання 5,2% [2].

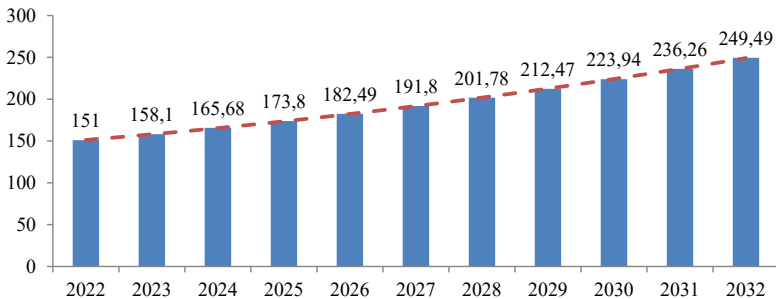

Рис. 1. Прогнозна оцінка світового ринку портової інфраструктури

Джерело: [2]

Азіатсько-Тихоокеанський регіон є найбільш швидкозростаючим. Індія та Китай, два економічні гіганти, які швидко розвиваються, а також економіка багатьох країн Південно-Східної Азії та збільшення обсягів морської торгівлі зроблять значний внесок у регіональне розширення ринку.

Основним фактором, що впливає на потреби у розширенні виробничих потужностей морських портів, є попит на послуги портових підприємств

з переробки вантажів, який, у свою чергу, залежить від динаміки міжнародної морської торгівлі. На рис. 2 наведені темпи зростання обсягів міжнародної морської торгівлі в тоннах за вантажними сегментами у 2023 році. Найбільший темп зростання був за сегментом перевезень вугілля (7,1%), а найменший – за контейнерними вантажами (0,4%).

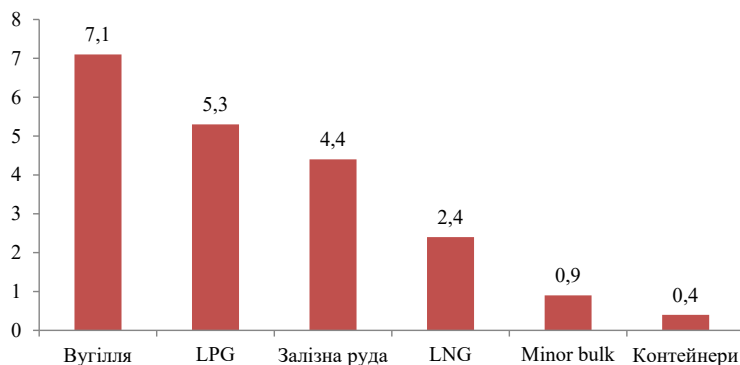

Рис. 2. Темпи зростання обсягів міжнародної морської торгівлі в тоннах за сегментами вантажних перевезень у 2023 році, %

Джерело: побудовано автором з використанням даних [3, с. 10]

На рис. 3 наведені щорічні темпи зростання реального глобального ВВП і обсягу переробки контейнерів у TEU у морських портах світу. Лінійний коефіцієнт кореляції щорічних темпів зростання за 2012–2022 роки становив 0,7, а коефіцієнт кореляції абсолютних значень реального глобального ВВП у USD і обсягів переробки контейнерів в TEU у морських портах світу за 2011–2022 роки становив 99%, що свідчить про дуже тісну позитивну кореляцію.

У [6] виділено такі тенденції розвитку портової інфраструктури, як автоматизація, діджиталізація і технологія смарт-порту; сталість та ініціативи щодо кліматичної стійкості; зменшенні впливу на навколишнє середовище; розвиток інфраструктури порту на основі індивідуальних рішень; впровадження технологій моніторингу використання портової інфраструктури.

У дослідженні глобальних портових трендів Deloitte [7, с. 14] показано, що впровадження технологій у морському секторі продовжуватиме зростати завдяки збільшенню ринкових інвестицій. Автоматизація терміналів відбувається по всьому світу, від ренджу Гамбург – Гавр до основних центрів Близького Сходу, від китайських мегатерміналів до пілотних проєктів, пов'язаних з концепцією Інтернету речей (IoT) у

Південній Африці, мережами 5G в Антверпені, платформами розумних портів у Роттердамі тощо [8].

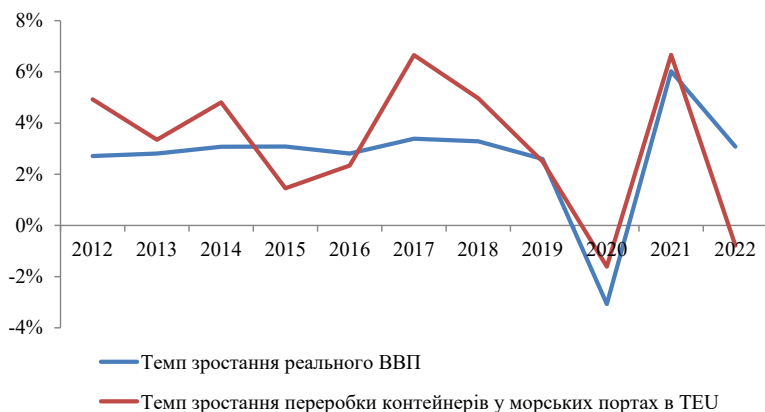

Рис. 3. Щорічні темпи зростання реального глобального ВВП і обсягу переробки контейнерів у TEU в морських портах світу, %

Джерело: побудовано автором з використанням даних [4; 5]

У [9, с. 13] визначено, що сукупний середньорічний темп зростання світового ринку smart-портів сягне 25% до 2032 року.

У результаті виконаного дослідження виділено такі основні тенденції розвитку інвестування у портовій галузі.

1. Зміни географічної структури інвестицій внаслідок постійного збільшення обсягів морської торгівлі та переробки вантажів у морських портах країн Південно-Східної Азії та Близького Сходу через їх бурхливий економічний розвиток та продовження контейнеризації морських перевезень.

2. Зміни у структурі інвестицій за сегментами морських перевезень через уповільнення темпів розвитку контейнерної торгівлі, і більш високих темпів зростання перевезень масових сухих вантажів.

3. Підвищення потреби в інвестиціях у портову інфраструктуру для усунення технологічних обмежень, пов'язаних з підвищенням розміру та складності флоту.

4. Зміна напрямів інвестицій у портовій галузі для енергетичного переходу та стійкого розвитку, інтенсифікація впливу на інвестиційну діяльність технологічних змін, зокрема, цифрової трансформації в портовій галузі та екологізації ланцюгів постачань.

5. Зміщення орієнтації інвестиційної діяльності на екологізацію для сталого розвитку підприємств портової галузі, що часто передбачає

проекти з високою суспільною цінністю, але повільну або низьку віддачу від інвестицій та високий рівень ризику.

6. Інвестиції в портову галузь сприяють перетворенню морських портів з мультимодальних центрів на центри інновацій, сталого розвитку та стійкості – сталої енергії, кластери промисловості та циклічної економіки.

7. Інвестиції в портову галузь приводять до підвищення ролі морських портів як важливої складової геополітичної та гео економічної стійкості окремих країн та регіонів.

8. Потреба в інвестиціях у нові портові зони за межами міських територій через вплив урбанізації прибережних зон на розвиток портів.

Література:

1. Notteboom T., Pallis A., Rodrigue J.-P. Port Economics, Management and Policy. New York: Routledge, 2022. URL: <https://porteconomicsmanagement.org/pemp/contents/part3/> (дата звернення: 01.11.2024).

2. Port Infrastructure Market Size, Share, and Trends 2024 to 2034: Report. Precedence Research: web site. URL: <https://www.precedenceresearch.com/port-infrastructure-market> (дата звернення: 09.11.2024).

3. Review of maritime transport: Navigating maritime chokepoints. United Nations: UNCTAD, 2024. URL: https://unctad.org/system/files/official-document/rmt2024_en.pdf (дата звернення: 25.10.2024).

4. Container port traffic 2020-2022. World Bank Group. URL: <https://data.worldbank.org/indicator/IS.SHP.GOOD.TU?end=2022&start=2000&view=chart> (дата звернення: 03.11.2024).

5. Global GDP. 2024. URL: <https://www.worldometers.info/gdp/#gdpyear> (дата звернення: 03.11.2024).

6. Port infrastructure development: 5 trends about to become global. Web site: Katradis. URL: <https://www.katradis.com/port-infrastructure-development-trends/> (дата звернення: 25.10.2024).

7. Global Port Trends 2030: The future port landscape. Deloitte Global Port Advisory, April 2020. 35 p.

8. Pavlenko D. Global and national port trends 2030: Infrastructure talks with Yuriy Gubankov, Anastas Kokkin, Egor Grebennikov, and other experts. Deloitte: web site. URL: <http://surl.li/lkfeca> (дата звернення: 11.11.2024).

9. Сментина Н.В. Цифрові технології у забезпеченні ефективності морських перевезень: використання в діяльності smart-портів. *Розвиток методів управління та господарювання на транспорті*. 2024. № 3(88). С. 7–22.

DOI: <https://doi.org/10.36059/978-966-397-438-5-11>

ІНТЕГРАЦІЯ ПРОЄКТНОГО УПРАВЛІННЯ У СТРАТЕГІЧНІ ПРІОРИТЕТИ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВ В УМОВАХ ВОЄННИХ ВИКЛИКІВ

Для ефективної координації управління проектами з цілями соціально-економічного розвитку необхідно визначити пріоритетність інтеграції технологічних досягнень та інновацій у національну промисловість, що безпосередньо підтримує національні інноваційні цілі та запобігає експлуатації місцевих ресурсів для зовнішніх інтересів [1, с. 129]. Такий підхід дозволяє підвищити конкурентоспроможність підприємств та забезпечити стабільний розвиток економіки навіть в умовах глобальних викликів. Це вимагає розумного вибору пріоритетів в рамках управління проектами, щоб забезпечити суттєвий внесок проектів у соціально-економічну структуру країни та підвищити стійкість національної економіки в умовах невизначеності [1, с. 129]. Розширення методологій, таких як використання експертних груп і тематичних фокус-груп, може ще більше підвищити актуальність проектів, точніше пристосовуючи їх до цілей соціально-економічного розвитку та вимог сучасного ринку [1, с. 130]. Координація між державною промисловою політикою, регіональним розвитком і корпоративними стратегіями відіграє вирішальну роль у досягненні синергії, забезпечуючи спрямування всіх зусиль на досягнення спільних цілей [1, с.130]. Ця комплексна стратегія забезпечує адаптивність у динамічному середовищі, що характеризується невизначеністю. Зосереджуючись на цих інтегративних і стратегічних заходах, управління проектами можна ефективно узгодити з соціально-економічним розвитком, сприяючи сталому зростанню та конкурентним перевагам у національному масштабі.

Управління проектами служить ключовим механізмом у досягненні цілей як соціального, так і економічного розвитку шляхом узгодження цілей проекту з більш широкими цілями розвитку через багатогранний підхід. Одним із основних аспектів управління проектами є його здатність вимірювати успіх проекту через досягнення поставлених цілей, що прямо корелює з успішною реалізацією цілей розвитку. Це особливо важливо в складних середовищах, де різні зацікавлені сторони

по-різному сприймають те, що є успіхом проекту, що вимагає адаптивних практик управління проектами, які чутливі до цих різних точок зору, щоб ефективно сприяти розвитку. Крім того, роль управління проектами поширюється на оцінку нематеріальних результатів розвитку, які є вирішальними для оцінки більш широкого соціально-технічного впливу ініціатив розвитку на рівень життя. Включаючи результативність і результативність в оцінку успіху проекту, управління проектом підкреслює його критичну важливість у навігації подвійними цілями соціального та економічного розвитку. Цей всебічний підхід гарантує, що управління проектом не тільки спрямоване на безпосередні цілі проекту, але й узгоджується з практиками сталого розвитку, що в кінцевому підсумку сприяє посиленню соціально-економічного прогресу. У військових умовах інтеграція управління проектами є особливо складною через поєднання складних внутрішніх і зовнішніх факторів. Однією з основних проблем є величезна кількість учасників, залучених до військових проєктів, кожен з яких має різні цілі та інтереси, що ускладнює узгодження очікувань зацікавлених сторін [2, с. 52]. Ця множинність може призвести до конфліктів, оскільки різні сторони часто мають конкуруючі пріоритети та порядок денний [2, с. 53]. Крім того, розв'язання таких конфліктів має тенденцію до перекосу на користь тих, хто споживає результати проекту, що часто призводить до маргіналізації потреб і очікувань інших учасників [2, с. 53]. Цей дисбаланс посилюється дефіцитом ресурсів, які не тільки обмежені, але й підлягають зростанню витрат, що робить ефективний розподіл ресурсів постійною проблемою [2, с. 56]. Для ефективної інтеграції управління проектами в цих умовах надзвичайно важливо розробити стратегії, які віддають пріоритет справедливому вирішенню конфліктів і розподілу ресурсів, гарантуючи, що очікування всіх зацікавлених сторін будуть належним чином враховані. Справедливий підхід сприятиме зміцненню довіри та злагоди між сторонами, що є критично важливим для успішної реалізації проєктів в умовах кризи.

Для ефективного вирішення проблем, з якими стикаються підприємства, необхідно застосовувати багатогранну стратегію, яка враховує як найближчі, так і майбутні цілі. Одним із важливих підходів є формування збалансованого портфеля проєктів (ПП) шляхом застосування принципів стратегічного управління, що допомагає підприємствам приймати обґрунтовані рішення щодо того, які проєкти продовжувати, а які – відхилити [3, с. 66]. Це включає в себе ретельне порівняння нових і існуючих проєктів, що дозволяє краще зрозуміти взаємні впливи та гарантує, що вибрані проєкти відповідають як тактичним, так і стратегічним цілям [3, с. 67]. Крім того, досягнення балансу між короткостроковими та довгостроковими проєктами має вирішальне значення, оскільки це дозволяє підприємствам управляти

ризиками, максимізуючи потенційний дохід [3, с. 67]. Постійний аналіз ефективності портфоліо проектів і дослідження шляхів його вдосконалення дозволяє підприємствам краще адаптуватися до швидкоплинних умов ринку, зберігаючи здатність до інновацій та зростання. Застосування цих стратегій не тільки спрощує вибір і реалізацію проектів, але й узгоджує зусилля підприємства з головними бізнес-стратегіями, сприяючи стійкому зростанню та конкурентній перевазі. А також підкреслюють необхідність для підприємств не лише зосереджуватися на безпосередніх військових викликах, але й створювати системну стійкість за допомогою інтегрованих підходів, які охоплюють соціально-економічні та екологічні аспекти.

Література:

1. Федулова Л.І. Форсайт: сучасна методологія технологічного прогнозування. *Економіка і прогнозування*. 2008. № 4. С. 124–138.
2. Рогоза М.С., Вергал К.Ю. Стратегічний інноваційний розвиток підприємств: моделі та механізми : монографія. Полтава : РВВ ПУЕТ, 2011. 136 с.
3. Савіна О.Ю. Особливості портфелів проектів наукомістких підприємств та специфіка управління ними, Збірник наукових праць «Управління розвитком складних систем» КНУБА, 2017. С. 62–74.

Максимова Ю. О.
старший викладач кафедри економіки та підприємництва,
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова
Максимов О. С.
старший викладач кафедри математичного забезпечення
комп'ютерних систем,
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

DOI: <https://doi.org/10.36059/978-966-397-438-5-12>

ПРИЙНЯТТЯ УПРАВЛІНСЬКИХ РІШЕНЬ НА ПІДПРИЄМСТВІ З ВИКОРИСТАННЯМ НЕСТРУКТУРОВАНИХ ПОТОКІВ ДАНИХ

Потокова аналітика дозволяє підприємствам в режимі реального часу отримувати аналітичні дані з урахуванням контексту, наприклад, у вигляді розрахункових документів, отриманих за допомогою датчиків, Інтернету, мобільних пристроїв та мереж.

Вона також знаходить застосування у всіх галузях від роздрібної торгівлі та охорони здоров'я до телекомунікацій та Інтернету речей. Однак, як і у випадку з будь-якою новою технологією, широке впровадження на підприємствах залежить від цілого ряду факторів від загальної обізнаності і навичок до співвідношення витрат і прогнозованого ризику. Але суть в тому, що чим простіше у використанні технологія і чим менше перешкод для її використання на підприємстві, тим краще.

Потокова обробка та потокова аналітика це потужна технологія, яка широко використовується фахівцями, однак рівень знань про потокову обробку даних і потокової аналітики в світі зростає, але все ще залишається відносно низьким, що можна вважати перешкодою для подальшого впровадження технології.

Потокові дані, також відомі як дані в реальному часі, дані про події, обробка поточкових даних або дані в русі, означають безперервний потік інформації, що генерується різними джерелами, такими як датчики, додатки, соціальні мережі або інші цифрові платформи [1]. Процес отримання і транспортування поточкових даних до цілі іноді називають потоковою передачею даних.

На відміну від статичних даних, які зберігаються в базах даних і файлах, потокові дані є динамічними і необмеженими, вони постійно оновлюються. Вони характеризуються швидким генеруванням і роботою в режимі реального часу, що робить їх цінним джерелом інформації для бізнесу та організацій.

Слід зазначити, що потокові дані можуть охоплювати широкий спектр типів даних, зокрема:

- дані з датчиків;
- оновлення з соціальних мереж;
- фінансові транзакції;
- журнали додатків;
- веб-потоки кліків [1].

Нами розглянуто вже зрілу, перевірену на підприємствах платформу для потокової аналітики, розгалужену клієнтську базу в багатьох галузях промисловості платформу Арама від німецької фірми Software AG [2].

Звичайно, Software AG не перша компанія, яка впроваджує модель спільноти або Freemium [2]. Не всі вони були успішними, а деякі були в кращому випадку нерішучими, оскільки пропонувані продукти були продиктовані страхом зниження доходів, що призвело до таких обмежень, що вони стали марними в будь-якому розумному виробничому середовищі.

Успіх чи невдача моделі залежить від здатності організації створити команду фахівців навколо продукту. Теоретично це здається простим, але на практиці підприємства стикаються з невдачами.

Програмний продукт Арама це платформа для обробки подій. Вона відстежує швидко мінливі потоки подій, виявляє і аналізує важливі події і закономірності розвитку подій і негайно реагує на важливі події відповідно до встановлених вимог.

Програми, засновані на подіях, відрізняються від традиційних застосунків тим, що замість безперервного виконання послідовності інструкцій вони відстежують відповідні події і реагують на них.

Атрибути, або поля, окремого класу подій можуть бути різних типів, включаючи числові та текстові, структурізовані або неструктурізовані дані. Події з декількома полями можна розглядати як багатовимірні типи, оскільки пошук події, що цікавить, може включати пошук у кількох полях подій. Цей підхід дозволяє з більшою точністю визначити вплив конкретної події на достовірність і актуальність прийнятих управленческих рішень на підприємстві.

Таким чином, замість того, щоб виконувати послідовність дій у певний момент, система прийняття рішень, заснована на подіях, очікує і відповідним чином реагує на асинхронний сигнал, як тільки він надходить. При цьому, реакція відбувається настільки швидко (або в режимі реального часу), наскільки це можливо.

Література:

1. Streaming Data. *Hazelcast*. URL: <https://hazelcast.com/glossary/streaming-data/> (дата звернення: 13.11.2024).
2. Real-Time Analytics Apama. *Software AG*. URL: https://www.softwareag.com/en_corporate/platform/iot/apama.html (дата звернення: 13.11.2024).

DOI: <https://doi.org/10.36059/978-966-397-438-5-13>

МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ АНАЛІЗУ ПІДХОДІВ ДО ФОРМУВАННЯ СТЕЙКХОЛДЕРНО-ОРІЄНТОВАНОЇ СТРАТЕГІЇ УПРАВЛІННЯ ТУРИСТИЧНИМ ПІДПРИЄМСТВОМ

Сучасні туристичні підприємства стикаються з численними викликами, пов'язаними з глобалізацією, конкуренцією та змінними потребами споживачів. Одним із дієвих шляхів забезпечення стійкого розвитку є впровадження стейкхолдерно-орієнтованих стратегій управління [1]. Підхід, орієнтований на стейкхолдерів, забезпечує залучення різних зацікавлених сторін до процесу формування стратегій, що дозволяє підприємству краще адаптуватися до умов ринку та забезпечувати високий рівень задоволеності клієнтів [2].

Ідентифікація стейкхолдерів є одним з найважливіших кроків у процесі формування стейкхолдерно-орієнтованої стратегії управління, оскільки дозволяє визначити, які групи або окремі особи можуть впливати на діяльність туристичного підприємства або мають інтереси, що стосуються його діяльності [3]. Процес ідентифікації стейкхолдерів починається з попереднього аналізу середовища діяльності підприємства, який допомагає виявити ключові сфери впливу, такі як економічні, соціальні, правові та екологічні аспекти. Це надає загальне уявлення про можливих стейкхолдерів. Наступним етапом є збір детальної інформації про потенційних стейкхолдерів шляхом вивчення ринкового середовища, аналізу конкурентів, опитування та інтерв'ю з представниками різних груп, зокрема постачальників, клієнтів та партнерів [4].

Після ідентифікації всіх зацікавлених сторін важливим завданням є їх класифікація. Для цього стейкхолдерів рекомендується розподілити на три основні групи:

- Внутрішні стейкхолдери – працівники, менеджмент і власники підприємства, які безпосередньо пов'язані з його внутрішніми процесами і можуть суттєво впливати на його ефективність.

- Зовнішні стейкхолдери – клієнти, партнери, постачальники, інвестори, а також регуляторні органи, які мають непрямий вплив на діяльність підприємства, але можуть визначати умови його функціонування на ринку.

- Вторинні стейкхолдери – ширша суспільна група, яка включає представників місцевих громад, екологічні та громадські організації, засоби масової інформації, що можуть впливати на імідж підприємства та його сприйняття у суспільстві.

Важливим кроком є оцінка рівня впливу та значущості кожного стейкхолдера для досягнення стратегічних цілей підприємства, що дозволяє визначити пріоритетні напрямки взаємодії з ключовими групами. Завершальним етапом є розробка системного підходу до управління стейкхолдерами, який включає визначення формату комунікації, частоти взаємодії та механізмів зворотного зв'язку з кожною групою. Такий підхід до ідентифікації та класифікації стейкхолдерів забезпечує основу для стейкхолдерно-орієнтованого управління туристичним підприємством.

Для ефективного управління підприємство має визначити рівень впливу кожного з стейкхолдерів на його діяльність та основні очікування, які можуть виникати в результаті співпраці. Доцільним є використання методу аналізу впливу стейкхолдерів (Stakeholder Influence Analysis), який допомагає оцінити, наскільки їхні очікування та вимоги можуть впливати на процеси прийняття рішень.

Вибір стейкхолдерно-орієнтованого підходу до формування стратегії передбачає визначення набору цілей та завдань, що відповідають інтересам основних груп стейкхолдерів. У практиці управління туристичним підприємством виділяються наступні стратегічні підходи:

- Партнерський підхід – передбачає тісну співпрацю з основними стейкхолдерами, що дозволяє досягти високого рівня залученості та лояльності.

- Підхід взаємної вигоди – передбачає забезпечення балансу між очікуваннями стейкхолдерів та цілями підприємства, що сприяє підвищенню конкурентоспроможності.

- Соціально-орієнтований підхід – фокусується на задоволенні суспільних потреб і покращенні іміджу підприємства на ринку [5–6].

Для оцінки ефективності впровадження стейкхолдерно-орієнтованої стратегії використовуються як кількісні, так і якісні методи, що забезпечують комплексний аналіз результатів. Кількісні методи дозволяють оцінити фінансову ефективність через показники, такі як зростання доходів, рентабельність та рівень задоволеності клієнтів. Ці показники відображають, наскільки успішно підприємство виконує свої стратегічні цілі з точки зору фінансових результатів.

Якісні методи, зокрема опитування, фокус-групи та аналіз відгуків, спрямовані на оцінку рівня задоволеності стейкхолдерів, таких як працівники, клієнти, партнери та представники громади. Ці методи дозволяють отримати більш глибоке розуміння сприйняття стейкхолдерів, їхніх потреб та очікувань, що сприяє вдосконаленню

стратегічних рішень і підвищенню ефективності взаємодії з кожною групою зацікавлених сторін.

Формування стратегії управління туристичним підприємством з урахуванням інтересів стейкхолдерів потребує всебічного аналізу методів та інструментів, що дозволяють ефективно ідентифікувати ключові зацікавлені сторони, визначити їхні потреби та вплив на діяльність підприємства. Для ефективної ідентифікації ключових зацікавлених сторін, визначення їхніх потреб та оцінки впливу на діяльність туристичного підприємства використовується низка інструментів, які допомагають структурувати та аналізувати інформацію про стейкхолдерів. Основні інструменти включають:

1. Аналіз зацікавлених сторін – метод, що дозволяє структуровано збирати інформацію про всіх потенційних стейкхолдерів, їхні очікування, інтереси, а також рівень важливості для підприємства. Застосування такого аналізу допомагає підприємству визначити ключові групи впливу, побудувати карту їхніх потреб і підготуватися до взаємодії з різними категоріями.

2. SWOT-аналіз із залученням стейкхолдерів – дозволяє глибше оцінити сильні й слабкі сторони підприємства з урахуванням очікувань та поглядів стейкхолдерів. Такий підхід сприяє побудові стратегії, яка максимально відповідатиме інтересам усіх зацікавлених сторін, а також дає можливість адаптувати стратегію під їхні потреби.

3. Матриця впливу та інтересу – використовується для класифікації стейкхолдерів залежно від рівня їхнього впливу на підприємство та зацікавленості в його діяльності. Це дозволяє визначити групи, з якими необхідно підтримувати регулярний зв'язок, та пріоритетність взаємодії з кожною з них.

4. Інтерв'ю та опитування – якісні методи збору інформації, які дозволяють зрозуміти очікування та пріоритети стейкхолдерів, а також виявити ключові фактори, що впливають на їхні рішення. Використання опитувань та інтерв'ю дозволяє здобути детальну інформацію про конкретні потреби стейкхолдерів і врахувати їх у розробці стратегії.

5. Аналіз зацікавлених сторін за методом STEEP (соціальні, технологічні, економічні, екологічні та політичні чинники) – дає можливість дослідити зовнішні фактори, які впливають на діяльність підприємства та його стейкхолдерів. Аналізуючи ці аспекти, підприємство краще розуміє контекст, у якому діють зацікавлені сторони, і може адаптувати свою стратегію до зміни умов.

6. Аналіз корпоративної соціальної відповідальності – інструмент, що дозволяє оцінити вплив діяльності підприємства на різні групи стейкхолдерів з точки зору соціальної, екологічної та економічної відповідальності. Це сприяє побудові позитивного іміджу та підвищенню рівня довіри з боку стейкхолдерів, що особливо важливо для

туристичних підприємств, де взаємодія із громадськістю має значення для репутації [3; 5].

Отже, формування стейкхолдерно-орієнтованої стратегії є важливим інструментом підвищення конкурентоспроможності туристичного підприємства в умовах динамічних змін ринкового середовища. Застосування методичних підходів до ідентифікації стейкхолдерів, аналізу їх впливу та очікувань дозволяє туристичним підприємствам ефективніше адаптуватися до вимог сучасного ринку.

Література:

1. Freeman R.E. Can Stakeholder Theorists Seize the Moment? *The Journal of Corporate Citizenship*. 2009. № 36. P. 21–24.
2. Hillman A., Keim G. Stakeholder value, stakeholder management and social issues: What's the bottom line? *Stakeholder Management Journal*. 2001. P. 125–139.
3. Slivar I. Stakeholders in a Tourist Destination – Matrix of Possible Relationships Towards Sustainability. *Open Journal for Research in Economics*, 2018. No. 1(1). P. 1–10. DOI: <https://doi.org/10.32591/coas.ojre.0101.01001s>
4. Арефьева О.В., Комарецька П.В. Інтереси стейкхолдерів в організаційному забезпеченні стратегічного управління фінансовим потенціалом підприємств. *Актуальні проблеми економіки*. 2008. Вип. 9. С. 80–84.
5. Грицьков Є.В. Стейкхолдерно-орієнтований підхід до управління будівельними підприємствами. *Науково-виробничий журнал «Бізнес-навігатор»*. 2018. Вип. 3-1 (46). С. 114–117.
6. Угоднікова О.І. Стейкхолдерно-орієнтована модель стратегічного управління підприємствами галузі туризму та готельно-ресторанного господарства. *Комунальне господарство міст. Серія: Економічні науки*. 2018. Вип. 141. С. 39–44.

Орлова Н. В.
*кандидат економічних наук,
доцент кафедри економіки та підприємництва,
Одеський національний університет імені І.І. Мечникова*

DOI: <https://doi.org/10.36059/978-966-397-438-5-14>

ТРАНСФОРМАЦІЯ БІЗНЕС-МОДЕЛІ ПІДПРИЄМСТВА В УМОВАХ ПІДВИЩЕННЯ РИЗИКІВ ЗОВНІШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА

За останні роки економіка України зіткнулася з новими викликами. Це були суттєві трансформації, пов'язані з підвищенням складності виробництва в умовах цифровізації, зміни в обсязі і характері споживчого попиту, необхідності забезпечення нових форм просування та реалізації продукції в період пандемії. Але, безумовно, найбільш глибокі проблеми виникли в умовах війни, коли бізнес-середовище постійно зазнає суттєвих змін, бо рівень мінливості системи взаємовідносин з постачальниками, споживачами, логістичними компаніями, особливості державного регулювання, відсутність довгострокового прогнозу інфляційних та валютних показників потребують ефективного управління змінами, корегування стратегії розвитку підприємств та зміни бізнес-моделі.

Оновлення бізнес-моделей є типовим для підприємств у будь-який час і здійснюється періодично для успішного функціонування бізнесу, оскільки за допомогою модифікації бізнес-моделі компанії можуть передбачати тенденції розвитку галузевих ринків, визначати тренди, обирати стратегічну відповідність між різними напрямками діяльності і навіть прогнозувати проблеми у майбутньому. Але в період військового стану такий процес трансформації бізнес-моделі є практично неминучим для більшості підприємств. Це пов'язано з переходом від довгострокового до середньо- і навіть більшою мірою короткострокового горизонту планування.

Бізнес-модель, як концепція дослідження бізнес-системи, описує логіку бізнесу та складається з кількох елементів. При якісному дослідженні бізнес-моделей автори зазвичай використовують такі елементи: 1) ціннісна пропозиція, 2) технології, компетенції та ключові ресурси, 3) канали збуту та відносини з клієнтами, 4) ланцюжки створення вартості та процеси, 5) мережі та партнери, 6) грошові потоки [1].

Модель у тому чи іншому вигляді існує протягом усього життєвого циклу бізнесу. Але іноді потрібна її трансформація. Найчастіше це може бути актуальним в наступних випадках:

1. На початковому етапі реалізації бізнес-ідеї, при пошуку джерел фінансування.

2. При оптимізації грошових потоків. Це стосується як скорочення витрат виробництва, так і питань монетизації створеної цінності.

3. При пошуку шляхів зростання бізнесу. Це може бути використання нової технології, нових методів роботи, злиття та поглинання, зміна політичного ландшафту (така стратегічна трансформація для українських бізнес-одиниць виникне при вступі України в ЄС).

4. При необхідності здійснення принципових змін внаслідок накопичення кризових явищ. Це може бути пов'язано зі змінами матеріальної бази виробництва, споживчого попиту, суттєвими трансформаціями зовнішнього середовища. Ці фактори зумовлюють необхідність корекції дій та адаптації бізнес-моделі до нових вимог (чи створення нової бізнес-моделі).

Покладені в основу нової бізнес-моделі фактори можуть мати стратегічний, процесний, організаційний, культурний, управлінський, інформаційний характер.

Трансформація бізнес-моделей підприємства в умовах війни – це комплексний процес адаптації, спрямований на виживання та розвиток компанії в умовах невизначеності, обмежених ресурсів та високих ризиків. У такій ситуації компанії змушені змінювати свої стратегії, процеси та підходи, щоб ефективно протистояти викликам та шукати нові можливості. Обумовлені війною проблеми призвели до наступних змін та трансформацій бізнес-моделі:

1. Гнучкість та адаптація [2, с. 93]

- Введення гнучкіших підходів до управління та виробництва. Це може включати швидкі зміни в асортименті продукції, скорочення часу прийняття рішень та створення кризових команд для оперативного реагування.

- Гнучкість дозволяє адаптуватися до нових економічних умов, коли доступність ресурсів та логістика можуть змінюватись за короткі терміни (це відбувалося в період блокування портів великої Одеси та переорієнтації перевезень на дунайські порти).

2. Локалізація та диверсифікація ланцюжків поставок

- Зміна географії поставок, перехід на локальних постачальників для мінімізації ризиків, пов'язаних із логістикою та зовнішніми залежностями.

- Диверсифікація ланцюжків постачання та робота з кількома постачальниками знижує залежність від одного партнера та допомагає уникнути простоїв.

3. Оптимізація витрат та ресурсне планування

- Скорочення витрат стає ключовим фактором виживання. Компанії можуть шукати альтернативні матеріали, зменшувати витрати на нефункціональні активності та оптимізувати процеси.

- В умовах воєнних дій також важливо враховувати витрати на безпеку співробітників та бізнесу, включаючи витрати на захист активів та підтримку зв'язку з клієнтами.

4. Цифровізація та віддалена робота

- Перехід на дистанційну роботу та цифровізацію бізнес-процесів дозволяють компаніям продовжувати діяльність навіть за обмеженого доступу до фізичних робочих місць.

- Впровадження цифрових технологій та автоматизація процесів дозволяють компаніям знижувати операційні витрати та покращувати доступ до клієнтів через онлайн-канали.

5. Перехід на нові ринки та продукти

- Компанії можуть розширити асортимент або створити нові продукти, які відповідають поточним потребам ринку. Наприклад, виробництво медичних товарів чи захисних засобів.

- Дослідження та вихід на міжнародні ринки допомагають знизити ризики, пов'язані із внутрішньою нестабільністю.

6. Комунікація та репутація

- Важливість прозорості та відкритості у спілкуванні з клієнтами та партнерами значно зростає. Підтримка позитивного іміджу компанії та довіри стає критично важливою.

- Зворотний зв'язок із клієнтами дозволяє краще розуміти їхні потреби та адаптувати бізнес-модель під ринкові зміни.

7. Емоційна підтримка співробітників

- Підтримка та захист співробітників стають важливими аспектами діяльності бізнесу. Компанії розробляють програми підтримки, надають психологічну допомогу та забезпечують безпеку.

- Задоволеність та захищеність персоналу безпосередньо впливають на його продуктивність та лояльність до компанії.

Трансформація бізнес-моделі компанії в умовах війни вимагає переосмислення пріоритетів, впровадження інноваційних рішень та оперативної адаптації до змін. Успішні підприємства враховують специфічні ризики та використовують можливості для довгострокової стійкості та розвитку, навіть незважаючи на серйозні обмеження та нестабільність зовнішнього середовища.

Література:

1. Onetti, A., Zucchella, A., Jones, M.V., & McDougall-Covin, P.P. Internationalization, innovation and entrepreneurship: Business models for new technology-based firms. *Journal of Management & Governance*. 2010. No. 16. P. 337–368.

2. Орлова Н.В., Гуржій Н.М., Шевчук А.А. Адаптація стратегічних моделей підприємств до галузевих ринків. *Економіка. Фінанси. Право*. 2024. № 6. С. 91–95. URL: <http://efp.in.ua/uk/journal-item/365>

Панцук А. А.
студентка,
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова
Науковий керівник: Арестов С. В.
доцент кафедри економіки та підприємництва,
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

DOI: <https://doi.org/10.36059/978-966-397-438-5-15>

РОЗРОБКА СТРАТЕГІЙ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВА НА ОСНОВІ ЕКОНОМІЧНОГО АНАЛІЗУ

У сучасному динамічному бізнес-середовищі, що характеризується високою конкуренцією, глобалізацією та технологічними змінами, підприємства стикаються з необхідністю постійної адаптації та пошуку нових можливостей для зростання. Ефективність функціонування будь-якої компанії значною мірою залежить від якості прийнятих управлінських рішень, які, в свою чергу, базуються на результатах всебічного економічного аналізу. Розглянемо різноманітні методи економічного аналізу, їх застосування в різних сферах бізнесу, а також проаналізуємо, як економічний аналіз допомагає підприємствам адаптуватися до змін ринкового середовища та досягати своїх стратегічних цілей. Особливу увагу буде приділено ролі економічного аналізу в умовах цифрової трансформації та сталого розвитку.

Спробуємо визначити, як економічний аналіз може стати основою для розробки стратегій розвитку підприємства. Основні завдання полягають у дослідженні методів економічного аналізу, їх ролі у формуванні стратегічних рішень, а також у демонстрації практичного застосування цього інструментарію для розробки та впровадження стратегій розвитку [1].

Зазначимо, що розвиток підприємства вимагає комплексного підходу до аналізу, оскільки окремі аспекти діяльності підприємства можуть суттєво впливати на вибір стратегії. Наприклад, фінансовий стан компанії, інтенсивність конкурентного середовища, зовнішні фактори, такі як економічні коливання та зміни у законодавстві, вимагають глибокого вивчення для забезпечення стабільного та успішного розвитку.

Перш за все, важливо зрозуміти, що економічний аналіз є основним інструментом оцінки діяльності підприємства. Він дозволяє не лише виявляти основні проблеми у функціонуванні компанії, але й відкривати нові можливості для її розвитку. Цей аналіз включає в себе використання таких методів, як горизонтальний, вертикальний та факторний аналіз, кожен з яких надає цінну інформацію для подальшого прийняття рішень. Зокрема, горизонтальний аналіз допомагає побачити динаміку зміни

показників підприємства за кілька періодів, що дозволяє виявляти тенденції в його розвитку. Вертикальний аналіз дає змогу оцінити внутрішню структуру підприємства, розкриваючи, які елементи його діяльності потребують оптимізації, а факторний аналіз спрямований на розкриття причин зміни основних показників [2].

Окрім того, слід звернути увагу на комплексний фінансовий аналіз, який передбачає використання фінансових коефіцієнтів для оцінки таких показників, як ліквідність, платоспроможність, рентабельність та оборотність активів. Наприклад, коефіцієнт ліквідності дозволяє визначити здатність підприємства швидко погашати свої короткострокові зобов'язання за рахунок наявних активів, а коефіцієнт рентабельності дає уявлення про ефективність використання капіталу та можливість отримання прибутку від інвестицій. Такі показники є важливими для розуміння фінансового стану підприємства і вибору стратегії, яка забезпечить його подальший розвиток.

Зрозумівши суть економічного аналізу, можемо перейти до розгляду стратегій розвитку підприємства. Різні стратегії підходять для різних умов та цілей підприємства. Наприклад, стратегія зростання зазвичай використовується компаніями, які прагнуть розширити свою присутність на ринку або збільшити виробництво. У той час як стратегія стабілізації більше підходить для підприємств, що бажають закріпити свої позиції. Інші підходи, такі як стратегія скорочення чи диверсифікації, можуть бути застосовані у випадках, коли підприємство стикається з зовнішніми викликами чи внутрішніми проблемами. Економічний аналіз дозволяє чітко оцінити, яку саме стратегію варто обрати в залежності від фінансового стану компанії та зовнішнього середовища.

Для розробки ефективної стратегії також важливо розглянути зовнішні фактори, що впливають на діяльність підприємства. Економічне середовище, державна політика, технологічні інновації та соціальні зміни – усе це має враховуватися під час стратегічного планування. Аналіз зовнішніх чинників дозволяє оцінити можливі ризики і передбачити потенційні можливості, які можуть бути використані для розвитку підприємства. Наприклад, зміни в податковому законодавстві чи введення нових стандартів якості продукції можуть вплинути на вибір стратегічних напрямків.

Щоб ефективно впроваджувати стратегії розвитку, необхідно застосовувати комплексну методологію економічного аналізу. Наприклад, використання SWOT-аналізу дозволяє виявити сильні та слабкі сторони підприємства, а також визначити, які зовнішні можливості чи загрози впливають на його діяльність. У свою чергу, PEST-аналіз допомагає враховувати макроекономічні фактори, такі як політичні зміни, економічні коливання, соціальні тенденції та технологічний прогрес, що також мають суттєвий вплив на вибір

стратегії. Не менш важливо враховувати й конкурентне середовище, аналізуючи позиції конкурентів на ринку та їхні стратегії розвитку [3].

Сьогодні дедалі частіше застосовуються нові технологічні інструменти для економічного аналізу. В умовах цифрової трансформації все більше підприємств використовують спеціалізоване програмне забезпечення для обробки великих обсягів даних, проведення моделювання сценаріїв та автоматизації процесів аналізу. Такі технології, як штучний інтелект, машинне навчання та аналіз великих даних (Big Data), дозволяють отримувати більш точні та комплексні результати, що допомагає у прийнятті стратегічних рішень. Наприклад, за допомогою машинного навчання можна аналізувати тренди на ринку та прогнозувати зміну попиту на продукцію, що дозволяє своєчасно коригувати стратегії розвитку.

Далі, щоб продемонструвати практичне застосування економічного аналізу, розглянемо приклад умовного підприємства, що займається виробництвом харчових продуктів. Провівши аналіз його фінансового стану, стало зрозуміло, що підприємство зіткнулося з певними проблемами в управлінні витратами на сировину та енергоносії. Горизонтальний аналіз показав, що витрати на виробництво зростають швидше, ніж доходи, що вказує на потребу в оптимізації. Вертикальний аналіз, у свою чергу, виявив, що найбільша частина витрат припадає на закупівлю сировини, і це є важливим фактором, що впливає на загальну рентабельність.

Для успішної реалізації стратегії, підприємству потрібно постійно моніторити ринкові умови та готовність до корекції обраної стратегії у разі зміни зовнішніх факторів. Таким чином економічний аналіз є важливим інструментом для розробки стратегій розвитку підприємства. Він дозволяє виявляти ключові фінансові показники, аналізувати внутрішні та зовнішні фактори, що впливають на діяльність компанії, а також прогнозувати можливі ризики та результати обраних стратегій. Використання комплексного підходу до аналізу дозволяє підприємству підвищити свою конкурентоспроможність, адаптуватися до змін ринкових умов і успішно реалізувати свої стратегічні плани. Для подальшого вдосконалення стратегічного управління доцільно розширювати використання аналітичних інструментів та впроваджувати сучасні технології для оптимізації бізнес-процесів.

Література:

1. Бухгалтерський облік, аналіз та аудит : навч. посіб. / Романів Є.М., Приймак С.В., Гончарук С.М. та ін. Львів : ЛНУ ім. Івана Франка, 2017. 772 с.
2. Грабовецький Б.Є. Економічний аналіз : навч. посіб. Вінниця : ВНТУ, 2013. 256 с.
3. Мішеніна Н. В., Мішеніна Г.А., Ярова І.Є. Економічний аналіз : навч. посіб. Суми : Сумський державний університет, 2014. 306 с.
4. Мних Є.В. Економічний аналіз діяльності підприємства: підручник. Київ : Київський національний торговельно-економічний університет, 2011. 513 с.

DOI: <https://doi.org/10.36059/978-966-397-438-5-16>

ФАКТОРИ, ЩО ФОРМУЮТЬ ІННОВАЦІЙНИЙ ПОТЕНЦІАЛ В ЕЛЕКТРОННІЙ КОМЕРЦІЇ

Дослідження сфери е-бізнесу є надзвичайно актуальним у сучасному світі з кількох причин. По-перше, е-бізнес є однією з найбільш динамічних галузей світової економіки. У зв'язку з його стрімким розвитком, розуміння основних тенденцій та напрямків цього сектору важливе не лише для промислових компаній, а й для наукових дослідників та органів державного управління. За оцінками, кількість досліджень у сфері електронної комерції у світі зростає на 15–20% щорічно, що свідчить про значний потенціал галузі та необхідність її вивчення. По-друге, е-бізнес має значний соціальний вплив. Використання Інтернету та електронної комерції дозволяє людям здійснювати покупки та замовляти послуги незалежно від географічного розташування, що спрощує доступ до товарів і послуг та знижує витрати часу. Завдяки цьому е-бізнес також створює нові можливості для малих і середніх підприємств, дозволяючи їм ефективніше конкурувати на ринку, розширювати охоплення та пропонувати продукцію ширшому колу споживачів. По-третє, розвиток е-бізнесу стимулює інновації та технологічний прогрес, сприяючи економічному зростанню та підвищенню якості життя населення. Він стає каталізатором для розробки нових технологій, зокрема в галузі інформаційних систем, кібербезпеки, штучного інтелекту та великих даних.

Особливістю е-бізнесу є можливість виконання операцій за допомогою електронних засобів зв'язку, таких як Інтернет, мобільні пристрої, електронна пошта та інші цифрові платформи. Це забезпечує простий доступ до комерційних послуг і створює нові бізнес-моделі, що можуть суттєво змінити способи взаємодії між продавцями та покупцями. Враховуючи всі ці аспекти, дослідження сфери е-бізнесу є важливим для багатьох соціальних груп та інституцій, оскільки воно допомагає розробляти ефективні стратегії для розвитку економіки та підвищення конкурентоспроможності підприємств.

На сьогодні існує кілька ключових факторів, що впливають на ефективність формування та розвитку системи управління інноваціями в е-бізнесі. Серед них:

1. Технологічні фактори. Швидкість розвитку та адаптації до нових технологій, таких як хмарні обчислення, великі дані і штучний інтелект, є критично важливими для інновацій у цій сфері.

2. Ринкові тенденції. Вміння аналізувати зміни у споживчих уподобаннях і поведінці, а також адаптуватися до цих змін, має велике значення для інноваційного управління.

3. Організаційна культура. Підтримка інноваційної культури в організації, що заохочує експерименти і готовність до ризику, сприяє розвитку нових ідей.

4. Лідерство та управління. Ефективне лідерство, орієнтоване на інновації та прийняття ризиків, є критично важливим для досягнення успіху.

5. Фінансування та ресурси. Доступ до фінансових ресурсів для інвестицій у нові ідеї та технології є необхідним.

6. Регулювання та політика. Законодавче середовище може або сприяти, або заважати інноваціям, що підкреслює важливість врахування регуляторних політик.

7. Колаборація та партнерства. Співпраця з іншими компаніями, університетами та дослідницькими установами зміцнює інноваційні можливості.

8. Навчання та розвиток персоналу. Інвестиції в навчання і професійний розвиток співробітників забезпечують необхідні навички для підтримки інновацій.

9. Клієнтська зворотний зв'язок. Використання відгуків споживачів для постійного вдосконалення продуктів і послуг.

10. Аналіз даних та інсайти. Використання аналітики даних для виявлення нових можливостей для інновацій та покращення існуючих продуктів.

Аналіз відкритих джерел показав, що багато відомих компаній у сфері e-бізнесу враховують ці фактори при формуванні та розвитку системи управління інноваціями. Наприклад, Amazon використовує передові технології штучного інтелекту та машинного навчання для персоналізації рекомендацій продуктів, що значно підвищує продажі та задоволеність клієнтів. Alibaba адаптується до змін у споживчих вподобаннях, розширюючи асортимент продукції відповідно до останніх ринкових трендів. Google заохочує інноваційну культуру, стимулюючи співробітників до креативності. Apple, під керівництвом Стіва Джобса, продемонструвала, як ефективне лідерство може призвести до революційних продуктів. Tesla інвестує значні ресурси в інновації, що веде до технологічних проривів. Meta стикається з регуляторними викликами, які впливають на їх інноваційні стратегії, тоді як Microsoft активно співпрацює з іншими компаніями для розвитку хмарних та AI рішень.

Ці приклади підкреслюють важливість зазначених факторів для успіху в е-бізнесі, де інновації та швидкість адаптації є ключовими для збереження конкурентоспроможності. Успішне управління інноваціями в е-бізнесі вимагає збалансованого підходу до всіх цих елементів.

Література:

1. Бабенко, В.А. та Синявська, О.О. Аналіз сучасного стану розвитку ринку електронної комерції в Україні. Звіт про науково-дослідну роботу сучасні інформаційні технології в соціально-економічних системах. Сумський державний університет, 2019. С. 48–60.
2. Борейко Н.М. Специфіка електронної комерції у вітчизняному сегменті мережі Інтернет. *Бізнес-навігатор*. 2020. № 2 (58). С. 87–93.
3. Hlinenko, L.K. & Daynovskyy, Y.A. State-of art and prospects of development of Ukrainian electronic commerce. *Marketing and Management of Innovations*. 2018. № 1. С. 83–102.

Пшенова Ю. О.
студентка,
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова
Науковий керівник: Арестов С. В.
доцент кафедри економіки та підприємництва,
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

DOI: <https://doi.org/10.36059/978-966-397-438-5-17>

ВПЛИВ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ НА СТРАТЕГІЧНІ НАПРЯМКИ РОЗВИТКУ ФІРМ: АДАПТАЦІЯ ДО МІЖНАРОДНИХ РИНКІВ

Глобалізація є одним із важливих факторів, що визначають розвиток сучасних фірм у контексті їхньої адаптації до міжнародних ринків. Цей процес охоплює інтеграцію економік окремих країн, що створює нові можливості для розширення бізнесу, але водночас ставить перед підприємствами складні завдання. З одного боку, глобалізація сприяє доступу до нових ринків, зростанню обсягів продажів та диверсифікації виробництва. З іншого боку, вона супроводжується посиленою конкуренцією, вимогою до інновацій та необхідністю пристосування до різноманітних соціально-культурних і правових умов. У такому контексті, фірми стикаються з необхідністю перегляду стратегічних напрямків розвитку, орієнтуючись на адаптацію до нових реалій глобальної економіки.

Теоретичні засади вивчення явища впливу глобалізації на стратегічні напрямки розвитку фірм відображені у працях вітчизняних та зарубіжних науковців, таких як, Джон Деніелс, Лі Радеба, Чарлі Хілл, Пітер Дікен, Крістофер Вартлетт, Паул Беміш, Дані Родріг, Д.Г. Лук'яненко, А.М. Поручник, А.М. Колот, І.В. Нартова тощо.

Глобалізація – це об'єктивний соціальний процес, змістом якого є зростаючий взаємозв'язок і взаємозалежність національних економік, національних політичних і соціальних систем, національних культур, а також взаємодія людини та навколишнього середовища [1, с. 22].

Адаптація до міжнародних ринків передбачає не лише експансію на нові території, а й комплексну перебудову внутрішніх процесів фірми. Одним із найважливіших завдань у цьому процесі є стратегічна гнучкість, яка дозволяє швидко реагувати на зміни в зовнішньому середовищі та адаптувати організаційні стратегії до умов кожного ринку. Основними напрямками адаптації є розширення асортименту продукції, впровадження нових технологій, а також адаптація маркетингових стратегій до потреб місцевих споживачів. Цифровізація, автоматизація

виробництва та впровадження інноваційних технологій також стають невід'ємною частиною сучасних стратегій розвитку, оскільки вони забезпечують підвищення конкурентоспроможності фірм на міжнародній арені.

Важливо зазначити, що глобалізація змінює підходи до управління людськими ресурсами та організаційної культури. Фірми змушені враховувати культурні особливості різних країн, з якими вони взаємодіють, щоб уникнути конфліктів та забезпечити ефективне функціонування своїх структур у глобальному контексті. Це потребує нових моделей управління, заснованих на міжкультурній комунікації та гнучкості. Стратегії залучення і навчання персоналу також мають бути адаптовані до різних умов роботи в міжнародних компаніях.

Зважаючи на високий рівень взаємопов'язаності ринків, глобалізація також зумовлює необхідність диверсифікації фінансових стратегій. Підприємства мають розробляти моделі, які дозволять їм мінімізувати ризики, пов'язані з валютними коливаннями, змінами в умовах торгівлі, а також із політичними ризиками. У такому контексті стратегічна адаптація фірм до міжнародних ринків стає питанням не лише виживання, але й розвитку. Компанії, які спроможні ефективно впроваджувати інновації, аналізувати нові ринкові тенденції та враховувати зміни у потребах споживачів, отримують суттєві конкурентні переваги. Це вимагає від керівників компаній стратегічного мислення та здатності швидко приймати рішення ефективні управлінські рішення.

З огляду на численні виклики, що виникають у процесі глобалізації, фірмам також важливо формувати стратегічні партнерства. Співпраця з іншими підприємствами, науковими установами та державними органами може забезпечити доступ до нових технологій, ринків та ресурсів. Такі партнерства дозволяють знижувати ризики, пов'язані з виходом на нові ринки, і підвищувати ефективність бізнес-процесів.

Нарешті, важливим аспектом адаптації до міжнародних ринків є стійкість до зовнішніх змін. Сучасні фірми повинні бути готовими реагувати на політичні, економічні та соціальні виклики, які можуть вплинути на їхню діяльність. Це передбачає необхідність створення стійких бізнес-моделей, здатних витримувати потрясіння та кризові ситуації. У зв'язку з цим, розробка стратегій управління ризиками та системи моніторингу зовнішнього середовища є ключовими елементами успішної адаптації.

Виходячи з вище зазначеного, можна сказати, що вплив глобалізації на стратегічні напрямки розвитку фірм є багатограним і складним процесом, що вимагає всебічного підходу до управління. Адаптація до міжнародних ринків передбачає не лише зміни у внутрішніх процесах, але й готовність до співпраці та інновацій. Фірми, які зуміють впровадити

ці принципи у свою діяльність, мають більше шансів на успішне функціонування у глобальному середовищі, що постійно змінюється.

Література:

1. Нартова І.В., Коломієць С.О. Глобалізація та її вплив на розвиток світового виробництва. *Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі*. 2011. № 3 (48). С. 21–35.

2. Фішук, С.В. Глобалізація та її вплив на діяльність підприємств. In The XXXI International Scientific and Practical Conference «Technologies, ideas and ways of learning development in modern conditions», August 07-09, 2023, Munich, Germany. 170 p. P. 52.

3. Міжнародний менеджмент: теоретичні та прикладні положення: навч. посіб. / Кузьмін О.Є., Скибінський О.С., Кара Н.І., Сай Л.П., Босак А.О. Львів : ЗУКЦ, 2012. 264 с.

Сереженкова О. І.

магістрант,

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

ORCID: <https://orcid.org/0009-0006-7651-0877>

Перелі О. Б.

здобувач третього (науково-освітнього) рівня,

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

ORCID: <https://orcid.org/0009-0003-5282-4482>

DOI: <https://doi.org/10.36059/978-966-397-438-5-18>

РОЛЬ СОЦІОКУЛЬТУРНИХ ЗМІН У ЦИФРОВІЙ ТРАНСФОРМАЦІЇ УКРАЇНСЬКОГО БІЗНЕСУ

Цифрова трансформація є одним з ключових напрямків розвитку української економіки, а соціокультурні зміни відіграють у цьому важливу роль, оскільки визначають ставлення суспільства до інноваційних технологій та змін у способах ведення бізнесу. Цифрова трансформація не може відбуватися ізольовано від соціальних та культурних процесів – вона має бути інтегрованою у більш ширший контекст змін, що відбуваються у суспільстві. Тому важливим є розгляд основних аспектів соціокультурних змін, що впливають на процес цифровізації українського підприємницького середовища.

Українська бізнес-культура поступово адаптується до нових умов цифрової економіки. Однією із важливих тенденцій є зміна ставлення до інновацій. Якщо раніше впровадження нових технологій часто викликало певний скептицизм, то сьогодні підприємства все частіше усвідомлюють необхідність впровадження цифрових інструментів для збереження власної конкурентоспроможності. Усе більше українських компаній прагнуть інтегрувати цифрові рішення у свої бізнес-процеси, що свідчить про еволюцію бізнес-мислення та зміну культурних настанов [1].

Крім того, соціокультурні зміни сприяють більш активному використанню технологій серед населення. Зростання попиту на цифрові послуги та продукти, особливо серед молоді, формує нові запити до бізнесу, змушуючи його адаптуватися до вимог цифрового споживача. Зокрема, такі явища, як активне використання мобільних додатків, соціальних мереж і платформ для електронної комерції, стимулюють бізнес до розвитку у цих напрямках. За даними Міністерства цифрової трансформації України, рівень користування цифровими державними послугами в країні значно зріс після впровадження платформи «Дія», яка дозволяє отримувати понад сімдесят послуг он-лайн [2]. Підвищення

довіри до цифрових рішень з боку населення створює сприятливі умови для бізнесу, оскільки підприємства можуть впроваджувати інноваційні рішення, не побоюючись, що споживачі їх не приймуть.

Слід звернути увагу на ще один важливий фактор сучасного розвитку – формування підприємницької культури в Україні. Від того, наскільки підприємці готові приймати ризики та інвестувати в нові технології, залежить швидкість цифрових трансформаційних перетворень. За останні роки в Україні почали активно розвиватися стартапи та інноваційні компанії, що працюють у сферах штучного інтелекту, великих даних, блокчейну та інших цифрових технологій. Ініціативи, такі як Українська стартап-асоціація, сприяють розвитку підприємницької культури, об'єднуючи бізнес та науково-дослідницькі центри для впровадження інноваційних рішень у сферу цифрових технологій. Такі організації не лише підвищують рівень інновацій, але й сприяють зміні підприємницької культури, спрямованої на розвиток технологічного підприємництва [3].

Пандемія COVID-19 значно прискорила процес цифровізації українського бізнесу. Зміни, пов'язані з новими реаліями, зокрема масовим переходом на дистанційну роботу та зростанням популярності онлайн-послуг, створили додаткові стимули для бізнесу переходити до цифрових рішень. Зміни в поведінці споживачів та вимоги до безпеки та зручності спонукали підприємства адаптувати свої бізнес-моделі до нових умов. Дослідження показують, що українські споживачі після пандемії стали більше покладатися на електронну комерцію, що змусило компанії активніше інвестувати в онлайн-платформи та цифрові маркетингові стратегії [4]. Означені зміни у поведінці споживачів продовжують стимулювати бізнес до розширення своїх цифрових можливостей.

Цифрова інклюзія є ще однією важливою складовою соціокультурних змін, що впливають на цифрову трансформацію бізнесу. Для того щоб цифрові технології стали доступними для всіх верств населення, необхідно забезпечити рівний доступ до інтернету, пристроїв та навичок використання технологій. В Україні існують суттєві регіональні та соціальні відмінності у доступі до цифрових технологій. У сільських районах або віддалених регіонах доступ до інтернету може бути обмеженим, що уповільнює процеси цифровізації бізнесу на цих територіях [1]. Тут важливим є впровадження державних ініціатив, спрямованих на розширення доступу до цифрових послуг (наприклад, проекти з розвитку інтернет-інфраструктури у віддалених районах), які сприяють подоланню цих проблем. Важливу роль у зазначеному процесі відіграє також приватний сектор, який розвиває технології мобільного інтернету, розширює мережу цифрових платформ і додатків для широкого кола користувачів.

Підсумовуючи, слід зазначити, що соціокультурні зміни є важливим чинником процесів цифрової трансформації українського бізнесу. Розвиток підприємницької культури, зміна ставлення до технологій, вплив пандемії, військова агресія та інші серйозні виклики сучасності створюють умови, що сприяють активному впровадженню цифрових рішень в усіх сферах життя. Успішність цифрової трансформації багато в чому залежить від того, наскільки швидко український бізнес та суспільство адаптуються до нових соціокультурних реалій та викликів глобалізованого світу.

Література:

1. UNICEF. Annual State of Digital Transformation. 2024. URL: <https://www.unicef.org/reports/unicef-annual-state-digital-transformation-dx>
2. Міністерство цифрової трансформації України. Дія – Цифрова трансформація державних послуг. 2021. URL: <https://thedigital.gov.ua/>
3. Українська стартап-асоціація. Інновації та стартапи в Україні. 2023. URL: <https://startups.org.ua/>
4. KPMG Ukraine. Long-term growth: challenges and new opportunities. 2022. URL: <https://kpmg.com/ua/en/home/insights/2020/09/ceo-are-building-a-path-to-long-term-growth-for-their-businesses.html>
5. OECD. Digital Economy Outlook 2021. 2021. URL: https://www.oecd-ilibrary.org/economics/oecd-economic-outlook/volume-2021/issue-1_edfbca02-en

СЕКЦІЯ 2. ФОРМУВАННЯ СТРАТЕГІЙ РОЗВИТКУ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

Вербицький Д. В.

аспірант,

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

DOI: <https://doi.org/10.36059/978-966-397-438-5-19>

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД РЕГУЛЮВАННЯ ТА ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНИЙ ІНСТРУМЕНТАРІЙ НА ПРИКЛАДІ ОРГАНІЧНОГО ВИРОБНИЦТВА

Органічне виробництво є прогресивною економічною стратегією, яка імплементується у багатьох країнах світу. Вона є невід'ємною частиною таких глобальних економічних планів як: Action plan for organic production in the EU, 2050 long-term strategy, The European Green Deal. Експансія глобальних викликів стимулює розробку глобальних стратегій для вирішення проблем. При тому що органічне виробництво має ряд загальноновизнаних бенчмарків, цілі та стимули для його інтеграції в економіку у кожній державі суттєво диференціюються. Диференціації в кожному окремому випадку визначаються пріоритетністю розвитку державного сектору: економічного, соціального, законодавчого, фінансового, наукового.

Ціль: Розглянути етапи та методики імплементации органічного виробництва в державну економіку, від країн-лідерів, та країн які активно формують тенденції для його впровадження. На основі аналізу економічних політик кожного блоку та окремих держав, на основі аналізу даних селекціонувати найбільш адаптивну та продуктивну стратегію для України

Розгляд базується на двох блоках. До першого входять країни-лідери в яких сформовано міцну економіку, законодавчу базу, контролюючи структури, економічні стратегії та нормативні акти інтеграції та розвитку стратегій сталого розвитку. Це Євросоюз [3], США, Нова Зеландія. До другого блоку внесені країни у яких інституційна структура економіки відсутня, сформована недостатньо або залежна від зовнішньої політики. Це Бразилія, Кенія, Мексика.

Для оцінки ефективності економічної політики кожної країни треба акцентуватися на сформованих інституціях, завершених етапах, напрямках що розвиваються та мотивації розвитку економіки.

Методика порівняння ключових секторів, чітко демонструє паралелі та контрасти на які формуються при вибудові державної політики, та застосуванні доступного фінансово-економічного інструментарію, що адаптується під стратегію обрану владою. Для візуалізації було відібрано 5 аспектів по яких було порівняно країни з обох блоків і підведено короткі вердикти.

Законодавча база та контроль: Законодавча база та контроль в США, ЄС [3] та Новій Зеландії мають високий рівень стандартизації та відповідають міжнародним нормам (IFOAM). В ЄС регулювання здійснюється через EU Organic Regulation, у США – через сертифікацію USDA Organic, а в Новій Зеландії – міжнародно визнана сертифікація, що забезпечує високі стандарти якості. У країнах, що розвиваються, таких як Кенія, Мексика та Бразилія, законодавче регулювання органічного сільського господарства менш стандартизоване. Кенія не має чіткої національної системи, і законодавство базується на міжнародних рекомендаціях. Мексика має Закон про органічні продукти, але потребує покращення сертифікаційної інфраструктури. У Бразилії сертифікація не завжди стандартизована, що ускладнює доступ на міжнародні ринки. В цілому, країни, що розвиваються, мають проблеми з централізованим контролем та сертифікацією, що обмежує їх економічний потенціал у сфері органічного сільського господарства.

Економічна підтримка: Економічна підтримка органічного сільського господарства в США, ЄС та Новій Зеландії виражена через значні субсидії та гранти. У США діють програми EQIP та CSP, в ЄС – програма CAP, а в Новій Зеландії фермери отримують підтримку для сертифікації та переходу на органічні методи. У Кенії, Мексиці та Бразилії роль міжнародних організацій, таких як GIZ, USAID та ООН, є ключовою. Мексика має програму «ProAgro Productivo», а Бразилія реалізує ініціативи для підтримки органічного виробництва, але фінансова підтримка в цих країнах часто обмежена та залежить від зовнішніх джерел.

Підтримка досліджень: і інновацій в органічному сільському господарстві в США, ЄС та Новій Зеландії здійснюється на високому рівні завдяки державній та приватній підтримці. В ЄС активно розвиваються дослідження в галузі сталих технологій, таких як біопестициди та екологічні добрива. У США дослідницька діяльність фінансується через Національний інститут органічного сільського господарства, а в Новій Зеландії основна увага приділяється інноваційним та сталим методам органічного виробництва. В Кенії, Мексиці та Бразилії дослідження також підтримуються, але в менших масштабах. В Кенії дослідження, фінансовані міжнародними фондами, здебільшого спрямовані на адаптацію технологій до місцевих умов. У Бразилії та Мексиці дослідницькі ініціативи часто обмежуються

локальними потребами та переходом до органічних методів без широкого впровадження нових технологій.

Ринки та експорт: США, ЄС [3] та Нова Зеландія є великими гравцями на світових ринках органічної продукції. США та ЄС мають значний експортний потенціал і добре налагоджені канали збуту. Нова Зеландія орієнтована на експорт органічної продукції в Австралію та інші регіони. Розвинута система сертифікації та стандартизації дозволяє цим країнам впевнено виходити на міжнародні ринки. Кенія, Мексика та Бразилія активно розвивають експорт, зокрема в сегменті кави, фруктів, чаю та спецій. В Мексиці та Бразилії експорт органічної продукції демонструє позитивну динаміку, особливо в США та Європу. В Кенії експорт органічних продуктів, таких як чай і кава, активно зростає, однак країна стикається з проблемами сертифікації та доступу до міжнародних ринків.

Освітні програми та консультативна підтримка: США, ЄС та Нова Зеландія [1] мають високий рівень освіти і підготовки фахівців в галузі органічного сільського господарства. Існують програми підготовки фермерів та спеціалістів, а також значна консультативна підтримка. В ЄС та США активно розвиваються освітні програми, спрямовані на навчання фермерів органічному сільському господарству. В Кенії, Мексиці та Бразилії є програми навчання, але рівень доступності та якості може варіюватися. В Кенії та Мексиці велика увага приділяється навчанню фермерів основам органічного виробництва. В Бразилії зростає інтерес до освітніх програм для фермерів, але є потреба в покращенні координації та доступності інформації.

Порівняння демонструє, що країни з розвиненими економіками, такі як США, ЄС та Нова Зеландія, мають більш структуровані та системні підходи до розвитку органічного виробництва, включаючи законодавство, субсидії, експортні стратегії та дослідження. Це коли Кенія, Мексика та Бразилія стикаються з рядом проблем, таких як недостатня інфраструктура, обмежені дослідження та не завжди ефективні системи сертифікації. Однак ці країни, що розвиваються, демонструють значний потенціал завдяки доступу до природних ресурсів, географічним перевагам та підтримці міжнародних організацій.

У розвинутих країнах, таких як США, ЄС та Нова Зеландія [2], спостерігається стійкий попит на органічну продукцію, спричинений пропагандою здорового харчування та сталого сільського господарства. Однак через обмежену площу органічних земель та високі витрати ці країни не можуть повністю задовольнити цей попит і змушені імпортувати органічну продукцію.

Країни, що розвиваються, зокрема Мексика, Бразилія та Кенія, мають значні природні ресурси та кліматичні умови для вирощування органічних культур, що дозволяє їм стати важливими експортерами.

Експорт органічної продукції стає важливою частиною економіки цих країн, створюючи стратегічне партнерство з розвиненими країнами.

Таким чином, країни з економіками що розвиваються, відіграють ключову роль у глобальній органічній ланцюгу поставок, забезпечуючи значну частину потреб розвинутих країн, незважаючи на слабкішу організаційну та законодавчу базу.

Висновки: Аналіз підходів до органічного виробництва в розвинених і розвиваються країнах підкреслює кілька важливих напрямків для України.

Для розвитку органічного сільського господарства в Україні необхідно впровадити ефективну нормативно-правову базу, що відповідатиме міжнародним стандартам. В країнах з розвинутою економікою, таких як ЄС і США, суворі вимоги до сертифікації забезпечують належне регулювання. В Україні ухвалення відповідного законодавства стимулюватиме розвиток ринку та підвищить експортний потенціал.

Окремо важлива інституційна підтримка – створення структур для контролю за виробництвом і співпраця з міжнародними сертифікаційними органами підвищать довіру до української продукції. Підтримка фермерів через субсидії та гранти дозволить малим фермерам організувати масштабне виробництво і вихід на міжнародні ринки.

Розвиток освітніх і консультаційних програм для фермерів допоможе пройти сертифікацію та сприятиме виходу на міжнародні ринки. Також сюди входить освітня програма інтегрована до навчальних закладів початкового та вищого рівнів. Це дає змогу мати власних спеціалістів і не залежати від аутсорсінгу. Активне просування бренду української органіки через виставки та маркетинг підвищить експорт. З огляду на зміни клімату та зростаючий попит на екологічні продукти, Україні слід розвивати сталий сільське господарство, зберігаючи біорізноманіття та покращуючи якість ґрунту.

Інвестиції в аграрні технології підвищать продуктивність і стійкість органічних ферм, що забезпечить економічне зростання галузі.

Таким чином, Україна має великий потенціал для розвитку органічного сільського господарства, адаптуючи світові практики для створення стійкої економічної моделі.

Література:

1. New Zealand Coalition for Clean Climate and Air. URL: <https://www.ccacoalition.org/ru/partners/new-zealand>
2. Alina Siegfried Insight into Regenerative Agriculture in New Zealand. URL: <http://surl.li/wwskra>
3. Action plan for organic production in the EU. URL: <http://surl.li/ykdual>

DOI: <https://doi.org/10.36059/978-966-397-438-5-20>

ПРІОРИТЕТИ ПІДВИЩЕННЯ ФІНАНСОВОЇ СПРОМОЖНОСТІ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД

Фінансово спроможні територіальні громади, особливо в частині їх податкового потенціалу, є відносно новим елементом вітчизняного наукового дискурсу. Водночас еволюційна логіка бюджетної децентралізації зумовлює посилення уваги до даного феномену з боку органів публічного управління, науковців та економічно активної громадськості. Інституційні трансформації системи публічних фінансів актуалізують потребу досягнення стратегічного консенсусу інтересів мешканців територій (як кінцевих споживачів суспільних благ й послуг) та бізнес-сектору (як платника податків).

Поняття фінансово спроможних громад отримало нормативне закріплення у вітчизняному законодавстві. Постановою Кабінету Міністрів України від 8 квітня 2015 року № 214, затверджено Методику формування спроможних територіальних громад [1]. Згідно цієї Методики, спроможними визнаються утворені в результаті добровільного об'єднання або приєднання до існуючих територій, здатні безпосередньо або через відповідні самоврядні інституції забезпечити належний рівень надання якісних публічних послуг і благ. Зокрема у сферах освіти, культури, охорони здоров'я, соціального захисту, житлово-комунального господарства, враховуючи наявні кадрові ресурси, фінансове забезпечення та розвиток інфраструктури. Ключовими параметрами, згідно оцінної Методики, є індекс податкоспроможності (певним чином пов'язаний із категорією податкового потенціалу з ст. 115 Бюджетного кодексу України) і питомої ваги місцевих податків та зборів у загальній структурі доходів відповідних бюджетів [2]. Достатньо обґрунтованою видається позиція, що, крім окреслених вище, критеріями оцінювання спроможності громад можуть виступати чисельність їх постійного населення, кількість здобувачів загальної середньої освіти; площа території [3]. Перспективним вважаємо оцінювання громад і за іншими критеріями достатності соціально-культурної сфери.

Через певну категоріальну невизначеність надалі фінансову спроможність територіальних громад виводитимемо одночасно і як

функціональну надбудову інституційного середовища, і як принципову умову росту податкоспроможності територіальної одиниці, критерій оцінювання ефективності перерозподільних процесів регіону. Фіскальний інструментарій соціально-економічного розвитку територій проявляється через систему фінансових механізмів акумуляції бюджетних доходів, а також спонукання та обмеження певних видів господарських діяльностей для недопущення зниження добробуту партикулярних територіальних громад. При цьому базовими принципами є:

- перманентне посилення фінансової автономії адміністративно-територіальних одиниць із одночасним ростом інтересу інституцій місцевого самоврядування у вдосконаленні механізмів публічного управління;
- врахування фінансової спроможності адміністративних одиниць, забезпечення стійкості суспільного відтворення;
- фінансове «вирівнювання» адміністративно-територіальних одиниць;
- забезпечення справедливості та протидія зловживанням у сфері реалізації фіскальної політики;
- комплексна і системна діяльність фіскальних регуляторів;
- стабільність й логічна послідовність використання заходів оподаткування.

Слід зауважити, що фінансова спроможність виступає як пререквізитом формування територіальної громади, і наслідком її існування. Фінансова спроможність через похідну категорію податкового потенціалу згадується у ст. 38 Бюджетного кодексу України (надалі – БКУ) в процедурах розробки та документального супроводу проектів держбюджету відповідного року, у ст. 96 щодо реалізації міжбюджетних трансфертів, у ст. 98–99 стосовно методик горизонтального вирівнювання, у ст. 100 в контексті обчислення індексів податкоспроможності місцевих бюджетів [2].

Методологічний підхід до оцінювання фінансової спроможності територіальних громад, що передбачає обчислення специфічних індикаторів (з визначенням показників відповідної територіальної громади з аплікацією адаптованої моделі десятибального тесту Кена Брауна), зокрема:

- а) у розрахунку на одного мешканця:*
 - доходів загального фонду бюджету;
 - видатків загального фонду бюджету;
 - видатків на утримання апарату управління;
 - капітальних видатків;
 - видатків на культуру і спорт;
- б) рівню дотаційності місцевих бюджетів;*

в) співвідношення видатків на утримання управлінського апарату із фінресурсами відповідних громад; з) питомої ваги:

– заробітної плати у видатках загального фонду бюджету відповідної територіальної громади;

– капітальних видатків у загальному обсязі видатків;

– трансфертів у дохідній частині бюджету;

– місцевих податків і зборів у дохідній частині загального фонду бюджету [4].

На основі запропонованої вище методології одержано результати, що були опрацьовані та згруповані в табл. 1.

Таблиця 1

Результати мультикритеріального оцінювання фінансової спроможності територіальних громад України у 2023 році

Показник	Фінансова спроможність територіальних громад із застосуванням за генеральною сукупністю у якості оцінювального параметру					
	загальна		середнього значення відповідного показника		медіанного значення відповідного показника	
	кількість громад	питома вага, %	кількість громад	питома вага, %	кількість громад	питома вага, %
Високий	495	34,42	54	3,76	155	10,78
Оптимальний	314	21,84	77	5,35	261	18,15
Задовільний	200	13,91	129	8,97	289	20,10
Низький	247	17,18	329	22,88	347	24,13
Критичний	182	12,66	849	59,04	386	26,84
Разом	1438	100,00	1438	100,00	1438	100,00

Джерело: складено автором із використанням методики та за даними дослідження в межах Програми «ULEAD з Європою» [3; 4]

З 1438 територіальних громад, сформованих в Україні на кінець 2023 року, 56,26% (809 одиниць) характеризувалися оптимальним та високим рівнем фінансової спроможності, водночас 12,66% (182 громади) – критичними значеннями відповідних показників, що потребує підготовки та імплементації компенсуючих заходів і стратегічного перепланування архітектури фіскального простору. При застосуванні для генеральній сукупності середнього значення індикатора фінансової спроможності в якості оцінного критерію лише 5,35% (77 одиниць) громад характеризувалися оптимальним значенням даного параметру і ще 3,76% (54 одиниці) – високим, в той час як у

59,04 % (849 громадах) фінансова спроможність виявилася нижчою за середнє значення. Навіть при застосуванні медіанного значення індикатору фінансової спроможності в якості оцінного критерію понад чверть громад (386 одиниць або 26,84 % генеральної сукупності) характеризуються критичними показниками.

Вказані диспропорції частково завдячують специфіці методології, зокрема відсутності адекватної оцінки чисельності населення територіальних громад в умовах повномасштабної воєнної ескалації. Критично важливою є адаптація бюджетів територіальних громад до умов дії режиму воєнного стану і забезпечення реалізації ними основних задач бюджетної політики на регіональному рівні, фінансування повною мірою публічних видатків, пов'язаних з підтримкою обороноздатності держави і тероборони, допомогою внутрішньо переміщеним особам та ліквідацією наслідків збройної агресії, відновленням та розвитком інфраструктури.

Доцільним є концептуальне переосмислення підходу до визначення фінансової спроможності. Можна погодитися з Р. М. Солоу, в центрі уваги якого при дослідженні питань розвитку в стратегічній перспективі визначав стійкість економічних систем через їх спроможність забезпечити наступним поколінням рівень добробуту не нижчий, досягнутого поколінням нинішнім [5]. Формування спроможних громад є імперативом реалізації державної соціально-економічної політики сьогодення.

Враховуючи викладене, зауважимо, що оцінювання фінансової спроможності територіальних громад дозволяє:

- аналізувати і (за необхідності) коригувати адміністративно-територіальний устрій;
- визначити ефективність функціонування територіальних громад та аналізувати їх здатність забезпечувати виконання власних та делегованих повноважень;
- формувати державну політику функціонування місцевого самоврядування;
- формувати державну регіональну політику, зокрема з метою детермінації функціональних типів територій.

Пріоритетом державної політики має бути створення оптимальної кількості громад, наділених достатнім фінансовим потенціалом і ресурсом для забезпечення стійкого зростання добробуту їх мешканців. Важливо, щоб реалізація бюджетно-податкової політики була спрямована на зниження соціально-економічних диспропорцій територій. Послідовна і виважена політика у сфері міжбюджетних відносин має забезпечувати надання суспільних послуг населенню на рівні, визначеному державними стандартами.

Література:

1. Постанова Кабінету міністрів України «Про затвердження Методики формування спроможних територіальних громад» № 214 від 8 квітня 2015 р. База даних «Законодавство України». Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/214-2015-%D0%BF#Text>. (дата звернення: 09.11.2024).
2. Бюджетний кодекс України від 08.07.2010 р. № 2456-VI (2456-17). База даних «Законодавство України». Верховна Рада України. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2456-17>. (дата звернення: 09.11.2024).
3. Формування критеріїв та методики оцінювання спроможності територіальних громад: аналітичне дослідження Робочої групи з розмежування повноважень місцевого самоврядування та оцінки спроможності територіальних громад. Децентралізація. URL: <https://decentralization.ua/news/17407?page=4> (дата звернення: 11.11.2024).
4. Оцінка фінансової спроможності територіальних громад за підсумками 2023 року. Децентралізація. URL: <https://decentralization.ua/news/17881>. (дата звернення: 11.11.2024).
5. Solow R.M. Sustainability: An economist's perspective. *Economics of the environment: Selected readings*. 1993. No. 3. P. 179–187.

DOI: <https://doi.org/10.36059/978-966-397-438-5-21>

ВПЛИВ ВІЙНИ НА ФІНАНСОВИЙ ПОТЕНЦІАЛ РЕГІОНІВ КРАЇНИ

Повномасштабне російське вторгнення на територію України спричинило серйозні негативні наслідки для економіки, зокрема через трансформації структури регіональних ринків праці, зупинку діяльності підприємств, руйнування критичної та ринкової інфраструктури. Це неминуче веде до зменшення обсягів виробництва та експорту, а також до зростання дефіциту бюджету [3]. Ці проблеми значно ускладнюють функціонування як прифронтових, так і тилкових регіонів та громад. З урахуванням сучасних тенденцій у світовій політиці, яка спрямована на протидію глобальним викликам, а також постійної ескалації російської агресії проти України, одним з пріоритетів регіональної політики має стати прискорення економічного розвитку регіонів і підвищення їхньої конкурентоспроможності на основі національного використання внутрішніх ресурсів.

У контексті післявоєнної відбудови економіки країни, на нашу думку, нова регіональна політика має бути спрямована на створення ефективних регіональних соціально-економічних систем та зменшення соціально-економічної нерівності, перш за все завдяки використанню власних фінансових ресурсів і залученню регіонів до міжнародної співпраці. В цьому контексті важлива роль належить регіональним фінансам, а ефективне управління фінансовими потоками, розширення фінансових можливостей регіонів та підвищення ефективності використання наявних ресурсів набувають особливого значення.

Наявність достатнього обсягу фінансових ресурсів у регіонах України є важливою передумовою для формування їхнього фінансового потенціалу та ключовою основою забезпечення сталого економічного розвитку [2]. Фінансова стійкість регіону визначається достатністю його фінансових ресурсів, що накопичуються у фінансовому потенціалі та сприяють збереженню балансу між потребами регіону та його можливостями [1]. Проте, для досягнення значного фінансового потенціалу регіонів необхідна адаптація до сучасних викликів, яких є чимало.

Експерти Центру економічного відновлення виділили основні проблеми розвитку бізнес-середовища залежно від географічного розташування регіонів:

- прифронтові регіони стикаються з фізичними руйнуваннями та зменшенням чисельності населення;
- регіони, які перебувають у процесі відновлення, потерпають від наслідків руйнувань, економічних втрат бізнесу, відтоку населення та зниження споживчого попиту;
- допоміжні регіони зазнають труднощів через втрату доступу до морського експорту, порушення логістичних ланцюгів та вимушену економічну переорієнтацію;
- віддалені регіони стикаються з дефіцитом інформації про можливості розвитку, браком кваліфікованих кадрів, диспропорціями на ринку праці та недостатньо розвинутою системою перекваліфікації робітників [4].

В умовах російсько-української війни та введення воєнного стану внутрішня та зовнішня міграція бізнесу в області Карпатського регіону України, а також переміщення бізнесу з цього регіону до країн ЄС створюють певні загрози для фінансового потенціалу регіонів. Зокрема, області Карпатського регіону стикаються з такими викликами, як: збільшення фінансового навантаження на місцеві бюджети через необхідність додаткового фінансування програм підтримки та розвитку переміщених підприємств; формування дефіциту ресурсів для економічного розвитку через нерівномірну та нераціональну алокацію бізнесу; заміщення високотехнологічних виробництв менш ефективними низькотехнологічними підприємствами, що призводить до зростання собівартості виробництва через відсутність регіональних програм співпраці між промисловими та науково-технологічними установами, а також низьку ефективність діяльності технологічних парків і бізнес-інкубаторів.

Крім того, спостерігається поглиблення структурних і галузевих диспропорцій на регіональних ринках праці, що зумовлено підвищенням рівня безробіття серед місцевого населення в умовах державної підтримки релокованих та місцевих підприємств, орієнтованої на створення робочих місць для внутрішньо переміщених осіб. Виникає також загроза збільшення бюджетних дисбалансів регіонів через можливу низьку інтеграцію релокованого бізнесу у ланцюги доданої вартості та ризик реверсної міграції бізнесу, що підвищує напруженість у бюджетно-податковій сфері.

Дослідження тенденцій, які впливають на зміну фінансового потенціалу регіонів України, свідчить про те, що можливості місцевих бюджетів і посилення регіональної політики у контексті воєнного стану повинні бути спрямовані на забезпечення стабільного функціонування соціальної сфери та вирішення першочергових завдань розвитку територіальних громад. Перспективними напрямками для стабілізації економічного середовища в регіонах слід вважати співпрацю з

іноземними компаніями та інвесторами, застосування маркетингових інструментів для збільшення експорту продукції національного виробництва, а також залучення грантової підтримки.

Література:

1. Давиденко Н.М. Актуальні проблеми розвитку економіки регіону. Івано-Франківськ : Вид-во ДВНЗ “Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника”. 2017. Вип. 13. Т. 1. С. 59–68.
2. Давиденко Н.М. Оцінка інвестиційної привабливості регіону в умовах сучасних викликів. *Економічний форум*. 2017. № 2. С. 86–92.
3. Радіонов Ю.Д. Напрями реформ і соціально-економічного розвитку України в період післявоєнного відновлення. *Економіка України*. 2023. № 11. С. 3–26. DOI: <https://doi.org/10.15407/econo myukr.2023.11.003>
4. Регіональний бізнес в Україні: досвід, можливості та перешкоди. Київстар Бізнес. URL: <https://hub.kyivstar.ua/articles/regionalnij-biznes-v-ukrayini-dosvid>

DOI: <https://doi.org/10.36059/978-966-397-438-5-22>

МОДЕЛІ РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ НА ОСНОВІ СУЧАСНИХ ПІДХОДІВ

Глобалізаційні процеси суттєво змінюють тенденції та закономірності місцевого розвитку. Зростає роль територіальних громад у забезпеченні економічного зростання окремих регіонів і країн. Україна вже належить до держав, чії громади усвідомили значення активної участі у формуванні місцевого розвитку.

Децентралізація влади та нові принципи самоврядування змінюють підхід до управління: громади стають не лише об'єктами, але й суб'єктами управління, які можуть самостійно забезпечувати власний розвиток. В контексті такого управління враховуються різноманітні локальні особливості з одночасним збереженням єдності в основному. Громади беруть на себе відповідальність за планування своєї економічної стабільності та майбутнього добробуту. Це вимагає від місцевих органів влади мати чітке розуміння сучасних викликів і володіти необхідними знаннями та актуальною інформацією для ефективного управління [1, с. 6].

Численні проблеми в забезпеченні життєдіяльності територіальних громад, нестабільність сучасного економічного та соціального середовища, збройна агресія з боку РФ, а також значне зростання ролі «м'яких» факторів у суспільному розвитку за останні роки свідчать про неефективність традиційних моделей і підходів до функціонування громад в Україні. Виникає потреба у формуванні нових, оптимальних моделей розвитку територіальних громад.

У наукових працях виділяють численні підходи до створення моделей, серед яких: системний, синергетичний, глобалізаційний, інформаційно-інноваційний, соціальний, поведінковий, корпоративний, еколого-орієнтований, економічний, ресурсний та інші. Для формування моделі необхідно адаптувати набір підходів до рівня конкретної громади, враховуючи її особливості, ресурси та потенціал. Це дозволить не лише врахувати реалії місцевого контексту, а й забезпечити ефективну інтеграцію міжнародного досвіду у розвиток українських територій [2, с. 25].

Найпоширенішим підходом до розвитку територій і місцевих громад є системний підхід, у межах якого модель включає внутрішнє та зовнішнє середовища, а елементи цих середовищ взаємодіють один з одним.

Згідно з цим підходом, поліпшення в одній сфері чи галузі призводить до позитивних змін в інших. Системний підхід сьогодні втілюється в місцевих програмах соціально-економічного розвитку на всій території України. На практиці він часто трактується як забезпечення комплексного, збалансованого розвитку громад на основі їхнього потенціалу. Однак таке розуміння системного підходу обмежує його застосування у плануванні місцевого розвитку, оскільки прагнення до успіху в усіх сферах не дає можливості зосередити ресурси на пріоритетних напрямках, які могли б позитивно вплинути й на інші сфери.

Синергетичний підхід усуває обмеження системного підходу, враховує специфіку функціонування та розвитку систем і забезпечує підвищення результатів завдяки самоорганізації. Територіальна громада розглядається як система, рух якої до стійких станів визначається її здатністю до самоорганізації, а також якістю систем управління, які обирають подальші шляхи розвитку у критичних точках. Для забезпечення сталого розвитку громади важливо досягти оптимального співвідношення між управлінням і самоврядуванням, що сприяє стабільності місцевої соціально-економічної системи. Це співвідношення може бути різним залежно від особливостей кожної громади: наприклад, у сільських громадах самоорганізація має більше значення для вирішення місцевих питань, тоді як у міських громадах ключову роль об'єктивно відіграє управління [2].

Основні виклики, що стоять перед місцевою економічною владою в умовах глобалізації, включають підтримку стабільності місцевої економічної системи та збереження культурного середовища громади, попри активний вплив інших культур. Такий підхід називають глобалізаційним, він відповідає вимогам часу, однак його успішне впровадження залежить від високої якості знань у сфері управління місцевим розвитком та готовності до інновацій.

В громадах, де права та обов'язки збалансовані й розподілені, застосовується корпоративний підхід. Він передбачає участь різних суб'єктів місцевого розвитку – органів влади, бізнесу, наукових установ, освітніх закладів, громадськості тощо – у прийнятті та реалізації рішень. Реалізація корпоративного підходу здійснюється через партнерську модель управління територіальним розвитком, яка сприяє людському розвитку, підвищенню громадянської участі, зміцненню місцевого потенціалу та встановленню партнерських відносин. Схожою до неї є модель організації громади. Суть цієї моделі полягає у залученні громадян до спільної діяльності для покращення стану громади, спрямовуючи їхні дії на досягнення умов, за яких місцева політика та зовнішні впливи сприятимуть інтересам громади. Основою моделі організації є ситуативний підхід, що передбачає вибір оптимальних дій з

урахуванням конкретних обставин. У приватному секторі ситуативний підхід уже широко застосовується, тоді як для публічного сектора він залишається викликом через часові, правові, фінансові та інші обмеження планування місцевого розвитку.

На основі соціальних підходів формується модель соціального планування, яка передбачає технічний підхід до вирішення проблем у сферах, таких як, забезпечення житлом внутрішньо-переміщених осіб, створення нових робочих місць для осіб з інвалідністю, вирішення питань психічного здоров'я тощо. Соціальне планування на рівні територіальної громади має на меті аналіз соціальних умов, визначення цілей і оцінку діяльності наявних служб для їх вдосконалення та розвитку нових установ, зокрема, соціального підприємництва.

Не менш важливими є культурно-духовна модель та модель екологічних систем, які базуються на традиційному людському знанні, принципах, звичаях, мудрості, культурі народу та на принципах сталого розвитку. Як рушійна сила розвитку враховуються особистісні, політичні, економічні, соціальні й культурні чинники, а участь громадян і делегування повноважень – основні стратегії дій.

Підхід до розвитку громад на основі ресурсів, базується на виявленні сильних сторін та активів громади, акцентуючи увагу на розвитку можливостей, а не на вирішенні проблем. Такий підхід змінює уявлення про розвиток громади, перетворюючи її на активного суб'єкта, а не просто на отримувача допомоги. Економічний підхід при цьому розглядає матеріальне процвітання як фундамент благополуччя громади і вважає економічний розвиток ключовим для вирішення всіх проблем. Ідея цього підходу полягає в тому, що економічна активність, яка забезпечує успішний розвиток певних частин громади, сприяє перерозподілу багатства на користь менш забезпечених, тим самим підвищуючи загальний добробут громади в цілому.

У межах економічного розвитку виділяють два основних підходи: ліберальний і прогресивний. Ліберальний підхід ставить у пріоритет бізнес-розвиток, вважаючи, що приватні інвестиції можуть вирішити питання, такі як безробіття. Цей підхід фокусується на покращенні умов у регіоні, не ставлячи під сумнів нерівномірний розподіл ресурсів або влади. Прогресивний підхід, натомість, поєднує економічні й соціальні цілі, надаючи перевагу альтернативним економічним формам, як-от кооперативи та громадські бізнеси, стимулюючи місцевий контроль над ресурсами. Він передбачає створення інституцій, що представлятимуть інтереси громади та відповідатимуть перед нею [3].

Серед економічних підходів також популярним є кластерний підхід, який надає громадам можливість поліпшити умови для економічного розвитку. Цей підхід забезпечує підприємствам доступ до постачальників, висококваліфікованої робочої сили, сприяє обміну

інформацією і знаннями, що підвищує конкурентоспроможність регіону та його економічні перспективи. В рамках цього підходу економічні суб'єкти мають змогу зосереджуватися на перспективах розвитку через ефективне використання спільних ресурсів, що підвищує результати діяльності, коли вони діють як єдина система. Інтеграційний підхід, у свою чергу, охоплює всі попередні підходи, адаптуючи їх до історичних, економічних, соціальних і культурних умов конкретної територіальної громади та системи управління її розвитком [4].

Альтернативною до традиційних моделей є комплексна модель розвитку, яка поєднує різні підходи та адаптується до потреб громади. Вона дозволяє визначати внутрішній соціально-економічний стан, закономірності розвитку та реакцію громади на зовнішні впливи. Сучасна наука пропонує широкий спектр аналітичних інструментів, які враховують актуальні соціально-економічні тенденції та висвітлюють проблемні аспекти громади. Соціальні, культурні та економічні цілі стають основою для вибору оптимальних шляхів розвитку територій.

Література:

1. Гавкалова Н.Л., Гордієнко Л.Ю. Європейські моделі децентралізації управління: досвід для України. *Економіка України*. 2023. № 5. С. 5–8.
2. Явтушенко, А. Формування моделі розвитку територіальної громади на основі сучасних підходів. *Таврійський науковий вісник. Серія: Економіка*. № (6). 2021. С. 23–30. DOI: <https://doi.org/10.32851/2708-0366/2021.6.3>
3. Васильченко Г., Парасюк І., Єременко Н. Планування розвитку територіальних громад. Навчальний посібник для посадових осіб місцевого самоврядування. Асоціація міст України. Київ : ТОВ «ПІДПРИЄМСТВО «ВІ ЕН ЕЙ». 2015. 256 с.
4. Місцевий розвиток : кращі практики та інструменти розумного зростання : колективна монографія / за заг. ред. проф. В.Б. Родченка. Харків : «Друкарня Мадрид», 2017. 212 с.

Побережець О. В.
*доктор економічних наук, професор,
професор кафедри обліку і фінансів,
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова*

DOI: <https://doi.org/10.36059/978-966-397-438-5-23>

СТРАТЕГІЇ РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ У ПОВОЄННИЙ ПЕРІОД

В умовах воєнного стану принципи функціонування держави суттєво змінюються, корегуються пріоритетні напрямки розвитку країни, що потребує перегляду та оновлення розроблених стратегій, з метою їх адаптації до сучасних реалій та удосконалення. Стратегічне планування процесів поступового відновлення та розвитку регіонів України надасть можливість визначитись із джерелами, напрямками та пріоритетністю, враховуючи функціональність окремих областей України, з виокремленням територій, які першочергово потребують державної підтримки.

Зазначимо, що «реалізація державної регіональної політики на період до 2027 року здійснюватиметься на основі комплексного територіально-орієнтованого підходу. Заходи щодо реалізації державної регіональної політики спрямовуватимуться на відновлення інфраструктури, економічної активності, публічних послуг та балансу екосистем, створення безпечових умов для повернення в регіони внутрішньо переміщених осіб, створення сприятливих умов для діяльності всіх суб'єктів господарювання на територіях відновлення, підтримку та ефективне використання потенціалу територій з особливими умовами для розвитку, поширення позитивного впливу регіональних полюсів зростання та територій сталого розвитку, що сприятиме зменшенню диспропорцій у розвитку територіальних громад та якості життя людини» [1].

Підкреслимо, що в умовах війни в Україні спостерігається підвищення дисбалансу у розвитку регіонів через повне знищення або значне пошкодження промислових підприємств, соціальних об'єктів, транспортних мереж, критичної інфраструктури, енергетичних систем.

Зазначені умови вимагають «розробки та впровадження стратегій відновлення національної економіки України у повоєнний період, що стане фундаментом для подальшого розвитку країни на шляху до євроінтеграції. Цей стратегічний курс потребує глибоких реформ і адаптації до європейських стандартів, що означає не лише відбудову, але й модернізацію економіки, яка здатна ефективно функціонувати в умовах сучасного глобального ринку. Післявоєнне відновлення повинно

враховувати зазначені вимоги, зокрема, шляхом залучення іноземних інвестицій, впровадження інноваційних технологій та інтеграції в європейські економічні структури. Одним із ключових аспектів є створення сприятливого інвестиційного клімату, який забезпечить необхідні фінансові ресурси для відновлення та розвитку країни. Залучення міжнародного капіталу не тільки сприятиме економічному відродженню, але й посилить зв'язки України з європейським ринком, що є важливим для її подальшої інтеграції» [2].

Системна побудова стратегій регіонального відновлення та розвитку України повинна включати наступні напрямки пріоритетного характеру:

- Економічна модернізація через оновлення промислової політики і диверсифікацію промислової бази, підтримка аграрної сфери, зеленої енергетики з метою зниження залежності від традиційних галузей.

- Підтримка малих і середніх підприємств за допомогою грантів, позик під низькі відсотки та цифрових інструментів, особливо в сільській місцевості та районах, які постраждали від війни. Підтримка внутрішньої релокації суб'єктів господарювання, яка забезпечує збереження потужностей, людського капіталу і поповнення державного і місцевого бюджетів за рахунок податкових надходжень. За підтримки Міністерства економіки України «діюча програма релокації підприємств поширюється на регіони, що постраждали від бойових дій, та забезпечує підтримку будь-якого суб'єкта господарювання, якому необхідно здійснити повну або часткову релокацію своїх потужностей» [3].

- Відновлення найбільш постраждалих регіонів, включаючи житло, транспортну інфраструктуру, енергетичні об'єкти та освітнього і соціально-культурного значення.

- Розвиток інновацій та технологій через цифрову трансформацію, інноваційні кластери та технопарки з метою підвищення регіональної конкурентоспроможності. Крім того, розробка проектів з відновлюваної енергетики з використанням енергії вітру, сонця та біомаси, щоб підвищити енергетичну незалежність і відповідати Зеленій угоді ЄС.

Крім зазначених пріоритетних напрямків, стратегічне значення має процес підвищення залучення зовнішніх інвестицій через створення сприятливого інвестиційного клімату, що є «одним з ключових напрямів державної політики в контексті повоєнного відновлення економіки та євроінтеграції. Цей процес передбачає низку заходів, спрямованих на залучення інвестиційних ресурсів через підвищення рівня правової захищеності інвесторів та оптимізацію регуляторного середовища, при цьому за сприяння зростання економіки і збереження інтересів держави і суспільства» [2].

Зауважимо, що стратегії регіонального розвитку України мають враховувати оперативні можливості функціонування територій, а також потенціал їх повоєнного відновлення, особливо в умовах поступової

євроінтеграції. Системне підвищення економічної стійкості, узгодженість регіональної і державної політики забезпечать гармонійне та збалансоване вирішення стратегічних завдань, враховуючи досвід і стандарти Європейського Союзу.

Література:

1. Державна стратегія регіонального розвитку на 2021-2027 роки: затв. постановою Кабінету Міністрів України від 5.08.2020 р. № 695. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/940-2024-%D0%BF#Text>

2. Войтович Л.М., Федик М.В. Стратегія повоєнного відновлення економіки України в умовах євроінтеграції. *Економіка та суспільство*. 2024. Вип. 65. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-65-112>

3. Програма релокації підприємств. URL: <https://me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=3e766cf9-f3ca-4121-8679-e4853640a99a&title=ProgramaRelokatsiiPidprimstv>

Шебаніна О. В.

*доктор економічних наук, професор,
декан факультету менеджменту,*

Миколаївський національний аграрний університет

Жебко О. О.

*аспірант, асистент кафедри економічної кібернетики,
комп'ютерних наук та інформаційних технологій,*

Миколаївський національний аграрний університет

Ткаченко М. О.

аспірант,

Миколаївський національний аграрний університет

DOI: <https://doi.org/10.36059/978-966-397-438-5-24>

ДЕРЖАВНО-ПРИВАТНЕ ПАРТНЕРСТВО У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ: ГАЛУЗЕВІ ТА РЕГІОНАЛЬНІ АСПЕКТИ

Державно-приватне партнерство (ДПП) у забезпеченні продовольчої безпеки стає все більш актуальним механізмом вирішення глобальних викликів сучасності. У світі, де проблеми голоду та недоїдання у світі залишаються наболілими, а глобальні виклики (військові дії, зміна клімату, зростання населення), ускладнюють ситуацію, ДПП стає потужним інструментом для подолання цих труднощів. Цей інноваційний підхід об'єднує ресурси та експертизу державного і приватного секторів, створюючи синергію для подолання комплексних проблем у сфері виробництва, розподілу та доступу до продовольства. Розгляд галузевих та регіональних аспектів ДПП дозволяє виявити унікальні можливості та перешкоди, що виникають при впровадженні цього механізму в різних контекстах, від локального до національного рівня.

У контексті галузевих аспектів, ДПП охоплює весь ланцюг виробництва та постачання продовольства. У сільському господарстві це може проявлятися у спільних проектах з впровадження передових агротехнологій, розвитку інфраструктури зрошення чи створення сучасних тепличних комплексів. У харчовій промисловості партнерство може сприяти модернізації виробничих потужностей, розробці інноваційних продуктів харчування з підвищеною харчовою цінністю. Логістичний сектор завдяки ДПП отримує можливість для оптимізації ланцюгів постачання, створення сучасних складських комплексів, розвитку систем дистрибуції, що особливо важливо для

забезпечення продукцією віддалених регіонів та територій, яких торкнулися бойові дії [1].

Регіональні аспекти ДПП у сфері продовольчої безпеки враховують специфіку території: кліматичні умови, структуру сільського господарства, демографічні особливості, економічний потенціал. В одних регіонах акцент може бути спрямований на розвиток малих фермерських господарств, кооперативів, в інших – великих агропромислових комплексів. ДПП дозволяє адаптувати загальнодержавні стратегії до місцевих умов, забезпечуючи ефективніше використання ресурсів, краще задоволення потреб населення [1].

Важливим аспектом є фінансова складова. Для аграрного сектору ДПП відкриває нові можливості для залучення інвестицій, дозволяє розподілити ризики між партнерами, створити стимули для довгострокових вкладень. Це особливо актуально для регіонів з обмеженими бюджетними ресурсами, де приватні інвестиції можуть стати каталізатором розвитку.

Інноваційна складова ДПП проявляється у спільних науково-дослідних проєктах, створенні агротехнопарків, впровадженні цифрових технологій у сільське господарство. Це сприяє підвищенню продуктивності, зниженню втрат продовольства та адаптації до кліматичних змін.

Однак реалізація проєктів ДПП у сфері продовольчої безпеки стикається з викликами: недосконалість законодавства, складності в узгодженні інтересів різних сторін, ризики корупції. Тому важливо створити прозорі механізми взаємодії, чіткі критерії оцінки ефективності проєктів, моніторинг їх реалізації.

Державно-приватне партнерство у Миколаївській області в контексті забезпечення продовольчої безпеки є перспективним напрямком розвитку регіону, який об'єднує зусилля влади та бізнесу для вирішення нагальних проблем аграрного сектору та підвищення добробуту населення.

Миколаївщина, розташована на півдні України, з її родючими чорноземами та виходом до Чорного моря, завжди була важливим сільсько-господарським регіоном країни. Однак, через військову агресію РФ проти України область стикається з низкою викликів, серед яких мінування територій, забруднення земель, знищена інфраструктура та потреба у відновленні АПК. У цьому контексті ДПП стає не просто бажаним, а необхідним інструментом для забезпечення сталого розвитку регіону, його продовольчої безпеки. Саме державно-приватне партнерство дозволить об'єднати ресурси держави та приватного сектору для досягнення спільної мети відновлення Миколаївщини.

Одним з найбільш яскравих прикладів такого партнерства в області могла б стати модернізація системи зрошення. Масштабний проєкт,

де держава надає землю та гарантії, а приватні інвестори вкладають кошти у будівництво сучасних водоочисних та іригаційних систем. Фермери отримують стабільні врожаї навіть у найпосушливіші роки, а регіон зміцнить свої позиції як житниця країни [2].

Не менш важливим напрямком є розвиток портової інфраструктури. Миколаїв – це ворота України до світових ринків сільськогосподарської продукції. Завдяки державно-приватному партнерству, старі портові споруди поступово перетворюватимуться на сучасні логістичні комплекси. Величезні елеватори, оснащені найновішим обладнанням, прийматимуть зерно з усього регіону. Це не просто покращуватиме експортний потенціал області, але й створюватиме нові робочі місця та стимулюватиме розвиток суміжних галузей.

Коли армія РФ окупувала значну частину півдня країни та заблокувала порти Миколаївщини, налагоджені логістичні маршрути було зруйновано. Один із найбільших агровиробників та експортерів «Нібулон» знайшов вихід, побудувавши на Дунаї новий зерновий термінал для експорту збіжжя. Це дозволило зберігати гнучкість, контролювати рух продукції та контрактні терміни, планувати діяльність, обирати оптимальні варіанти експорту [3].

Але ДПП в Миколаївській області – це не лише про великі проекти. Воно також торкається життя кожного маленького фермерського господарства. Наприклад, аграрне підприємство поблизу села Ковалівка Миколаївського району вирощує зернові, олійні культури та овочі. До повномасштабної війни основними виробниками овочів в Україні були аграрії Херсонської та Запорізької областей, а зараз Миколаївський район може стати одним з лідерів у цьому сегменті. ДПП дозволяє навіть найменшим господарствам бути конкурентоспроможними та забезпечувати стабільний дохід своїм родинам [4].

Особливу увагу в регіоні приділяють інноваціям. На базі Миколаївського національного аграрного університету, за підтримки всесвітньовідомих компаній із виробництва та продажу насіння зернових та овочевих культур (Інститут польовництва та овочівництва, CLAUSE, BAYER, NUNHEMS, Nickerson-Zwaan, Agri Saaten, SAKATA, Enza Zaden тощо), створено сучасний науковий парк «Агроперспектива». Це місце, де народжуються нові сорти рослин, стійкі до посухи, розробляються інноваційні методи обробки ґрунту, тестуються передові агро-технології. Студенти університету отримують безцінний практичний досвід, а фермери регіону – доступ до найновіших розробок у галузі сільського господарства [5].

Важливим аспектом ДПП в області є розвиток переробної промисловості. Сучасні заводи з переробки овочів та фруктів, виробництва соняшникової олії, борошна та інших продуктів (ЗАТ «Беньс-Україна», Первомайський молочно-консервний комбінати,

«Елеваторзернопрома», заводи з переробки томатів групи компаній Agrofusion, АТ «Очаківський рибоконсервний комбінат» тощо) створюють нові робочі місця та збільшують економічний потенціал регіону.

Однак, шлях до ефективного державно-приватного партнерства не завжди легкий. Він вимагає відкритого діалогу між владою та бізнесом, прозорих механізмів взаємодії, чітких правил гри. В Миколаївській області цей діалог поступово налагоджується. Створюються робочі групи, проводяться форуми та конференції, де представники влади та бізнесу спільно шукають шляхи вирішення нагальних проблем регіону [6].

ДПП в Миколаївській області – це не просто економічний механізм. Це філософія розвитку, яка базується на розумінні, що лише спільними зусиллями можна забезпечити сталий розвиток регіону та його післявоєнне відновлення. Це про те, як традиції землеробства, що передаються з покоління в покоління, зустрічаються з інноваціями 21-го століття. І в цій зустрічі народжується нове майбутнє Миколаївщини – регіону, який не лише годуватиме Україну, але й має всі шанси стати важливим гравцем на світовому продовольчому ринку.

Загалом, ДПП у забезпеченні продовольчої безпеки є перспективним напрямком, який дозволяє комплексно підійти до вирішення проблем продовольчого забезпечення. Воно створює взаємозв'язок між державним та приватним секторами, сприяючи сталому розвитку агропродовольчих систем на галузевому та регіональному рівнях. Успішна реалізація таких партнерств може стати ключовим фактором у досягненні цілей сталого розвитку, пов'язаних з подоланням голоду та забезпеченням продовольчої безпеки.

Література:

1. Державно-приватне партнерство. Міністерство розвитку громад та територій України. URL: <https://mtu.gov.ua/content/erzhavnoprivatne-partnerstvo-publicprivate-partnerships.html> (дата звернення: 25.09.2024).
2. Миколаївщина: Об'єкти зрошення потребують повної модернізації. Голос України. URL: <http://www.golos.com.ua/article/343384> (дата звернення: 27.09.2024).
3. Дунай – базис: як відомий агроекспортер «Нібулон» розбудовував логістику в умовах морської блокади. URL: <https://thepage.ua/ua/agro/nibulon-pid-chas-vijni-eks-port-agroprodukciji-postavki-dunayem-zagibel-vadatorskogo> (дата звернення: 28.09.2024).
4. Як працюють миколаївські аграрії в умовах воєнного стану. Історія підприємства. Суспільне Миколаїв. URL: <https://susplne.media/mykolaiv/544275-ak-pracuut-mikolajvski-agrarii-v-umovah-voennogo-stanu-istoria-pidpriemstva/> (дата звернення: 22.09.2024).
5. Науковий парк МНАУ «АГРОПЕРСПЕКТИВА». URL: <https://np.mnau.edu.ua/ua/> (дата звернення: 25.09.2024).
6. Проект USAID «ГОВЕРЛА» оголосив партнерство з 18 новими громадами у Миколаївській та Харківській областях. URL: <https://www.mk-oblrada.gov.ua/news.php?news=3863&group=20> (дата звернення: 23.09.2024).

СЕКЦІЯ 3. СТРАТЕГІЧНІ ПРІОРИТЕТИ ДЕРЖАВИ В УМОВАХ ІНСТИТУЦІЙНИХ ЗМІН

Бикова А. Л.

*кандидат економічних наук, доцент,
завідувачка кафедри економіки та економічної безпеки,
Університет митної справи та фінансів*

Новіков Д. Є.

*студент,
Університет митної справи та фінансів*

DOI: <https://doi.org/10.36059/978-966-397-438-5-25>

РОЛЬ СОЦІАЛЬНИХ І ЕКОНОМІЧНИХ РЕФОРМ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ В СУЧАСНОМУ СВІТІ

Питання ролі соціальних і економічних реформ у забезпеченні державної безпеки набуло особливої актуальності в умовах сучасного світу, де глобальні виклики стають дедалі гострішими. Економічна нестабільність, соціальні нерівності, загроза радикалізації, екологічні кризи та нові форми конфліктів вимагають від держав адаптивних підходів до внутрішньої політики. У цьому контексті соціальні та економічні реформи виступають інструментами не лише для розвитку, але й для зміцнення національної безпеки, знижуючи ризики соціальної напруги та забезпечуючи стійкість держави перед викликами як внутрішнього, так і зовнішнього характеру.

Соціальні реформи охоплюють широкий спектр заходів – від підвищення якості освіти й медичних послуг до покращення умов праці та зниження рівня нерівності. Вони сприяють зміцненню соціальної згуртованості, що є важливим чинником у попередженні соціальних конфліктів. Економічні реформи, з іншого боку, спрямовані на підвищення ефективності економіки, створення нових робочих місць, забезпечення фінансової стійкості та залучення інвестицій. Розумне впровадження економічних реформ здатне не тільки стабілізувати внутрішню ситуацію, а й посилити позиції держави на міжнародній арені, що в умовах глобалізації є важливою складовою її безпеки.

Економічні реформи відіграють центральну роль у зміцненні державної безпеки, оскільки вони сприяють створенню стійкої та процвітаючої економіки, що є основою для запобігання кризовим ситуаціям та посилення стійкості держави перед внутрішніми й

зовнішніми загрозами. Зокрема, реформи, спрямовані на забезпечення фінансової стабільності, стимулювання інвестицій, зменшення рівня безробіття та підвищення продуктивності праці забезпечують сталість розвитку і формують фінансову базу для підтримки критичної інфраструктури та економічної стабільності [1].

Економічна стабільність дозволяє державі вкладати більше ресурсів у захист своїх громадян, розвивати оборонну сферу та ефективніше реагувати на потенційні загрози, зокрема терористичні атаки, інформаційні війни та економічні санкції. Так, стабільні фінансові реформи створюють можливості для підтримки малого й середнього бізнесу, що в свою чергу сприяє підвищенню зайнятості та добробуту населення. Податкові реформи, що забезпечують рівномірний розподіл податкового навантаження, стимулюють економічну активність і зміцнюють довіру до держави.

Основні види економічних реформ та їх роль у державній безпеці наведено у таблиці 1.

Таблиця 1

Економічні реформи

Економічні реформи	Основні заходи	Вплив на державну безпеку
Фінансова стабільність	Контроль над державним боргом, банківська реформа	Забезпечує захист від фінансових криз, зміцнює довіру до національної валюти
Розвиток інфраструктури	Інвестиції в транспорт, зв'язок, енергетику	Підвищує здатність реагувати на кризи, знижує вразливість до зовнішніх загроз
Підтримка підприємництва	Стимулювання малого і середнього бізнесу, податкові пільги	Підвищує зайнятість, знижує рівень бідності та соціальної напруги
Антикорупційні заходи	Прозорість державних фінансів, контроль над державними закупівлями	Зміцнює довіру до держави, знижує ризики внутрішніх соціальних конфліктів
Перезавантаження митної служби	Автоматизація митних процедур, посилення контролю на кордонах, спрощення експорту/імпорту	Знижує ризики контрабанди, забезпечує більшу безпеку на кордонах, сприяє економічному зростанню

Джерело: сформовано авторами на основі [1]

Соціальні реформи в свою чергу відіграють не менш важливу роль у зміцненні державної безпеки, оскільки вони забезпечують стабільність і згуртованість суспільства, зменшують соціальну нерівність і створюють рівні можливості для всіх громадян. В умовах сучасного світу, коли соціальні конфлікти, бідність і нерівність можуть призвести до

дестабілізації й загрожувати безпеці, реформи у сфері соціального захисту, освіти, забезпеченні працевлаштування та інших базових прав є запорукою національної стійкості. В результаті, виділимо основні напрямки соціальних реформ, які безпосередньо впливають на безпеку держави та формують соціально стабільне середовище:

1. Покращення системи соціального захисту (пенсійне забезпечення, медичне страхування, соціальні виплати);
2. Підвищення доступу до якісної освіти;
3. Скорочення соціальної нерівності та бідності;
4. Поліпшення умов праці й підвищення рівня зайнятості;
5. Розвиток інститутів громадянського суспільства;
6. Покращення житлових стандартів;
7. Екологічні реформи для зеленого відновлення України [2].

Таким чином, соціальні та економічні реформи є не лише драйверами для забезпечення розвитку, а й важливими механізмами для попередження криз і збереження національної стабільності, що є критично важливим для безпеки держави в умовах сучасних глобальних викликів. Подальше дослідження впливу реформ на економіку й забезпечення безпеки держави в цілому, дозволить якомога ефективніше створювати умови для національної стійкості в умовах швидкоплинних змін та невизначеності.

Література:

1. Вінчук М.В., Наконечна Н.В. Економічна безпека держави: соціально-економічний вимір: Навчальний посібник. Львів : Ліга-Прес, 2017. 322 с.
2. Живко З.Б., Черевко О.В., Копитко М.І., Зачосова Н.В., Живко М.О., Серета В.В., Занора В.О., Бісєць А.В. Економічна безпека держави: навчально-методичний посібник / за ред. Живко З.Б. Черкаси : видавець Чабаненко Ю.А., 2019. 240 с.

Горняк О. В.
*доктор економічних наук, професор,
професор кафедри економіки та підприємництва,
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова*

DOI: <https://doi.org/10.36059/978-966-397-438-5-26>

СУЧАСНА ЕКОНОМІЧНА ПОЛІТИКА В КОНТЕКСТІ ТЕОРІЇ КОНСТИТУЦІЙНОЇ ЕКОНОМІКИ

Формування сучасної економічної політики як у розвинених країнах, так і у країнах, що розвиваються, відбувається в умовах різного роду викликів, але загальним є те, що національна і світова економіка характеризується невизначеністю та нестабільністю. Розробити науково-обґрунтовану економічну політику за таких умов дуже складно, а для країни, що знаходиться в стані війни, це є надскладною задачею, оскільки економічна політика держави, з одного боку, повинна відображати перспективи розвитку, а з іншого – відповідати на сьогоденні виклики. Навіть в мирних умовах це не завжди вдається, а в умовах війни все ускладнюється настільки, що економічна політика зводиться до досягнення короткострокових «поточних» цілей, зважаючи на те, що і сучасна економічна теорія знаходиться в пошуках нової парадигми, нових методологічних підходів, тому надати дієві рекомендації щодо розробки економічної політики їй не завжди вдається.

В той же час, у сучасній економічній теорії в рамках інституційних досліджень і програм є, на нашу думку, напрям, який, поєднуючи теоретичні підходи і дослідження практики в процесі конституційно-економічного аналізу, дозволяє вирішити, до деякої міри, завдання, формування сучасної економічної політики, враховуючи незвані проблеми і суперечності. Теорія конституційної економіки поєднує економічні та правові дослідження, проводить аналіз конституції держави з позиції регулювання її економіки. Термін «конституційна економіка» був введений у науковий оборот у 1982 році Р. МакКінзі [1]. В подальшому, в рамках інституційних досліджень виокремився конституційно-економічний аналіз. Теоретичні засади даного аналізу були розроблені такими відомими вченими як Ф. фон Гаск, Дж. М. Кейнс, Б. Леоні, Л. фон Мізес, Дж. Ролз, Е. де Сото та інші. Особливо важливий вклад у ті обґрунтування і розвиток було внесено австрійською школою, представники якої, розвиваючи теорію неолібералізму, наголошували на обмеженні втручання держави в економічні свободи. Е. де Сото вважає, що конституційна економіка є не тільки забезпечення економічної свободи, але й відкритою системою легалізації правил поведінки у сфері

економічної діяльності, які підтримані консенсусом у суспільстві і забезпечені механізмами суспільного договору [2].

Втручання держави в економічні процеси повинно базуватись на заходах, що передбачають залагодження соціальної та економічної нерівності за принципами їх користі для кожного члена суспільства та відкритості, зважаючи на циклічність розвитку економічних процесів, конституція повинна бути досить гнучкою у визначенні механізмів втручання держави в економічній свободі [3]. Це означає, що конституційне регулювання має рамковий характер і визначає демократичні та легітимні основи втручання держави в її економічні процеси та свободи. При цьому законодавство інших рівнів розробляє певну модель регулювання економіки та економічних процесів включно зі свободами, виходячи з принципу демократичної легітимності [4]. Процеси демократичної легітимізації правил, що визначають межі економічних свобод, знаходяться під впливом таких чинників як менталітет громадян країни, структура суспільства та процедури. В результаті, конституційна економіка відображає конкретно історичний тип суспільства та його структуру.

Будучи законодавчою основою для розробки наукового обґрунтування економічної політичної держави, Конституція формує рамкові умови її діяльності. Вони повинні забезпечити економічне зростання. При цьому політика держави повинна поєднати інтереси виборців, політиків, бюрократів з потребами розвитку економіки. Тобто йдеться про обмеження безпосереднього втручання держави в економічні процеси. В результаті формування конституційної економіки повинно базуватись на системі конституційно-правових норм, що забезпечують основи економічної системи та гармонійне поєднання демократії з високоефективною економікою.

Взаємодія політики та економіки описується в літературі двома постулатами: політика – це концентрований вираз економіки та політики, що є провідною по відношенню до економіки. Їх взаємодія та взаємозалежність є суперечливою, і в той же час їх поєднання формує категорію «економічна політика», яка відображає їх суперечливу єдність. Зважаючи на те, що політика взагалі є як наукою так і мистецтвом, і залежить від особистості того чи іншого політичного діяча, економічна політика має такі ж характеристики. В економічній літературі існує ціла низка визначень даної категорії, які відображають як суто економічні підходи (Дж.М. Кейнс, Е.Б. Аткинсон, Дж. Стігліц), так і підходи з точки зору поєднання науки та мистецтва (М. Фрідмен).

На економічну політику впливають такі чинники як співвідношення політичних та соціальних сил, соціальні конфлікти і соціальна напруга в суспільстві даної країни та у світовій спільноті стану миру та війни. В сучасних умовах в більшості країн світу дані чинники діють зі знаком

мінус, і формування економічної політики під впливом ряду обставин, обумовлених зростанням соціальної напруги в суспільстві, порушення територіальної цілісності в ході воєн та конфліктів, важким пошуком згоди у світових процесах, екологічними катаклізмами. Тому в кінцевому підсумку, сучасну економічну політику можна трактувати як результат використання фундаментальних здобутків економічної теорії, соціології, психології, історії та екології. Теорія конституційної економіки в такому контексті формує як рамкові умови для втручання держави в економіку (відповідне законодавство, що базується на глибокому аналізі сучасної економіки, знанні економічних законів та специфіці їх реалізації в різних країнах), так і надає певні дороговкази щодо перспектив розвитку і розробки стратегії.

У теоретичному обґрунтуванні економічної політики можна виділити такі етапи: теорія економічних порядків В. Ойкена; базова теорія економічної політики Я. Тінбергена; «критика Лукаса»; нова інституційна економічна теорія, одним із напрямів розвитку якої є теорія конституційної економіки. Крім того, нова інституційна економічна теорія обґрунтовує нову теорію держави, розробляє теорію суспільного вибору, які змінюють і наближають до реальності уявлення про державу взагалі та про їх економічну політику зокрема. Аналіз теоретичних розробок у царині економічної політики в історичній ретроспективі надає можливість розкрити глибинну сутність процесу формування економічної політики, в тому числі і сучасної. Теорія економічних порядків В. Ойкена базується на ідеї економічного космосу, структура якого включає три елементи: сукупність економічних процесів, види економічних порядків, економічна політика [5]. Економічний порядок є центральною ланкою і трактується як рамкові умови ринкового господарства (відповідні інституції), в залежності від яких обирається та чи інша економічна політика. Спираючись на аналіз історичного розвитку різних країн, В. Ойкен виділив такі типи економічних політик: економічна політика свободи дій, економічна політика централізованого, частково або повністю, управління економікою; економічна політика середнього шляху, економічна політика конкурентного порядку та крапкова економічна політика.

Базова теорія економічної політики розроблена Я. Тінбергеном у 50-і роки XX століття, відповідно до неї основними складовими економічної політики є головні цілі добробуту країни; інструменти уряду щодо регулювання економіки; модель, яка взаємопов'язує цілі та інструменти [6]. При цьому слід мати на увазі невизначеність економічного розвитку, яка супроводжує економічну динаміку і породжує значні соціальні проблеми. У зв'язку з цим з'явився новий напрям в теорії економічної політики – «Критика Лукаса». На противагу теорії Я. Тінбергена, яка базувалася на системі макроекономічних

показників та коефіцієнтів взаємодії й взаємовпливу економічних та політичних змінних, Р. Лукас центр досліджень зосереджує на оцінці очікувань, яка тісно пов'язана з минулим досвідом і не може бути науково обґрунтованою основою для економічної політики. Він вважає, що треба враховувати перш за все мінливість очікувань і ступінь довіри електорату до економічної політики [7]. Тому економічна політика не повинна різко змінюватись, це підриває довіру в дієздатність уряду, породжує протести, опір спробам знизити рівень добробуту навіть за умов, коли країна знаходиться у стані війни.

У новій інституційній економічній теорії є декілька напрямів, які досліджують процеси взаємодії політики, економіки та права [8]. Теорія суспільного вибору зосереджується на аспектах взаємовпливу економіки та політики. Теорія конституційної економіки досліджує взаємодію економіки та права. Нова теорія держави аналізує всі три складові. Серед них, на нашу думку, особливе місце займає теорія конституційної економіки, оскільки вона надає дієві практичні рекомендації щодо формування економічної політики за будь-яких умов, в т. ч. і за таких, у яких знаходиться Україна в період російської агресії і ведення запеклих боїв за свою державність.

Література:

1. MacKinzie, Richard, Ed. Constitutional Economics Zexington, Mass. 1984.
2. Де Сото Е. Загадка капіталу. Чому капіталізм перемагає лише на Заході і ніде більше. Київ : Центр. 2001. 32 с.
3. Б'юкенен Дж. Логічні основи конституційної свободи. Індіанополіс. 1999. 314 с.
4. Розанвалон П. Демократична легітимність. Безсторонність, рефлексивність, наближеність. Київ : «Видавничий дім», Києво-Могилянська академія. 2009. 286 с.
5. Eucken W. The foundations of Economics: History and Theory in the analyses of Economic reality, 1992, the Theory of Economic Policy.
6. Tinbergen J. Centralization and Decentralization in Economic Policy. 1954.
7. Lucas R.E. Models of business cycles. Oxford. Basic Blackwell. 1987. 120 p.
8. Уманців Ю.М., Міняйло О.І., Лебедева Л.В. Економічна політика держави. Київ : Київський національний торговельно-економічний університет. 2020. 480 с.

DOI: <https://doi.org/10.36059/978-966-397-438-5-27>

ТЕОРЕТИЧНЕ ТА ПРАКТИЧНЕ ЗНАЧЕННЯ ІНСТИТУЦІОНАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОМИСЛОВОСТІ

Інституціональне забезпечення є критичним фактором для розвитку промисловості в сучасних умовах ринкової економіки. Теоретичне осмислення інституціональних механізмів, що регулюють промислову діяльність, дозволяє глибше зрозуміти, як державні, регіональні та міжнародні інституції сприяють або стримують розвиток промислового сектору. Важливим є також практичне значення таких механізмів, що полягає у використанні інституціональних важелів для стимулювання інноваційної активності, модернізації виробничих потужностей і досягнення сталого розвитку промисловості.

Інституціональні механізми забезпечують стабільність економічного середовища, знижують транзакційні витрати та формують довіру між суб'єктами господарювання. Враховуючи те, що інституціональні механізми можна розглядати, як сукупність способів та методів, які регулюють діяльність промисловості, то в такому разі можна зробити логічний висновок, що теоретичною основою дослідження інституціонального забезпечення промисловості є вивчення ролі правових, економічних та політичних інститутів, які визначають траєкторію розвитку промислового комплексу.

На думку Г. Мінца, інституціональні зміни мають бути гнучкими та динамічними, враховуючи швидкі зміни в технологічних процесах і глобальних ринках [1, с. 78]. Теоретичні концепції також охоплюють механізми підтримки конкуренції, захисту прав інтелектуальної власності та розвитку публічно-приватного партнерства як важливих інструментів модернізації промислового сектору.

Практичність реалізації інституційного забезпечення промисловості простежується через створення єдиної та ефективної нормативно-правової бази, яка регулюватиме всі ключові моменти діяльності промислових підприємств. Найважливіше щоб нормативно-правове регулювання промисловості відповідало потребам часу та було гнучким до змін в економіці й конкретно в галузі промисловості. Щоб таке нормативне регулювання включало всі основні положення та моменти що стосуються промисловості воно повинно включати:

– Створення стимулюючих умов для інвестицій. Як відзначає В. Портер, інституції, що сприяють захисту інвесторів та забезпечують прозорість ринку, значно підвищують рівень іноземних та внутрішніх інвестицій у промисловість [2, с. 112].

– Підтримка інновацій та модернізації. Інституціональні механізми повинні забезпечувати сприятливі умови для досліджень і розробок, а також для впровадження новітніх технологій. Програми підтримки інновацій, такі як Horizon Europe, є яскравим прикладом інституціональної допомоги промисловим підприємствам.

– Розвиток промислової інфраструктури. На думку І. Шумпетера, розвиток інституційної інфраструктури – як-от транспортні мережі, енергетичні ресурси та доступ до цифрових технологій – є важливим чинником стимулювання економічної активності та конкурентоспроможності [3, с. 86].

Сьогодні промисловість України та інших країн часто стикається з проблемами недостатнього інституціонального забезпечення, такими як бюрократія, корупція та неефективні регуляторні механізми. Перед Україною стоїть складний виклик в контексті вирішення проблеми виведення економіки з кризи та пошуку шляхів її стрімкого росту. На даний момент ця проблема стала ще складнішою через повномасштабну війну України з Російською Федерацією й стагнації економіки через руйнування спричинені війною.

Разом з тим відкинувши фактор впливу війни на економіку та промисловість варто зважити на думку К. Поланьї, який зазначає, що недостатньо міцні інститути можуть стримувати розвиток промислового сектору через нестабільність правового поля, низький рівень захисту прав власності та недоступність фінансових ресурсів для малих і середніх підприємств [4, с. 24].

Досвід таких країн, як Німеччина та Південна Корея, демонструє важливість тісної координації між урядовими структурами та приватним сектором у контексті промислового розвитку. Важливою частиною їхнього успіху є наявність потужних інституцій, що сприяють науковим дослідженням та інноваціям, охороняють інтелектуальну власність і гарантують стабільність бізнес-клімату. Як зазначає Г. Хаусманн, сильні інститути є основою довгострокового промислового зростання, що базується на інноваціях і технологічному прогресі [5, с. 102].

Для покращення стану інституціонального забезпечення промисловості необхідно вжити ряд заходів. Важливим заходом є посилення інституціональної координації між державними та приватними секторами через розвиток публічно-приватного партнерства. Окрім цього необхідно створити ефективні механізми фінансування для стимулювання модернізації промислових потужностей, зокрема через залучення європейських інвестиційних фондів. Для впровадження

цих заходів важливо мати якісне нормативне підґрунтя, тому доцільно гармонізувати законодавчу базу з міжнародними стандартами, забезпечуючи прозорість і стабільність регуляторного середовища.

Інституціональне забезпечення промисловості має критично важливе значення як у теоретичному, так і практичному контексті. Воно визначає стабільність економічного середовища, стимулює інновації та залучає інвестиції в промисловий сектор. Вдосконалення інституціональних механізмів є необхідною умовою для забезпечення сталого економічного розвитку промисловості та підвищення її конкурентоспроможності на глобальному ринку.

Література:

1. Мінц Г. Інституціональна економіка та трансформації промислових ринків. Лондон : Wiley, 2022. 298 с.
2. Портер В. Конкуренція у глобальній економіці: інституціональні аспекти. Нью-Йорк : McGraw Hill, 2018. 400 с.
3. Шумпетер І. Теорія економічного розвитку. Кембридж : Harvard University Press, 1942. 456 с.
4. Поланьї К. Велика трансформація: політичні та економічні витоки нашого часу. Лондон: Weacon Press, 1944. 320 с.
5. Хаусманн Г. Промислові інституції та економічне зростання. Берлін: Springer, 2021. 254 с.

Kriuchkova Nataliia
PhD in Economics, Associate Professor
Department of Economics and Entrepreneurship,
Odesa I. I. Mechnikov National University
Novokhatska Tetiana
Master Student,
Odesa I. I. Mechnikov National University

DOI: <https://doi.org/10.36059/978-966-397-438-5-28>

ECONOMIC TRANSFORMATIONS IN UKRAINE UNDER THE DIGITALIZATION INFLUENCE

The possibilities opened up by digital technologies for the active post-war revival of Ukraine's economy and its further sustainable development are at the center of the scientific debate. Digitalization is defined by many researchers as one of the factors of socio-economic development, but this issue has not been fully studied. Ensuring the stable development of the country's economic system largely depends on the correctness and optimality of the applied innovative digital tools. Given the relevance of the research topic, the purpose of the work is to determine the specific impact of digitization processes and the stability and development opportunities of the economy of Ukraine in the conditions of transformations.

Digitalisation processes are now becoming the basis for the development of modern states. The economic system is no exception; it is largely subject to digitalisation and is gaining many new opportunities for further improvement, but it is also worth recognising that digitalisation also creates challenges related to data protection and the need to ensure cybersecurity. Nevertheless, the opportunities for development for the economy and the financial system as a whole certainly outweigh the challenges. In addition, the digital economy stimulates business activity by reducing transaction costs and the asymmetry of information that exists in some areas, such as financial markets. Therefore, digital transformation is too important for any country to neglect the opportunities it offers.

For Ukraine in general, and the Ukrainian economy in particular, the introduction of modern digital technologies during the post-war recovery period can become a driver of active development and further scaling of the economy on the path to European integration.

Despite the obvious benefits of the digital economy, there are also potential drawbacks to digitalisation. Growing digitalisation can lead to both a widening gap between developed countries and growing inequality within a country, for example, between cities and rural areas, and between different segments of the

population [1]. This may also be the case in Ukraine, where it is more difficult to implement modern digital technologies in areas that have suffered greater destruction as a result of military aggression. However, it may be a strategic task to identify potential opportunities for digitalisation specifically to stabilise the financial system.

According to many researchers, in particular, such as N. Prykaziuk and A. Pohybil [2], as well as S. Bardash [3], digitalisation of the economy involves, first of all, the replacement of physical objects with digital ones, transformation of real operations into electronic ones, i.e. introduction of electronic technologies based on digital electronic computing equipment. As for digital technologies themselves, despite the current interpretation of this definition as ‘a system based on methods of encoding and transmitting information to perform various tasks in the shortest possible time’, the list of these technologies has been the subject of debate among scientists from different countries for many years. Accordingly, the impact of digitalisation on the process of ensuring the stability of the country’s economy also requires close attention of the scientific community.

The understanding of the essence of digitalisation is based on the concept of Industry 4.0, which implies that digital technologies are what allows for the digitalisation of all physical assets and the creation of a digital ecosystem with digital products and services [4]. If we summarise the literature, it becomes possible to determine that digitalisation is moving in three main directions – the Internet of Things, Big Data technologies and machine learning [4]. At the same time, there is no denying that there are digital technologies that have long been used for specific economic sectors, but this does not diminish their importance.

To achieve significant positive results of the digital transformation of the economy, careful study and strategic preparation are required, taking into account the unique requirements and characteristics of each individual component. Equally important is the support of government and regulators, as well as comprehensive staff training initiatives to ensure that they are able to use advanced technologies.

The study found that digital transformation integrates all levels and functional areas of the modern economic system. Intelligent technologies provide the most important tools necessary for the financial system to develop in today’s environment.

It is also proved that digital innovations have both advantages and disadvantages, but their positive impact on ensuring the stability of the country’s economy is undeniable and is also confirmed by statistical data and reports of the National Bank of Ukraine.

References:

1. Barna, M. Yu., & Rushchyshyn, N. M. (2020) Strukturni kharakterystyky rozvytku ekonomiky: systemnoanalychnyi zriz [Structural characteristics of economic development: system-analytical section]. *Internauka. Serii: Ekonomichni nauky – Interscience. Series: Economic Sciences*, no. 1(12 (44)), pp. 23–30. (in Ukrainian)
2. Prykaziuk, N. V., & Pohybil, A. M. (2021) Otsinka finansovoi stabilnosti bankivskoi systemy Polshchi na bazi indyktoriv finansovoi stabilnosti (FSI) [Assessment of financial stability of the Polish banking system based on financial stability indicators (FSI)]. *Elektronnyi naukovo-praktychnyi zhurnal "Infrastruktura rynku" – Electronic Scientific And Practical Journal "Market Infrastructure"*, no. 51, pp. 272–278. Available at: http://market-infr.od.ua/journals/2021/51_2021_ukr/46.pdf (in Ukrainian)
3. Bardash, S. (2023) Finansova stabilnist ta yii zachennia dlia rozvytku pidpriemstva [Financial stability and its significance for enterprise development]. Inter Conf. Available at: <https://archive.interconf.center/index.php/conference-proceeding/article/view/2487> (in Ukrainian)
4. Vasylytsiv, T., Mulska, O., Levytska, O., Lupak, R., Semak, B., & Shtets, T. (2022) Factors of the Development of Ukraine's Digital Economy: Identification and Evaluation. *Science and Innovation*, no. 18(2), pp. 44–58.

Піріашвілі О. Б.
*кандидат економічних наук,
старший науковий співробітник
відділу розвитку інфраструктури
Державна установа «Інститут економіки та прогнозування
Національної академії наук України»*

DOI: <https://doi.org/10.36059/978-966-397-438-5-29>

СТРАТЕГІЧНІ ПРІОРИТЕТИ РОЗВИТКУ ТРАНСПОРТНОЇ ЛОГІСТИКИ УКРАЇНИ¹

Повосенне відновлення зруйнованої та пошкодженої інфраструктури національної економіки внаслідок повномасштабної військової російської агресії проти України потребує швидкого та чіткого формування, розробки та ефективної реалізації принципово нової державної економічної політики у всіх секторах національної економіки, зокрема, і в транспортному секторі, у тому числі, і в сфері діяльності транспортної логістики країни в сучасних умовах євроінтеграції.

Слід зазначити, що потужний транспортний сектор економіки України, який представляють наступні види транспорту, а саме: залізничний, автомобільний, трубопровідний, морський, річковий та авіаційний види транспорту, має великий виробничий потенціал в сучасних умовах реалізації інституціональних змін та структурних реформ в національній економіці на інноваційній основі.

У зв'язку із цим масштабні ринкові, структурні та інституціональні зміни в національній економіці вимагають, відповідно, і якісних інституціональних перетворень та технологічних змін в усіх секторах інфраструктури національної економіки, в тому числі і в транспортному секторі. Що, в свою чергу, буде впливати і на розвиток транспортної логістики країни в сучасних умовах реконструктивного відновлення інфраструктури економіки України.

Разом з цим, поглиблення євроінтеграційних процесів економіки України в політичний, економічний та соціальний простір ЄС, системні структурні недоліки української економічної моделі (бізнес-моделі), інституціональні зміни, екологічні та інклюзивні виклики обумовлюють стратегічні пріоритети транспортної політики, зокрема, і щодо розвитку транспортної логістики в країні в сучасних умовах, а також у довгостроковій перспективі на період до 2030–2050 років.

¹ Публікацію підготовлено в рамках виконання НДР відомчої (прикладної) теми: «Стратегування реконструктивного відновлення інфраструктури України» (Державний реєстраційний № 0124U00302)

Насамперед, в проєкті Закону України від 07.08.2018 № 9015 «Про Стратегію сталого розвитку України до 2030 року» (одержаний ВР України) серед операційних цілей та завдань визначені та сформульовані наступні положення, а саме [1]:

*«...**Операційна ціль 1.2.** Створити життєстійку інфраструктуру, сприяти інклюзивному енергоефективному та інноваційному промислому розвитку.*

Завдання:

– Розвивати якісну інфраструктуру, включаючи регіональну й транскордонну та приділяючи особливу увагу забезпеченню недорогого і рівноправного доступу до неї для всіх.

– До 2030 зменшити ступінь зносу до 40 % та забезпечити оновлення основних засобів на 50 % у таких видах економічної діяльності, як «Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність».

– До 2030 року довести частку доріг загального користування з твердим покриттям до 70 %.

– До 2030 року збільшити рівень інтенсивності перевезень вантажів внутрішніми водними шляхами до 5 млн ткм на 1 км шляхів...» [1].

По-друге, в документі стратегічного характеру Міністерства інфраструктури України «Оновлена транспортна стратегія України. Напрямки політики.» стосовно питань розвитку транспортної логістики країни на період до 2030 року визначені наступні положення, а саме [2, с. 12-13; 15; 21]:

– основний наслідок Угоди про асоціацію для розвитку транспортного сектору полягатиме, зокрема, у: європейських цінностях та пріоритетах: лібералізації ринку транспортних перевезень; розширенні Транс-європейської транспортної мережі ТЕМ-Т;

– щодо співробітництва між Україною та ЄС, зокрема, включатиме: поліпшення пересуванню пасажирів та вантажів; удосконалення транспортних мереж та модернізацію інфраструктури;

– Біла Книга ЄС «Дорожня карта єдиного європейського транспортного простору – До конкурентної та ресурсо-ефективної транспортної системи» передбачає, зокрема: переміщення 50% вантажних перевезень на середні та дальні відстані з автомобільного транспорту на залізницю або водний транспорт; запровадження інтелектуальних транспортних систем на усіх видах транспорту; запровадження альтернативних видів палива на транспорті;

– виклики перспективного розвитку впливають із засад Стратегії 2020, завдань наближення транспортного сектору України до транспортної системи ЄС, а також викликів перспективного розвитку Європи, зокрема: підвищення попиту на послуги перевезень; необхідність скорочення викидів парникових газів; необхідність підвищення ефективності транспорту; завершення транс'європейської

транспортної мережі; покращення інтеграції автомобільного, залізничного, авіаційного та водного транспорту (морський та внутрішній водний транспорт) в єдиний-логістичний ланцюг.

Підсумовуючи, слід сказати, що ефективна та сучасна транспортна логістика країни виступає одним із важливих (ключових) елементів ефективного функціонування всієї національної економіки в сучасних умовах євроінтеграції у найближчій та віддаленій перспективах.

Література:

1. Проект Закону України «Про Стратегію сталого розвитку України до 2030 року» від 07.08.2018 № 9015. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/JH6YF00A?an=409>

2. Оновлена транспортна стратегія України. Напрямки політики. Міністерство інфраструктури України. 40 с. URL: https://mtu.gov.ua/files/strategy_ukr.pdf

Рудич А. А.
магістрант,
Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна
Науковий керівник: Соболєв В. М.
доктор економічних наук, професор,
Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

DOI: <https://doi.org/10.36059/978-966-397-438-5-30>

ІНСТИТУЦІЙНІ ПЕРЕШКОДИ ДЛЯ РОЗВИТКУ ЛІТІЄВО-ТИТАНОВОГО КЛАСТЕРА В ЕКОНОМІЦІ УКРАЇНИ

Сучасний стан міжнародної економіки, який характеризується глобальними геополітичними та геоекономічними зрушеннями, дисбалансами економічного розвитку країн світу, суперечливістю глобалізації, породженням численної кількості ризиків та пошуком шляхів післявоєнної відбудови актуалізують для України потребу перегляду національної моделі розвитку. У вітчизняних академічних колах активізуються наукові пошуки з напрямку кластеризації економіки, яка спрямована на ефективну організацію управління наявними ресурсами з урахуванням специфіки регіону та його конкурентних переваг.

Втім, стратегічно хибні кроки управлінських структур зводять нанівець ґрунтовні розробки науковців і показовим об'єктом таких досліджень є літєво-титанова галузь.

Згаданий кластер потенційно міг би випускати на внутрішній та зовнішній ринки високотехнологічну продукцію із високим ступенем переробки: деталі та конструкції для літакобудування, двигуни для цивільної авіації та турбовентиляторні двигуни, деталі для пілотованих ракетних комплексів, для обшивки суден та суднового обладнання. Російська військова агресія спричинила збільшення кількості українських громадян, які потребують протезування кінцівок, а специфічні хіміко-фізичні властивості титану дозволяють йому залишатися поза конкуренцією для виробництва такого роду конструкцій.

Однак, колосальний потенціал титанового кластера сповільнюють штучні бар'єри, які постають перед ним і можуть вщент зруйнувати десятирічні надбання, що були створені свого часу з початком його формування. Серед найбільш явних перепон розвитку літєво-титанового кластера окремі автори виділяють наступні:

Бар'єри для розвитку літєво-титанового кластера <ul style="list-style-type: none"> • Політичні чинники 	Рекомендації для подолання перепон і мінімізації ризиків <ul style="list-style-type: none"> • Синхронізувати роботу всіх суб'єктів економіки України для захисту і лобіювання національних інтересів у зовнішній торгівлі • Забезпечити якість та стабільність нормативно-правового забезпечення розвитку процесу кластеризації, у тому числі у сфері захисту інтелектуальної власності
<ul style="list-style-type: none"> • Відсутність стимулів до інноваційної діяльності 	<ul style="list-style-type: none"> • Відродження професійно-технічних училищ, пріоритетизація технічних професій • Просвітницька діяльність з боку держави та громадського сектору, перегляд навчальних програм у закладах вищої освіти • Тісна координація між бізнес-одиночками та науковими інститутами
<ul style="list-style-type: none"> • Критична нестача енергетичних ресурсів 	<ul style="list-style-type: none"> • Гарантія енергетичної безпеки шляхом встановлення надійних партнерств • Забезпечення часткового енергопостачання виробничих одиниць/домогосподарств за рахунок під'єднання до газотранспортних систем біопалива внутрішнього походження
<ul style="list-style-type: none"> • Управлінські чинники 	<ul style="list-style-type: none"> • Зпровадити програми державної підтримки, яка б скорочувала обсяги бюрократичних витрат і затримок у часі • Розробити стратегії розвитку галузей з супровідними дорожніми картами
<ul style="list-style-type: none"> • Приватизація в умовах воєнного часу 	

Рис. 1. Бар'єри для розвитку літєво-титанового кластера в Україні та рекомендації для їх подолання

Джерело: систематизовано автором за матеріалами [1; 2]

Військово-політичні чинники гальмують розвиток літєво-титанового кластера, тим самим ставлячи під загрозу підприємства галузі, збереження цілісності інфраструктурного забезпечення та людський ресурс.

Енергопостачання є ключовою умовою безперебійної роботи усього виробничого комплексу літєво-титанового кластера. За умови відсутності належного енергозабезпечення з'являються ризики простою виробництва через вимкнення електроенергії та підвищення тарифів, що неминуче віддзеркалюватиметься на ціні кінцевого продукту кластера.

Окремим блоком на рис. 1 представлені бар'єри, які породжуються управлінським апаратом держави і включають наступні: непередбачуваність впливу держави на галузь, періодичні зміни в законодавстві, що впливають на діяльність суб'єктів, податковий тиск для наповнення бюджету (особливо актуально на період воєнного стану).

Найбільш критична небезпека для існування літєво-титанової галузі та однойменного кластера пов'язана з прискороною передачею державних активів у вигляді підприємств в руки іноземців. Так, у жовтні 2024 року державний пакет акцій у розмірі 100% статутного капіталу Об'єднаної гірничо-хімічної компанії (АТ «ОГХК») був викуплений на приватизаційному аукціоні. Ціна питання розміром 3,94 млрд грн вирішила справу на користь нового власника акціонерного товариства – дочірньої компанії Neqsol Holding «Цемін Україна» [3]. Станом на 13 листопада Фонд державного майна України готується повторно виставити лот державного пакета акцій розміром 100% статутного

капіталу АТ «Інститут Титану» та відкрити торги на лот державної частки розміром 51% статутного капіталу ТОВ «Запорізький титано-магнієвий комбінат» [4].

В очах іноземних інвесторів кольорові метали набувають ще більшої цінності через те, що, за словами голови Державної служби геології та надр Р. Опімаха, запаси літєвої руди в Україні становлять 1% від світових або третину від запасів Європи. На доданок, розвідка літєвих родовищ в Україні проводилася останній раз у 1980-х роках. Урядовець зазначає, що «запасів літію в Україні достатньо, аби забезпечити акумуляторами майже 20 мільйонів електромобілів», а враховуючи сучасний тренд переходу техніки на літєво-іонні акумулятори, вигідне розташування України, як джерела сировини для європейських бізнес-структур, цілком очевидне [5].

У разі активізації дій уряду та профільних міністерств щодо створення сприятливого середовища для запуску літєво-титанового кластера енергетичні ризики можна частково зменшити через енергозабезпечення з боку домогосподарств регіону або окремих виробничих структур біопаливом (біометан/біогаз на гноївці, рештках зернових чи олійних сільськогосподарських культур, побутових відходах тощо). Фактично це може бути міжкластерна співпраця літєво-титанового та біотехнологічного кластерів, де останній працюватиме на сировині виключно національного походження.

Підсумовуючи вищевикладене, превентивними кроками створення літєво-титанового кластера має бути широкий спектр інституційних механізмів, які б, окрім створення сприятливого середовища, обмежили можливість розкрадання ресурсів та корупційного потенціалу приватизації відповідних активів. Для того, аби вивести літєво-титанову галузь з режиму «прихованого розкрадання» шляхом кластеризації галузі, критично необхідно забезпечити прийняття наступних інституційних заходів:

- провести повну інвентаризацію запасів наявних родовищ кольорових металів за міжнародними стандартами. Державна геологічна служба має бути уповноважена сформувати досконалі портфоліо до кожного родовища і тим самим забезпечити прозорість функціонування галузі [6, 7];

- створити технології видобутку та збагачення літій- та титановмісних руд та технологій отримання продукції з цієї сировини. За словами Хаустова В.К., «під кожне родовище має розроблятися своя технологія селекції та збагачення, а потім – отримання літєвмісних матеріалів», оскільки наявні поклади металів на території України є унікальними [8];

- переглянути наявну законодавчу базу з питань, що стосуються нормативно-правового регулювання георозвідувальних робіт та

видобування металів. Особлива увага має бути приділена конкурентним засадам процедури видачі дозволів на видобування в родовищах;

– розробити інституційні механізми обмеження іноземних суб'єктів господарювання щодо участі у капіталі. На наше глибоке переконання, у стратегічних галузях інтереси національної безпеки вимагають присутності приватних компаній у партнерстві з державою, власниками/акціонерами яких є виключно громадяни України, які постійно проживають на території країни. Передача управління галуззю на розсуд іноземного власника, який керуватиметься виключно інтересами збагачення, без урахування інтересів держави та народу України, є стратегічною пасткою.

Література:

1. Волокіта В. Україна може експортувати біометан вже у листопаді 2024 року. Економічна правда. Вересень 2024. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2024/09/17/719443>

2. Куц О. Три кити, на яких трималася наша модель економіки, виявилися паперовими і згоріли у полум'ї війни. Інтерв'ю для True UA. Strategic Communication. URL: <https://trueua.info/news/kutsh-tri-kiti-na-yakih-trimalasya-model-ekonomiki-viyavilisy-papеровими-i-zgorili-u-polumi-vijni>

3. Велика приватизація: понад 3,9 млрд грн – переможна ціна за АТ «Об'єднана гірничо-хімічна компанія» (ОГКХ). Фонд державного майна. URL: <https://www.spfu.gov.ua/ua/news/11112.html>

4. Державний пакет акцій розміром 100,00 % статутного капіталу Акціонерного товариства «Інститут титану». Prozorro Продажі. URL: <https://prozorro.sale/auction/SPE001-UA-20241029-16474>

5. Чайка О. Україна майже прогавила літєву лихоманку, хоча має великі поклади. Хто сподівається заскочити в останній вагон акумуляторного буму. Forbes Ukraine. Липень 2023. URL: <https://forbes.ua/company/ukraina-mayzhe-progavila-litievu-likhomanku-khoch-mae-veliki-pokladi-khto-spodivaetsya-zaskochiti-v-ostanni-vagon-akumulyatornogo-bumu-17072023-14805>

6. Куц О. Титановий розпродаж. Що не так із Великою приватизацією в Україні. Dsnews. Жовтень 2024 року. URL: <https://www.dsnews.ua/ukr/economics/velika-privatizaciya-22102024-510187>.

7. Куц О. Кластерна економіка vs аграрна: який шлях обере Україна? Дзеркало тижня. Листопад 2024. URL: <https://zn.ua/ukr/macroeconomics/klaster-na-ekonomika-vs-ah-rarna-jakij-shljakh-obere-ukrajina.html>

8. Хаустов В. Перспективи розвитку видобування літєвих руд та виробництва літіймісткої продукції в Україні. *Науковий вісник Міжнародної асоціації науковців. Серія: економіка, управління, безпека, технології.* № 3 (2). DOI: <https://doi.org/10.56197/2786-5827/2024-3-2-5/>

ТРАНСФОРМАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ В СОЦІОЕКОНОМІЧНІЙ СИСТЕМІ УКРАЇНИ

Україна переживає значні економічні перетворення, прагнучи вийти з періоду пострадянської залежності, посилити ринкову економіку та інтегруватись у глобальні та європейські ринки. Це вимагає розуміння основних економічних механізмів країни, включаючи макроекономічну політику, структурні реформи та роль державних та приватних секторів.

Значний вплив на соціоекономічну систему України мають зовнішні чинники, такі як геополітична нестабільність, активні бойові дії в східних регіонах країни, анексія Криму, а також російська агресія та міжнародні санкції. Ці фактори накладають свої обмеження та викликають потребу в адаптивних економічних рішеннях.

Розуміння демографічних тенденцій, таких як старіння населення, міграційні потоки (особливо внутрішня міграція та міграція до Європи), а також зміна структури зайнятості та рівня життя має велике значення для розробки ефективних соціальних політик.

Україна підписала Угоду про асоціацію з ЄС, що потребує відповідності українських стандартів європейським вимогам. Важливими аспектами є реформи у правовій системі, антикорупційна політика та трансформація державних інституцій.

В умовах глобалізації та технологічного прогресу Україна активно розвиває ІТ-сектор, стартап-культуру та інноваційні проекти. Цифровізація економіки стала важливим елементом економічної стратегії країни.

Україна також стикається з екологічними проблемами, включаючи погіршення стану довкілля, пов'язані з військовими діями, та необхідність розвитку «зеленої» економіки. Використання відновлюваних джерел енергії та відновлення та модернізація енергетичної інфраструктури також є актуальними питаннями.

Саме тому розуміння особливостей побудови соціоекономічної системи України в сучасних умовах є критично важливим для ефективного управління, планування, міжнародного розвитку та майбутнього країни в цілому.

Ключовими особливостями сучасного підходу до формування соціоекономічної структури можна назвати глобалізацію, тобто сучасні соціоекономічні системи дедалі більше інтегровані у світову економіку; інновації та технології – зміна структури виробництва та соціальні взаємодії за рахунок цифровізації та автоматизації; нерівність або відмінність у доступі до соціальних та економічних ресурсів, освіти, охорони здоров'я тощо.

В Україні побудова сучасної соціоекономічної системи характеризується низкою унікальних особливостей, що визначаються історичними, політичними, економічними та соціальними чинниками.

Ключовими аспектами цих особливостей є по перше – пострадянська спадщина. Україна, як і інші пострадянські країни, має специфіку переходу від планової економіки до ринкової. Цей процес включає в себе: деіндустріалізацію та скорочення частки промислового виробництва, особливо важкої промисловості; приватизацію державних активів, яка у 1990-ті роки пройшла з низкою складнощів, що призвело до формування олігархічних структур; слабкі інститути державного регулювання та недостатня правова база, що уповільнило розвиток повноцінної ринкової економіки.

По друге – спрямування до європейської інтеграції та реформам. Починаючи з 2014 року Україна взяла курс на поглиблення інтеграції з Європейським Союзом. Це призвело до проведення важливих економічних та соціальних реформ спрямованих до асоціації з ЄС та виконання вимог Угоди про асоціацію, що включає реформи у сферах боротьби з корупцією, державного управління, судочинства та бізнесу; початок енергетичної реформи – кроків до створення конкурентного ринку енергетики та зниження залежності від російських енергоресурсів. Важливим чинником стала «децентралізація» – передача частини повноважень від центрального уряду на місцевий рівень для підвищення ефективності управління.

По третє, ми не можемо оминати військовий конфлікт та його вплив. З 2014 року Україна стикається з військовим конфліктом на сході країни та втратою контролю над частиною територій (Крим та частини Донецької та Луганської областей). Сьогодні вже вся країна знаходиться в протистоянні з військовою агресією росії, що значно впливає на соціоекономічну систему [1].

З точки зору економічних втрат, руйнування інфраструктури, втрата промислових підприємств та зниження ВВП, збільшення внутрішньо переміщених осіб, виникнення соціальної проблеми для сотень тисяч українців, які потребують нового житла та робочих місць. Значну роль у цих процесах відіграє мілітаризація економіки – збільшення витрат на оборону та безпеку.

Наступною особливістю є глобалізація та зовнішня торгівля. Орієнтація на ЄС та інші міжнародні ринки. Після втрати частини російського ринку Україна активно розвиває торгівлю з Європою, Азією та Америкою. Нажаль це пов'язано з економічною залежністю від експорту сировини, особливо агропромислового сектора (зернова, соняшникова олія), металургії та хімічної промисловості та зниженням інвестиційної привабливості країни. Покращення інвестиційного клімату залишається ключовим викликом, незважаючи на реформи, такі як наприклад створення земельного ринку у 2021 році, який досі не працює належним чином [2].

Попри позитивні зрушення, рівень доходів більшості українців залишається низьким. Дослідження також показало, що 31% українців отримують від 10 до 20 тисяч гривень на місяць, а 21% – понад 20 тисяч гривень. Попри позитивну динаміку порівняно з минулим роком, дані дослідження свідчать про те, що проблема низьких доходів та значного інфляційного тиску залишається актуальною для значної частини українського суспільства. Це підкреслює необхідність подальших реформ та заходів, спрямованих на підвищення рівня життя громадян та забезпечення гідної оплати праці [3].

Серйозним викликом для сталого розвитку соціоекономічної системи України є міграція. Значна кількість українців працює за кордоном, що впливає на внутрішній ринок праці, демографічну ситуацію та соціальну структуру. Криза українських біженців є найбільшим переміщенням в Європі з часів Другої світової війни. Повномасштабне вторгнення росії також спричинило вимушене переміщення мільйонів українців по всьому світу. Станом на червень 2024 року кількість українських біженців становила приблизно 4,7 мільйона, з них близько 3,7 мільйона зареєстровано в країнах ЄС ОЕСР. Практично в усіх приймаючих країнах щонайменше 70% дорослих – жінки, а більше третини всіх біженців – діти, чие майбутнє та освіта були серйозно порушені [4].

До обов'язкового напрямку розвитку соціоекономічної системи в сучасних умовах необхідно віднести і «Зелену економіку та сталий розвиток». Україна, як частина міжнародної спільноти, взяла на себе зобов'язання щодо розвитку «зеленої економіки» та екологічних реформ щодо розвитку відновлюваної енергетики (сонячні, вітрові станції), екологічної модернізації виробництва та приведення його у відповідність до європейських стандартів.

На разі соціоекономічна система України потребує глибокої трансформації, спрямованої на посилення демократичних інституцій та підтримку економічної стабільності, що, однак, особливо важко в умовах війни. Ключовими тенденціями сучасного розвитку та економічного зростання України є цифрова трансформація, вдосконалення цифрової інфраструктури та інтеграція з європейськими ринками.

Література:

1. Wilson, Andrew. Ukraine Crisis: What It Means for the West, 2014. URL: <https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/12211/file.pdf> (дата звернення: 04.11.2024).
2. Ус І., Гавриленко Н. Вплив війни на зовнішню торгівлю України (за підсумками першого півріччя 2022 р.). Національний інститут стратегічних досліджень (НІСД). 2022. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/mizhnarodni-vidnosynu/vplyv-viyny-na-zovnishnyu-torhivlyu-ukrayiny-za-pidsumkamy> (дата звернення: 04.11.2024).
3. Барометр якості життя 2024: аналітичний звіт. Gradus Research Plus. 2024. Травень. URL: https://eba.com.ua/wp-content/uploads/2024/07/Gradus_Full-Report_EBA_ukr_26062024.pdf (дата звернення: 06.11.2024).
4. Внутрішньо переміщені особи. Аналітика (2024, травень). Міністерство соціальної політики України. URL: <https://www.msp.gov.ua/timeline/?t=152&from=&till=&m=10#tagpanel> (дата звернення: 28.10.2024).

Самошкіна О. А.
*кандидат економічних наук,
старша наукова співробітниця,
Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки»*

DOI: <https://doi.org/10.36059/978-966-397-438-5-32>

СТРАТЕГІЧНІ ПРІОРИТЕТИ БЮДЖЕТНОГО РЕГУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ АГРАРНОГО СЕКТОРУ ЕКОНОМІКИ В СУЧАСНИХ УМОВАХ ГОСПОДАРЮВАННЯ

Визначальний вплив аграрного виробництва на довоєнну динаміку соціально-економічного розвитку України та її сільських територій, а також його ключова роль у гарантуванні продовольчої безпеки країни і підтримці стійкості національної економіки у воєнний період доводять його стратегічну пріоритетність та вагомий внутрішній потенціал збереження і подальшого нарощування обсягів виробничої й експортної діяльності навіть в умовах ризиків воєнного часу та викликів повоєнного відновлення.

Динамічний перехід України до функціонування бюджету воєнного часу після запровадження з 24 лютого 2022 року правового режиму воєнного стану призвів до суттєвого скорочення обсягів бюджетного забезпечення розвитку агросектору та інституціональної трансформації механізму й інструментів державної підтримки агровиробників. Відповідні структурні зрушення обумовлювались впливом воєнних чинників, що спричинили вимушене обмеження державної підтримки економічної активності через вимоги першочергового бюджетного фінансування постійно зростаючих потреб оборонного комплексу і соціальної сфери, а також необхідністю реформування моделі державної підтримки галузі в сучасних умовах господарювання для успішного подолання новітніх мілітарних та євроінтеграційних викликів.

Щорічний обсяг бюджетного забезпечення розвитку вітчизняного агросектору зменшився з 18,5 млрд грн у довоєнному 2021 році до рівня 12 млрд грн у воєнний період (скорочення в середньому на 35%), зокрема в основному за рахунок зменшення бюджетного фінансування інституційного забезпечення функціонування агрогалузі (в середньому на 32%), скорочення обсягів прямої державної фінансової підтримки агровиробників (в середньому на 50% або з 4,7 млрд грн у 2021 році до показників 2 млрд грн у 2022 році та 2,8 млрд грн у 2023 році) та призупинення бюджетного кредитування фермерських господарств [1].

Одночасно відбуваються процеси модернізації механізму та інструментів прямої державної фінансової підтримки вітчизняних агропромислових виробників, зокрема оптимізація та поступове розширення напрямів їх державної підтримки з урахуванням критерію очікуваного ефекту в питаннях забезпечення процесів відновлення галузі та відбудови постраждалих територій, запровадження інструменту державної грантової підтримки аграрних ММСП на умовах співфінансування в пріоритетних для розвитку вітчизняного агросектору напрямах за умови досягнення ними суспільно вагомих соціально-економічних результатів, першочергова бюджетна підтримка сектору малих фермерських та особистих селянських господарств, диференціація інструментів та обсягів бюджетної підтримки агровиробників з урахуванням територіального критерію залежно від охоплення військовими діями, рівня руйнувань та понесених збитків з акцентом на допомозі найбільш постраждалим регіонам, пріоритетне бюджетне стимулювання розвитку кредитної підтримки виробничої й експортної діяльності агровиробників, випереджальний розвиток цифровізації процесів бюджетної підтримки розвитку галузі [2].

Невизначеність щодо тривалості та інтенсивності бойових дій на території нашої країни, яка може призводити до подальшого ускладнення підприємницької діяльності вітчизняних агровиробників, скорочення обсягів агропродовольчого виробництва і зниження його конкурентоспроможності та інвестиційної привабливості, збільшення втрат аграрного виробничого і експортного потенціалів загалом та нести значні ризики для національної й глобальної продовольчої безпеки, обумовлює необхідність подальшої трансформації підходів, механізмів та інструментів бюджетного регулювання розвитку галузі в таких основних стратегічних напрямах:

– посилення перспективної спрямованості та наукової обґрунтованості процесів формування і реалізації аграрної політики держави через запровадження стратегічного індикативного планування розвитку вітчизняного агропромислового виробництва, пріоритетних напрямів його діяльності та реформування, а також конкретизацію механізмів та інструментів їх реалізації, зокрема бюджетної політики, що створить передумови для поєднання повоєнного відновлення галузі з одночасним переходом до сучасних інноваційних, екологічних, сталих, інклюзивних стандартів, а також для стримування негативних галузевих структурних диспропорцій у розвитку вітчизняного агросектору, зокрема, падіння обсягів продукції тваринництва і окремих його підгалузей, низька частка переробної складової із високим вмістом доданої вартості, недостатня розвиненість та низька продуктивність сектору ММП;

– запровадження обов'язкової оцінки результативності бюджетних програм аграрного спрямування з точки зору отримання конкретних

галузевих і соціально-економічних результатів, що дозволить дослідити, оцінити та підвищити взаємозв'язок між стратегічними пріоритетами аграрного і сільського розвитку країни та плануванням бюджетних програм підтримки галузі, а також результатами діяльності органів державного управління;

– зростання обсягів прямої бюджетної підтримки агровиробників до рівня 1% випуску продукції с/г з акцентом на постраждалих територіях, а в середньо та/або довгостроковій перспективі поступове доведення її рівня до стандартів Спільної сільськогосподарської політики ЄС з метою створення передумов для підвищення конкурентоздатності вітчизняних агровиробників для їх подальшої успішної інтеграції у європейський і світові ринки агропродовольчої продукції;

– підвищення наукової обґрунтованості планування напрямів і обсягів прямої державної фінансової підтримки агровиробників на підставі оцінки її впливу на показники функціонування галузей агропромислового виробництва, рівень фінансової стійкості й продуктивності вітчизняних агровиробників, показники соціально-економічного розвитку сільських територій, зайнятість населення, обсяги податкових надходжень до бюджетів різних рівнів, що дозволить підтримувати розвиток тих підгалузей і напрямів, які дають найбільший соціально-економічний ефект для країни, генерують високу додану вартість та вносять значний вклад у зростання національної економіки і забезпечення належного рівня продовольчої безпеки;

– подальше удосконалення інструменту державної грантової підтримки ММСП у напрямі розширення її галузевого переліку за умови досягнення конкретних вагомих соціально-економічних результатів, зокрема підтримка зайнятості та доходів населення шляхом створення нових робочих місць, сприяння наповненню дохідної частини бюджету через сплату податків в розмірі отриманих грантів, здійснення підприємницької діяльності на постраждалих від бойових дій територіях для забезпечення їх відбудови тощо;

– подальше поглиблення диференціації обсягів, механізмів та інструментів державної фінансової підтримки агровиробників залежно від територіального охоплення військовими діями, рівня руйнувань та понесених збитків (тилові території, деокуповані території, прифронтові території, зони бойових дій, прифронтові буферні зони) з акцентом на найбільш постраждалих територіях, зокрема шляхом запровадження пільгових режимів оподаткування за галузевими та/або територіальними ознаками, часткового звільнення від оподаткування, першочергового режиму прямої фінансової підтримки агровиробників і бюджетного фінансування інфраструктурної відбудови, з метою стимулювання економічного відродження постраждалих регіонів, працевлаштування

місцевого населення і внутрішньо переміщених осіб, формування стабільних джерел доходів населення, поступового збільшення податкових надходжень до бюджетів найбільш постраждалих територіальних громад;

– оптимізація фінансових інструментів державної підтримки агрогалузі шляхом підвищення рівня взаємоузгодженості, синхронізації, адаптивності і гнучкості використання бюджетних, податкових, кредитно-інвестиційних, страхових інструментів з урахуванням критерію рівня ефективності та результативності при досягненні пріоритетних цілей і завдань аграрного й сільського розвитку країни;

– активне стимулювання подальшої децентралізації державного фінансового управління розвитком галузі шляхом підвищення рівня залученості територіальних громад і фінансових ресурсів їх бюджетів у процеси формування та реалізації програм фінансової підтримки місцевих агровиробників і створення сприятливого інституціонального середовища їх функціонування, особливо на найбільш постраждалих територіях, з метою усунення ризиків невідповідності отриманих результатів реальним місцевим потребам через порушення принципів децентралізації та субсидіарності, які є стандартами САП ЄС;

– першочергова фінансова підтримка сектору ММП в особі фермерських та особистих селянських господарств, враховуючи складність доступу цього сегменту суб'єктів господарювання до програм підтримки фінансово-кредитних установ, зокрема шляхом збереження практики надання безповоротної фінансової підтримки на одиницю с/г угідь та за утримання ВРХ, активізації діяльності Фонду часткового гарантування кредитів у с/г та відновлення бюджетного кредитування фермерських господарств як компенсаторів недостатньої дієвості програми «Доступні кредити 5-7-9%» на наближених до бойових дій і деокупованих територіях через існування значних воєнних ризиків;

– активне бюджетне стимулювання розвитку кредитної підтримки агровиробників та їх пільгового кредитування за участі держави із застосуванням механізму часткової компенсації відсоткових ставок та надання державних гарантій на виконання кредитних зобов'язань, зокрема через подальше удосконалення державних програм «Доступні кредити 5-7-9%», «Доступний фінансовий лізинг 5-7-9%», «Доступний факторинг» у напрямках поглиблення диференціації і гнучкості підтримки з урахуванням критеріїв галузевої і територіальної приналежності, організаційно-правових форм господарювання агровиробників, а також активізацію діяльності Фонду часткового гарантування кредитів у сільському господарстві та її поширення на деокупованих і наближених до бойових дій територіях;

– подальше удосконалення механізму бюджетного стимулювання розвитку агрострахування та його інституційного забезпечення, зокрема через діяльність Експортно-кредитного агентства, з метою зменшення рівня ризиків підприємницької діяльності, перетворення аграрного сектору в інвестиційно привабливу галузь і стимулювання залучення у її розвиток вітчизняних та іноземних інвестиційних і кредитних ресурсів;

– впровадження бюджетних інструментів стимулювання модернізації матеріально-технічної бази і використання прогресивних технологій агропромислового виробництва з метою зростання його продуктивності й конкурентоспроможності до рівня передових світових показників, зокрема шляхом удосконалення використання інструменту бюджетного фінансування аграрних наукових досліджень і розробок, застосування дієвих податково-бюджетних стимулів для впровадження їх результатів у виробничі процеси для випереджального зростання інноваційної складової вітчизняної агрогалузі;

– випереджальний розвиток цифровізації та автоматизації процесів планування і реалізації програм державної фінансової підтримки агровиробників, зокрема через ІТ-систему планування і моніторингу бюджету, діджитал-платформу Державного аграрного реєстру, портал Дія, для підвищення доступності, прозорості і обґрунтованості бюджетної підтримки, а також зниження рівня управлінських витрат при витрачанні бюджетних коштів;

– створення сприятливих інституціональних передумов для ефективного використання доступної фінансової і технічної допомоги від міжнародних партнерів (ФАО, USAID, ЄС, МВФ, Світового банку, країн-донорів, інших МФО), фінансової підтримки в рамках інструменту Ukraine Facility в питаннях надання консультаційних послуг щодо інформування агровиробників про можливості підтримки в рамках різних програм, допомоги у формуванні й поданні проєктних заявок через платформу Державного аграрного реєстру України, портал Дія, відповідні цифрові платформи ЄС.

Зазначене створить передумови для забезпечення ефективної державної підтримки сталого збалансованого розвитку вітчизняного агропромислового виробництва як ключового чинника стійкості національної економіки, зайнятості і доходів населення у повоєнний період, а також стимулювання безперервного виробництва агропродовольчої продукції для гарантування належного рівня національної і світової продовольчої безпеки.

Література:

1. Офіційний сайт Міністерства фінансів України. URL: <http://www.mof.gov.ua>
2. Офіційний сайт Міністерства аграрної політики та продовольства України. URL: <https://www.minagro.gov.ua>

3. Самошкіна О.А. Бюджетні видатки як інструмент економічного зростання. *Агросвіт*. 2018. № 21. С. 50–56. DOI: <https://doi.org/10.32702/2306-6792.2018.21.50>

4. Лупенко Ю.О., Нечипоренко О.М., Пугачов М.І. та ін. Розвиток аграрного сектору та сільських територій в умовах воєнного стану й повоєнного відновлення: наукова доповідь. Київ : ННЦ «ІАЕ», 2023. 224 с. URL: <http://www.iae.org.ua/activity/books/3815.html>

DOI: <https://doi.org/10.36059/978-966-397-438-5-33>

АСПЕКТИ ОБЛІКОВО-АНАЛІТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УПРАВЛІННЯ ЕКОНОМІЧНОЮ БЕЗПЕКОЮ ПІДПРИЄМСТВА

Управління економічною безпекою є важливою складовою стратегії сучасних підприємств, особливо в умовах нестабільного економічного середовища, посиленої конкуренції та різноманітних загроз, пов'язаних із фінансовими, виробничими і ринковими ризиками. Обліково-аналітичне забезпечення відіграє ключову роль у процесі формування надійної системи управління економічною безпекою, адже саме на підставі достовірних даних можна приймати обґрунтовані управлінські рішення.

Економічна безпека підприємства передбачає створення системи заходів, які забезпечують стабільність функціонування та захист від зовнішніх і внутрішніх загроз. Це завдання неможливо виконати без налагодженої системи обліку та аналізу даних, яка дозволяє оперативного виявляти ризики, оптимізувати витрати та знижувати рівень невизначеності в управлінні ресурсами.

Тематика обліково-аналітичного забезпечення економічної безпеки досліджується багатьма науковцями та експертами у сфері фінансового менеджменту, економіки, обліку, контролю та аудиту. Серед них можна виокремити таких фахівців, як В.Є. Журавський, О.М. Щербина та І.В. Савчук, які розглядали економічну безпеку як багатовимірний процес, що включає як фінансовий контроль, так і аналіз ризиків та формування стратегії захисту від загроз.

Обліково-аналітичне забезпечення відіграє ключову роль у формуванні стратегії економічної безпеки підприємства, забезпечуючи керівників достовірними даними для прийняття обґрунтованих управлінських рішень [1].

Сучасне обліково-аналітичне забезпечення управління економічною безпекою підприємства включає ряд компонентів, що охоплюють всю систему бізнес-процесів. Серед основних компонентів варто виділити безпосередньо сам облік та звітність. Адже ведення достовірної бухгалтерської звітності дає змогу підприємству оцінити свій фінансовий стан та виявити потенційні загрози, що виникають у процесі господарської діяльності. Регулярний контроль за витратами та

прибутками забезпечує своєчасне виявлення відхилень від нормальних показників і дозволяє реагувати на ризики.

Не менш важливим є застосування інструментарію аналізу економічної та фінансово-господарської діяльності підприємств. Аналітичні інструменти, такі як фінансовий аналіз (оцінка ліквідності, рентабельності, платоспроможності) дозволяють отримати повну картину про стан підприємства і його здатність протистояти загрозам. Важливою складовою є аналіз фінансових ризиків, які можуть виникати як зсередини, так і зовні підприємства. Застосування сучасних методів оцінки ризиків, таких як SWOT-аналіз, факторний аналіз та фінансове прогнозування, дозволяє підприємству ідентифікувати потенційні загрози, розробити заходи для їх мінімізації та сформувати резерви для покриття непередбачуваних витрат.

Сучасні виклики економічної безпеки вимагають від підприємств впровадження комплексних підходів до обліку і аналізу витрат, зокрема створення резервів на покриття ризиків і непередбачених витрат [2].

Для забезпечення ефективного обліку та аналізу даних підприємства варто використовувати спеціалізовані програмні продукти, такі як ERP-системи та CRM-системи, які дозволяють централізовано зберігати, обробляти і аналізувати інформацію. Використання сучасних ІТ-рішень дозволяє оперативно отримувати звіти про фінансовий стан підприємства та виявляти відхилення від планових показників.

У ході дослідження питання обліково-аналітичного забезпечення економічної безпеки було встановлено, що основними загрозами для українських підприємств є кібератаки, економічні злочини, валютні ризики, економічна нестабільність та форс-мажорні обставини. Дослідники, такі як Зайченко В.В., Коваленко С.В., наголошують на необхідності інтеграції обліково-аналітичних інструментів з управлінськими практиками для підвищення економічної стійкості підприємств [3].

Загалом окреслені компоненти функціонування обліково-аналітичного забезпечення системи економічної безпеки надали можливість запропонувати наступні пропозиції для удосконалення даного процесу:

Впровадження окремого рахунку для витрат на безпеку. Створення окремого бухгалтерського рахунку для витрат на забезпечення економічної безпеки дозволить контролювати та аналізувати всі витрати, пов'язані із захистом підприємства від загроз. Це допоможе структурувати інформацію про витрати та оптимізувати їх. Таки субрахунком може стати 949.1 «Витрати за забезпечення економічної безпеки».

Регулярний аудит економічної безпеки, щорічний або навіть щоквартальний аудит витрат на безпеку та аналіз ризиків допоможуть

оцінити ефективність прийнятих заходів та своєчасно вносити корективи в стратегію управління ризиками.

Крім того варто задуматись над запровадженням системи КРІ для оцінки ефективності. Використання ключових показників ефективності (КРІ) у системі обліку безпеки дозволить підприємству контролювати рівень загроз, оперативно виявляти проблемні зони та оцінювати результативність витрат на економічну безпеку

А використання сучасних інформаційних систем для моніторингу економічної безпеки сприятиме кращій інтеграції облікових даних у загальну систему управління підприємством. Це дозволить швидко отримувати інформацію про витрати та ризики, що полегшить прийняття управлінських рішень.

Таким чином, обліково-аналітичне забезпечення управління економічною безпекою є важливим інструментом для будь-якого підприємства, яке прагне підвищити свою стійкість та протистояти загрозам в умовах сучасної економіки. Належна організація обліку витрат на безпеку, проведення регулярних аудитів та використання новітніх інформаційних технологій дозволять оптимізувати управління ризиками та забезпечити стабільне функціонування підприємства.

Запровадження запропонованих заходів сприятиме не лише збереженню ресурсів підприємства, але й посиленню його конкурентних переваг у довгостроковій перспективі.

Література:

1. Приходько В.П. Управління економічною безпекою підприємства. *Економіка та держава*. 2013. № 10. С. 10–12.
2. Салоїд С.В. Механізм управління економічною безпекою підприємства: теоретичний аспект. *Економічний вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут»*. URL: https://www.researchgate.net/publication/321984533_MECHANIZM_UPRAVLINNA_EKONOMICNOU_BEZPEKOU_PIDPRIEMSTVA_TEORETICNIJ_ASPEKT (дата звернення: 09.11.2024).
3. Зайченко В.В., Коваленко С.В. Економічна безпека підприємства: сутність та основні складові. *Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету. Економічні науки*. 2013. Вип. 23, URL: <https://dspace.kntu.kr.ua/server/api/core/bitstreams/954dd1a2-c6ec-42e1-88ad-532c2c2fab75/content> (дата звернення: 12.11.2024).

Тюхтенко Н. А.
*доктор економічних наук, професор,
Заслужений працівник освіти України,
професор кафедри економіки та підприємництва,
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова*

DOI: <https://doi.org/10.36059/978-966-397-438-5-34>

ІНКЛЮЗИВНІ ІНСТИТУТИ ЯК ЗАПОРУКА ПРОЦВІТАННЯ В КОНТЕКСТІ ЕКОНОМІЧНОЇ НОБЕЛЕЛОГІЇ Й ВІТЧИЗНЯНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Світовий порядок останнього століття знаходиться під впливом глобальних змін, що стосуються усіх сфер й напрямів діяльності господарюючих суб'єктів на різних рівнях управління. В умовах інституційних перетворень сьогодення важливим є пошук шляхів відповідного соціально-економічного розвитку глобального середовища, що слушно окреслено проблематикою даної конференції. Виробничі відносини сучасних бізнес-екосистем знаходяться під впливом трансформацій, що вимагають інноваційного обґрунтування управлінської діяльності для оптимальної адаптації до викликів глобалізованого світу. Пандемії та постпандемічні процеси, військова агресія РФ щодо України й військові конфлікти у різних країнах світу, тотальне впровадження інформаційних технологій та штучного інтелекту в усі сфери людської діяльності, екологічні негаразди – це неповний перелік викликів, що актуалізують науково-прикладні дослідження у формуванні стратегій адаптації до них. Економічна наука й управлінська практика потребують суттєвого переосмислення традиційних форм господарювання різних типів економічних систем на засадах адаптивності та інноваційності механізмів економічної діяльності й особливо – сучасних менеджерських детермінант.

Слід зазначити, що основні тренди економічної та управлінської наук формулюються не тільки на основі окремих досліджень науковців з різних країн світу, а щорічно представляються окремими визнаними інституціями, однією з яких є Нобелівська премія з економіки, яка щорічно вручається науковцям у Стокгольмі (Швеція) 10 грудня у день смерті Альфреда Нобеля.

Нобелівська премія з економіки була заснована у 1968 році Шведським банком. Щорічна премія Шведського Центрального банку з економічних наук пам'яті Альфреда Нобеля (це точна назва нобелівської премії з економіки) вперше була вручена через 70 років після смерті Альфреда Нобеля у 1969 році. На основі аналізу, здійсненому залученими

експертами світового рівня, Нобелівський комітет максимально об'єктивно виокремлює найбільш перспективну проблематику із значної кількості представлених результатів наукових досліджень, що дає можливість відповідного прогнозування розвитку світової економіки за умови існуючих викликів. Так у 2024 році Шведська королівська академія наук прийняла рішення присудити Нобелівську премію з економічних наук американцям Дарону Ачемоглу, Саймону Джонсону та Джеймсу А. Робінсону «за дослідження того, як інституції формуються та впливають на процвітання» [1]. Науковці зробили спробу довести, що процвітання країни корелює з функціонуванням суспільних інститутів. Там, де недостатнє верховенство права і суспільні інституції, що експлуатують населення, зміни на краще й зростання не відбуваються. Дослідники показали, що «однією з причин різниці в добробуті країн є суспільні інститути, введені під час колонізації. Інклюзивні інститути часто вводилися в країнах, що були бідними на момент колонізації, і з часом це приводило до загального процвітання населення. Це також пояснює, чому деякі колишні колонії, які колись були багатими, тепер бідні, і навпаки» , а «введення інклюзивних інститутів могло б створити довгострокові вигоди для всіх, але екстрактивні інститути приносять короткострокові вигоди для людей при владі» [2]. Голова Комітету з присудження премії з економічних наук Якоб Свенссон зазначив, що «зменшення величезної різниці в доходах між країнами є одним із найбільших викликів нашого часу. Лауреати продемонстрували важливість суспільних інститутів для досягнення цієї мети» [3]. Як бачимо, проблема економічного зростання країн в умовах сучасних викликів виявилася найбільш важливою для світового розвитку, а ефективне функціонування інклюзивних інститутів допомогло б вирішити проблеми нерівності й процвітання.

Проблематика функціонування та трансформаційного переходу екстрактивних інститутів в інклюзивні сьогодні хвилює і вітчизняних вчених. Так у монографії дослідників Інституту економіки та прогнозування НАН України, обґрунтоване розуміння важливості функціонування інклюзивних інститутів для розвитку країни. «Інклюзивні інститути – це стійкі форми організації спільної діяльності людей, через які великі маси населення можуть впливати на розвиток суспільства і які базуються на принципах універсальності, недискримінації та цілеспрямованості, сприяючи забезпеченню рівних прав, можливостей, доступу до ресурсів та ринків. Вони базуються на беззаперечному захисті права приватної власності, неупередженій системі правосуддя, дотриманні рівних можливостей для участі всіх громадян в економічній активності, забезпеченні вільного входу на ринок для нових компаній та підприємств. Сприяючи вільній реалізації економічних та соціальних прав громадян країни, інклюзивні інститути

трансформують усталену структуру економіки, що набуває певних рис інклюзивності, та наповнюють поняття структурних змін у ній новим змістом» [4, с. 8], – зазначено дослідниками, що, з нашої точки зору, максимально точно й зрозуміло відображають сутність інклюзивних суспільних інститутів та їх роль у довготривалому стабільному розвитку країни на національному, регіональному та підприємницькому рівнях. Особливого значення інклюзивний розвиток та інклюзивне зростання набувають в умовах пошуку шляхів забезпечення державної стратегії у період війни та для повоєнного відновлення вітчизняної економіки. Актуалізують стратегію інклюзивного розвитку і зовнішні чинники, серед яких слід виділити Угоду про асоціацію між Україною та Європейським Союзом та необхідністю впровадження Цілей сталого розвитку до 2030 року, зобов'язання по яким були прийняті Україною.

Література:

1. The Sveriges Riksbank Prize in Economic Sciences in Memory of Alfred Nobel 2024. Ел. Ресурс. URL: <https://www.nobelprize.org/prizes/economic-sciences/2024/summary/>
2. Крижний А. Нобелівська премія: оголосили лауреатів нагороди з економіки. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2024/10/14/720533/>
3. Нобелівську премію з економіки дали за дослідження впливу інститутів на економічне процвітання країн. URL: <https://fm.kiselev.is/ts/uk/ukraine/story/1d86eac9-8a17-11ef-a23c-d32d311e38b5>
4. Бобух І.М., Кіндзерський Ю.В., Фащевська О.М. та ін. Інклюзивні інститути забезпечення розвитку економіки України: колективна монографія. НАН України, ДУ «Ін-т екон. та прогноз. НАН України». Київ. 2023. 360 с. URL: <http://ief.org.ua/wp-content/uploads/2023/12/Ukraine-inclusive-institutes-economy-development.pdf>

СЕКЦІЯ 4. ДЕМОГРАФІЯ, ЕКОНОМІКА ПРАЦІ, СОЦІАЛЬНА ЕКОНОМІКА І ПОЛІТИКА

Аксьонова С. Ю.

*кандидат економічних наук, провідний науковий співробітник,
Інститут демографії та проблем якості життя
Національної академії наук України*

Черепанський М. Ф.

*головний економіст,
Інститут демографії та проблем якості життя
Національної академії наук України*

DOI: <https://doi.org/10.36059/978-966-397-438-5-35>

РОЛЬ СОЦІОЛОГІЧНИХ ОБСТЕЖЕНЬ У ФОРМУВАННІ ДЕМОГРАФІЧНОЇ ПОЛІТИКИ

Значення соціологічних обстежень важко переоцінити. Безперечно, їх результати не можуть замінити статистичну інформацію, яку розробляють такі інституції як Державна служба статистики України, ні за обсягом спостережень, ні за об'єктивністю даних, ні за надійністю джерел. Водночас, соціологічні обстеження виділяються гнучкістю, швидкістю реагування (зокрема, у випадках появи непередбачуваних проблем), частотою проведення, відносною простотою організації опитувань, зокрема дистанційних (переважно завдяки стрімкому розвитку електронних соціальних мереж) тощо. Зазначені характеристики у періоди стрімких суспільних змін посилюють свою вагомість. Державна служба статистики України оприлюднюватиме статистичну інформацію лише після завершення терміну для подання статистичної та фінансової звітності, встановленого Законом України «Про захист інтересів суб'єктів подання звітності та інших документів у період дії воєнного стану або стану війни». Однак, навіть у кращі періоди розвитку нашої країни, демографічна статистика на державному рівні не охоплювала усі аспекти, які цікавили науковців і могли б повніше охарактеризувати демографічні процеси і ситуацію. Ці прогалини завжди заповнювали спеціальні вибіркові опитування. В умовах обмеженої державної статистичної інформації потреба у соціологічних обстеженнях стрімко зростає, адже завдяки ним з'являється можливість досягнути масштаби новітніх явищ, ступінь сформованості тенденцій або сталості процесів.

Обстеження можуть бути спрямовані на з'ясування питань загальнонаціонального розвитку, наприклад, інтегральний індекс самопочуття українців на базі оцінки ключових індикаторів [1], але не менш важливими є опитування з наміром віднайти рішення для локальних проблем, наприклад, таких як оптимізація роботи приватних клінік», розв'язання завдань з підвищення рівня задоволеності населення якістю медичних послуг, а працівників організацією приватної медицини [2].

У європейських країнах дедалі популярнішими стають дослідження змін під впливом негативних зовнішніх факторів (таких як економічна криза, епідемія, війна) родинних стосунків, матеріального становища сім'ї, дітородних планів, самооцінки здоров'я, кар'єрних прагнень, дозвілля тощо. В Україні також з кожним роком посилюється інтерес до соціологічних опитувань, і, на нашу думку, вони спроможні відігравати вагомую роль як інструмент формування, вдосконалення, ефективізації соціально-демографічної політики, та, зокрема, для розроблення конкретних заходів з виконання «Стратегії демографічного розвитку України на період до 2040 року», схваленої у вересні 2024 р. [3]. Значною мірою залучення результатів спеціальних вибірових обстежень у формування демографічної політики буде залежати від охоплення провідних, й, водночас, чутливих до змін політичного і соціально-економічного середовища питань, що надають уявлення про особливості демографічної поведінки у конкретних історичних умовах. Певна інерційність, притаманна деяким демографічним процесам (наприклад, народжуваності), може зумовити те, що динаміка відповідних річних показників не одразу відобразатиме «реакцію» населення на рішення чи події на макрорівні, у зв'язку з чим створюватиметься уявлення про неефективність запроваджених заходів. Водночас, вивчення суспільної думки щодо необхідності введення окремих дій, заходів, проєктів, особливо у законодавчій сфері з питань пронаталістської та сімейної політики, дозволить уникнути хибних рішень.

Намагання інструменталізувати соціологічні опитування з метою удосконалення демографічної політики будуть малозначущими, якщо проводитимуться несистематично та з надто великими часовими проміжками. Показовим прикладом швидкої зміни настроїв і переконань у суспільстві можуть слугувати відповіді на запитання *«Якщо говорити в цілому, як ви вважаєте, події в Україні розвиваються у правильному чи неправильному напрямі?»* в обстеженнях, проведених соціологічною службою Центру Разумкова. Стрімке зростання після повномасштабного вторгнення РФ частки тих, хто вважав, що події в Україні розвиваються у правильному напрямі – з 20% у грудні 2021 р. до 51% у вересні 2022 р. і майже 61% у лютому 2023 р. – змінилось невинним зниженням цієї частки в усіх подальших опитуваннях. Якщо у січні 2024 р. частка тих,

хто вважав, що події в Україні розвиваються у правильному напрямі, була більшою за частку тих, хто мав інше переконання, то лише через пів року це співвідношення кардинально змінилось і кількість тих, хто вважав, що події в Україні розвиваються у неправильному напрямі вже на 44% перевищувала кількість тих, вірив, що розвиток відбувається у правильному напрямі [4]. Цей важливий показник суспільних настроїв може бути передвісником змін демографічної поведінки (насамперед, міграційної, як тих, хто наразі перебуває в Україні, так й тих громадян, які вимушені були виїхати за кордон).

Подібна ситуація відстежується й щодо показника згуртованості населення. Єдність українського суспільства на початку повномасштабного вторгнення РФ здивувала увесь світ. Показник збільшився з 3,5 балів у 2020-2021 рр. до 8 балів у березні 2022 р. Однак, подальші обстеження показали його поступове зниження: до 6 балів у березні 2023 р., а ще рік потому, у березні 2024 р., до 4,6 балів [1]. Може здаватися, що такі питання не стосуються демографічних процесів, але вони містять в собі ознаки взаємодії поколінь, і тому їх важливо враховувати при формуванні демографічної політики.

У програму опитувань доцільно включати як блоки постійних запитань, завдяки чому можливо відстежити динаміку змін (на кшталт наведеного вище прикладу), так й ротаційні блоки із зосередженням на конкретних завданнях чи актуалізованих проблемах, що дозволило б своєчасно ознайомлювати стейкхолдерів з суспільною думкою і знаходити дієві рішення.

З'ясування характеристик демографічної поведінки і її змін у часі вимагає проведення пролонгованих досліджень, які надають змогу краще зрозуміти наскільки сталими є наміри, установки, орієнтації, плани. Необхідним є вивчення перепон для реалізації заявлених респондентами напочатку планів (зокрема, дітородних або міграційних), визначення який характер (насамперед, суб'єктивний чи об'єктивний) мають ці перепони, чи можна було їх уникнути.

Проведення опитувань вимагає дотримання певних правил і вимог, постійного вивчення організаційно-процедурних моментів з визначенням ступеню досягнення поставленої мети. Зазвичай, з'ясування думки стосовно тієї чи іншої проблеми значною мірою залежить від постановки питання. Для відслідковування змін необхідно дотримуватися однакових формулювання запитання і переліку запропонованих до нього варіантів відповіді. Однак, інколи уточнення, доповнення, або й повна зміна формулювання (при збереженні суті) запитання розкриває реальну ситуацію. Як приклад можна навести результати обстеження «Вплив війни на молодь в Україні», які підтвердили, що стурбованість станом психічного здоров'я під час війни зростає: якщо напередодні повномасштабного вторгнення, у 2021 р., на «психічне здоров'я (поганий

настрій, пригніченість, депресія, тривога, почуття самотності)» як «проблема, яка турбує респондента найбільше сьогодні», вказали 11% молодих людей, то у 2022 р. таких вже було вдвічі більше, що було цілком очікуваним. Однак, попри зазначену занепокоєність, лише 12% опитаних визнали, що їм «потрібна психологічна допомога», а 81% це спростували. Натомість при іншому формулюванні запитання (не «потреба в психологічній допомозі», а «готовність отримати безкоштовну та анонімну психологічну підтримку») вже 28% повідомили, що звернулися б за психологічною допомогою.

Наведений приклад порушує ще одну важливу тему, яка пов'язана з опитуваннями і ускладнює аналіз отриманих результатів: сталість стереотипів в українському суспільстві. Війна вплинула на кожного в нашій країні, багато хто відчуває психологічне напруження у цей важкий період, але найімовірніше саме стереотипне уявлення, що звернутися за психологічною допомогою є вияв слабкості, зумовило той факт, що четверо з п'яти опитаних заперечували потребу у такій допомозі. Найсильнішими залишаються гендерні стереотипи. Наприклад, з тим, що «обов'язок чоловіка – заробляти гроші, а обов'язок жінки – дбати про дім та сім'ю» повністю або скоріше згодні майже третина молодих жінок і половина молодих чоловіків [5].

У проблемному полі інтерпретації отриманих результатів також знаходиться поширена серед опитуваних (й часто неусвідомлена) практика вказувати соціально схвалювані варіанти відповідей. Це характерно при проведенні особистих інтерв'ю, у фокус групах, у ситуаціях, коли вибір респондента стає очевидним для інших. З огляду на цю особливість, у випадках підвищеної ймовірності вибору респондентом саме прийнятних для суспільства відповідей доцільніше застосовувати метод анонімного анкетування.

Література:

1. Індекс соціального самопочуття. Youkrania. Березень 2024. URL: https://youkrania.com.ua/files/Factum_Group_YOU%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D0%B0_%D0%9C%D1%96%D0%BD%D1%96%D0%B2%D0%B8%D0%BF%D1%83%D1%81%D0%BA1_%D0%86%D0%BD%D0%B4%D0%B5%D0%BA%D1%81%D0%B8_%D0%B1%D0%B5%D1%80%202024.pdf (дата звернення 02.11.2024)
2. Михальчук В.М., Гбур З.В., Щиріна К.В., Черненко О.О. Соціологічне дослідження ефективності роботи багатопрофільної приватної клініки. *Укр. Мед. Часопис*. Київ. 2019. № 6 (134). Т. 2. XI/XII. DOI: <https://doi.org/10.32471/umj.1680-3051.134.166325>
3. Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Стратегії демографічного розвитку України на період до 2040 року» від 30.09.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/922-2024-%D1%80#n225>
4. Соціологічна служба Центру Разумкова. Оцінка ситуації в країні, довіра до соціальних інститутів, політиків, посадовців та громадських діячів, ставлення до виборів, віра в перемогу (червень 2024 р.). URL: <https://razumkov.org.ua/>

napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/otsinka-sytuatsii-v-kraini-dovira-do-sotsialnykh-institutiv-politykiv-posadovtsiv-ta-gromadskykh-diiachiv-stavlennia-do-vyboriv-vira-v-peremogu-cherven-2024r (дата звернення 03.11.2024)

5. Мріємо та діємо. Національне опитування молоді. Червень-липень 2023. URL: https://www.sapiens.com.ua/publications/socpol-research/286/Public%202023%20UNITY%20Youth%20Survey_Ukraine_fin_UKR.pdf

Бондаревська К. В.
доктор економічних наук, професор,
професор кафедри соціального забезпечення та податкової політики,
Університет митної справи та фінансів

Сагач А. І.
магістр,
Університет митної справи та фінансів

DOI: <https://doi.org/10.36059/978-966-397-438-5-36>

ОСВІТА В УМОВАХ ВІЙНИ: ВИКЛИКИ, ПЕРСПЕКТИВИ ТА ВПЛИВ НА СОЦІАЛЬНУ БЕЗПЕКУ

Сьогодні питання освіти в умовах війни набуває особливого значення, адже саме освіта є одним із ключових факторів, що визначає не лише інтелектуальне майбутнє нації, але й соціальну безпеку. В умовах збройного конфлікту в Україні освітня система зіштовхнулася з низкою викликів, які потребують термінового вирішення для забезпечення сталого розвитку суспільства.

До викликів, пов'язаних з освітою в умовах війни можемо віднести наступні:

– фізична та психологічна безпека учасників освітнього процесу. Загроза фізичної небезпеки через обстріли, перебої в енергопостачанні, міграція викладачів та студентів змушують освітні установи адаптуватися до екстремальних умов. На першому плані постає питання психологічної підтримки дітей і молоді, які переживають травматичний досвід війни;

– дистанційна освіта та проблеми доступу до неї. Бойові дії та вимушене переселення ускладнюють доступ до якісної освіти. У багатьох регіонах відсутність стабільного інтернету та цифрових пристроїв обмежує можливість навчатися дистанційно, що призводить до поглиблення освітньої нерівності;

– інтеграція вимушено переміщених осіб. В умовах масової міграції важливим викликом є інтеграція дітей та молоді в нові освітні середовища, а також забезпечення якісного навчання в регіонах, які приймають велику кількість переселенців [1].

Освіта є основним фактором для підтримки та розвитку соціальної безпеки, особливо в умовах війни, коли суспільство переживає складні соціальні та економічні потрясіння. Вплив освіти на соціальну безпеку в цей час проявляється через кілька важливих аспектів, що наведені в табл. 1.

Вплив освіти на соціальну безпеку в умовах війни

Аспект впливу війни	Значення для соціальної безпеки
Формування соціальної згуртованості	Освіта сприяє єдності суспільства, знижуючи рівень соціальної напруги через навчання взаємоповазі, толерантності та співпраці, що запобігає розколам у суспільстві.
Психологічна підтримка та адаптація	Психосоціальні програми у навчальних закладах допомагають молоді долати психологічні травми війни, що запобігає розвитку агресивної чи девіантної поведінки.
Економічна стабільність та зменшення безробіття	Освіта готує кваліфіковані кадри, знижуючи рівень безробіття та сприяючи економічній стабільності, що важливо для соціального спокою та самостійності громадян.
Запобігання соціальній ізоляції	Допомагає вимушеним переселенцям соціалізуватися та інтегруватися в нове середовище, зберігаючи стабільність і єдність у суспільстві та запобігаючи ізоляції.
Формування громадянської свідомості та ідентичності	Сприяє розвитку громадянської свідомості та національної ідентичності, що зміцнює солідарність і відчуття спільної відповідальності, підтримуючи єдність у складні часи війни.

Джерело: узагальнено та побудовано автором за даними [2; 3]

Перспективи розвитку освіти в умовах війни є надзвичайно важливими, оскільки вони можуть допомогти суспільству не тільки адаптуватися до кризових обставин, а й сприяти його сталому відновленню та розвитку. Розглянемо ключові перспективи для розвитку освіти в умовах війни, які підтримують її адаптацію та стійкість у кризових ситуаціях:

- гібридні та дистанційні форми навчання стануть ще більш актуальними, оскільки війна створила необхідність продовження освітнього процесу за умов обмеженого доступу до закладів. Цифрові інструменти, платформи та підвищення доступності інтернету відкривають можливості для стабільної освіти навіть у найскладніших ситуаціях, дозволяючи уникнути прогалин у знаннях;

- інтеграція психологічної підтримки в освітній процес набуває нового значення. Війна впливає на психологічний стан учнів, і надання психосоціальних послуг у школах може стати ефективним способом допомоги дітям і підліткам у подоланні травматичного досвіду. Це можуть бути як індивідуальні консультації, так і групові заняття, що допомогатимуть зберегти мотивацію до навчання і соціальну інтеграцію;

- збільшення уваги до професійної освіти та перекваліфікації може допомогти в подоланні наслідків економічної кризи. Освітня система

здатна підтримати економічну стабільність шляхом розвитку нових навчальних програм, які орієнтовані на актуальні потреби ринку праці, що постають під час війни та після неї. Завдяки цьому зростає спроможність громадян знаходити нові професійні можливості, що підтримає відновлення економіки;

– інклюзивне навчання для дітей-переселенців та інших вразливих верств населення є важливою перспективою для забезпечення рівного доступу до освіти. Адаптація освітнього процесу до потреб дітей-переселенців допоможе їм інтегруватися в нові колективи, забезпечуючи можливість продовжувати навчання на рівних умовах з іншими учнями, що знижує рівень соціальної напруги та сприяє соціальній стабільності.

Отже, можемо зазначити, що освіта в умовах війни стає критично важливим елементом для забезпечення соціальної безпеки та збереження суспільної стабільності. Війна створює численні виклики для освітньої системи, такі як потреба в безпеці учасників освітнього процесу, доступність дистанційної освіти, а також інтеграція вимушено переміщених осіб. Ці виклики вимагають негайного реагування та системних рішень, спрямованих на адаптацію освіти до нових реалій. Освіта виступає важливим чинником підтримки соціальної згуртованості, економічної стабільності, запобігання соціальній ізоляції, а також формування громадянської свідомості.

Література:

1. Українська освіта потребує глибоких реформ – результати дослідження. URL: https://lb.ua/blog/andrii_dlihach/638896_ukrainska_osvita_potrebuie_glibokih.html
2. Благодійний фонд «Стабілізуєш суппорт сервісез». Соціальна адаптація ВПО: які інструменти для підтримки переселенців потребують впровадження. URL: <https://sss-ua.org/news/soczialna-adaptacziya-vpo-yaki-instrumenty-dlya-pidtrymky-pereselencziv-potrebuyut-vprovadzheniya/>
3. Психосоціальна підтримка учасників освітнього процесу. Навчально-методичний посібник / Андреськова В.Л., Войцяк Т.В., Гриців І.П., Мельничук В.О., Сабліна Н.О., Флярковська О.В., Харківська Т.А. Київ, 2023. 149 с.

DOI: <https://doi.org/10.36059/978-966-397-438-5-37>

РОЛЬ ЕФЕКТИВНИХ КОМУНІКАЦІЙНИХ ПРАКТИК В УПРАВЛІННІ ПЕРСОНАЛОМ: ПОМ'ЯКШЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ НАПРУГИ В КОМАНДАХ

У сучасному стрімкому робочому середовищі, яке дедалі більше співробітничає, ефективні комунікаційні практики стали життєво важливими компонентами в сфері управління персоналом, зокрема, для послаблення соціальної напруги в командах. На динаміку командних взаємодій великий вплив має якість спілкування; неефективне спілкування може призвести до непорозумінь, конфліктів і порушення довіри між членами команди. Отже, потреба дослідити вплив практик спілкування на динаміку команди стає першочерговою, оскільки це безпосередньо впливає на загальну продуктивність команди та задоволеність співробітників. Такі ключові елементи, як ясність, активне слухання та емпатія, відіграють вирішальну роль у створенні атмосфери, сприятливої для відкритого діалогу, що, у свою чергу, покращує стосунки між членами команди. Крім того, визначаючи стратегії, які сприяють ефективній комунікації, організації можуть створити середовище, де соціальна напруга не тільки визнається, але й активно пом'якшується, створюючи умови для конструктивної співпраці та інновацій. Ця дослідницька стаття має на меті дослідити складний зв'язок між практикою спілкування та соціальною напругою, досліджуючи, як добре реалізовані комунікаційні стратегії можуть трансформувати командну взаємодію та сприяти більш гармонійному робочому середовищу. Завдяки комплексному аналізу цих елементів у документі буде висвітлено наслідки ефективної комунікації в управлінні персоналом та її потенціал для підвищення згуртованості та продуктивності команди.

Практики ефективного спілкування є ключовими у формуванні динаміки команди, оскільки вони безпосередньо впливають на те, як члени команди взаємодіють і співпрацюють. Паралелі між командними структурами та сімейною динамікою очевидні, оскільки обидві працюють на основі взаєморозуміння та спільних цілей. Подібно до того, як батьківська влада в сімейних умовах відіграє важливу роль у керуванні взаємодіями та встановленні норм, лідерство в командах має керувати

подібною динамікою, щоб сприяти сприятливому та інклюзивному середовищу. Практики спілкування, які підкреслюють ясність, активне слухання та відкритий діалог, можуть пом'якшити непорозуміння та зміцнити довіру між членами команди. Ця довіра має вирішальне значення, оскільки вона спонукає членів команди висловлювати різноманітні точки зору, покращуючи процеси прийняття рішень і сприяючи творчості. Крім того, визнання різноманітності походження та стилів спілкування, присутніх у команді, може призвести до більш гармонійного та продуктивного робочого середовища, оскільки це відображає розуміння, подібне до адаптації до різноманітних сімейних структур. Тому команди, які віддають перевагу ефективній комунікації, краще підготовлені для адаптації до викликів, підтримки згуртованості та досягнення спільних цілей.

Одним із фундаментальних елементів ефективної комунікації в управлінні персоналом є стратегічне використання різних типів і каналів комунікації для узгодження з цілями організації та конкретними потребами команди [1, с. 95]. Це передбачає визнання переваг і недоліків кожного типу комунікації, наприклад горизонтальної, вертикальної, міжособистісної, формальної, неформальної та невербальної комунікації, і їх відповідне застосування для підвищення ефективності роботи та взаємодії всередині організації [1, с. 95]. Наприклад, неформальне спілкування може сприяти сприятливому середовищу, що сприяє творчості та відкритому діалогу, тоді як офіційне спілкування забезпечує ясність і підзвітність у поширенні важливої інформації [1, с. 96]. Крім того, усунення потенційних збоїв, таких як технічні проблеми або опір змінам, має вирішальне значення для підтримки безперервної та ефективної комунікації [1, с. 96]. Забезпечення надійного захисту даних також необхідно для підтримки конфіденційності та безпеки інформації, якою обмінюються, що є невід'ємною частиною довіри всередині команди та сприяння надійному процесу спілкування [1, с. 97]. Ретельно керуючи цими елементами, організації можуть значно підвищити продуктивність команди та мотивацію співробітників, що зрештою призведе до успішного функціонування організації [1, с. 98].

Ефективна комунікація має ключове значення для пом'якшення соціальної напруги між членами команди, не лише усуваючи непорозуміння, але й сприяючи почуттю єдності та згуртованості. Впровадження практик стратегічної комунікації відіграє вирішальну роль у запобіганні непорозумінням, які часто призводять до конфліктів і напружених стосунків [2]. Коли спілкування є чітким і послідовним, воно діє як об'єднуюча сила, сприяючи дружбі та гармонійній взаємодії всередині команди [2]. Крім того, активне слухання та надання членам команди свободи висловлюватися сприяють створенню відкритого та сприятливого середовища, що є важливим для зниження соціальної

напруги [2]. У такому середовищі члени команди відчують себе почутими та цінними, тим самим посилюючи довіру та співпрацю [2]. Крім того, присутність учасника, який чудово спілкується, може слугувати зв'язуючим агентом, зміцнюючи стосунки та діючи як катализатор для зменшення напруги [2]. Загалом, віддаючи пріоритет ефективним комунікаційним стратегіям, команди можуть досягти більш згуртованої та сприятливої атмосфери, наголошуючи на необхідності постійного діалогу та розуміння для підтримки гармонії та продуктивності.

Література:

1. Пушкар З.М., Пушкар Б.Т., Мистецтво комунікації в управлінні поведінкою персоналу та командною взаємодією. *Actual Problems Of Economics*, 2024. No. 6 (276). P. 93–99
2. Урбанович О., Психологія управління груповими явищами та процесами. URL: <https://osvita.ua/school/method/psychology/1363/> (дата звернення: 06.11.2024).

DOI; <https://doi.org/10.36059/978-966-397-438-5-38>

ВІДНОВЛЕННЯ ТРУДОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ – ПРІОРИТЕТНЕ ЗАВДАННЯ НА ШЛЯХУ ДО ВІДРОДЖЕННЯ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

Повоєнне відродження української економіки потребує нової якості трудового потенціалу – потужного, висококваліфікованого, адаптованого до інноваційних технологій. Невирішеність цього питання є одним з бар'єрів для сталого економічного розвитку.

Динаміка трудового потенціалу України тісно пов'язана з глибокою демографічною кризою, і має кілька проявів. По-перше, це стрімке старіння населення внаслідок загрозливо низького рівня народжуваності. За даними соціології коефіцієнт народжуваності скоротився за останнє десятиліття більш ніж в два рази (з 1,5 у 2014 р. до 0,7 у 2023 р.). Це при тому, що навіть для простого відтворення населення коефіцієнт народжуваності має бути 2,2. До цього додається висока смертність чоловіків працездатного віку. Третина з них не доживає до пенсії [1, с. 4].

По-друге, значного удару по трудовому потенціалу країни протягом кількох десятиліть наносила закордонна трудова міграція. Її масштаби до війни перевищували 3 мільйона громадян. Негативна динаміка посилилася внаслідок масової міграції населення, викликаної військовими діями на території країни. За оптимістичними підрахунками нині за кордоном перебуває 6 – 7 мільйонів наших громадян. Існує високий ризик їх неповнення до країни. Опитування свідчать що 80% українців не планують повертатися. І справа не тільки у війні та порівняно низькому рівні життя в Україні. Країни ЄС (зокрема Польща і Чехія, ФРН) протягом останнього десятиліття реалізують урядові програми, спрямовані на залучення українців на власний ринок праці. За даними КМІС, 45% українських біженців хотіли б отримати інше громадянство, 19% вже отримали його. Євроінтеграція України в майбутньому лише посилюватиме відтік робочої сили, що підтверджує досвід країн східної Європи [1, с. 5; 2].

По-третє, за роки незалежності відбулася руйнація трудового потенціалу внаслідок занепаду традиційних для України індустріальних галузей виробництва (точного машинобудування, літакобудування, суднобудування, автопрому тощо). Ситуація ще більше ускладнилася внаслідок фізичного руйнування війною тих галузей економіки,

які визначали її виробничий та експортний потенціал – металургії, хімічної промисловості, аграрного сектору. Так у 2022 році обсяг металургійної продукції впав на 80% порівняно з 2021 роком. Втрата роботи призводить до поступової деградації кваліфікації або до виїзду фахівців за кордон.

Перелічені обставини скоротили чисельність робочої сили лише за три останні роки на 40% (з 17,4 млн до 12,5 млн) [3, с. 11]. За оцінкою Міністерства Економіки, дефіцит робочої сили в Україні сягає 4,5 мільйона працівників [2].

В середині 2024 року з дефіцитом робочої сили стикнулися близько 74% компаній. Відмічається зростання тривалості періоду підбору необхідних кадрів, особливо робітничих професій. Вона збільшилася в два рази і в середньому складає 45 днів. Якщо вакансію різнороба вдається закрити за 7 днів, то слюсаря – 14 днів, а оператора станка з ЧПУ – вже до 90 днів [3, с. 7].

Попри наявність значної кількості вакансій, в Україні спостерігається досить високий рівень безробіття. Причиною є значні диспропорції між попитом і пропозицією на ринку праці. Одна з таких диспропорцій полягає в тому, що бізнес потребує висококваліфікованої і продуктивної робочої сили, здатної швидко адаптуватися до інновацій, до якісних вимог зовнішнього ринку. Однак не готовий до наближення вартості праці до європейського рівня. Тому, за даними соціологів, 41% працівників не може знайти роботу з гідною заробітною платою [3, с. 9]. Підвищення вартості робочої сили є передумовою подолання дефіциту на ринку праці та повернення трудових мігрантів в країну.

Найпростішим шляхом розв'язання проблеми дефіциту на ринку праці може видаватися залучення іноземної робочої сили. Директор Інституту демографії і соціальних досліджень Е. Лібанова вважає можливим залучати щороку до 300 тисяч мігрантів. Реалістичність та обґрунтованість такого прогнозу заперечує президент Конфедерації роботодавців України О. Мирошніченко, зважаючи на чинне законодавство про імміграцію і зайнятість населення, яке досить жорстко регламентує квоти на залучення іноземної робочої сили, передбачає складні бюрократичні процедури, обов'язкове офіційне працевлаштування, зобов'язання роботодавця забезпечити страхування, медичне обслуговування, охорону праці, розміщення тощо. Все це пов'язано із значними витратами. Отже реальна статистика є такою: в 2020 році Кабінет Міністрів України видав 14,5 тис. дозволів на працевлаштування іноземців, в 2021 році – 21,7 тис., в 2022 – 6,2 тис., і в 2023 – 4,5 тис. дозволів. В середньому на одного роботодавця припадає менше 2 іноземних працівників [4].

Масштабне залучення іноземної робочої сили пов'язане і з суттєвими соціальними ризиками. Зважаючи на низький рівень вартості праці,

порівняно з європейськими стандартами, можна очікувати міграції в Україну переважно громадян з бідніших країн Азії чи Африки. При цьому – з іншим менталітетом та релігійною культурою. Це загрожує соціальною нестабільністю та втратою національної ідентичності. Обов'язково слід враховувати, що більшу частину зароблених коштів іммігранти вивозять в країну походження.

Отже для України більш прийнятним є використання внутрішніх резервів робочої сили. Так, підприємці запровадили практику залучення жінок на традиційно чоловічі робочі місця. Соціологи пропонують знизити вікові нормативи, і залучати у певні виробничі процеси молодь від 18 до 25 років. Зрозуміло, що це потребує збільшення масштабів професійної підготовки працівників.

Ще донедавна роботодавці висували досить жорсткі вимоги щодо наявності досвіду роботи та віку потенційних робітників – не старше 40 років. В умовах дефіциту кадрів бізнес переглядає ставлення до працевлаштування та утримування на робочих місцях людей старшого та пенсійного віку. Перевагою таких спеціалістів є наявність відповідних компетентностей, професійного досвіду, здатність виконувати роль наставника для молоді, готовність працювати за більш низьку зарплату.

Можливість компенсувати дефіцит робочої сили надає залучення у виробничий процес людей з інвалідністю. За оцінками Конфедерації роботодавців України, на ринок праці можна залучити до 1 млн. працездатних осіб. Потрібна реалізація відповідних програм щодо адаптації інфраструктури та технологічних процесів, облаштування інклюзивних робочих місць. Враховуючи чисельність українців, які отримали інвалідність внаслідок війни, реалізація таких програм є ще і важливою соціальною функцією суспільства – забезпечення соціалізації людей-захисників країни. Отже держава має стимулювати підприємців, що створюють інклюзивні робочі місця.

Зауважимо, що за експертними оцінками, перелічені вище засоби збільшення чисельності робочої сили здатні покрити не більше 25% дефіциту на ринку праці [3, с. 13].

Головним засобом розв'язання проблеми нестачі робочої сили є підвищення продуктивності праці. В Україні продуктивність праці є однією з найнижчих в Європі – 15 дол. на годину. У Німеччині цей показник – 68 дол., в Чехії – 46 дол.. Пріоритетними чинниками підвищення продуктивності є автоматизація виробничих процесів і кваліфікація працівників. За рівнем автоматизації Україна має значне відставання від європейських країн. На 10 тис. працівників в Україні припадає 10 промислових роботів, у Польщі – 70, Чехії – 140, Німеччині – 400 [2]. Запровадження високопродуктивних та працезберігаючих технологій, зрозуміло, потребує значних інвестицій. Вирішення цієї проблеми можливе завдяки державно-приватному

партнерству. Підвищення темпів зростання продуктивності праці передбачає подолання існуючої диспропорції між продуктивністю та рівнем оплати праці, підвищення національної вартості робочої сили.

Забезпечення високого кваліфікаційного рівня трудового ресурсу неможливе без активної ролі галузі освіти. Саме вона покликана подолати диспропорцію, пов'язану з невідповідністю між наявною професійною підготовкою робочої сили та кваліфікацією, якої потребує бізнес. Важливо не тільки всіляко сприяти розвитку системи середньої та вищої технічної освіти, а створити умови для навчання протягом всього життя – підвищення кваліфікації та набуття нових професій.

В процес професійної підготовки мають бути активніше залучені підприємства, які потребують кваліфікованих кадрів. Багато років частка приватного бізнесу в фінансуванні освіти не досягає 1%. Дефіцит кадрів спонукає роботодавців до організації їх підготовки безпосередньо на робочих місцях, створення корпоративних університетів і формування тісних зв'язків з діючими державними навчальними закладами, що надає можливість впливати на навчальні компетентності, які забезпечує заклад освіти.

Література:

1. Пішуліна О. Людський капітал – виклики для відновлення України. URL: <https://razumkov.org.ua/images/2024/05/29/2024-ПАКТ-9.pdf> (дата звернення: 20.10.2024).
2. Мирошніченко О. Простих рішень немає. Що робити з нестачею кадрів. URL: <https://employers.org.ua/news/id2649> (дата звернення: 20.10.2024).
3. Скиба М. Де шукати резерви для перезапуску ринку праці України. Аналітична доповідь. Український інститут майбутнього. Київ, 2024. URL: <https://uifuture.org/publications/perezapusk-rynku-praczi/> (дата звернення: 28.10.2024).
4. Мирошніченко О. Іноземні працівники в Україні. Прогнози і реалії. URL: <https://employers.org.ua/news/id2640> (дата звернення: 20.10.2024).

Кобеля-Звір М. Я.

*кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри підприємництва, торгівлі та логістики,
Львівський торговельно-економічний університет*

Звір Ю. В.

*здобувач вищої освіти,
Львівський торговельно-економічний університет*

DOI: <https://doi.org/10.36059/978-966-397-438-5-39>

АНАЛІЗ ОСОБЛИВОСТЕЙ ГРАНТОВИХ МОЖЛИВОСТЕЙ ПРОГРАМИ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІННОВАЦІЙНОЇ РАДИ «EIC PATHFINDER»

EIC Pathfinder підтримує грантовими інструментами дослідження сміливих ідей для радикально нових технологій. Він вітає високоризикові/високі прибутки та міждисциплінарну передову наукову співпрацю, яка покладена в основу технологічних проривів. Кандидати, що беруть участь у проектах EIC Pathfinder, як правило, є далекоглядними вченими та дослідниками-підприємцями з університетів, дослідницьких організацій, стартапів, високотехнологічних МСП або промислових зацікавлених сторін у технологічних дослідженнях та інноваціях. У проектах зазвичай беруть участь консорціуми дослідників та інших партнерів принаймні з трьох різних країн, але є також можливості для окремих команд і невеликих консорціумів (два партнери). Гранти в розмірі від 3 до 4 мільйонів євро підтримують розвиток майбутніх технологій на ранніх стадіях (наприклад, різні заходи на низьких рівнях технологічної готовності 1–3), аж до підтвердження концепції. Проекти Pathfinder також можуть отримати додаткове фінансування для перевірки інноваційного потенціалу результатів своїх досліджень [1]. EIC приймає заявки від інноваторів із усіх держав-членів ЄС і країн, асоційованих із програмою досліджень та інновацій «Горизонт Європа». 12 жовтня 2021 року на 23-му Саміті Україна – Європейський Союз було офіційно підписано Угоду про участь України у «Горизонт Європа». Відтоді українські підприємці мають можливість скористатися грантовими інструментами EIC Pathfinder [2].

Підтримані проекти Pathfinder спрямовані на розвиток нових, передових напрямків:

– «EIC Pathfinder Open» – напрямок, який відкритий для підтримки проектів у будь-якій галузі науки, технології без попередньо визначених тематичних пріоритетів;

– «EIC Pathfinder Challenges» – напрямок, який відкритий для підтримки узгодженого портфоліо проектів у межах попередньо визначених тематичних напрямків з метою досягнення конкретних цілей для кожного виклику [1].

EIC Pathfinder Open має на меті створювати інновації та відкривати абсолютно нові сфери дослідження. А тому у проектах є необхідними міждисциплінарні дослідження та розробки.

Очікуваним результатом підтриманої діяльності EIC Pathfinder Open повинні бути докази того, що основні ідеї проекту, передбачувана технологія майбутнього є здійсненою, що підтверджує її наукову та технологічну основу. Результати проекту мають включати наукові публікації найвищого рівня у відкритому доступі. Очікується, що запропонована ідея буде варта уваги через її потенціал для майбутнього впливу, наприклад для створення нових ринків, покращення життя або вирішення глобальних викликів. Грантоотримувачам необхідно буде здійснити необхідні заходи, що дозволяють імплементувати інноваційні ідеї, наприклад через форму захисту створеної інтелектуальної власності.

Крім того, потенційним грантоотримувачам пропонується залучати до команди ключових дійових осіб дослідників або перспективні високотехнологічні МСП, включаючи стартапи. Програма заохочує залучати до проекту дослідниць-жінок та забезпечувати гендерний баланс серед керівників робочих пакетів.

Особливістю програми є умова: щоб взяти участь у грантовому конкурсі, проектна пропозиція повинна бути подана координатором, від імені консорціуму, включаючи в якості бенефіціарів принаймні три юридичних організації, незалежні одна від одної, кожна з яких заснована в іншій країні. Принаймні одна юридична особа повинна бути заснованою в державі-члені програми і повинно бути щонайменше дві інші незалежні юридичні особи, кожна з яких заснована в різних державах-членах або асоційованих із програмою досліджень та інновацій «Горизонт Європа». Заявниками в програмі можуть бути: юридичні особи (наприклад, університети, дослідницькі організації, МСП, стартапи, промислові партнери) або фізичні особи.

Особливістю напрямку EIC Pathfinder Open є те, в межах нього можна залучити фінансування на ранню стадію розробки та різні види діяльності на низьких технологічних рівнях готовності 1–4. Залучити грантові інструменти можна на реалізацію амбітного бачення радикально нових технологій із потенціалом створення нових ринків та/або для вирішення глобальних проблем. Програма підтримує дослідницькі проекти, які характеризуються високим рівнем ризику і водночас із перспективою отримання високого прибутку від науки до проривних технологій (включаючи глибокі технології). EIC Pathfinder Open не

підтримує дослідницькі проекти, які базуються на поступових, відомих, органічно зростаючих підходах [1; 3].

EIC Pathfinder Challenges має на меті розвивати нові, передові напрямки в науці та технологіях, щоб створити нові можливості шляхом реалізації інноваційних технологічних рішень, що ґрунтуються на дослідженнях із високим ризиком водночас із високим прибутком.

З кожним конкретним конкурсом буде створено портфоліо проектів, які досліджують різні точки зору, конкуруючі підходи або взаємодоповнюючі аспекти.

Складність і високий ризик цього дослідження потребуватимуть міждисциплінарної співпраці.

Спеціальний менеджер програми, який розробляє загальну дорожню карту та проактивно спрямовує портфоліо до цілей кожного виклику, контролює EIC Pathfinder Challenge. Очікується, що проекти в портфоліо Challenge взаємодіють, залишаючись гнучкими і реактивними у світлі подій всередині портфоліо або у відповідному глобальному науковому чи промисловому співтоваристві. Вони будуть співпрацювати і прогресувати разом для досягнення спільних цілей і створення нових можливостей для радикальних інновацій.

Перспективу отримати грант мають заявники, які пропонують потенційний передовий проект, який сприятиме конкретній цілі відповідного завдання. Зокрема, проект повинен прагнути досягти до кінця очікуваних результатів, визначених у відповідному завданні. Результати грантової діяльності повинні відображатися в наукових публікаціях найвищого рівня, а також мати найвищу протекцію, на кшталт захисту створеної інтелектуальної власності. До проектною діяльності варто залучати у ролі ключових дійових осіб дослідників або перспективних високотехнологічних МСП, включаючи стартапи. Заявників особливо заохочують надавати можливості дослідницям-жінкам та забезпечувати гендерний баланс серед керівників робочих пакетів [3].

EIC Pathfinder Challenges відкритий для проектів, що відповідають будь-якому з наступних пріоритетів:

- Чисте та ефективне охолодження.
- Цифровізація архітектури, інженерії та будівництва для нової тріади проектування, виготовлення та матеріалів.
- Прецизійне харчування.
- Відповідальна електроніка.
- Збір сонячної енергії в космосі для інноваційних космічних застосувань [1; 3].

Ми виокремили такі особливості програми EIC Pathfinder, які відрізняють її від інших:

1. Рівень фінансування проектів становить 100% прийнятних витрат.

2. Окрім фінансування, успішні заявники отримають індивідуальний доступ до широкого спектра послуг із прискорення бізнесу.

3. Проекти, що фінансуються через EIC Pathfinder, можуть мати право:

а) отримати гранти EIC Booster на суму до 50 000 євро для виконання додаткових видів діяльності з вивчення потенційних шляхів комерціалізації;

б) подати пропозицію на EIC Transition;

с) подати пропозицію EIC Accelerator за схемою Fast;

д) взяти участь у схемі «Інноваційні таланти наступного покоління».

Програма EIC Pathfinder підтримує грантовими ресурсами передові спільні дослідження, які спрямовано на розробку наукової основи, що можуть бути реалізовані у нових проривних технологіях, які змінюють правила гри та відкривають нові ринкові можливості. EIC Pathfinder складається як із конкурсів відкритого фінансування, так і конкурсів фінансування відповідно до стратегічних напрямків.

Література:

1. EIC Accelerator. *European Innovation Council: An official website of the European Union*. URL: https://eic.ec.europa.eu/eic-funding-opportunities/eic-accelerator_en

2. Україна приєдналася до програм «Горизонт Європа» та «Євратом». *Міністерство освіти і науки України: офіційний сайт*. URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/ukrayina-priyednalasya-do-program-gorizont-yevropa-ta-yevratom>

3. EIC 2023 work programme. *European Innovation Council: An official website of the European Union*. URL: https://eic.ec.europa.eu/eic-2023-work-programme_en

Коваль С. Д.

аспірант,

Київський національний університет будівництва і архітектури

Устименко А. М.

аспірант,

Київський національний університет будівництва і архітектури

DOI: <https://doi.org/10.36059/978-966-397-438-5-40>

СОЦІАЛЬНІ АСПЕКТИ СТАЛОГО БУДІВНИЦТВА

Дослідження сталого розвитку будівництва, як правило, акцентують увагу на економічних та екологічних аспектах, тоді як будівельні проекти мають глибокий соціальний вплив. Вони включають широкий спектр наслідків для суспільства: якість життя людей, здоров'я та безпека; можливості працевлаштування; та програми збереження культурної спадщини.

Частково це пояснюється тим, що соціальна стійкість є м'яким аспектом сталого розвитку, і її оцінка завжди створювала практичні проблеми для експертів. Щоб забезпечити довгострокову стійкість, критично важливо управляти природним і соціальним капіталом, а не лише економічним [1].

Соціальна відповідальність будівельних підприємств базується на концепції соціальної відповідальності, яка полягає у відповідальному ставленні підприємств до своїх співробітників, споживачів, партнерів і продукції, яку вони виробляють [2, с. 166].

Будівництво – це галузь, яка традиційно створює багато робочих місць, від кваліфікованих фахівців до некваліфікованих робітників. Стале будівництво може сприяти ще більшому зростанню зайнятості завдяки використанню нових технологій та матеріалів. Впровадження таких технологій потребує нових навичок та знань, що стимулює розвиток освіти та підвищення кваліфікації працівників. Це, в свою чергу, створює попит на нові професії та спеціалізації в будівельній галузі.

Створення енергоефективних будівель та використання відновлюваних джерел енергії вимагає нових підходів до проектування, будівництва та експлуатації об'єктів, що в свою чергу відкриває нові можливості для фахівців у галузі енергоефективності, відновлюваної енергетики та автоматизації будівель.

Використання екологічно чистих матеріалів, зменшення відходів та мінімізація впливу на довкілля вимагає нових підходів до управління будівельними проектами, тому сьогодні виник попит на екологів, фахівців з управління відходами та екологічного аудиту.

Створення зелених дахів, вертикальних садів та інших елементів зеленої інфраструктури вимагає залучення ландшафтних дизайнерів, агрономів та інших фахівців.

Залучення місцевих громад до процесу будівництва, створення доступного житла та розвиток громадських просторів також створює додаткові робочі місця в сфері соціального проектування, управління громадськими проектами та соціальної роботи.

Стале будівництво передбачає створення безпечних та здорових умов праці, а також забезпечення гідної оплати. Це підвищує мотивацію працівників та покращує їхнє життя.

Всім відомо, що будівництво – це галузь з підвищеним ризиком травматизму. Забезпечуючи безпечні умови праці, компанії зберігають здоров'я та життя своїх працівників, що є важливим інвестицією в людський капітал [3].

Дотримання стандартів безпеки є важливим фактором для залучення інвестицій та клієнтів, оскільки свідчить про відповідальність компанії. Інвестиції в безпеку праці можуть призвести до зниження витрат на компенсацію за травми, медичне страхування та простої виробництва.

Гідна оплата праці є невід'ємною частиною створення безпечних та здорових умов праці. Вона забезпечує підвищення мотивації працівників, сприяє їхній лояльності до компанії та знижує плинність кадрів; сприяє соціальній стабільності та зменшує соціальну напругу в суспільстві; підвищує якість роботи.

Стале будівництво впливає на соціальну інтеграцію, а саме: створення парків, скверів та інших громадських зон сприяє спілкуванню та взаємодії між людьми; проектування будівель з урахуванням потреб людей з обмеженими можливостями забезпечує їхню повноцінну участь у житті спільноти.

Збереження культурної спадщини та одночасне створення привабливих туристичних зон є ще одним з ключових аспектів сталого будівництва. Це дозволяє не тільки зберегти історичну цінність, але й створити нові робочі місця, стимулювати економічний розвиток регіону та зберегти унікальну атмосферу місця.

Це реалізується шляхом використання традиційних матеріалів та технологій для відновлення історичної автентичності; переобладнання історичних будівель під сучасні функції (музеї, готелі, офіси) з урахуванням вимог безпеки та комфорту; розробки туристичних маршрутів, що проходять через реставровані будівлі, з метою популяризації культурної спадщини.

Забезпечення комфортного, безпечного та здорового житла, створення умов для соціальної взаємодії та збереження природного середовища – це основні завдання, які ставить перед собою стале будівництво.

Література:

1. Rostamnezhad M., Thaheem M.J. Social sustainability in construction projects – a systematic review of assessment indicators and taxonomy. *Sustainability*. 2022. No. 14(9). DOI: <https://doi.org/10.3390/su14095279>
2. Ємельянова О., Титок В., Пилипчук О. Аспекти соціальної відповідальності та питання сталого розвитку будівельного підприємства. *Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки*. 2024. No. 330(3). P. 165–171. DOI: <https://doi.org/10.31891/2307-5740-2024-330-24>
3. Gurmu A., Shooshtarian, S., Mahmood M.N., Hosseini M.R., Shreshta A., Martek I. The state of play regarding the social sustainability of the construction industry: a systematic review. *Journal of Housing and the Built Environment*. 2022. Vol. 37. Issue 2. P. 595–624. DOI: <https://doi.org/10.1007/s10901-022-09941-5>

Крімер Б. О.
*кандидат економічних наук, провідний науковий співробітник,
Інститут демографії та проблем якості життя
Національної академії наук України*

Потіха Т. Я.
*аспірант,
Інститут демографії та проблем якості життя
Національної академії наук України*

DOI: <https://doi.org/10.36059/978-966-397-438-5-41>

ЗАХИСТ РЕПРОДУКТИВНИХ ПРАВ У ЄС: НАДНАЦІОНАЛЬНИЙ РІВЕНЬ

Зниження народжуваності, яке відбувається в Україні з 2013 р. і посилене повномасштабним вторгненням РФ, низька ймовірність вагатого приросту кількості народжень, пов'язаного з дією компенсаційного механізму, у післявоєнний період [1], і пов'язані з цим прагнення підвищити рівень народжуваності, що знайшло відображення у «Стратегії демографічного розвитку України на період до 2040 року», актуалізують питання дотримання репродуктивних прав і свобод на шляху до досягнення цієї важливої стратегічної цілі. Система репродуктивних прав охоплює як аспекти, пов'язані з здоров'ям – право на спеціалізовану медичну допомогу з охорони репродуктивного здоров'я, право на користування досягненнями наукового прогресу щодо репродуктивного здоров'я й лікування безплідності, право на інформацію щодо репродуктивного здоров'я й планування сім'ї, так й дотичні до цієї сфери – право на вільний репродуктивний вибір і планування родини, право на невтручання в особисте життя й конфіденційність при одержанні послуг з охорони репродуктивного здоров'я, право на донорство й зберігання статевих клітин та інші [2, с. 120]. Право на сексуальне і репродуктивне здоров'я є невід'ємною частиною загальних прав людини.

Міжнародна конференція з народонаселення та розвитку 1994 р., яка відбулась у Каїрі, увійшла в історію завдяки революційним на той час рішенням у сфері репродуктивного здоров'я: питання сексуальних і репродуктивних прав людини були поставлені на порядок денний. У рамках роботи цієї конференції були визначені поняття «репродуктивне здоров'я» та «охорона репродуктивного здоров'я». Варто нагадати, що у Програмі дій міжнародної конференції з народонаселення і розвитку, прийнятої урядами 179 країн, міститься заклик до виключення цільових демографічних показників і показників

контролю народжуваності з національних програм в галузі народонаселення і планування сім'ї [3].

На всіх наступних конференціях, асамблеях, сесіях, дотичних до питань репродуктивного здоров'я, рішення приймалися з огляду на цю Програму. Так, у 2003 р. Парламентською асамблеєю було схвалено Оттавську заяву, в якій першочергова увага приділялася досягненню загального доступу до послуг і засобів репродуктивного здоров'я в системі охорони здоров'я. Рік потому Парламентська асамблея Ради Європи прийняла «Європейську стратегію щодо сексуального та репродуктивного здоров'я і прав», метою якої було створення умов для поліпшення сексуального і репродуктивного здоров'я, забезпечення доступу до відповідних послуг і прав [4]. Стратегією визнавалося право на найвищий досяжний рівень здоров'я, включаючи сексуальне і репродуктивне, та передбачалось, що люди можуть насолоджуватися взаємними та безпечними стосунками, вільними від будь-яких форм примусу чи насильства, без страху зараження інфекціями, що передаються статевим шляхом, включаючи ВІЛ/СНІД, з можливостями регулювати свою репродуктивність та уникати небажаної вагітності без негативних наслідків. Значна увага приділялась вирішенню проблем підліткової вагітності, високого рівня безпліддя, недоступності багатьох товарів і послуг, важливих для підтримання сексуального та репродуктивного здоров'я, поширення абортів та небажаної вагітності, сексуального насильства тощо.

У перший рік повномасштабної війни (2022 р.) Україна ратифікувала Стамбульську конвенцію («Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами»), відтак, запобігання насильству стосовно жінок, домашньому насильству та боротьба із цими явищами стали юридичним зобов'язанням нашої країни перед європейською спільнотою, а не питанням добровільного застосування [5]. Стамбульською Конвенцією передбачено захист права щодо репродуктивного здоров'я, зокрема, криміналізуються проведення абортів жінці без її попередньої та інформованої згоди, примусовий шлюб, сексуальне та інше насильство; здійснюється підтримка жертв сексуального насильства тощо [6]. Норми Стамбульської Конвенції застосовуються до всіх жертв насильства незалежно від статі та віку, як у мирний період, так й під час збройної агресії.

Метою складеного у 2017 р. Радою Європи та Уповноваженим з прав людини звіту «Жіноче сексуальне і репродуктивне здоров'я і права в Європі, є забезпечення прав усіх жінок і дівчат у Європі [7]. У документі зазначено низку рекомендацій країнам: підтвердити зобов'язання щодо прав жінок і гендерної рівності, протидіяти заходам, які підривають сексуальне та репродуктивне здоров'я та права жінок; спрямовувати

інвестиції на підтримку сексуального та репродуктивного здоров'я і створення ефективної системи охорони здоров'я; забезпечити надання комплексної статевої освіти; гарантувати доступність, безпечність і надійність засобів контрацепції; поважати та захищати права жінок під час пологів, гарантувати доступ до якісної медичної допомоги матерям; усунути дискримінацію у законодавстві та на практиці, включаючи перехресні та множинні форми дискримінації тощо. Країни-члени ЄС зробили важливі кроки на шляху впровадження цих рекомендацій: були прийняті законодавчі та політичні реформи, вдосконалені програми з сексуального та репродуктивного здоров'я, проведені навчання працівників охорони здоров'я, розроблені ефективні механізми нагляду, підзвітності та моніторингу тощо.

Акцент на важливості подолання економічних, соціальних, культурних та інших бар'єрів доступу до контрацепції був зроблений у Резолюції 2331 Парламентської асамблеї Ради Європи «Про захист сексуальних та репродуктивних прав» (2020 р.) [8]. Асамблея закликала держави-члени ЄС до дій у напрямках підвищення сексуальної культури, забезпечення доступу до безпечної контрацепції, захисту сексуального та репродуктивного здоров'я та прав, проведення відповідних досліджень.

Підходи ЄС до охорони здоров'я узгоджуються з документами ВООЗ «Єдине здоров'я» та Цілями сталого розвитку, зокрема цілі 3: «Міцне здоров'я. Забезпечення здорового способу життя та сприяння благополуччю для всіх у будь-якому віці». З метою посилення систем охорони здоров'я у країнах ЄС було надано фінансову допомогу державам-членам у сферах, визначених безпосередньо ними, також було проведено роботу щодо налагодження і підвищення якості загальноєвропейського збору даних про охорону здоров'я, обміну інформацією, оцифрування послуг у сфері охорони здоров'я, стимулювання спільних закупівель для ефективніших витрат на галузь та стабільної доступності фармацевтичних препаратів у ЄС. Відповідно до Договору про функціонування Європейського Союзу, програма EU4Health об'єднує кілька спільних цілей Союзу в галузі охорони здоров'я в одному.

Поряд з ключовими питаннями такими як доступ до контрацепції, лікування безпліддя, медичної допомоги, пов'язаної з пологами, Резолюція Європейського парламенту «Щодо ситуації з сексуальним і репродуктивним здоров'ям і правами в ЄС у контексті охорони здоров'я жінок» (2021 р.) також розкриває конкретні перешкоди, з якими стикаються інтерсекс люди, і закликає до захисту прав [9].

Не втрачають актуальності питання комплексної науково обґрунтованої сексуальної освіти відповідно віку людини, розроблення навчальних програм, які відображатимуть різноманітність сексуальної орієнтації, гендерної ідентичності, самовираження та статевих

характеристик, з метою протистояти дезінформації, долати стереотипи, руйнувати існуючі у суспільстві упередження, протидіяти будь-яким проявам дискримінації тощо. Європейський парламент зазначає, що обмеження прав на аборти (наприклад, заборона абортів у Польщі) призводить до зростання кількості небезпечних абортів, перешкоджає дотриманню сексуальних і репродуктивних прав людини, шкодить здоров'ю жінок.

Література:

1. Аксьонова С.Ю. Компенсаційний приріст народжуваності в Україні: очікування, чинники, перепони. *Демографія та соціальна економіка*. 2022. № 4 (50). С. 3–22. DOI: <https://doi.org/10.15407/dse2022.04.003>
2. Васильченко О.М. Репродуктивна поведінка особистості. Соціально-психологічний аналіз: монографія. Луганськ: Вид-во «Ноулідж», 2013. 547 с.
3. Що таке ICPD? UNFPA в Україні. URL: <https://ukraine.unfpa.org/uk/ICPDPage>
4. European strategy for the promotion of sexual and reproductive health and rights. URL: <https://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-EN.asp?fileid=17257&lang=en%20>
5. Про ратифікацію Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2319-20#n2>
6. The Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence (the Istanbul Convention). URL: <https://www.coe.int/en/web/gender-matters/council-of-europe-convention-on-preventing-and-combating-violence-against-women-and-domestic-violence> Офіційний переклад: <https://rm.coe.int/1680462546>
7. Women's sexual and reproductive health and rights in Europe. URL: <https://rm.coe.int/women-s-sexual-and-reproductive-health-and-rights-in-europe-issue-pape/168076dead>
8. Resolution 2331. Empowering women: promoting access to contraception in Europe. 2020. URL: <https://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=28675>
9. European Parliament resolution of 24 June 2021 on the situation of sexual and reproductive health and rights in the EU, in the frame of women's health (2020/2215(INI)) URL: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-9-2021-0314_EN.html

Невар А. В.
студентка,
ВСП «Ковельський професійно-економічний фаховий коледж
Луцького національного технічного університету»
Науковий керівник: Чайка Л. П.
викладач вищої категорії, методист,
ВСП «Ковельський професійно-економічний фаховий коледж
Луцького національного технічного університету»

DOI: <https://doi.org/10.36059/978-966-397-438-5-42>

НЕСТАНДАРТНІ ФОРМИ ЗАЙНЯТОСТІ В ПЕРІОД ВОЄННОГО СТАНУ

У нестабільних ситуаціях, спричинених війною чи кризою, традиційні моделі зайнятості часто виявляються не гнучкими. Це змушує ринок праці активно розвивати нестандартні форми зайнятості, такі як віддалена робота, фріланс, гібридні моделі, сезонна зайнятість, тимчасове працевлаштування для українців, які змушені адаптуватися до нових умов, ці моделі підтримують економічну активність і стабільний дохід, а роботу – в безпечному місці. Нестандартні форми зайнятості забезпечують гнучкість, що дозволяє працівникам знаходити ефективні рішення навіть у ситуаціях, з якими вони стикаються. У той же час вони піднімають перед співробітниками і роботодавцями нові питання, що стосуються стабільності доходів, соціального забезпечення та організації роботи.

Особливості нестандартних форм зайнятості в період воєнного стану полягають в наступному:

1. Дистанційна робота

Особливості. Використовуйте Інтернет і цифрові технології для віддаленого виконання обов'язків. Співробітники можуть працювати з будь-якого місця при стабільному підключенні до інтернету, зберігаючи при цьому повний доступ до ресурсів і зв'язок з командою.

Організація. Використовуйте онлайн-інструменти (Zoom, Slack, Microsoft Teams) для управління об'єктами та спілкування.

Гнучкий графік роботи. Можливість адаптувати робочий час в залежності від деталей, особливо в зонах військових дій і вимушеного переміщення.

2. Фрілансери та індивідуальні підприємці.

Особливості. Фрілансери та самозайняті працюють незалежно від постійних роботодавців і виконують проектну або контрактну роботу для

різних клієнтів. Вони виконують свою роботу, узгоджуючи час і місце виконання завдання.

Проектний підхід. кожен об'єкт або завдання – це окремий контракт, який відповідає термінам, бюджету та обсягу робіт.

Залежність від своїх навичок. фрілансери і самозайняті люди створюють репутацію і портфоліо, приділяючи особливу увагу професійним навичкам (дизайн, програмування, переклад і т.д.).

3. Тимчасова та сезонна робота

Особливості. Робота часто виконується протягом певного, обмеженого періоду часу, у зв'язку з підвищеним попитом в певну пору року (сезонні роботи) або для завершення певних проектів. Це можуть бути послуги в сільському господарстві, будівництві або роздрібній торгівлі.

Терміни виконання. Завдання повинні бути виконані швидко та ефективно, а ваша робота пов'язана з короткостроковими потребами та ринковими проектами.

Залежність від сезонності і подій. Ці види робіт актуальні під час свят, збору врожаю або масових заходів.

4. Гібридна робота

Особливості. Віддалена робота з підключенням до офісу, де співробітники мають можливість вибирати день, коли вони будуть працювати в офісі і вдома. Це дозволяє підтримувати ефективність командної роботи, забезпечуючи гнучкість.

Адаптованість розкладу. Співробітники мають можливість оптимально відображати розклад відповідно до завдань та індивідуальних особливостей.

Поєднання командної та індивідуальної роботи: дні в офісі призначені для колективних зустрічей і спільної роботи, а віддалені дні – для виконання індивідуальних завдань.

5. Волонтерська діяльність та громадські ініціативи

Особливості: добровільні безкоштовні заходи, спрямовані на підтримку постраждалих або важливих соціальних ініціатив. Під час війни волонтери надають гуманітарну допомогу, евакуацію, Медичні послуги та інші форми підтримки.

Організація, заснована на соціальних потребах. Волонтерство організовується відповідно до потреб суспільства, особливо в надзвичайних ситуаціях, таких як війна.

Тимчасовий або кризовий характер. Волонтерство часто є короткостроковою діяльністю для вирішення певних завдань у кризових ситуаціях, особливо при наданні допомоги переміщеним особам або в зонах конфліктів.

Переваги та недоліки нестандартних форм зайнятості під час війни

Перевага:

Гнучкість графіка і робочого місця: співробітники можуть працювати в безпечному місці, що особливо важливо в бойових умовах.

Можливість отримання доходу на нестабільному ринку праці: коли традиційна зайнятість недоступна, люди можуть працювати фрілансерами або над короткостроковими проектами.

Економте час і ресурси: немає необхідності у фізичній присутності, тому Ви можете уникнути додаткових витрат і ризиків, пов'язаних з транспортуванням.

Недоліки:

Нестабільність доходів: відсутність стабільного доходу може призвести до фінансових труднощів, особливо за відсутності соціальної підтримки.

Відсутність соціального забезпечення: більшість нестандартних працівників не мають доступу до оплачуваної відпустки, лікарняного листа або пенсійних виплат.

Складність спілкування та управління командою: гібридні моделі часто ускладнюють процес координації та командної роботи, оскільки їм не вистачає особистих зустрічей.

Після початку війни близько 45% опитаних українців підтвердили високий попит на гнучкі та безпечні форми зайнятості, особливо серед людей, які працюють в ІТ-відділах, службах та менеджменті – **віддалену роботу**.

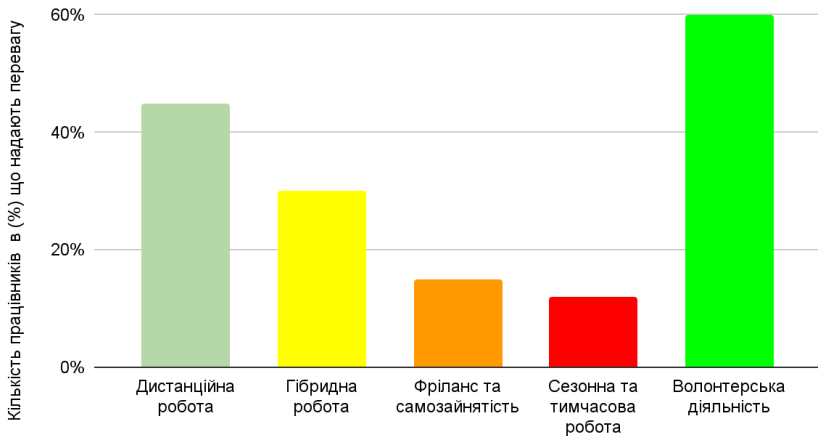
Гібридна робота – гібридна модель представляє інтерес приблизно для 30% співробітників, які вважають за краще можливість брати участь в роботі з офісу або з дому. Ця форма зайнятості підходить для тих, хто потребує командної роботи, але в той же час хоче уникнути щоденних поїздок в офіс.

За останніми даними, близько 15% української робочої сили зайнято на **фрілансі** – позаштатних і самозайнятих. Цей формат популярний серед дизайнерів, розробників та копірайтерів. Він забезпечує мобільність і можливість працювати над міжнародними проектами.

Сезонна і тимчасова робота – ця форма також актуальна, особливо в сферах, пов'язаних з сільським господарством і будівництвом. За оцінками, близько 12% працівників працюватимуть на сезонній або тимчасовій основі, особливо в теплі періоди, коли попит на робочу силу зростає.

Згідно з останніми дослідженнями, близько 60% дорослих українців беруть активну участь у **волонтерській діяльності** під час війни, що забезпечує високий рівень мобілізації та підтримки громадян. Основні напрямки допомоги включають надання військ, гуманітарну допомогу переміщеним особам і біженцям, а також психологічну підтримку (рис. 1).

Рисунок 1 (дані за 2022-2023рр.)

Нестандартні форми зайнятості стали важливим інструментом підтримки економіки і стабільності ринку праці в умовах війни і кризи. Вони забезпечують гнучкість у виборі місця і графіка роботи, надаючи співробітникам можливість працювати в нових реаліях, особливо в безпечних місцях, і забезпечують дохід. Але існує також багато проблем у сфері зайнятості, включаючи нестабільні доходи, обмежені соціальні гарантії та організаційні труднощі. Необхідні подальші дослідження та розробка механізмів підтримки нестандартної зайнятості, щоб ці моделі могли ефективно сприяти стабільності економіки та соціальному захисту працівників в умовах сучасної кризи.

Література:

1. Назарова Г.В. Економіка праці навчальний посібник. Харків. ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2019. 331 с.
2. Держстат України, 2020–2024. URL: https://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/Arhiv_u/01/Arch_zor_zb.htm
3. Акіліна О.В., Ільїч Л.М. Економіка праці та соціально-трудові відносини: Навчальний посібник 2-ге вид., допов. і перероб. / О.В. Акіліна, Л.М. Ільїч, К. Алерта, 2012. 820 с.
4. Качан С.П., Шушпанов Д.Г. Управління трудовими ресурсами: Навч. посібник. Київ : Видавничий Дім “Юридична книга”, 2005. 358 с.

Присяжна Л. В.
*кандидат економічних наук,
старший викладач кафедри підприємництва,
торгівлі та біржової діяльності,
Уманський національний університет садівництва*

DOI: <https://doi.org/10.36059/978-966-397-438-5-43>

СОЦІАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ БІЗНЕСУ В УМОВАХ ЦИФРОВОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ

Цифрова трансформація підприємств призвела до безперервного процесу змін і трансформації факторів ринкового середовища, виникнення нових ніш і технологічних можливостей реалізації концептуальних завдань управління, що сприяло появі нового виду підприємництва – цифрове підприємництво. Інтенсивний розвиток суспільства, яке обрало людство, протягом останніх століть призводить до суттєвих дискусій щодо отримання суспільних вигод за рахунок безвідповідального поведіння суспільства. Останніми десятиліттями роль соціальної відповідальності бізнесу в світовому масштабі постійно зростає, набуваючи значного впливу на соціально-економічний розвиток та динаміку, формується нова парадигма результативного функціонування суспільства, яка базується не на максимізації прибутку, а на відповідальному поведінні до основних груп стейкхолдерів. Тому соціальна відповідальність бізнесу є одним із ефективних напрямів розвитку, яка передбачає принципово нову комбінацію факторів у процесі функціонування сучасної економіки в умовах цифрової трансформації.

Окремі аспекти теоретичних та практичних положень щодо проблем соціальної відповідальності бізнесу знаходимо в публікаціях таких відомих вчених, як: О. Амосова, Д. Баюру, Р. Колишко, А. Куліша, О. Петрос, Н. Супрун та інших.

Соціальна відповідальність виступає невід’ємним елементом у макросистемі людина-держава-суспільство. Соціальна відповідальність є елементом суспільного буття, вона має безпосередньо суспільний характер та виникає разом із зародженням людського суспільства. Від самої появи цей феномен покликаний виконувати важливу суспільну функцію – регулювати поведінку людей та інститутів економіки і суспільства. На розвиток цієї функції, на її значущість визначальний вплив справляє поглиблення поділу праці та зростання усупільнення виробництва. Зв’язки та відносини між членами суспільства, його інститутами, що розвиваються з поглибленням суспільного поділу праці,

є об'єктивним підґрунтям взаємозалежності суб'єктів діяльності і потребують соціально відповідальної поведінки, оскільки зростає взаємозалежність людини та суспільства [1, с. 243]. Розробка та ефективне впровадження процесів цифрової трансформації призведе до формування новітніх технологій (виробничих, фінансових, управлінських, соціальних та ін.), які визначають дієві напрямки та характерні риси розвитку підприємницьких структур, що повинно започаткувати створення великої кількості сподіваних ефектів, зокрема в сфері соціальної відповідальності. Підходи до розуміння цифрової економіки різноманітні та неоднозначні, в науковому середовищі досі немає узгодженості в трактування даного явища. Відповідно до тлумачення більшості дослідників цифровою трансформацією слід вважати економічну діяльність, що базується на масовому застосуванні цифрових технологій.

В Україні в умовах цифрової трансформації, циклічної кризи, послаблення керуючої ролі держави досить повільно проходить процес нормалізування діалогу сторін соціально-економічних відносин. Незважаючи на значну кількість наукових досліджень, питання формування філософії соціальної відповідальності залишаються нагальними та потребують подальшого глибокого дослідження особливо в умовах турбулентного розвитку інформаційно-комунікаційних технологій та цифрової трансформації суспільства. Разом з тим, беручи до уваги більшість наукових досліджень про процеси та етапи розвитку цифрової економіки, залишаються недостатньо дослідженими питання впливу цифрових технологій на більш дієвий розвиток соціальної відповідальності бізнесу та гуманістичним цінностям суспільства.

Цифрові трансформації отримали широке розповсюдження в світовому економічному просторі. Так за результатами дослідження «Цикл зрілості IT-трансформацій» (ESG 2017 IT Transformation Maturity Curve), яке проводилось компанією Enterprise Strategy Group (ESG) серед тисячі підприємств США, Великобританії, Німеччини, Китаю, Японії та інших країн світу, виявилось, що об'єкти дослідження розподілились на 4 групи, залежно від стадії сприйняття цифрових трансформацій. Дослідження виявило, що тільки 12% підприємств використовують застарілі технології та не відповідають IT-вимогам. 83% або «демонструють прогрес у IT-трансформації», або є її прихильниками, «активно використовують та модернізують технології». 71% респондентів підтвердили значимість цифрових технологій для подальшого розвитку бізнесу. Дослідники відзначають, що 96% із тих, хто пройшов IT-трансформації, найближчим часом збільшують свою дохідність [3].

Виконання принципів соціальної відповідальності бізнесу дозволяє підвищити конкурентоспроможність компанії [4]:

- збільшити прибутки, прискорити темпи росту;
- отримати доступ до інвестицій завдяки тому, що при їх розподілі інвестори беруть до уваги показник, який характеризує діяльність компанії у соціальній та етичних сферах, наприклад в сфері захисту навколишнього середовища; – покращити свою репутацію, зробити бренд привабливішим;
- підвищити лояльність споживачів до продуктів певної компанії з прийняттям відповідальності перед навколишнім середовищем та інших соціальних аспектів;
- залучити та утримати співробітників завдяки відповідності цінностей.

Саме такий підхід до формування соціальної відповідальності бізнесу в умовах цифрової трансформації, найбільше враховує особливості сучасного економічного середовища функціонування підприємств.

Література:

1. Sakhno A., Salkova I., Broyaka A., Priamukhina N. A Methodological Analysis for the Impact Assessment of the Digitalisation of Economy on Agricultural Growth. *International Journal of Advanced Science and Technology*. 2020. Vol. 29. No. 8s. P. 242–249.
2. Економіка праці і соціально-трудова відносина: практикум. навч. посібник / За наук. ред. д-ра економ. наук., проф Семікіної М.В. Кропивницький : Видавець Лисенко В.Ф. 2020. 228 с.
3. Ворончак І.О. Національні моделі соціальної відповідальності бізнесу: особливості та механізм формування. *Економіка і суспільство*. 2018. Випуск 17. С. 24–29. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2018-17-4>
4. Єсіна О.Г., Лінгур Л.М. Формування соціальних стандартів бізнесу в контексті реструктуризації корпоративних інформаційних систем. *Причорноморські економічні студії*. 2019. Випуск 40. С. 107–111.

Слюсар Л. І.
*кандидат економічних наук, старший науковий співробітник,
провідний науковий співробітник,
Інститут демографії та проблем якості життя
Національної академії наук України*

DOI: <https://doi.org/10.36059/978-966-397-438-5-44>

УКРАЇНСЬКА СІМ'Я В УМОВАХ СУЧАСНИХ ІНСТИТУЦІЙНИХ ПЕРЕТВОРЕНЬ: ШЛЯХИ МІНІМІЗАЦІЇ ІСНУЮЧИХ РИЗИКІВ

Модернізація шлюбно-сімейних відносин, яка у тій чи іншій мірі відбувається у всіх країнах світу під впливом інституційних перетворень, зміни економічних умов відтворення населення і прискорюється глобалізацією, у багатьох суспільствах відбувається болюче, спричиняє багато суперечок і невдоволення. Принципи організації та функціонування інституцій сім'ї, шлюбу, батьківства є органічною складовою соціокультурної системи і ментальності кожного народу, вплетені у систему моральних норм і цінностей, тому їх зміни у багатьох спільнотах сприймаються як руйнація їх релігійних і ментальних засад, викликають несприйняття і навіть агресію, іноді є джерелом конфліктів.

Поєднати сучасну ідеологію сімейного будівництва – гендерна рівність, можливість самореалізації для кожного, свобода вибору, і зберегти особливості ментальності й традиції певного народу – складне завдання, вирішення якого сприятиме соціально-економічному і соціальному прогресу, і зменшить кількість конфліктів всіх рівнів. Ця проблема є актуальною і для України, поєднання прогресу і найкращих сімейних традицій – завдання державної сімейної політики.

Слід враховувати, що сім'я має потужний потенціал впливу на процеси суспільного розвитку. Всебічна підтримка сім'ї, сімейного способу життя є передумовою збереження та успішного розвитку української держави. Стійкість України, а в подальшому її відновлення неможливе без підтримки сім'ї, вирішення її проблем. Наразі найбільшими викликами у шлюбно-сімейній сфері для України є: деформація сімейної та шлюбної структури населення внаслідок військових втрат, масової зовнішньої міграції з гендерними перекосами: зростання кількості овдовілих, однобатьківських сімей, дітей-сиріт, дітей, які виховуються у сім'ї родичів без батьків; збільшення кількості самотніх людей найстаршого віку; зменшення шлюбного і репродуктивного потенціалу країни через військові втрати і масову еміграцію; зростання рівня розлучуваності населення як внаслідок довготривалої розлуки шлюбних пар через

вимушену еміграцію, так і через зростання конфліктності у сім'ях колишніх військовослужбовців; поширення однодітності серед сімей внаслідок зниження народжуваності; загострення проблеми бідності сімей з дітьми (в першу чергу внутрішньо переміщених осіб), сімейного насилля, поглиблення гендерних проблем через руйнацію гендерного балансу в питаннях догляду за дітьми та розподілу сімейних обов'язків.

Особливістю сучасної екстремальної ситуації є те, що для підтримки життєдіяльності й розвитку сім'ї необхідні не тільки заходи безпосередньо сімейної політики, а, насамперед, досягнення успіхів у боротьбі зі російським агресором, прогнозованість безпекової ситуації та її покращення, наближення закінчення війни. Наразі для нормалізації умов життя української сім'ї, повернення в Україну тих, хто був вимушений емігрувати, найважливішим є вирішення питання безпеки: якщо не завершення війни, то значне покращення безпекової ситуації у регіонах, віддалених від військових дій. Вкрай важливим є вирішення житлової проблеми, насамперед для тих сімей, чие житло було пошкоджене чи повністю зруйноване. Досвід свідчить, що більшість українців «прив'язані» до свого житла, і для них важливо, що є куди повертатись.

Особливо актуальним напрямом сучасної сімейної і соціально-економічної політики є створення дружнього для сім'ї середовища для забезпечення виконання сім'єю її функцій, насамперед – дружнього соціально-трудового середовища, тобто підвищення дружності до працівників із сімейними обов'язками та створення можливостей для успішного поєднання зайнятості з народженням і вихованням дитини. В умовах нестачі трудових ресурсів, насамперед через масову мобілізацію чоловіків, вкрай важливо залучення на ринок праці більшої кількості жінок, що мають дітей. Для цього необхідно звернути увагу на наступне:

– Вирішення проблеми нестачі належної кількості закладів сфери соціальних послуг по догляду і вихованню дітей (зокрема, дитячих садків), підвищення якості їх послуг. Ця проблема загострилась через руйнацію соціальної інфраструктури і освітніх закладів російськими агресорами.

– Створення умов для безпечного перебування дітей у освітніх закладах всіх рівнів: забезпечити укриттям, яке б не тільки було надійним у випадку повітряної атаки, але і відповідало санітарним нормам

– Підтримка різних форм надання послуг по догляду і вихованню дітей, розширення участі бізнесу, неурядових організацій у створенні системи дошкільних закладів; зокрема, підтримка агенцій, що пропонують послуги з індивідуального догляду за дітьми (няні, гувернантки тощо). Розширення категорій сімей, які можуть користуватись послугами програми «Муніципальна няня».

– Забезпечення сприятливої організації робочого часу для батьків, розширення гнучкості системи відпусток, поширення можливостей неповної зайнятості.

– Виправлення традиційних для України гендерних перекосів у сімейній сфері виховання дітей (догляд і виховання дітей здебільшого є обов'язком жінки), сприяння більшої участі чоловіка у сімейному житті. Для цього необхідна не тільки відповідна інформаційна політика, але і певні зміни у трудовому законодавстві, співпраця у цьому питанні з бізнесом (щодо відпусток після народження дитини, лікарняних по догляду тощо), а якщо війна затягнеться ще на кілька років – і щодо відстрочок від мобілізації.

При всій складності безпекової ситуації, навіть у умовах військового стану неможливо не враховувати демографічний фактор при плануванні діяльності держави та проведенні масової мобілізації. Наразі у певних випадках сімейний стан є підставою для відстрочки від мобілізації; слід подумати про вдосконалення цих правил, наприклад впровадити відстрочку на певний час у разі народження у родині дитини.

У сучасній сім'ї є гостра потреба у кваліфікованих послугах щодо підтримки психічного і психологічного здоров'я, що обумовлено не тільки високим ритмом сучасного життя, але і, насамперед, емоціональним і психологічним виснаженням в умовах війни. Українська держава гарантує безоплатну психологічну допомогу військовим та членам їх сімей, а також членам сімей загиблих воїнів. Однак психологічну допомогу і реабілітацію потребують й інші категорії сімей. Отже необхідно створення у кожній громаді центрів психологічної допомоги, які будуть надавати доступні за ціною і територіально послуги всім бажаючим, підвищувати психологічну компетентність педагогів, викладачів, батьків або осіб, що їх замінюють.

Через війну та окупацію частини території зросла кількість сімей, які перебувають у кризовій ситуації, особливо вразливими є сім'ї з дітьми, що втратили житло, доходи, були вимушені переселитися в інший регіон. І зараз, і у післявоєнний період ці сім'ї потребують першочергової уваги, їм необхідна економічна, соціальна, психологічна підтримка для забезпечення їх спроможності утримувати і виховувати дітей.

Особливу увагу потребує найбільш незахищена категорія дітей – дітисироти і діти, позбавлені батьківського піклування, чисельність яких зросла через військову агресію РФ. Гармонійний розвиток цих дітей можливий при їх вихованні у сім'ї або середовищі, максимально наближеному до сімейного. Для цього необхідна всебічна підтримка і вдосконалення механізмів допомоги всім сімейним формам утримання і виховання дітей цієї категорії – прийомним сім'ям, патронатним сім'ям, дитячим будинкам сімейного типу, сім'ям опікунів, підтримка національного всиновлення.

DOI: <https://doi.org/10.36059/978-966-397-438-5-45>

ФОРМУВАННЯ РЕГІОНАЛЬНОГО ЗРОСТАННЯ В УМОВАХ ЦИФРОВОЇ ЕКОНОМІКИ

Поява цифрових технологій докорінно змінила економічний ландшафт, слугуючи каталізатором регіонального економічного зростання в усьому світі. У сучасну епоху інтеграція цифрових технологій у різні сектори стала ключовим фактором стимулювання економічного розвитку, особливо на регіональному рівні.

Цифрові технології відіграють ключову роль у формуванні динаміки регіонального економічного зростання. Поширення цифрових інструментів та платформ не лише підвищило ефективність традиційних галузей, але й сприяло появі нових економічних парадигм. Інтеграція штучного інтелекту, аналітики даних та Інтернету речей дозволила регіонам використати свої унікальні сильні сторони та скористатися новими можливостями.

Одним з основних способів, за допомогою якого цифрові технології виступають каталізатором регіонального економічного зростання, є сприяння інноваціям. Цифровізація галузей призвела до створення інноваційних продуктів, послуг та бізнес-моделей, що спричинило появу підприємницьких екосистем у регіонах. Стартапи та малі підприємства, засновані на цифрових інноваціях, роблять значний внесок у регіональну економіку, створюючи можливості для працевлаштування та надаючи динамізму місцевим ринкам [1, с. 77].

Крім того, цифрові технології сприяють налагодженню зв'язків та співпраці, виходячи за межі географічних кордонів. Ця взаємопов'язаність дозволяє регіонам виходити на світові ринки, залучати іноземні інвестиції та брати участь у міжрегіональній співпраці. Завдяки цифровим платформам бізнес у менш розвинених регіонах може отримати доступ до глобальної клієнтської бази, тим самим зменшуючи традиційні бар'єри для входу на ринок і сприяючи інклюзивному економічному зростанню.

Формування регіонального зростання в умовах цифрової економіки вимагає створення потужної цифрової інфраструктури. Ефективна інфраструктура цифрової економіки складається з мережі високошвидкісного інтернет-зв'язку, центрів обробки даних та політики підтримки, яка сприяє безперешкодній інтеграції цифрових технологій у різні сектори.

Аналіз інноваційних структур свідчить про їхню роль у зберіганні та розвитку інновацій, який виявляється у їхній здатності об'єднувати необхідні компоненти в єдине ціле та налагоджувати взаємозв'язки між ними для досягнення конкурентоспроможності, прибутковості та активізації інноваційно-інвестиційних процесів. В Україні інноваційна інфраструктура має обмежений рівень розвитку, охоплює не всі етапи інноваційного процесу та відсутня системність у наданні відповідних послуг у сфері інновацій[4, с. 64].

Високошвидкісний інтернет-зв'язок є основою інфраструктури цифрової економіки. Він не лише забезпечує швидкий і надійний зв'язок, але й сприяє широкому впровадженню цифрових інструментів і платформ. Урядам і регіональним органам влади необхідно інвестувати в розширення ширококутового доступу до віддалених і недостатньо обслуговуваних районів, подолання цифрового розриву і забезпечення того, щоб усі регіони могли скористатися трансформаційною силою цифрових технологій.

На додаток до підключення, створення центрів обробки даних має вирішальне значення для регіонального зростання в цифровій економіці. Центри обробки даних слугують сховищами для величезних обсягів інформації, що генерується цифровими транзакціями, пристроями Інтернету речей та іншими джерелами. Вони відіграють ключову роль у підтримці процесів прийняття рішень на основі даних, дозволяючи бізнесу та урядам отримувати значущі висновки з величезного обсягу наявних даних.

Політика підтримки не менш важлива для створення середовища, сприятливого для цифрових інновацій та економічного зростання. Уряди повинні формулювати та впроваджувати нормативно-правові акти, які заохочують впровадження цифрових технологій, захищають інтелектуальну власність та забезпечують безпеку даних [3, с. 301]. Крім того, такі ініціативи, як податкові пільги для цифрового бізнесу та програми розвитку навичок, можуть сприяти створенню процвітаючої цифрової економіки в регіоні.

Україна, як і багато інших країн, активно вивчає цифрові стратегії та інноваційні підходи для сприяння ефективному регіональному зростанню в умовах цифрової економіки. Український уряд визнає трансформаційний потенціал цифрових технологій і розпочав реалізацію ініціатив, спрямованих на використання цих технологій на користь регіонального розвитку.

Однією з ключових цифрових стратегій, що застосовуються в Україні, є сприяння розвитку цифрової грамотності та навичок. Визнаючи, що для успішної інтеграції цифрових технологій необхідна цифрова грамотність робочої сили, уряд інвестує в освітні програми та навчальні ініціативи [2, с. 321]. Така увага до розвитку людського капіталу не лише покращує

можливості працевлаштування робочої сили, а й стимулює підприємництво та інновації в регіонах.

Іншим інноваційним підходом в Україні є створення цифрових інноваційних хабів. Ці хаби слугують простором для співпраці, де стартапи, усталений бізнес та науково-дослідні установи обмінюються ідеями та працюють над проектами. Розвиваючи культуру інновацій та співпраці, ці хаби сприяють створенню динамічних регіональних екосистем, що сприяють економічному зростанню.

Крім того, український уряд впроваджує ініціативи «розумних міст» для підвищення якості життя в міських регіонах. Використовуючи цифрові технології, такі як Інтернет речей та аналітика даних, ці ініціативи спрямовані на покращення міської інфраструктури, оптимізацію розподілу ресурсів та створення сталих і стійких міст. Хвилеподібний ефект цих ініціатив виходить за межі міських центрів, позитивно впливаючи на загальний ландшафт регіонального розвитку.

Отже, формування регіонального зростання в умовах цифрової економіки є складним і багатограним процесом, який вимагає комплексного підходу. Цифрові технології виступають каталізатором, стимулюючи інновації та взаємозв'язок у регіонах. Створення потужної цифрової інфраструктури має важливе значення для підтримки безперешкодної інтеграції цифрових технологій, тоді як стратегічні ініціативи та інноваційні підходи відіграють вирішальну роль у формуванні ефективного регіонального зростання. У випадку України узгоджені зусилля, спрямовані на підвищення цифрової грамотності, створення інноваційних хабів та реалізацію ініціатив «розумного міста», є прикладом відданості використанню цифрових технологій для сталого регіонального розвитку.

Література:

1. Butko, M., Popelo, O., & Pishenin, I. (2019) Innovations in Human Resources Management in Eurointegration Conditions: Case for Ukrainian Agro-Industrial Complex. *Marketing and Management of Innovations*, no. 2, pp. 74–82. DOI: <http://doi.org/10.21272/mmi.2019.2-07>.

2. Butko, M., Popelo, O., Ivanova, N., Samiilenko, G. (2020) Conceptual foundations of the regional industrial cluster formation based on European experience and leading world tendencies. *Financial and credit activity: Problems of theory and practice*, no. 1(32), pp. 319–329.

3. Kholiavko, N., Djakona, A., Dubyna, M., Zhavoronok, A., & Lavrov, R. (2020) The higher education adaptability to the digital economy. *Bulletin of the National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan*, no. 4(386), pp. 294–306. DOI: <https://doi.org/10.32014/2020.2518-1467.130>

4. Samiilenko, H., Khudolei, V., Kharchenko, Y., Povna, S., Samoilovych, A., & Khanin, S. (2021) Innovative development of regions in the era of digital economy: world experience and Ukrainian realities. *International Journal of Computer Science and Network Security*, no. 21(6), pp. 61–70. DOI: <https://doi.org/10.22937/IJCSNS.2021.21.6.10>

СЕКЦІЯ 5. ФІНАНСОВА СИСТЕМА УКРАЇНИ: ІНСТИТУЦІОНАЛІЗАЦІЯ РОЗВИТКУ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Балаба А. Г.

здобувач вищої освіти,

Державний податковий університет

Науковий керівник: Давиденко Н. М.

доктор економічних наук, професор,

Державний податковий університет

DOI: <https://doi.org/10.36059/978-966-397-438-5-46>

НАПРЯМИ ПОКРАЩЕННЯ ВРЕГУЛЮВАННЯ ЗОВНІШНІХ БОРГОВИХ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ З ДОТРИМАННЯМ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Явище державного боргу є характерним для багатьох країн світу. Боргові ресурси дозволяють урядам забезпечити необхідний рівень економічного розвитку та соціального забезпечення під час економічних чи циклічних коливань економіки, створити необхідні передумови розвитку інноваційного потенціалу без скорочення запланованих бюджетних витрат [1, с. 40]. Статистика державного боргу в окремих країнах світу відображена на рис. 1.

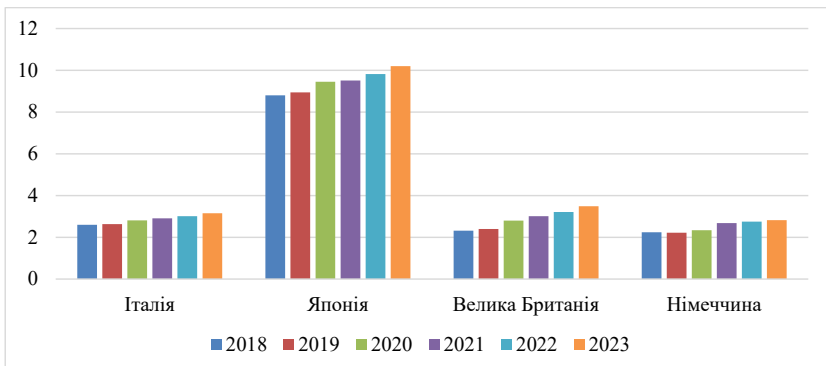

Рис. 1. Динаміка державного боргу окремих країн світу з 2018–2023 р., трлн дол.

Джерело: [2–5]

Динаміка обсягів державного боргу розвинених країн світу демонструє тенденцію до зростання. Протягом досліджуваного періоду найбільший вплив на формування боргу чинила пандемія коронавірусу, яка розпочалась у 2019 році та внутрішні чинники в кожній окремій країні. Крім того варто згадати США, обсяг боргу якого перевищив 34 трлн дол. США, однак дана країна залишається одним з найбільших кредиторів у світі та демонструє високі показники економічного розвитку. В структурі державного боргу США найбільша питома вага припадає на внутрішній борг, що знижує ризики держави у разі виникнення фінансових криз [3].

В процесі аналізу зовнішнього державного боргу України варто відзначити негативні тенденції розвитку у зв'язку з військовими діями, які вимагають безперервного фінансування. У зв'язку з цим вважаємо за необхідне виділити наступні пропозиції щодо подолання найбільших ризиків, які матимуть подальший вплив на розвиток економіки країни [1, с. 41].

Для подолання боргових проблем в Україні варто розробити якісну нову боргову стратегію розвитку, яка має орієнтуватись на розвиток національної економіки з використанням інвестиційно – інноваційних факторів зростання. В основі даної стратегії мають бути закладені наступні напрями:

1) розробка довгострокової стратегії управління державним боргом, яка буде спрямована на перспективний економічний розвиток України з чітко окресленими цілями та інструментами;

2) впровадження жорсткої бюджетної політики з метою мінімізації непродуктивних витрат, зниження дефіциту державного бюджету, впровадження середньострокової бюджетної політики.

3) удосконалення боргової політики держави шляхом використання наступних заходів:

– правове забезпечення, моніторинг та оцінка ризиків кредитних зобов'язань, які впливають на боргову стійкість та заборона використання державних гарантій для кредитів бюджетним установам;

– скорочення бюджетних видатків шляхом мінімізації сум державних кредитів гарантованих державою для суб'єктів господарювання;

– наближення умов надання кредитів під гарантії держави до стандартів країн ЄС, здійснення змін у підходах до переліку квазіфіскальних операцій згідно вимог МВФ;

– формування пріоритетних напрямів розвитку, на які можуть бути залучені кредитні ресурси (інноваційна діяльність, розвиток виробничої та соціальної інфраструктури, проекти пов'язані з зеленою економікою та ефективним використанням природних ресурсів тощо);

1) залучити додаткові джерела фінансування потреб економічного розвитку на міжнародному ринку;

2) впровадити систему моніторингу управління державним боргом з метою виявлення негативних індикаторів (ризиків) та їх мінімізацію.

Безперервне зростання зовнішнього державного боргу є проблемою, яку можна вирішити лише із припиненням війни на території України. З точки зору можливих варіантів розвитку боргової політики держави за основу можна

взяти досвід Польщі 90-х років. Зовнішній державний борг Польщі на початку 90 – х років складав 49 млрд дол. США. На шляху до скорочення обсягів заборгованості уряд Польщі вклав чотири угоди, до основних з яких відносять: 1991 рік – угода з Паризьким клубом кредиторів, яка дозволила скоротити 50% заборгованості та реструктурувати її до 2009 року, інша частина державного боргу була пролонгована на термін від 19 до 23 років з пільговим періодом (4–12 років) з використанням прогресивної шкали амортизації.

Станом на березень 1994 року Паризьким клубом кредиторів було списано 80 відсотків, що були прострочені та 30 % від загальної суми боргу Польщі. В тому ж році МВФ надав уряду Польщі кредит, який дозволив погасити додатково 20 % від суми державного боргу. В 1998 році зовнішній борг країни становив 33 млрд дол. США. На початку ХХІ століття темпи економічного зростання Польщі становили 4–5 % на рік [4].

Ключовими факторами успішного зниження державної заборгованості стали: послідовна та виважена політика країни з урахуванням рекомендацій міжнародних фінансових організацій, здатність забезпечити сталий економічний розвиток протягом значного періоду часу.

Як показує світовий досвід, найбільш ефективною є «агентська модель управління державним боргом», яка притаманна для таких країн, як Австрія, Велика Британія, Греція, Нідерланди, Німеччина, Португалія, Франція, Швеція та інші. В основі даної моделі – одна державна (структурна) установа, яка може бути підпорядкована або підзвітна вищим законодавчим органам державної влади, основна мета діяльності якої – управління державним боргом країни використовуючи найбільш ефективні та оптимальні методи [6, с. 59].

Удосконалення системи управління державним зовнішнім та внутрішнім боргом здатне створити передумови ефективного економічного розвитку держави. Потенційні перспективи відображені на рис. 2 [7, с. 92].

Підвищення ефективності управління державним боргом передбачає комплекс заходів Уряду щодо дотримання оптимального співвідношення між зовнішніми та внутрішніми державними запозиченнями, яке дало б змогу забезпечити необхідний рівень економічного зростання та соціального добробуту населення.

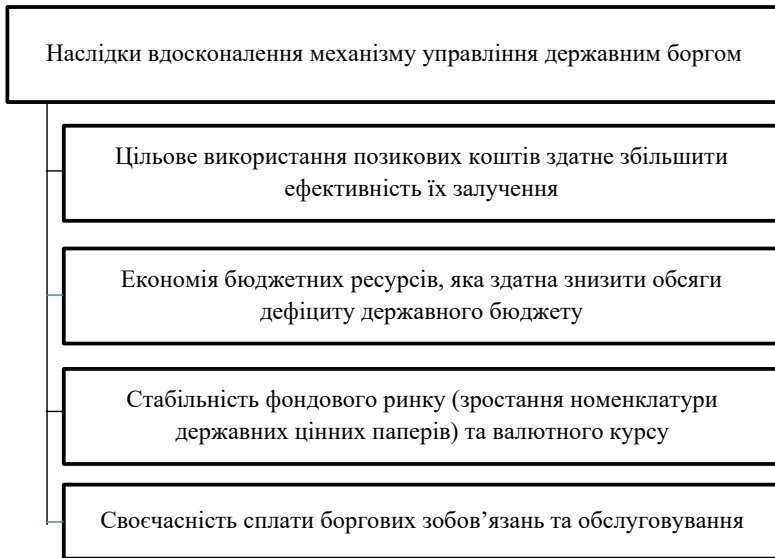

Рис. 2. Наслідки вдосконалення управління державним боргом України

Джерело: побудовано автором

Варто також відзначити, що зниження обсягу зовнішнього державного боргу не можливе без співпраці з міжнародними фінансовими організаціями та установами щодо реструктуризації та пролонгації боргових зобов'язань, створення механізмів компенсації втрат, завданих країною агресором.

Література:

1. Піхняк Т., Слободян М., Мовчан В. Державний борг України та інших країн: порівняльний аспект. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2024. № 2. С. 39–43. URL: <https://heraldes.khmnu.edu.ua/index.php/heraldes/article/view/88/90>
2. Italy: National debt from 2018 to 2028. URL: <https://www.statista.com/statistics/270486/national-debt-of-italy>
3. United Kingdom: National debt from 2018 to 2028. URL: <https://www.statista.com/statistics/270380/national-debt-of-the-united-kingdom/>
4. Japan: National debt from 2018 to 2028. URL: <https://www.statista.com/statistics/270121/national-debt-of-japan/>
5. Deutsche Bundesbank. URL: <https://www.bundesbank.de/en/press/press-releases/deutsche-staatsschulden-928556>
6. Давиденко Н.М. Фінансова безпека аграрних підприємств у системі корпоративного управління. *Економіка АПК*. 2013. № 5. С. 58–62.
7. Davydenko N. Modern paradigm of agrarian units' financial security assessment. *Економічний часопис XXI*. 2015. № 5–6. С. 90–93.

DOI: <https://doi.org/10.36059/978-966-397-438-5-47>

РЕАЛІЗАЦІЯ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ УПРАВЛІННЯ ЗЕМЕЛЬНИМИ РЕСУРСАМИ В УКРАЇНІ

У сучасному українському суспільстві триває дискусія щодо механізму розвитку земельних відносин, що може бути як стихійним, так і свідомим, зокрема через державне регулювання. Управління земельними ресурсами можна розглядати як систематичний, свідомий та цілеспрямований вплив держави і суспільства на раціональне використання землі, що реалізується через ринкові земельні відносини [2]. Протягом останнього десятиріччя в Україні формуються сучасні мета, завдання та функції управління земельними ресурсами. Наразі основною проблемою в цій сфері є реформування державного управління, зокрема впровадження децентралізації, процес якої ще не завершено і супроводжується численними питаннями. Основні виклики пов'язані з передачею повноважень органам місцевого самоврядування, що може призвести до виникнення нових форм управління земельними ресурсами [7]. Однак, ми переконані, що децентралізація неможлива без надання громадам прав на розпорядження земельними ресурсами, і це, в свою чергу, призведе до збільшення відповідальності Держгеокадастру.

Відповідно до Конституції України, територіальний устрій держави забезпечується на основі принципів єдності та цілісності її території, а також поєднання централізації та децентралізації в реалізації державної влади [3]. Це передбачає збалансований соціально-економічний розвиток регіонів з урахуванням їхніх історичних, економічних, екологічних, географічних і демографічних особливостей, а також естетичних і культурних традицій.

Земельні ресурси в межах держави виконують роль територіальної основи її суверенітету. Управління територією завжди має критичне значення для зовнішньої та внутрішньої політики. Після ухвалення важливих змін до земельного законодавства в незалежній Україні, земля набула статусу об'єкта ринкових відносин та було введено платежі за землю, зокрема, податок та орендна плата.

Надходження від користування землею складають значну частину загальних доходів місцевих бюджетів, основна частина яких формується за рахунок орендованих державних та комунальних земель. Громади стягують плату за землю у вигляді земельного податку та орендної плати

за використання державних і комунальних земель, яка фактично класифікується як податок.

До 2015 р. плата за землю належала до загальнодержавного податку, проте кошти надходили до місцевих бюджетів. З початком реформи децентралізації земельний податок було закріплено за місцевими бюджетами [1]. Плата за землю є однією з трьох складових податку на майно (дві інші – податок на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки, та транспортний податок). Вона стягується у двох формах: як земельний податок або орендна плата за ділянки державної та комунальної власності, що надані в оренду. Повноваження органів місцевого самоврядування щодо оподаткування землі визначені на державному рівні, проте, на нашу думку, є досить широкими. Водночас, органи місцевого самоврядування наділені повноваження встановлення ставки податку на земельні ділянки в межах, регламентованих на загальнодержавному рівні.

Водночас, відповідно до Податкового Кодексу України, сільським, селищним, міським радам та радам об'єднаних територіальних громад, створеним відповідно до закону та перспективного плану формування територій громад, забороняється встановлювати індивідуальні пільгові ставки місцевих податків і зборів для окремих юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та фізичних осіб, а також звільняти їх від сплати таких податків і зборів [4].

З моменту набрання чинності нового законодавства плата за землю стала складовою частиною податку на майно і наразі відноситься до місцевих податків, а не загальнодержавних. Це надало органам місцевого самоврядування певну свободу дій. Встановлення ставок земельного податку та нормативної грошової оцінки належить до повноважень місцевих рад. Місцеві ради щорічно визначають ставки податку на землю та, у разі необхідності, мають право на пільгове оподаткування земельних ділянок, що розташовані на території населених пунктів [5].

На нашу думку, основним недоліком системи земельного оподаткування як складової реалізації державної політики управління земельними ресурсами, який потребує вирішення через податкові механізми регулювання, є відсутність кореляції між розмірами земельного податку за гектар угідь та реальними рентними доходами від землекористування. Це призводить до низьких ставок земельного податку, що, в свою чергу, ускладнює формування надійного фінансового джерела для реалізації заходів з охорони земель. Ми вважаємо, що питання земельного оподаткування та недоліки фіскальних механізмів державного регулювання земельних відносин вимагають термінового та ефективного вирішення, що може бути досягнуто шляхом вдосконалення порядку справляння плати за землю,

покращення її адміністрування та систематизації пільг щодо сплати, а також залучення додаткових надходжень.

Література:

1. Давиденко Н.М. Вплив податкової реформи на сільськогосподарські підприємства. *Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки*. Хмельницький. 2016. № 1. С. 250–253.
2. Давиденко Н.М., Ключка О.В., Ключка С.С. Шляхи удосконалення державного фінансового контролю в системі земельних відносин в Україні. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Економіка і управління*. 2020. № 4. Том 31 (70). С. 63–69.
3. Конституція України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-D0%B2%D1%80/print>
4. Податковий кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>
5. Полюх М.М. Проблеми земельного оподаткування в Україні. URL: <http://nauka.kushnir.mk.ua/?p=73676>
6. Третяк А.М., Бабміндра Д.І. Земельні ресурси України та їх використання. Київ : ТОВ ЦЗРУ, 2003.143 с.
7. Davydenko N., Wasilewska N., Boiko S., Wasilewski M. Development of rural areas in Ukraine in the context of decentralization: An empirical study. *Sustainability*. 2022. № 14 (11).

DOI: <https://doi.org/10.36059/978-966-397-438-5-48>

ІНСТИТУЦІЙНА ТРАНСФОРМАЦІЯ СИСТЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІНАНСОВОЇ СТАБІЛЬНОСТІ ФОНДОВОГО РИНКУ УКРАЇНИ

Відмітимо, що активне формування інституту забезпечення фінансової стабільності в Україні розпочалося лише у 2015 році завдяки створенню Ради з фінансової стабільності, яка є міжвідомчою платформою для обговорення загроз фінансовій стабільності та розробки рекомендацій щодо шляхів уникнення, нейтралізації, мінімізації їх негативних наслідків. Інше, не менш значуще, це затвердження НБУ Комплексної програми розвитку фінансового сектору України до 2020 року [1]; наділення НБУ мандатом на забезпечення фінансової стабільності; суттєве посилення координації та підвищення конструктивності взаємодії між НКЦПФР та НБУ щодо забезпечення фінансової стабільності ринку інвестиційних фінансових послуг, у тому числі фондового ринку. Так, у процесі виконання вищезазначеної програми акцент робився на створенні умов для вільного руху капіталу; удосконаленні системи регулювання та нагляду за фінансовим сектором на основі ризик-орієнтованого підходу; підвищенні рівня корпоративного управління учасників фондового ринку; упровадженні нових та розвитку наявних фінансових інструментів; стимулюванні розвитку інфраструктури ринків капіталу; розвитку інституту посередників фондового ринку та інституту рейтингових агентств; захисті прав оферентів та споживачів інвестиційних фінансових послуг, а також інвесторів.

Своєю чергою, у 2019 році було затверджено Стратегію розвитку фінансового сектору України до 2025 року. Варто наголосити, що станом на кінець 2019 року було досягнуто таке: удосконалено правове регулювання порядку емісії цінних паперів; запроваджено спосіб розкриття інформації на фондовому ринку за допомогою послуг авторизованих осіб, які провадять діяльність з надання інформаційних послуг на фондовому ринку, що дозволило скоротити транзакційні витрати; внесено якісні зміни у сферу корпоративного права щодо міноритарних акціонерів; проведено очищення фондового ринку та здійснено системні заходи впливу щодо подолання маніпулювань цінами. Також, для забезпечення модернізації інфраструктури ринків

капіталу розроблено та затверджено Концепцію реформи інфраструктури ринків капіталу в Україні [2].

Безумовно важливим чинником трансформації інституту забезпечення фінансової стабільності фондового ринку стало прийняття нової редакції базового закону України у сфері економічних відносин з приводу емісії, обігу, викупу цінних паперів та виконання зобов'язань за ними. Це дозволило: 1) здійснити переструктурування ринків капіталу шляхом представлення їх як сукупності фондового, грошового та ринку деривативних фінансових інструментів; 2) регламентувати запровадження нових видів цінних паперів; 3) унормувати відмінності між кваліфікованими та некваліфікованими інвесторами; 4) впровадити концепцію системно важливого учасника фондового ринку; 5) суттєво підвищити захист власників облігацій.

Наступним етапом стало прийняття Стратегії розвитку фінансового сектору України до 2025 року, реалізація завдань якої має безпосередній вплив на ефективність інституту забезпечення фінансової стабільності фондового ринку, а саме: запровадження компенсаційних схем захисту інвесторів на фондовому ринку; запровадження оверсайту інфраструктури фондового ринку; підвищення вимог до фінансової спроможності професійних учасників фондового ринку відповідно до законодавства ЄС; запровадження процедури оздоровлення та виведення з ринку професійних учасників; розробка концепції інтеграції інфраструктури фондового ринку України до європейської системи T2S; забезпечення розвитку інституту рейтингових агентств; впровадження комплексної інформаційної системи моніторингу фондового ринку.

У 2023 році регуляторами фінансового сектору та ФГВФО прийнято спільне рішення про призупинення дії вищезазначеної стратегії та затверджено нову безстрокову стратегію розвитку фінансового сектору. Вона умовно поділена на короткострокові заходи, де основний акцент робиться на забезпеченні належної макроекономічної та фінансової стабільності, недопущенні погіршення ситуації у фінансовому секторі та економіці загалом, і на середньострокові заходи, які мають стати основою майбутньої відбудови та зростання економіки. Наразі основні акценти з боку регуляторів (НБУ та НКЦПФР) робляться на забезпеченні безперервності функціонування фінансового сектору у розрізі всіх спеціалізованих ринків, створення комплексної системи оздоровлення та виведення з ринку неспроможних учасників, а також запровадження системи раннього реагування на проблемність фінансових установ, у тому числі інвестиційних. Водночас особлива увага звертається на необхідність забезпечення безбар'єрності, інклюзивності та кібербезпеки фінансового сектору за рахунок підвищення його технологічності.

Також відзначимо, що кожне із вищезазначених завдань Стратегії розвитку фінансового сектору України до 2025 року знайшло своє відображення і в новому документі, що є ознакою послідовності та наслідковості його формування. Також позитивною ознакою є факт коригування «довоєнного» стратегічного документу відповідно до поточних економічних умов, що вказує на гнучкість функціонування вітчизняного інституту забезпечення фінансової стабільності.

Деталізуємо заходи, які необхідно реалізувати у рамках вищезазначених стратегічних завдань.

1. Запровадження компенсаційних схем захисту інвесторів на фондовому ринку необхідне з позиції приведення вітчизняного законодавства до вимог законодавства ЄС, а саме Директиви 97/9/ЄС від 03.03.1997 «Про схеми компенсації інвесторам». Згідно з цим документом компенсаційні схеми для інвесторів повинні передбачати гарантію мінімального рівня захисту для інвесторів, яка буде застосовуватися за умови, що інвестиційна компанія неспроможна виконати свої зобов'язання перед клієнтами свого інвестора. Варто відмітити, що організація таких компенсаційних механізмів не регламентується зазначеною Директивою (форма власності, структура управління та відносини з регулятором такої інституції – все визначається на розсуд окремої країни), що детально розглянуто в [3]. Водночас, кожна інвестиційна компанія зобов'язана стати суб'єктом цього компенсаційного механізму як член спеціалізованої інституції. За своєю природою це має низку спільних ознак з гарантійним механізмом для вкладників банків, що реалізується ФГВФО. Стосовно реалізації цього заходу, то остання звітня інформація має місце за результатами 2022 року, згідно з якою НКЦПФР запланувало розроблення відповідного законопроекту та перебувало на етапі аналізування українського законодавства щодо імплементації актів ЄС. Н. М. Тимошенко висловлює слушну думку про доцільність виведення на ринок хеджфонду по вкладах у цінні папери, метою якого є управління ризиками. Їх діяльність дасть можливість: дієвого управління ризиками та їх оцінки; посилення нагляду за функціонуванням ринку цінних паперів; належного рівня покриття збитків [4].

2. Запровадження оверсайта інфраструктури фондового ринку. Зауважимо, що оверсайт спрямований на виявлення та запобігання ризиковій діяльності, що загрожує інтересам користувачів інфраструктур фінансового ринку. З 01.01.2024 функції Національного банку з оверсайту поширено на інфраструктуру ринків капіталу, що включає: моніторинг суб'єктів інфраструктури ринків капіталу з метою їх оцінювання; оцінювання суб'єктів інфраструктури ринків капіталу на відповідність міжнародним стандартам PFMI; надання рекомендацій щодо вдосконалення діяльності суб'єктів інфраструктури. Ця діяльність

має безпосередній вплив на ефективність функціонування інституту забезпечення фінансової стабільності як загалом, так і фондового ринку зокрема.

3. Інтеграція інфраструктури фондового ринку України до європейської системи T2S. У 2022 році регламентовано порядок проведення грошових розрахунків за правочинами щодо цінних паперів та інших фінансових інструментів за принципом «поставка цінних паперів проти оплати» з використанням СЕП, тобто з використанням рахунків сторін правочину щодо цінних паперів, відкритих безпосередньо в Національному банку. Це підвищить надійність таких розрахунків та довіру інвесторів до українських ринків капіталу.

4. Забезпечення розвитку інституту рейтингових агентств. Наразі прийнято Закон України «Про рейтингування», який набере чинності з 01.01.2026. Цей законодавчий акт встановлює правила організації та управління рейтинговими агентствами для забезпечення їхньої незалежності та уникнення конфлікту інтересів, посилення цілісності, прозорості, відповідальності, належного управління та надійності рейтингової діяльності, підвищення якості визначення рейтингів з метою досягнення високого рівня захисту користувачів рейтингу. Це однозначно сприятиме зниженню інформаційної асиметрії на фондовому ринку, а отже, сприятиме забезпеченню його фінансової стабільності.

Наразі також активна робота проводиться щодо підвищення вимог до фінансової спроможності професійних учасників фондового ринку та запровадження процедури оздоровлення та/або виведення з ринку.

Література:

1. Комплексна програма розвитку фінансового сектору України до 2020 року: Постанова Правління Національного банку України від 18.06.2015 р. № 391. URL: <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=43352266>

2. Концепція реформи інфраструктури ринків капіталу в Україні: рішення Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку від 26.10.2018 № 740. URL: <https://www.nssmc.gov.ua/en/documents/kontseptsiya-reformi-nfrastrukturi-rinkv-kaptalu-v-ukran/>

3. Глібо С.В., Шовкопляс Г.М. Компенсаційні схеми захисту прав інвесторів у ЄС та їх впровадження в Україні. *Адаптація до права ЄС регулювання економіки України в сучасних умовах* : зб. наук. пр. (за матеріалами «Круглого столу», м. Харків, 26 трав. 2015 р.). 2015. С. 138–146. URL: <https://ndipzir.org.ua/wp-content/uploads/2016/01/collection-26-05-15.pdf>

4. Тимошенко Н.М. Стратегічні напрями розвитку фондового ринку України. *Економіка та суспільство*. 2023. Вип. 53. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-53-1>

DOI: <https://doi.org/10.36059/978-966-397-438-5-49>

**CONCEPTUALIZATION OF FISCAL POLICY
IN THE PARADIGM
OF POST-WAR ECONOMIC MODERNIZATION**

As military operations continue on the territory of Ukraine, the experience of post-war reconstruction of certain foreign countries is being increasingly analyzed, especially those that managed not only to rebuild what was destroyed but also to build a new regulatory model that ensured their current place in the rankings of the most influential and developed countries in the world. The practical aspects of post-war reconstruction to ensure the development of countries in the post-war period are studied by scholars in many countries. It is clear that this experience is of great interest to Ukrainian researchers to ensure the country's development in the future. As a significant contribution to solving the problem of post-war reconstruction, we support the scientific position of S. Ivanov that successful economic reconstruction of the country's economy requires the development and implementation of a modern concept based on innovative development, taking into account the real geopolitical situation [1]. Within the framework of post-war recovery processes, the results of the study by Latysheva O.V. and Chemeris Y.T. on the importance of directing investments into the real sector of the economy for the development of economic processes in the main sectors of the country's economy are useful [2]. In the post-conflict period, a similar conclusion was reached in her study by Y.A. Pryimakova [3] when applying the tools of economic and mathematical modelling to forecast structural transformations of the national economy and develop trends in investment and innovation processes under different scenarios of their development. Agreeing with these conclusions, we believe that the approach to the implementation of structural transformations of the national economy needs to be deepened in terms of specifying the sectors of allocation of limited financial resources in order to restore the economy as soon as possible in the post-war period. That is, first and foremost, attention should be paid to the conceptualization of fiscal policy in the paradigm of military reconstruction and post-war economic modernization.

Scientific approaches to fiscal policy in a post-war economy are based on an in-depth analysis of historical data, consideration of specific economic and social factors, and adaptation to current challenges and needs of economic

recovery. The main approaches to the development of fiscal policy in the post-war period focus on the following aspects:

1. Keynesian approach – Keynesian economic theory emphasizes the importance of public spending and stimulative fiscal policy to overcome the effects of the economic downturn that usually accompanies the post-war period. Application in the post-war period: in the context of reduced demand and significant loss of production capacity, the state can act as the main source of investment, creating employment programs, investing in infrastructure rehabilitation and supporting the social sphere. The goal is to ensure economic growth, reduce unemployment and stabilize the economy by increasing budget expenditures that create a multiplier effect.

2. Monetarist approach – monetarists, led by M. Friedman, believe that fiscal policy should be limited, and the main focus should be on controlling the money supply to avoid inflation. Application: In the post-war environment, this approach calls for a cautious increase in public spending and restraint in money supply growth. Inflation is often a serious threat during the recovery period, so monetarists emphasize its control. The goal is to stabilize the price level and prevent hyperinflation.

3. Institutional approach – focuses on the need to create new or strengthen existing state institutions to effectively manage financial flows and control expenditures. Application: In a post-war economy, it is important to create transparent and efficient mechanisms for tax collection and budget allocation. Reform of state institutions usually includes anti-corruption measures and increased accountability for public spending. The goal is to ensure efficient use of resources and minimize administrative costs.

4. Structural approach – Structural economists believe that fiscal policy should focus on changing the structure of the economy, which is especially relevant for recovery from conflict and destruction. Application: usually involves investments in strategically important sectors that can ensure long-term growth, such as infrastructure, education, healthcare, and technology. The goal is to promote economic diversification, reduce dependence on imports, and create sustainable jobs.

5. Ecological approach – in the context of the current post-war recovery, the so-called ‘green’ recovery is becoming increasingly relevant, which involves the application of environmentally sustainable measures in fiscal policy. Application: incorporation of environmental aspects into recovery programs, such as energy conservation, development of renewable energy sources, sustainable transport and green construction. The goal is to prevent environmental risks, improve the quality of life, and create new jobs in low-carbon sectors.

6. The approach is based on international coordination – it takes into account the need for international assistance, loans and support from foreign countries and organisations. Application: avoids fiscal crisis and public debt overload by

obtaining concessional loans and grants. For example, special programs from the International Monetary Fund or the World Bank to support post-war recovery. The goal is to facilitate quick access to financial resources and reduce the burden on the domestic budget.

7. Socially-oriented approach – focuses on protecting the most vulnerable in the face of economic difficulties arising after the war. Implementation: implemented through subsidies, social programs, as well as support programs for small and medium-sized businesses to ensure employment and increase the welfare of the population. Objective: to support the population in times of crisis, avoid social tensions and ensure sustainable recovery.

The combination of these conceptual approaches, taking into account the specific conditions and needs of the state in the post-war period, will facilitate the recovery and post-war modernization of Ukraine's economy in the short term.

References:

1. Ivanov S. V. (2019) Ekonomichne vidnovlennia i rozvytok krain pislia zbroinykh konfliktiv ta voien: nevtracheni mozhlyvosti dlia Ukrainy [Economic recovery and development of countries after armed conflicts and wars: unmissable opportunities for Ukraine]. *Ekonomika Ukrainy – Ukraine economy*, no. 1 (686), pp. 75–89. (in Ukrainian)

2. Latsysheva, O. V., & Chemerys, Y. T. (2018) Investigation of the State of Investment Support of Sustainable Development of the Leading Branches of the National Economy of Ukraine. *Ekonomichnyi visnyk Donbasu – Economic Herald of Donbass*, no. 4, pp. 94–99.

3. Pryimakova, Yu. A. (2020) Investytsiino-innovatsiini protsesy v Ukraini: suchasnyi stan i zminy v postkonfliktnyi period [Investment and innovation processes in Ukraine: current state and changes in the post-conflict period]. *Biznes Inform – Business Inform*, no. 5, pp. 117–128. DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2020-5-117-128> (in Ukrainian)

Карасьова А. В.

магістрант,

Київський національний економічний університет

імені Вадима Гетьмана

Краснова І. В.

доктор економічних наук,

професор кафедри банківської справи та страхування,

Київський національний економічний університет

імені Вадима Гетьмана

DOI: <https://doi.org/10.36059/978-966-397-438-5-50>

СТРАХУВАННЯ МАЙНА ЯК ІНСТРУМЕНТ ЗАХИСТУ БІЗНЕСУ В УМОВАХ ВОЄННИХ ВИКЛИКІВ

Сучасні геополітичні реалії суттєво вплинули на функціонування вітчизняного страхового ринку, а юридична невизначеність, спричинена воєнним станом, створює значні перешкоди для ефективного врегулювання страхових відносин та посилює фінансові ризики для всіх учасників страхового процесу.

Майно, як невід’ємна частина господарської діяльності та повсякденного життя, потребує надійного захисту від численних ризиків, що можуть завдати значних збитків бізнесу: пошкодження або знищення виробничих потужностей, інфраструктури та інших активів тощо. Особливо важливим цей захист стає в умовах сучасних викликів, коли бізнес стикається з беспрецедентними ризиками, спричиненими воєнним конфліктом, який призводить до значних матеріальних втрат, руйнування критичних об’єктів та підвищує ймовірність виникнення нових загроз для підприємств. В умовах воєнного стану зростає потреба у захисті активів від наслідків обстрілів, пожеж, мародерства та інших форм деструктивного впливу, що не лише впливає на діяльність окремих компаній, але й ставить під загрозу економічну стабільність в країні.

Одним з ключових інструментів, що дозволяє мінімізувати фінансові втрати внаслідок військових дій, стихійних лих, техногенних аварій, крадіжок, та інших непередбачуваних подій є страхування майна.

Проаналізувавши роботи українських науковців [1–7] визначимо майнове страхування як галузь страхування, де предметом страхових відносин є майнові інтереси фізичних та юридичних осіб, пов’язані з володінням, користуванням та розпорядженням майном, що не суперечать законодавству України. Ця галузь охоплює як добровільні види страхування, так і законодавчо визначені умови й порядок, що

передбачають повне або часткове відшкодування збитків, завданих страхувальникам унаслідок страхових випадків, які негативно впливають на фінансовий стан страхувальника.

З огляду на важливість забезпечення захисту бізнесу та інвестицій, таксономія видів страхування майна за типом страхової події дозволяє краще зрозуміти різновиди покриття яких саме ризиків відбувається за допомогою даного виду страхування.

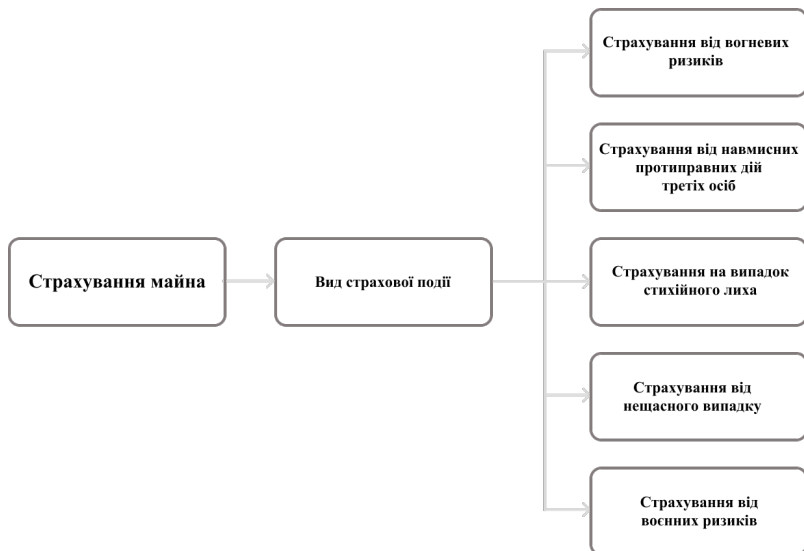

Рис. 1. Таксономія страхування майна за видом страхової події

Джерело: складено автором на основі [2; 5; 8]

У сучасних українських реаліях, позначених збройним конфліктом та швидкозмінною економічною ситуацією, страхування майна є не лише гострою потребою для безпосереднього захисту активів а й виступає важливим фактором підтримки інвестиційної привабливості, оскільки гарантує компенсацію збитків у разі настання форс-мажорних обставин, забезпечуючи безперервність діяльності підприємств та полегшує доступ до кредитування, оскільки банки часто вимагають від позичальників наявність такого поліса як додаткову гарантію повернення кредиту.

За даними річного звіту НБУ за 2023 рік, обсяги страхування майнових ризиків зросли на 35% (935,9 млн грн) порівняно з показниками 2022 року, що хоч і є вагомим результатом, проте не досягає рівня показників 2021 року [9]. Проте варто зазначити, що даний вид страхування має найбільш значний приріст після усіх видів

автостраховання, що підтверджує тезу щодо зростаючої потреби бізнесу в фінансових інструментах захисту майнових активів.

Виходячи з потреб ринку набуває актуальності досі не популярний в Україні вид страхової події: страхування від воєнних ризиків. У ряді провідних країн, таких як США, Велика Британія, Франція та Німеччина, страхування від воєнних і терористичних загроз набуло значного поширення, особливо на тлі зростання частоти терористичних інцидентів у 1990-х роках [10]. В умовах воєнного стану дієва система страхування здатна стати важливим інструментом підтримки економічної стабільності країни. Особливий інтерес для України становить досвід країн, які перебувають у стані війни або стикаються з постійними зростаючими ризиками військових конфліктів, зокрема Південної Кореї та Ізраїлю. Так, згідно даних Корейського Інституту Розвитку Страхування та Страхової Асоціації Ізраїлю у цих країнах страхування від воєнних ризиків забезпечує захист власності та бізнесу від можливих військових дій та включає компенсацію збитків, спричинених військовими діями, такими як руйнування або пограбування [11; 12].

Останнім часом окремі страхові компанії в Україні почали пропонувати варіанти страхування майна від військових ризиків, однак цей вид страхування ще не набув широкого поширення через специфічність і масштабність пов'язаних ризиків. Усвідомлюючи потребу в більш доступному страхуванні воєнних ризиків, Міжнародний валютний фонд (МВФ) та Національний банк України (НБУ) у рамках меморандуму про економічну та фінансову політику передбачено розробку моделі обов'язкового та добровільного страхування для таких ризиків [13]. З цією метою НБУ оголосив про поетапне впровадження комплексної системи страхування воєнно-політичних ризиків, яка буде реалізована у два етапи: першим етапом є запуск моделі для швидкого старту страхування, що передбачає створення фонду на основі рекомендацій USAID; на другому етапі планується створення національної системи страхування воєнно-політичних ризиків – Воєнного страхового пулу України, що забезпечить централізоване перестраховання ризиків і формування фонду для майбутніх виплат [14].

Проведений аналіз свідчить про те, що страхування майна в сучасних українських реаліях є не лише фінансовим інструментом, а й важливим елементом забезпечення економічної стабільності, сприятливого бізнес-клімату, захисту інтересів підприємств та підтримки інвестиційної привабливості країни. В умовах збройного конфлікту страхування від воєнних ризиків набуває особливої актуальності. Досвід країн із розвинутими ринками страхування, а також держав, що знаходяться у стані конфлікту демонструє ефективність таких програм для захисту власності та бізнесу. Україна демонструє позитивну динаміку в розвитку майнового страхування що відображається, як в зростанні ринку даного

виду страхування, так і законодавчому розвитку цього сегменту страхового ринку, що відображається в створенні та впровадженні системи страхування воєнно-політичних ризиків.

Література:

1. Федорович І. Аналіз надання страхових послуг з майнових видів страхування. *Економічний аналіз*. 2024. Том 34. № 1. С. 191–201.
2. Брюховецька І.О. Класифікація страхування майна громадян. *Молодий вчений*. 2016. № 9(36). С. 19–22.
3. Глухова В.І., Петрова І.В., Гомулко Н.В. Аналіз стану майна в Україні. *Інфраструктура ринку*. 2018. Вип. 24. С. 344–347.
4. Страхова діяльність: метод. реком. / Гладчук О.М., Кучерівська С.С. Чернівці : Чернівець. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича, 2023. 80с
5. Журавка О.С., Бухтіарова А.Г., Пахненко О.М. Страхування : навчальний посібник. Суми : Сумський державний університет, 2020. 350 с
6. Романовська Ю.А., Яковенко К.А. Аналіз ринку майнового страхування в Україні. *Економіка та суспільство*. 2017. № 13. С. 1207–1212.
7. Кривошлик, Т.Д. Сучасний стан страхування майна громадян в Україні. *Фінанси, облік і аудит*. 2012. № (19). С. 97–105.
8. Рубан С.О., Абрамітова Д.Р. Майнове страхування: досвід країн Європи. *Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України*. 2012. Вип. 36. С. 228–236.
9. Національний Банку України, Річний Звіт 2023. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/annual_report_2023.pdf (дата звернення: 12.11.2024).
10. Бровка С. Страхування в умовах воєнного стану: виклики та перспективи. *Економіка та суспільство*. 2024.
11. Інформаційний портал Корейського Інституту Розвитку Страхування. URL: <https://www.kidi.or.kr/home/homeIndex.do> (дата звернення: 10.11.2024).
12. Інформаційний портал Страхової Асоціації Ізраїлю. URL: <http://www.igudbit.org.il/eng/> (дата звернення: 10.11.2024).
13. Веб-портал Міністерства Фінансів України, Архів листів про наміри та Меморандум про економічну та фінансову політику. URL: https://mof.gov.ua/uk/memorandum_of_economic_financial_policies-677 (Дата звернення 10.11.2024).
14. Національний Банк України. Міністерство Фінансів України, Фонд гарантування вкладів, Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку: Стратегія Розвитку Фінансового Сектору України. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/Strategy_finsector_NBU.pdf?v=5 (дата звернення: 10.11.2024).

Кміть В. М.
*кандидат економічних наук,
доцент кафедри фінансів, грошового обігу і кредиту,
Львівський національний університет імені Івана Франка*
Василенко М. Д.
*здобувач вищої освіти,
Львівський національний університет імені Івана Франка*

DOI: <https://doi.org/10.36059/978-966-397-438-5-51>

СТАН І ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ПОДАТКОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ: КОРОТКИЙ АНАЛІЗ

Податкова система України знаходиться в процесі активної трансформації, особливо в умовах воєнного стану та євроінтеграційних процесів. Основні показники демонструють як позитивні зрушення, так і наявність системних викликів, окрім того останні податкові зрушення викликають занепокоєння у економістів України.

Далі розглянемо ключові показники ефективності (табл. 1), серед яких: рівень добровільної сплати податків, частка електронної звітності, податковий розрив по ПДВ, час на адміністрування податків.

Таблиця 1

Ключові показники ефективності

Показник	Значення	Динаміка до 2020 р.
Рівень добровільної сплати податків	82.5%	+9.3%
Частка електронної звітності	97.8%	+9.3%
Податковий розрив по ПДВ	13.2%	-5.5%
Час на адміністрування податків	267 год/рік	-18.6%

Таблиця 1 ілюструє тенденцію свідомості громадян щодо добровільно сплати податків, також поглиблення цифровізації і зручності в податковій політиці України, що вказує на економічно-інформаційну обізнаність населення та достатній рівень фінансової грамотності.

Аналізуючи частку основних податкових надходжень за період 2023 р. (табл. 2), можемо стверджувати про збереження фіскальної орієнтації податкової системи України, це демонструє зростання всіх видів податкових надходжень попри складні економічні умови, але також вказує на нерівномірність податкового навантаження між різними видами податків та високий рівень централізації податкових надходжень на загальнодержавному рівні. Існує необхідність подальшого вдосконалення податкової системи у напрямку забезпечення більшої збалансованості та децентралізації.

Таблиця 2

Структура основних податкових надходжень за період 2023 р.
(млрд грн)

Податок	Сума	Частка	Динаміка
Податок на додану вартість (ПДВ)	587.2	40.1%	+55.1%
Податок на доходи фізичних осіб (ПДФО)	392.6	26.8%	+33.0%
Податок на прибуток підприємств (ППП)	221.3	15.1%	+86.8%
Акцизний податок	168.9	11.5%	+22.1%
Місцеві податки	98.5	6.5%	+30.1%

Внаслідок прагнення України доєднатись до Європейського союзу від України потребують впровадження певних додаткових нововведень, також Україна дослухається до порад МВФ, але, нажаль, порушує порядок ухвалення рішень, роблячи їх агресивними для доходів населення.

Серед численних загроз, які які постають перед податковою системою України в контексті євроінтеграції та співпраці з міжнародними фінансовими організаціями, варто виокремити **основні виклики**:

1. Структурні:

- значний рівень тіньової економіки (за оцінками близько 30%);
- нерівномірність податкового навантаження;
- складність адміністрування в умовах війни;
- корупція.

2. Інституційні:

- потреба в подальшій модернізації ІТ-систем;
- необхідність підвищення податкової культури;
- адаптація до стандартів ЄС.

Аналіз галузевої структури податкових надходжень та основних тенденцій їх формування має важливе значення для розуміння ефективності податкової системи та її впливу на різні сектори економіки. Галузевий розподіл податкового навантаження відображає як структурні особливості економіки України, так і ефективність податкової політики щодо окремих секторів.

Для детального аналізу галузевої структури податкових надходжень та визначення ключових тенденцій їх формування, розглянемо дані, представлені в таблиці 3 «Галузева структура та тенденції».

Отож, аналізуючи галузеву структуру та тенденції, акцентуємо увагу на змінах, що відображають поступову трансформацію економіки України в бік високотехнологічних секторів при збереженні важливої ролі традиційних галузей, що потребує відповідного коригування податкової політики для забезпечення збалансованого розвитку всіх секторів економіки.

Таблиця 3

Галузева структура та тенденції

Галузь	Частка	Тренд
Промисловість	27.5%	↗
Торгівля	21.3%	→
ІТ-сектор	18.2%	↑
Агросектор	12.8%	↘
Інші	20.2%	→

Щодо перспектив подальшого розвитку податкової політики, викремимо коротко та середньострокові завдання:

• **короткострокові (1-2 роки):**

- подальша діджиталізація податкових процесів;
- спрощення процедур для малого бізнесу;
- вдосконалення механізмів податкового контролю;

• **середньострокові (3-5 років):**

- повна гармонізація з податковим законодавством ЄС;
- зниження рівня тіньової економіки до 20-25%;
- досягнення середньоєвропейського рівня податкового розриву (10%).

Для побудови стратегії доцільно зосередитись на прогнозних показниках ключових податків за період 2025 р. (табл. 4).

Таблиця 4

Прогнозні показники ключових податків за період 2025 р.

Зростання податкових надходжень	Зростання податкових надходжень
ПДВ: очікуване зростання надходжень до 400 млрд грн (приблизно +8% до 2024 року).	ПДВ: очікуване зростання надходжень до 400 млрд грн (приблизно +8% до 2024 року).
ППП: прогнозоване збільшення до 320 млрд грн (+7%).	ППП: прогнозоване збільшення до 320 млрд грн (+7%).
АКЦИЗНИЙ ПОДАТОК: до 120 млрд грн (+9%), що включає підвищення акцизів на тютюн та паливо.	Акцизний податок: до 120 млрд грн (+9%), що включає підвищення акцизів на тютюн та паливо.

Таким чином, дослідження сучасного стану податкової системи України в умовах воєнного стану та євроінтеграційних процесів, дозволило виявити основні проблеми та загрози у сфері оподаткування:

- податкова система демонструє позитивну динаміку розвитку, особливо в напрямку діджиталізації та підвищення ефективності адміністрування податкових платежів;

– ключові виклики, пов'язані з адаптацією до умов воєнного стану та необхідністю гармонізації з нормами ЄС:

До пріоритетних напрямів розвитку податкової системи можемо віднести:

- подальша цифрова трансформація податкової системи;
- спрощення податкового адміністрування;
- підвищення рівня податкової культури серед населення;
- боротьба з тіньовою економікою.

Отже, прогнози свідчать про поступове наближення до європейських стандартів податкового адміністрування при збереженні поточних темпів реформування.

Література:

1. Офіційний сайт Державної податкової служби України. Державна податкова служба України. URL: <https://tax.gov.ua> (дата звернення: 10.11.2024).

2. Офіційний сайт Міністерства фінансів України. Міністерство фінансів України. URL: <https://mof.gov.ua> (дата звернення: 10.11.2024).

3. Міжнародний валютний фонд. Офіційний сайт МВФ. URL: <https://imf.org> (дата звернення: 09.11.2024).

4. Всесвітній банк. Офіційний сайт Всесвітнього банку. URL: <https://worldbank.org> (дата звернення: 09.11.2024).

5. Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського. Наукові публікації та дослідження. URL: <http://www.nbuv.gov.ua> (дата звернення: 10.11.2024).

DOI: <https://doi.org/10.36059/978-966-397-438-5-52>

ЕФЕКТИВНІСТЬ БАНКІВСЬКОЇ ПІДТРИМКИ МАЛОГО БІЗНЕСУ: МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ ОЦІНЮВАННЯ

Наразі в Україні банківська кредитна підтримка суб'єктів малого підприємництва переважно реалізується через державні програми, тобто із залученням коштів державного бюджету. Це, своєю чергою, зумовлює необхідність дослідження економічної ефективності та окреслення способів її підвищення. У цьому контексті постає наукове питання, що обрати як критерії економічної ефективності банківської підтримки розвитку малого підприємництва, а також який науковий метод оцінювання застосувати. Для цього важливо структурувати банківську підтримку розвитку малого підприємництва за суб'єктивним підходом, тобто означити коло як прямих, так і опосередкованих суб'єктів, без залучення яких досліджуваний процес неможливий. Також зауважимо, що участь держави та використання цільових державних фондів для спонукання розвитку малого та середнього підприємництва – це загальносвітовий тренд та не стосується лише України. Саме тому цей підхід та його застосування не обмежується виключно вітчизняною практикою.

Отже, серед суб'єктів банківської підтримки розвитку підприємництва доречно виокремлювати таких: банки, державу в особі профільного міністерства, яке спрямовує кошти державного бюджету на фінансування потреб підприємництва, страхові компанії, що спеціалізуються на страхуванні ризиків суб'єктів підприємництва, спеціалізовані агентства з розвитку підприємництва, які вельми часто зосереджуються на «м'якій» підтримці підприємців, наприклад, шляхом їх навчання та надання консультаційних послуг. Окрім цього, вагому роль відіграють центральні органи виконавчої влади, які відповідають за формування сприятливого інституційного середовища функціонування сфери підприємництва.

Ураховуючи вищезазначене вважаємо, що оцінку економічної ефективності банківської підтримки розвитку малого підприємництва доречно розглядати за суб'єктивно-функціональним підходом. В табл. 1 представлено авторську позицію щодо основних критеріїв ефективності досліджуваного процесу у розрізі його суб'єктів.

Основні критерії економічної ефективності банківської підтримки розвитку малого підприємництва у розрізі суб'єктів

Тип суб'єкту	Критерії економічної ефективності	Об'єкти оцінки
1	2	3
Банки	Частка обсягів кредитування малого підприємництва в активах та кредитному портфелі банків	Кредитування малого підприємництва
	Рівень кредитного ризику, що виникає у рамках банківського кредитування суб'єктів малого підприємництва	
	Частка непрацюючих кредитів, наданих суб'єктам МСП	Кредитний ризик
	Рівень дохідності кредитування малого підприємництва	Фінансовий результат
	Рівень прибутковості кредитування малого підприємництва	
	Рівень комерційної доцільності кредитування малого підприємництва	
Страхові компанії	Кількість укладених договорів страхування, які застосовуються як забезпечення за кредитами суб'єктів підприємництва	
	Обсяг отриманого підприємцями-експортерами фінансування завдяки Експортно-кредитному агентству	
	Кількість укладених угод про портфельне страхування експортних кредитів	
Профільне міністерство	Результативні показники за напрямом використання бюджетних коштів	Фінансова політика у сфері підприємництва Бюджетні програми Цілі стратегій розвитку підприємництва
	Індикатори результативності реалізації стратегії стосовно розвитку підприємництва: Кількість нових робочих місць, створених суб'єктами МСП Кількість збережених робочих місць на рівні суб'єктів МСП	
Спеціалізовані агентства з розвитку підприємництва	Кількість укладених угод з банками-кредиторами	Фінансові інструменти підтримки МСП
	Загальний обсяг підтримки МСП за усіма різновидами фінансових інструментів	
	Кількість гарантійних випадків у рамках банківського гарантійного портфеля кредитів МСП	Інструменти стимулювання банківської підтримки МСП
	Обсяг передбачених державним бюджетом державних гарантій для забезпечення часткового виконання боргових зобов'язань за портфелем кредитів банків-кредиторів	

	Кількість укладених договорів про надання державних гарантій банкам на портфельній основі	
	Кількість кредитів МСП, які входять до гарантійного портфеля банків та включені до реєстру	
	Частка гарантійного портфеля кредитів МСП у загальному обсягу кредитного портфеля	
Консультаційні центри для МСП*	Частка МСП, що залучена до взаємодії з мережею консультаційних центрів	Професійні компетенції суб'єктів підприємництва
	Кількість створених регіональних офісів консультаційних центрів	
	Кількість осіб (представників суб'єктів підприємництва), які пройшли навчання	

Примітка. * – в аспекті України це найбільш доречно розглядати з позиції Дія.Бізнес

Джерело: розробка автора

На наше глибоке переконання, методика оцінювання економічної ефективності банківської підтримки суб'єктів підприємництва обов'язково повинна урахувати умови, на яких відбувається кредитування МСП – цілком ринкові чи передбачають застосування компенсаційних або пільгових механізмів. Так, якщо мова йде про кредитну підтримку суб'єктів підприємництва банками виключно на засадах комерційного фінансування, тоді об'єктом оцінки є портфель кредитів суб'єктам підприємництва та його вплив як на поточний фінансовий стан банку, так і його перспективи до фінансової стабільності у перспективі. Тобто, на нашу думку, у цьому випадку оцінка економічної ефективності повинна передбачати комплексне дослідження впливу кредитів, наданих суб'єктам МСП, на основні показники діяльності банків як індикатори їх здатності забезпечувати безперервне функціонування на засадах фінансової стабільності.

Водночас, коли банк є учасником державної програми підтримки суб'єктів підприємництва та безповоротно отримує кошти з державного бюджету як часткову компенсацію вартості кредитів, то у цьому випадку об'єктом оцінки мають бути також економічні ефекти (тобто наслідки для економіки), які формуються у результаті кредитної підтримки суб'єктів підприємництва. Авторське розуміння змістової відмінності понять економічної ефективності банківської підтримки суб'єктів малого підприємництва залежно від умов її організації фінансування наведено на табл. 2.

Тобто архіважливо, щоб у процесі банківської підтримки суб'єктів ММП, що реалізується із залученням коштів державного бюджету, вибір позичальників, а також моніторинг виконання ними кредитних угод реалізовувалися у тому числі з позиції інтересів суспільства (держави).

Таблиця 2

**Змістові компоненти поняття «економічна ефективність
банківської підтримки суб'єктів малого підприємництва»**

Змістові компоненти	У випадку банківської підтримки ММП виключно на засадах комерційного фінансування	У випадку банківської підтримки ММП на засадах бюджетно-приватного фінансування
Об'єкт забезпечення	вплив портфеля кредитів суб'єктам ММП на поточний фінансовий стан банку	вплив портфеля кредитів суб'єктам ММП на стан економіки міста / регіону / країни
Ціль забезпечення	безперервне функціонування банку на засадах фінансової стабільності	підвищення бізнес активності
Інструменти забезпечення	<u>організаційні</u> (безумовне дотримання принципів кредитування) <u>аналітичні</u> (оцінка кредитного ризику) <u>фінансові</u> (оцінка доцільності надання кредиту з позиції комерційної вигідності для банку)	<u>соціальні</u> (запровадження соціальних критеріїв при відборі позичальників) <u>економічні</u> (оцінка та моніторинг економічних показників діяльності суб'єктів ММП, яким надано кредит) <u>бюджетні</u> (оцінка доцільності надання кредиту з позиції бюджетної ефективності)
Економічний зміст	співвідношення між сукупністю ефектів, які створюються за результатами кредитування суб'єктів ММП для діяльності банку та обсягом витрат на їх досягнення	співвідношення між сукупністю ефектів, які створюються за результатами кредитування суб'єктів ММП для бізнес-середовища та обсягом витрат (як витрат банку, так і державного бюджету) на їх досягнення

Джерело: розробка автора

Саме це і зумовлює необхідність застосування різних індикаторів економічної ефективності досліджуваного процесу, що представлено у табл. 3. Зауважимо, що у випадку банківської підтримки ММП із безповоротним отриманням коштів державного бюджету при оцінці ефективності потрібно брати до уваги всі зазначені у табл. 3 індикатори, але при формулюванні висновків віддавати пріоритет індикаторам, що зазначені у другій колонці цієї таблиці.

Отже, методика оцінювання економічної ефективності банківської підтримки суб'єктів МСП повинна обов'язково враховувати походження грошових коштів та умови їх надання суб'єктам бізнесу. Це насамперед повинно відобразитися у сукупності індикаторів оцінки.

**Індикатори економічної ефективності банківської підтримки
суб'єктів малого підприємництва**

У випадку банківської підтримки ММП виключно на засадах комерційного фінансування	У випадку банківської підтримки ММП на засадах бюджетно-приватного фінансування
Темп приросту обсягів кредитування ММП	Кількість новостворених суб'єктів підприємництва, строк реєстрації яких не перевищує 12 місяців
Частка недіючих кредитів у загальному обсязі кредитів, наданих ММП	Загальна кількість створених нових робочих місць за результатами кредитування суб'єктів ММП
Співвідношення темпу зміни обсягу недіючих кредитів, наданих ММП до темпу зміни обсягу недіючих кредитів, наданих іншим групам суб'єктів господарювання	Середня кількість створених нових робочих місць у розрахунку на один виданий кредит
Частка кредитного ризику у загальному обсязі кредитної заборгованості ММП	Співвідношення між операційною доходністю ММП до прийняття рішення про видачу кредиту та після його повного погашення <i>(не застосовується для новостворених бізнесів)</i>
Частка недіючих кредитів у загальному обсязі кредитного ризику за кредитами, наданими ММП	Співвідношення між обсягом виробництва ММП до прийняття рішення про видачу кредиту та після його повного погашення
Співвідношення темпу зміни обсягу недіючих кредитів до темпу зміни обсягу кредитного ризику за кредитами ММП	Співвідношення між обсягом експорту продукції ММП до прийняття рішення про видачу кредиту та після його повного погашення
Прибутковість кредитів, наданих ММП	Кількість ММП, які впровадили інновації
	Загальна сума податків сплачених протягом року суб'єктами ММП, яким надано кредити
	Співвідношення між обсягом сплачених податків суб'єктами ММП, яким надано кредит, та обсягом державної підтримки у вигляді компенсації відсотків за кредитами

Джерело: розробка автора

Лещук Г. В.
*доктор економічних наук, професор,
професор кафедри обліку і оподаткування,
Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника*
Сорохманюк В. П.
*магістр,
Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника*

DOI: <https://doi.org/10.36059/978-966-397-438-5-53>

РОЗВИТОК КОНТРОЛЬНО-РЕВІЗІЙНОГО ПРОЦЕСУ В УКРАЇНІ

Розвиток контрольно-ревізійного процесу в Україні є складовою частиною системи державного управління, що забезпечує ефективне використання бюджетних коштів і контроль за фінансовою дисципліною. Цей процес охоплює різні аспекти, включаючи законодавчу базу, методологію, орган контролю, а також роль як державних, так і приватних органів у забезпеченні ефективності контролю за фінансовою діяльністю.

Основу контрольно-ревізійного процесу в Україні формує система законодавчих актів, які застосовують принципи та механізми державного фінансового контролю. Відповідно до положення Конституції України, закладено основи фінансової діяльності держави та встановлено необхідність контролю за її виконанням. Конституційні норми окреслюють загальні принципи фінансового управління та відповідальність органів влади перед суспільством, що забезпечує основоположні рамки для функціонування фінансового контролю.

Бюджетний кодекс України деталізує порядок складання, затвердження та виконання державного бюджету, а також створює механізми контролю за раціональним та цільовим використанням бюджетних коштів. Він регламентує обов'язки розпорядників коштів і контролюючих органів щодо дотримання бюджетного процесу, зокрема через систему звітності та моніторингу витрат.

Закон України «Про бухгалтерський облік» встановлює вимоги до ведення бухгалтерського обліку та формування фінансової звітності, що сприяє забезпеченню прозорості фінансових операцій. Правила бухгалтерського обліку, визначені цим законом, забезпечують правову основу для контролю облікових записів і фінансових результатів, що є критичним для повноцінного здійснення ревізійної діяльності.

Крім того, Закон України «Про основні засади здійснення державного фінансового контролю в Україні» визначає основні принципи і завдання діяльності контролюючих органів, зокрема їх повноважень перевірок, ревізій та оцінок фінансової діяльності суб'єктів державного сектору. Закон забезпечує правову базу для здійснення контролю за ефективністю цього використання державних ресурсів та дотриманням фінансової дисципліни [1].

Сучасна методологія контролю та ревізії охоплює не лише традиційні підходи, такі як документальна перевірка та аналіз фінансових звітів, а й інноваційні технології, які значно підвищують ефективність цих процесів. Одним із ключових напрямів є ризик-орієнтований аудит, що забезпечує оцінку й аналіз ризиків, пов'язаних із фінансовою діяльністю. Цей підхід спрямований на набуття та попередження цього можливого фінансового зловживання та неефективного використання ресурсів. Оцінка ризиків дозволяє зосередитися на найбільш вразливих аспектах фінансової діяльності, підвищуючи цільову точність перевірок.

Ще одним аспектом є застосування інформаційних технологій для автоматизації процесів управління. Сучасні програмні засоби дозволяють оптимізувати обробку фінансових звітів, значно скорочуючи час і ресурси, що витрачаються на аналіз даних, та знижують ризик людських помилок. Використання спеціалізованих систем покращує об'єктивність та надійність результатів перевірок.

Методологія доповнює аналіз великих даних, що забезпечує можливість роботи з великими обсягами інформації та виявлення аномалій у фінансовій діяльності. Системи обробки даних дозволяють швидко ідентифікувати нетипові транзакції, які можуть свідчити про порушення вашої діяльності, а також запропонувати глибокий аналіз фінансової інформації з оцінками загального фінансового стану. Такий підхід забезпечує точність і глибину аналітики, необхідні для сучасного фінансового контролю [2, с. 79].

Організаційна структура контрольно-ревізійного процесу в Україні забезпечує діяльність кількох ключових органів, кожен з яких виконує особливі функції (рис. 1).

Ефективна взаємодія між цими органами є критично важливою для забезпечення комплексного підходу до контролю за використанням бюджетних коштів. Співпраця з міжнародними організаціями, такими як Світовий банк та Міжнародний валютний фонд, також сприяє впровадженню кращих практик і стандартів у сфері аудиту та контролю.

Слід також відмітити, що державний фінансовий контроль – це складова частина управління економічними об'єктами та процесами, що полягає в спостереженні за об'єктом з метою перевірки відповідності об'єкта спостереження бажаному та необхідному стану, передбаченому законами, положеннями, інструкціями, іншими нормативними актами.

Державний фінансовий контроль здійснюють Верховна Рада, Кабінет Міністрів, Національний банк, Міністерство фінансів, Фонд державного майна, Рахункова палата, Державна податкова служба та інші державні органи згідно з чинним законодавством України [4].

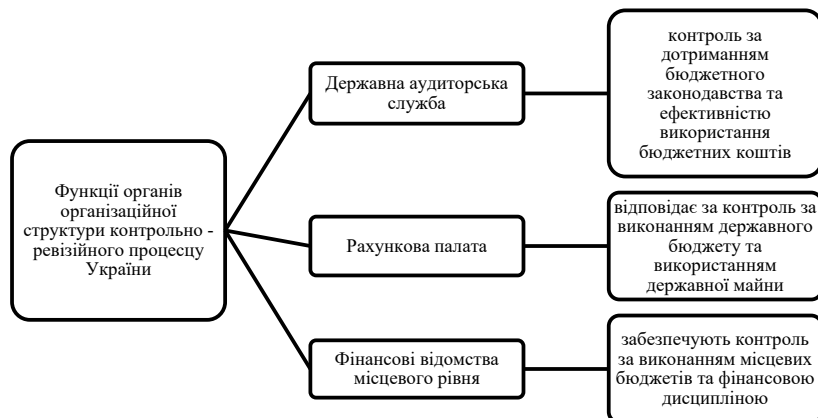

Рис. 1. Функції органів організаційної структури контрольно-ревізійного процесу України

Джерело: складено автором за даними [3, с. 50]

Також, необхідно виділити такі основні недоліки державного фінансового контролю [5]:

1. Переважна більшість контрольних процедур має фіскальний характер. На практиці найчастіше використовують ревізію та перевірку. Ці методи дають змогу лише виявити фінансові порушення, констатувати негативні явища, але не дають змогу запобігти їм чи вивчити причини їх виникнення.

2. Переважання заходів подальшого (наступного) контролю. Існуючі процедури попереднього та поточного контролю (які, як свідчить досвід зарубіжних країн, є найбільш дієвими) у межах діючої системи фінансового контролю є досить слабкими та нерегульованими.

3. Неусвідомлення важливості внутрішнього фінансового контролю як в системі управління державними фінансами, так і керівниками підприємств, установ, організацій.

4. Зростання фінансових порушень у сфері використання бюджетних коштів.

5. Нерегульованість діяльності та перетин функцій суб'єктів фінансового контролю.

У зв'язку з цим важливою є розробка антикорупційних програм та заходів, які сприяють прозорості фінансових операцій. Запровадження

електронних систем, таких як електронний статистичний державний аудит, може ефективним інструментом у боротьбі з корупцією та підвищенні ефективності контролю.

Отже, розвиток контрольно-ревізійного процесу в Україні є складним і багатограним завданням. Поряд із зміцненням законодавчої бази, впровадженням нових технологій та методології, важливо також формувати у суспільстві культуру фінансової дисципліни і відповідальності. Це забезпечить не тільки ефективний контроль за використанням державних ресурсів, але й сприятиме розвитку економіки країни в цілому.

Література:

1. Закон України «Про основні засади здійснення державного фінансового контролю в Україні» від 26.01.1999 р. № 2939-XII. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2939-12>
2. Наконечна Н.В. Контроль і ревізія: Навчальний посібник. ЛДУВС, Львів : Видавництво ТзОВ “Ліга-Прес”. 2019. 178 с.
3. Остапенко В.В. Ефективність внутрішнього контролю: сучасні виклики і шляхи їх подолання. *Вісник КНУ ім. Т. Шевченка. Економіка*. 2022. № 5(1). С. 48–53.
4. Плєскач В. Фінансовий контроль у контексті трансформаційних процесів економіки. *Фінанси України*. 2010. № 6. С. 85.
5. Іголкін І.В. Роль транспарентності бюджетних відносин у системі управління державними фінансами. *Наукові праці НДФІ*. 2016. № 1(74). С. 50–67.

Ломачинська І. А.
*доктор економічних наук, професор,
завідувачка кафедри економіки та підприємництва,
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова*

DOI: <https://doi.org/10.36059/978-966-397-438-5-54>

ЩОДО ФОРМУВАННЯ НОВОЇ ПАРАДИГМИ ІНВЕСТУВАННЯ В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНИХ ЗМІН

Сфера традиційного інвестування та інвестиційний ландшафт у процесі свого розвитку зазнали значних змін, особливо з середини ХХ ст., що було обумовлено НТП, зміною базових технологій, регуляторними змінами та модернізацією інституційного середовища під впливом лібералізації та глобалізації, і головне зміною уподобань інвесторів. При цьому критерієм прийняття інвестиційних рішень залишається максимізація прибутку, а інвестиційні стратегії базуються на фундаментальному аналізі, гіпотезі ефективності фінансових ринків, довгостроковій вартості, стабільності.

Поряд із цим, відбувається стрімке зростання не лише ринкових економік розвинених країн, а й країн, що розвиваються, що разом з поширенням глобалізації стимулює вільний рух товарів і послуг, капіталу, робочої сили, технологій та ідей через національні кордони та регіони. Як результат, розширюються можливості для учасників інвестиційного процесу, змінюються способи, у який вони можуть отримати доступ до цих можливостей. У результаті розвитку проектного інвестування та реалізації спільних проєктів з міжнародними компаніями, міжнародними організаціями компанії з ринків, що розвиваються, змогли стати більш інноваційними, завдяки новітнім технологіям долучитися до високотехнологічних сфер виробництва, включитися у глобальні ланцюги постачання, покращити корпоративну прозорість і створити нові стандарти розкриття інформації, що значно розширило їх доступу до глобальних ринків капіталу, залучити до глобального інвестиційного процесу.

Разом із цим, світова фінансово-економічна криза 2008 року посилює вектор змін, що відбуваються в інвестиційній сфері з початку ХХІ ст., орієнтований на зміну уподобань й цінностей від індивідуальних до суспільних інтересів, інтересів зацікавлених сторін (зростання *капіталізму зацікавлених сторін* або *стейкхолдерського капіталізму*), що також стає новітнім підходом до управління зростаючими ризиками інвестиційної діяльності, стратегію довгострокової вартості, інструментом мінімізації трансакційних витрат та зниження невизначеності в умовах неефективності ринків, надмірної волатильності, прояву ефектів

зростання приватного боргу, наростання дисбалансів і системних ризиків тощо. Прискорюють ці процеси посилення глобальних проблем сучасності, пандемія COVID-19, геополітичні та екологічні ризики, технологічні зміни у результаті Четвертої технологічної революції.

Як результат, можна засвідчити, що трансформація глобального світу обумовлює формування системного підходу до інвестування, що проявляється у розширенні класичних відносин між інвесторами та отримувачами інвестицій, включаючи інші типи зацікавлених сторін (працівники, клієнти, постачальники, держава, суспільство, громада, навколишнє середовище), формуючи системний підхід до змісту категорії «капітал», розширюючи його цілеспрямованість від традиційного вкладення з метою отримання доходу до того, що він може бути найкращим способом вирішення глобальних проблем сучасності через соціальний та екологічний вплив, зміну цінностей, корпоративне управління, розширення відповідальності за рамки інтересів акціонерів. Таким чином стейкхолдерський капіталізм вимагає від інвестиційних рішень не тільки пов'язувати їх з характеристиками на рівні компанії, а й тим, що відбувається у реальній економіці та суспільстві, забезпечувати позитивний вимірвальний вплив [1]. Отже, існує потреба у формуванні нової парадигми інвестування та прийняття інвестиційних рішень. У контексті цього визначимо наступне.

По-перше, великі дані та цифрові технології, які супроводжують сучасні технологічні зміни, безпосередньо змінюють інвестиційні стратегії та потребують змін інвестиційного мислення, оскільки з'являється «цифрова людина» як відображення онлайн-ідентичності [1], створюються нові фінансові інструменти та продукти, відбувається *фінансова демократизація та фінансова децентралізація*, доступ та вільне володіння технологіями та даними стають невід'ємними елементами економічного успіху та ефективності інвестиційних рішень. При цьому прогрес в аналізі даних, штучному інтелекті, машинному навчанні надає можливість інвесторам приймати більш обґрунтовані рішення, знаходити скриті можливості, зменшувати ризики, не зважаючи на новачі та великий обсяг інформації. Більш того, технологічні платформи, як центри реалізації інвестиційних рішень, формують екосистему, що створює *додаткову цінність інвестиційного рішення*, яка базується на мережових ефектах, адаптивності, масштабуванні, інноваційному потенціалі, що забезпечується новими бізнес-моделями і новими джерелами доходу.

По-друге, як ніколи в умовах посилення нестабільності і невизначеності все більш важливою стає *розумна диверсифікація*, спрямована на зменшення ризиків шляхом розподілу інвестиції між різними класами активів і географічними регіонами, активним і пасивним інвестуванням, традиційними та альтернативними активами,

відбір цінних паперів компаній, які відповідають новітнім тенденціям, пов'язаним із майбутнім, зокрема, цифровою трансформацією, відновлювальною енергетикою, біотехнологіями тощо. Більш того, сучасність створює нові реалії, і, як результат, інвестиційні стратегії та поведінка інвесторів не можуть керуватися тим, що спрацювало у минулому.

По-третє, оскільки сьогодні важливо врахувати не лише потреби безпосередніх учасників інвестиційного процесу, але й зростаючі вимоги кінцевого інвестора щодо того, у що вони інвестують і навіщо, інвестування має бути орієнтовано на цінності, тобто бути відповідальним і впливовим (імпакт). У загальному розумінні *відповідальне інвестування* – це поєднання екологічних і соціальних чинників для досягнення наступних цілей: фінансовий прибуток, вплив на суспільство, вирівнювання цінностей; *імпакт-інвестування* – підхід, спрямований на отримання вимірювального позитивного соціального та екологічного впливу поряд із фінансовою прибутковістю [2]. Цьому сприяє й те, що серед інвесторів все більше міленіалів і представників покоління X, жінок, які демонструють високий рівень схильності до соціальної відповідальності, стейкхолдерського капіталізму, інклюзивного суспільства. І ця тенденція посилиться найбільшим в історії перерозподілом багатства у результаті «цунамі активів»: в США до 2030 року жінки контролюватимуть більше половини фінансових активів, якими володіють бебі-бумери (30 трлн дол. США); до 2045 року очікується передача активів поколінню X, міленіалам та навіть деяким особам з покоління Z в обсязі 84,4 трлн дол. США, з яких 53 трлн дол. США бебі-бумерами з піками в 2030-их та 2040-их роках [3].

По-четверте, у сучасному світі інвестиції все більше стають вкладеннями у системні зміни, які підвищують індивідуальний та суспільний добробут. Як результат, з'являються нові форми і способи інвестування, спрямовані на *поєднання ефективних інвестицій і системного мислення* щодо впливу та стимулювання системних змін у контексті глобальних викликів – від венчурного фінансування до забезпечення продовольчої безпеки, зміни клімату та циркулярності. Цьому також сприяє цифрова трансформація, посилення геополітичних та екологічних ризиків, зростання частки міленіалів, X-покоління, жінок серед суб'єктів інвестиційної діяльності. Й успіх таких інвестицій залежить від співпраці багатьох зацікавлених сторін, зміцнення довіри, персоніфікованого підходу до клієнтів, підвищення обізнаності й ін. [2]

По-п'яте, зростання попиту на інклюзивне суспільство, рівність, справедливість вимагають зміни інвестиційного мислення та інвестиційного ландшафту, оскільки у сучасних умовах вони забезпечують стійкість у структурі економіки та сприяють кращим

результатам для людей, суспільства та планети [1]. Відповідно, існує потреба у зміні мислення на основі руйнівних технологій і новаторства, що дозволить відмовитися від застарілих переконань та практик. Це буде сприяти тому, що учасники інвестиційного процесу будуть досягати цілеспрямованих результатів, які позитивно впливатимуть на суспільство, і розвивати стійкий бізнес, який спроможний балансувати потреби всіх зацікавлених сторін.

Отже, світ змінюється, й інвесторам потрібно переглянути деякі свої припущення щодо того, як їм слід інвестувати. У сучасних умовах інвестиційні рішення не можуть не враховувати тенденції глобалізації та націоналізації, демографічні та технологічні зміни, зміну клімату, зростання складності інвестиційних і фінансових продуктів, політичну та економічну невизначеність, що створює новий інвестиційний ландшафт та спричиняє зміни в інвестиційних стратегіях та поведінці інвесторів. Саме ті суб'єкти інвестиційного процесу, які розуміють і враховують не тільки індивідуальні інтереси, а й змінюють мислення, враховуючи інтереси зацікавлених сторін, інтегруючи критерії ESG, володіючи технологіями та аналізуючи Big Data, орієнтуючись на різноманітність, справедливість, інклюзивність, що вже є не лише етикою, а критичними чинниками управління ризиками та створення цінності, будуть здатними забезпечити стійкість та конкурентоспроможність своїх рішень у довгостроковій перспективі. Утім, це потребує відповідної модернізації інституційного забезпечення, зокрема щодо довіри та відповідальності; рівності та справедливості; мислення, орієнтованого на відповідальність, вплив, сталий розвиток; обізнаності та грамотності; цінностей та інтересів; зміни ролі індивіда, суспільства, громади, держави в інвестиційній діяльності, удосконалення механізму інституційного регулювання та координації.

Література:

1. Ridley, H., McDonald, K. A Paradigm Shift in Investing – Are You Ready? *CFA Institute*. 22.03.2022. URL: <https://blogs.cfainstitute.org/investor/2022/03/22/a-paradigm-shift-in-investing-are-you-ready/>
2. Ломачинська, І.А. Фінансова система: теоретико-методологічні доміанти інституційної трансформації в умовах економічних перетворень: монографія. Чернівці : ЧНТУ, 2020. 372 с.
3. Contee, C. Transfer: An \$84 Trillion Investment Opportunity For Women. *Forbes*. 18.11.2024. URL: <https://www.forbes.com/councils/forbesbusinesscouncil/2024/11/18/the-great-wealth-transfer-an-84-trillion-investment-opportunity-for-women/>

Мельник В. М.
доктор економічних наук, професор,
Університет Григорія Сковороди в Переяславі
Гребеножко В. О.
аспірант,
Університет Григорія Сковороди в Переяславі

DOI: <https://doi.org/10.36059/978-966-397-438-5-55>

КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ ФІСКАЛЬНОГО МЕХАНІЗМУ У ПАРАДИГМІ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

Два поняття – сталий розвиток і фіска – не лише різняться змістом, а навіть період їх виникнення та тривалість культивування наукою розходиться виміром не одного тисячоліття. Перше увійшло у науковий обіг у кінці XX століття, друге відоме з часів Давнього Риму. Однак це не впливає на наявність зв'язків між ними, що зумовлює необхідність подальших досліджень з метою встановлення напрямів користування суспільством.

Проведені нами дослідження дозволяють презентувати такі основні висновки:

– термін «фіска» не є сьогодні особливим предметом дискусії та вживається як для означення бюджету цілісно, так і структурно, в аспекті його складових – надходжень та витрат [1, с. 185]. Хоча історично він пройшов трансформацію від вживання у значенні військової каси до використання для характеристики всього бюрократичного апарату Римської держави. Сучасна ж концепція податкової або фіскальної держави використовує дещо відмінне, але наближене до останнього розуміння, розглядаючи власне державу не лише як апарат управління, а як перш за все осереддя фондів, їхніх доходів і видатків, багатств, майна [2, с. 99]. Зазначені концепції мають свою систему обґрунтування, однак з винятково фінансової точки зору важливим є перше з наведених (fiscus – фонд, а основний централізований фонд – саме бюджет);

– окремо слід звернути увагу на теоретичні помилки багатьох сучасників, що інколи ототожнюють фіска лише з податками. В Україні це навіть свого часу проявлялося у назві об'єднаної податково-митної служби держави. Фіскальна функція податків є нічим іншим, як їх здатністю наповнювати централізований фонд фінансових ресурсів держави. По-перше, хоч функція є основною для податків, але це не є підставою ставити знак рівності між ними та усім фондом. По-друге, історично податки порівняно недавно стали основним доходом бюджету.

До цього вони поступалися доменам та регаліям. По-третє, і в сучасності фіскальна функція притаманна не тільки податкам;

– сталий розвиток у сучасному сприйнятті необхідно трактувати як самопідтримуваний, самовідновлювальний, самогенеруючий розвиток. Тут також маємо теоретичні помилки ототожнення його лише із поняттям стійкості, стійкого зростання, а інколи і просто соціально-економічної стабільності. Сталий розвиток є задоволенням потреб теперішніх поколінь без загрози для здатності прийдешніх поколінь задовольняти свої власні потреби [3]. Тобто, концептуально він подається у збалансованій єдності економічної, соціальної та екологічної складових.

– фіск є зручним засобом в руках держави, через який політика регулювання розвитку певних процесів та корегуючий вплив на суспільні явища може реалізовуватися як на етапі формування централізованого фонду фінансових ресурсів, так і на етапі його витрачання. Орієнтування суспільства на обмежене споживання (у тому числі ресурсів) і нарощування природоохоронних заходів задля виживання (у тому числі майбутніх поколінь) потребує значного розширення державного втручання, оскільки це вимагає кардинальних поведінкових змін. З цієї точки зору сталий розвиток повинен розглядатися як керований розвиток [4, с. 14]. Можливості впливати через фіск цілком придатні для регулювання процесів та умов сталого розвитку за відповідного їх застосування;

– регуляторний вплив держави через фіск, як у будь-якому іншому випадку здійснення суспільним союзом сукупності заходів для досягнення визначеної мети, передбачає реалізацію певної політики. Фіскальна політика у даному випадку і є тією ідеологічною основою, у межах якої обґрунтовується як сама мета, так і способи її досягнення;

– трансформація ідеологічної основи використання фіску в цілях суспільного розвитку передбачає необхідність формування практично орієнтованих напрямів управлінської діяльності з питань реалізації фіскальної політики;

– за допомогою інституцій, забезпечуючи та регулюючи сталий розвиток суспільства зі сприянням з боку фіску, держава здійснює координацію діяльності економічних агентів, обмежує набір доступних альтернатив їхньої господарсько-бізнесової активності (спрямовуючи у потрібне русло в інтересах громад і людства), створює умови стабільності функціонування і передбачуваності рішень, сприяє утворенню безпечного середовища, підтримує налагодження взаємодії суб'єктів ринку між собою та з державними інститутами (сприяючи мінімізації трансакційних витрат);

– вплив держави і господарюючих суб'єктів при цьому є взаємним. Тобто інституціональний вплив фіску реалізується через певні організації

і правила, а також передбачає наявність усталених, постійно діючих функціональних взаємозв'язків. Останнє свідчить про наявність спеціального механізму фінансово-економічного типу;

– фінансовий механізм забезпечення сталого розвитку суспільства – це система фінансових методів, форм, інструментів та важелів, з допомогою яких формуються, розподіляються та використовуються централізовані фонди фінансових ресурсів, збалансовуються суспільні і приватні інтереси та забезпечується сталий розвиток суспільства на основі триєдиного еко-соціо-економічного ладу;

– фінансовий механізм забезпечення сталого розвитку має усі специфічні ознаки структурної складової (підсистеми) економічного та фінансового механізмів;

– забезпечення та регулювання сталого розвитку суспільства може ефективно здійснюватися через використання фінансового механізму. Але у цьому випадку усі його підсистеми та структурні складові мають бути орієнтованими на одночасне збалансування трьох складових сталого розвитку: економічної, соціальної і екологічної.

– фінансовий механізм соціально-економічного розвитку досліджувався вітчизняними вченими тривалий період. Специфіка ж протидії негативним екологічним екстерналіям і адаптації до кліматичних змін потребує додаткових теоретичних розвідок;

– для відповідної орієнтації інструментарію фінансового механізму потребує удосконалення систематика негативних екологічних екстерналії. Пропонується такий варіант їх класифікації: за часовою ознакою – тимчасові і поколінні; за територіальною ознакою – локалізовані (на рівні однієї чи кількох громад), регіональні, національні, транскордонні і планетарні; за масштабом наступного впливу на соціум – місцеві, загальнонаціональні і глобальні; за масштабом наступного впливу на господарство – галузеві, секторальні і загальноекономічні;

– фінансовий механізм забезпечення сталого розвитку у питаннях протидії негативним екологічним екстерналіям, поряд з іншими, включає специфічні інструменти та важелі, серед яких: видатки бюджетів різних рівнів, призначені для протидії негативним екологічним екстерналіям та адаптації до кліматичних змін, а саме державні і муніципальні кредити та інвестиції у об'єкти зеленої економіки, субсидювання зеленої економіки, пряме фінансування природоохоронних заходів; специфічні податкові інструменти екологічного спрямування (енергетичні і паливні податки; транспортні податки; податки на викиди, що спричиняють глобальні зміни; платежі за забруднення, розміщення і переробку відходів, за використання природних ресурсів і надр, за шумовий вплив, тощо); неподаткові дохідні інструменти (доходи від аукціонів з продажу дозволів на викиди); позичкові інструменти екологічного спрямування (зелені облігації, облігації сталого розвитку, кліматичні облігації,

емітовані державними та місцевими органами влади); квазіфіскальні інструменти (міжнародні і міжурядові гранти і допомоги (у тому числі в рамках міжнародних кліматичних ініціатив), національні кліматичні ініціативи);

– для протидії негативним екологічним екстерналіям та адаптації до зміни клімату цей механізм використовується поряд з ринковим і адміністративним, посилюючи їх дію, нівелюючи окремі недоліки, стимулюючи приватні ініціативи та інвестиції.

Література:

1. Модернізація державних фінансів України у контексті європейського вибору: монографія / за наук. ред. І.О. Лютого, В.Б. Тропіної. Чернігів : ЧНТУ, 2019. 312 с.
2. Андрущенко В.Л. Фінансова думка Заходу в ХХ столітті: (теоретична концептуалізація і наукова проблематика державних фінансів). Львів : Каменяр, 2000. 303 с.
3. World Commission on Environment and Development (1987). Our Common Future. Oxford: Oxford University Press. P. 45.
4. Сучасна парадигма фіскальної політики України в умовах формування суспільства сталого розвитку: моногр. / за наук. ред. д-ра екон. наук, проф. А. І. Крисоватого. Тернопіль : ТНЕУ, 2015. 460 с.

Нікіфоров П. О.

*доктор економічних наук, професор,
завідувач кафедри фінансів і кредиту,*

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

Легкоступ І. І.

*кандидат економічних наук,
асистент кафедри фінансів і кредиту,*

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

DOI: <https://doi.org/10.36059/978-966-397-438-5-56>

РОЛЬ МІЖНАРОДНОЇ ДОПОМОГИ У ФОРМУВАННІ ДОХОДІВ БЮДЖЕТУ УКРАЇНИ ПЕРІОДУ ВОЄННОГО СТАНУ

З 24 лютого 2022 року наша країна опинилась у новій політичній, військовій та економічній реальності – з метою захоплення території України розпочалось військове вторгнення армії рф. В Україні було введено військовий стан, оголошена мобілізація, державні інститути ввели правила та прийняли заходи для забезпечення економічної та соціальної стабільності. Було вирішено запровадити податкові послаблення та пільги для суб'єктів малого та середнього бізнесу – можливість не платити деякі податки (єдиний податок для ФОП 1 і 2 груп), переходити на спрощену систему оподаткування для підприємств з оборотом до 10 млрд грн та сплачувати для ФОП 3 групи 2% від доходів замість 5%. Також, був знижений ПДВ на пальне з 20% до 7%, та скасований акциз для нього [1].

Проте, вже на початку 2023 року більшість цих податкових послаблень була скасована, а податкова система повернулась до довоєнних правил. Це було зроблено з метою компенсувати втрати від запровадження податкових пільг на початку війни. Ці пільги дозволили забезпечити економічну стабільність в країні та адаптуватися бізнесу до роботи у нових важких обставинах воєнного часу. Мобілізація, утримання мільйонної армії та ведення інтенсивних бойових дій потребували додаткових доходів, і усі зібрані податки йшли для фінансування воєнного бюджету.

Україна конче потребувала зовнішнього фінансування, оскільки коштів для фінансування цивільного бюджету було обмаль. У цих складних умовах на допомогу нашій державі прийшли міжнародні партнери – Уряди США, ЄС, Японії та інших демократичних держав. Також, значну фінансову підтримку зголосились надати міжнародні фінансові організації та донорські установи. У таблиці 1 видно, що частка іноземної

допомоги у доходах зведеного бюджету України зросла у 2022 році до 21,9%, а у 2023 році – становила 14%.

Таблиця 1

Доходи зведеного бюджету України за 2021–2023 роки

№ п/п	Назва доходів	2021		2022		2023	
		Млрд грн	Частка, %	Млрд грн	Частка, %	Млрд грн	Частка, %
1	Податкові надходження	1453,8	87,5	1343,2	61,1	1638,1	52,8
2	Неподаткові надходження	202,5	12,1	368,4	16,8	1028,1	33,1
3	Доходи від операцій з капіталом	3,8	0,2	2,9	0,1	3,7	0,1
4	Від ЄС, урядів іноземних держав, міжнародних організацій, донорських установ	1,3	0,1	481,3	21,9	433,6	14,0
5	Цільові фонди	0,8	0	0,5	0	0,8	0
	РАЗОМ	1662,2	100	2196,3	100	3104,3	100

Джерело: [2]

Без іноземної допомоги нашій державі було б практично неможливо вистояти у війні проти сильнішої у кілька разів країни. Як видно із аналізу, податкові надходження у перший рік війни зменшилися на 110,6 млрд грн – із 1453,8 млрд грн до 1343,2 млрд грн, а їх частка впала на 26,4% – з 87,5% до 61,1%. У 2023 році податкові надходження зросли на 294,9 млрд грн порівняно із 2022 роком, а їх частка зменшилась до 52,8%. Натомість, суми іноземної допомоги становили 481,3 млрд грн у 2022 році та 433,3 млрд грн. у 2023 році.

У структурі іноземної допомоги найбільшу частку займають гранти або дарунки, що надійшли до бюджетів усіх рівнів (таблиця 2). У 2022 році їх частка склала 94,8%, а у 2023 році збільшилась до 98,6%. У 2024 році частка грантів зменшилась до 75,1%, а частка надходжень в рамках програм допомоги ЄС, урядів іноземних держав, міжнародних організацій, донорських установ зросла до 24,9%, тоді як у попередніх роках не перевищувала 5%.

Найбільшими спонсорами України у період воєнного стану стали Сполучені Штати Америки, Європейський Союз, Велика Британія, Канада, Японія та інші демократичні країни світу. Також, значну допомогу надали Україні міжнародні організації та донорські установи. У 2024 році продовжується активна міжнародна фінансова підтримка України: через зовнішнє фінансування залучено 25,9 млрд дол. США, у

тому числі гранти склали 6,6 млрд дол. США [3]. Донорська іноземна допомога спрямовується урядом для фінансування найважливіших соціальних видатків державного бюджету. Основними із них є – заробітна плата освітян та працівників галузі охорони здоров'я, співробітників Державної служби надзвичайних ситуацій, виплати пенсіонерам, інші гуманітарні потреби, а також видатки на забезпечення соціального захисту населення.

Таблиця 2

**Структура іноземної допомоги зведеному бюджету України
за 2022–2024 роки**

№ п/п	Назва доходів	2022		2023		2024 (січень-вересень)	
		Млрд грн	Частка, %	Млрд грн	Частка, %	Млрд грн	Частка, %
1	Кошти, отримані від секретаріату ООН, НАТО, ЄС, ОБСЕ або інших МО за участь України в міжнародних операціях з підтримання миру і безпеки	0,4	0,1	0,09	0	0,04	0
2	Гранти (дарунки), що надійшли до бюджетів усіх рівнів	456,5	94,8	427,3	98,6	205,7	75,1
3	Надходження в рамках програм допомоги ЄС, урядів іноземних держав, міжнародних організацій, донорських установ	24,4	5,1	6,2	1,4	68,2	24,9
РАЗОМ		481,3	100	433,6	100	273,9	100

Джерело: [2]

Отже, в умовах військового стану важливою складовою доходів бюджету України стала міжнародна допомога від урядів США, ЄС, Великої Британії, Японії, Канади та інших демократичних держав світу. Також, значна фінансова підтримка надійшла від міжнародних фінансових організацій та донорських установ. Частка іноземної

допомоги у доходах зведеного бюджету України зросла у 2022 році до 21,9%, а у 2023 році – становила 14%. У структурі іноземної допомоги найбільшу частку займають гранти або дарунки, що надійшли до бюджетів усіх рівнів.

Література:

1. Гришко А., Бетлій О. Податкові послаблення для парків, ФОПів та інших під час війни. Що залишити, а що переглянути? *Економічна правда*. 2022. URL: <https://www.epravda.com.ua/publications/2022/10/18/692753> (дата звернення: 10.11.2024).

2. Виконання бюджету за доходами. Open budget. URL: <https://openbudget.gov.ua/?month=12&year=2023&budgetType=CONSOLIDATED> (дата звернення: 10.11.2024).

3. Мінфін: У жовтні до Держбюджету України надійшло \$1,4 млрд пільгового фінансування від міжнародних партнерів. Урядовий портал. 2024. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/minfin-u-zhovtni-do-derzhbiudzhetu-ukrainy-nadiishlo-14-mlrd-pilhovoho-finansuvannia-vid-mizhnarodnykh-partneriv> (дата звернення: 10.11.2024).

DOI: <https://doi.org/10.36059/978-966-397-438-5-57>

РОЛЬ МІЖНАРОДНИХ ФІНАНСОВИХ ОРГАНІЗАЦІЙ У РЕФОРМУВАННІ ФІНАНСОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

У сучасній економічній системі кредити міжнародних фінансових організацій є важливим джерелом ресурсного забезпечення для реалізації пріоритетних напрямків економічного розвитку і проектів, інструментом інституційних змін та міжнародної інтеграції. Україна вже багато років є членом міжнародних фінансових організацій та успішно інтегрується в світову фінансову систему [4].

Україна є членом МВФ з 1992 р. Напрямами цього членства містять: програмами підтримки платіжного балансу «stand-by», механізм фінансування, щорічні консультації та технічну допомога.

МВФ затвердив у вересні 2022 р. розширення інструментів антикризового фінансування (антишокове продовольче вікно) та додаткову антикризову допомогу, в межах якої Україна отримала транш 1,3 за інструментом Rapid Financing Instrument (RFI). МВФ затвердив програму «Механізм розширеного фінансування України» 31.03.2023 р., яка буде впроваджуватися протягом чотирьох років та підтримувати платіжний баланс, забезпечувати фіскальну, боргову та середньострокову зовнішню стійкість, а також сприятиме довгостроковому зростанню, післявоєнній відбудові та процесу вступу до ЄС. Програма містить два етапи (воєнний та повоєнний) та забезпечує доступ до кредитних коштів від МВФ у розмірі 15,6 млрд. дол. США [1].

Зміст етапів програми [7]:

– утримання фінансової стабільності у зв'язку з війною та підготовка програм відновлення після війни;

– впровадження структурних реформ, які необхідні для вступу до ЄС.

Протягом 2023 р. Україна отримала від МВФ транші обсягом 4,5 млрд дол. США, у 2024 р. – 5,4 млрд. дол. США. В червні 2024 р. МВФ затвердив надання траншу 1,1 млрд. дол. США, а 18.10.2024 р. переглянув програму «Механізм розширеного фінансування» (Extended Fund Facility, EFF), яка передбачає негайний доступ до цього фінансування та підтримку держбюджету. Обсяг фінансування після перегляду складе 8,7 млрд. дол. США [1].

Реліз МВФ щодо України, зазначає ефективне виконання програми EFF, попри воєнним викликам, досяжність усіх кількісних критеріїв

ефективності та індикативної мети, а також виконання практично усіх структурних маяків. За оцінкою МВФ у першій половині 2024 р. стан економіки України стійкіший, ніж очікувався та надалі зміцнюється. Водночас Фонд погіршив прогноз на 2024–2025 рр. через стан енергетичного сектору та ризики невизначеності стосовно війни. Ріст ВВП за прогнозам МВФ за 2024 р. може становить 3%, а у 2025 р. темпи зростання економіки можуть бути 2,5–3,5%. МВФ зауважив стабільність фінсектору та рекомендував НБУ посилити банківське регулювання та нагляд, а також планувати дії у випадку несприятливих сценаріїв з урахуванням прогнозних ризиків [5].

Співпраця з МВФ забезпечила оптимальне регулювання та управління міжнародними резервами, які досягли рекордних історичних максимумів в 2023 р. на суму 40 514,43 млрд. дол. США [3].

МВФ переглянув 11.10.2024 р. процентні платежі та додаткові стягнення (charges, surcharges та commitment fees), які для України знизяться (наберуть чинності з 1.11.2024 р.) та діятимуть п'ять років. Співпраця з МВФ дозволяє зменшити вартість позик на 36% або на 1,2 млрд. дол. США на рік [7].

Мета діяльності Світового банку (СБ) – фінансова та технічна допомога країнам, що розвиваються, підтримка в здійсненні інституційного і структурного реформування, довгострокових інвестиційних проєктів.

Світовий банк займає другу позицію як фінансовий партнер України. Уряд та НБУ співпрацює з СБ у межах системних проєктів, у рамках яких кошти спрямовуються на підтримку держбюджету та реалізацію інвестпроєктів.

У зв'язку зі збройним російським вторгненням СБ у березні 2022 р. затвердив додаткове фінансування проєкту «Позика на політику розвитку у сфері економічного відновлення» (Economic Recovery Development Policy Loan, ER DPL) із залученням 1,6 млрд. дол. США. Загальний пакет допомоги СБ для підтримки України становив більш 23 млрд. дол. США, з яких 20 млрд. дол. США було спрямовано у квітні 2023 р. Станом на листопад 2024 р. підтримка СБ у вигляді екстреного фінансування, включно з допомогою від партнерів, становить понад 47 млрд. дол. США [5].

СБ, Мінфін та Міністерство економіки України 4.11.2024 р. склали угоду за новим системним проєктом «Стійке, інклюзивне та екологічно збалансоване підприємництво» (RISE) з обсягом фінансування 593 млрд. дол. США. Проєкт RISE спрямований на підтримку малого і середнього бізнесу, перехід до «зеленої» економіки, поліпшення бізнес-середовища, цифровізацію і полегшення виходу на нові ринки. Реалізація проєкту передбачена на 2024–2027 рр. з обсягом фінансування 1 млрд. дол. США. RISE є другим проєктом зі СБ, впровадження якого

буде здійснюватися з використанням фінансового інструменту «Програма кредитування з прив'язкою до результатів, Program-for-results» (PforR)». RISE передбачає технічну допомогу для інституційного та організаційного зміцнення, розвитку потенціалу та консультативної підтримки [6].

Співпраця України зі СБ в сучасних умовах невизначеності та геополітичних викликів є дуже цінним інструментом стабілізації економіки країни. Створення та реалізація спільних програм забезпечує швидку допомогу для фінансування надстрокових та гострих потреб.

Україна співпрацює із ЄБРР з 1992 р. ЄБРР – міжнародна фінорганізація, яка здійснює підтримку та фінансує економічні реформи у країнах Центральної та Східної Європи з метою їх переходу до ринкової економіки.

ЄБРР також є одним з найбільших інвесторів в Україні, фінансові ресурси якого використовуються для здійснення економічних реформ, фінансування інвестиційних проєктів розвитку в приватному та державному секторах та надання технічної допомоги. Меморандум з ЄБРР підписаний НБУ в липні 2015 р. стосовно розвитку ринку капіталів. У травні 2020 р. підписана угода про здійснення своп-операцій гривня/долар США в обсязі до 500 млрд. дол. США, мета якого – сприяти макрофінансовій стабільності в Україні внаслідок пандемією коронавірусу [2].

У березні 2022 р. ЄБРР надав Україні «пакет заходів для стійкості» в обсязі 2 млрд євро, а протягом 2022 р. виділив 1 млрд євро, в 2023 р. обсяг допомоги був збільшений до 3 млрд єврона підтримку «реальної» економіки (підтримка та забезпечення енергетичної та продовольчої безпеки, відновлення залізниці та інфраструктури) [5].

Співпраця України з міжнародними фінорганізаціями позитивно впливає на зміцнення фінансового сектору, вдосконалення банківського нагляду, поліпшує умови для здійснення інвестиції та покращення інвестиційного клімату, підтримує привабливість активів у національній валюті в умовах військової невизначеності, сприяє розвитку кредитування та розвитку цифрових фінансових послуг, забезпечує доступ вітчизняного бізнесу до фінансових ресурсів піз час війни, підтримує економічне відновлення України від наслідків російського вторгнення та охоплює програми післявоєнної відбудови з провадженням масштабних інфраструктурних проєктів в Україні.

В умовах зростаючого впливу процесів глобалізації міжнародна конкурентоспроможність національної економічної системи багато в чому визначається її здатністю ефективно інтегрувати потенціал міжнародного співробітництва між державою і приватним сектором, залучати іноземні та внутрішні інвестиційні ресурси.

Відношення держави Україна, уряду, Національного банку, Кабінету міністрів з міжнародними фінансовими організаціями дозволяє фінансувати та здійснювати конкретних події, які скориговані окремими вимогами воєнного стану в країні. Сьогодні, коли Україна перебуває у воєнному стані, її економічна діяльність неможлива без залучення іноземного капіталу та міжнародної підтримки. Нестача внутрішніх ресурсів для національної економіки вимагає тісної співпраці з міжнародними фінансовими інститутами. Їх участь у фінансуванні програм економічного зростання України та оновлення виробничої інфраструктури визначає доцільність розвитку державної системи планування та підвищення її ефективності.

Література:

1. Міністерство фінансів України. URL: <https://minfin.com.ua/>
2. Національний Банк України. Офіційний сайт. URL: <https://bank.gov.ua/>
3. Офіційні міжнародні резерви України в 2024 р. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/finance/assets/>
4. Цебенко Н.М. Роль міжнародних фінансових організацій у модернізації виробничої інфраструктури української економіки. URL: <http://nz.uad.lviv.ua/static/media/1-56/16.pdf>
5. Співпраця з міжнародними фінансовими організаціями. Національний Банк України. URL: <https://bank.gov.ua/ua/about/international/financial-institutions>
6. Україна та Світовий банк реалізують новий проект з підтримки приватного сектору RISE. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/ukraina-ta-svitovyi-bank-realizuiut-novyi-proekt-z-pidtrymky-pryvathnoho-sektoru-rise-pidpysano-vidpovidni-uhody-zahalnym-obsiahom-maizhe-600-mln#:~:text=>
7. Урядовий портал. URL: <https://www.kmu.gov.ua/gromadskosti/fondi-vidnovlennya-ukrayini>

Фесенко В. В.
*доктор економічних наук,
професор кафедри обліку, аудиту, аналізу і оподаткування,
Університет митної справи та фінансів*
Телеп С. Г.
*студент,
Університет митної справи та фінансів*

DOI: <https://doi.org/10.36059/978-966-397-438-5-58>

КОНТРОЛЬ ЯКОСТІ АУДИТУ ТА АУДИТОРСЬКИХ ПОСЛУГ: ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНІ ПЕРСПЕКТИВИ УКРАЇНИ

Сучасні тенденції глобалізації бізнесу вимагають гармонізації стандартів аудиторських послуг та підвищення їх якості на міжнародному рівні. Для забезпечення прозорості фінансової звітності та підвищення довіри інвесторів до компаній Європейський Союз розробив комплексні вимоги до аудиторської діяльності. Зокрема, в ЄС значну увагу приділяють питанням контролю якості аудиторських послуг та впровадженню Міжнародних стандартів аудиту (МСА). Це спрямовано на забезпечення єдиних підходів до аудиту та підвищення надійності його результатів, що має критичне значення для стабільності фінансових ринків та економік держав-членів.

Міжнародні стандарти аудиту (МСА), розроблені Радою з міжнародних стандартів аудиту, визначають основні принципи та вимоги до аудиторської практики на міжнародному рівні. Основною метою МСА є встановлення загальних правил для забезпечення прозорості, незалежності та об'єктивності аудиторських перевірок. Ключові аспекти МСА охоплюють: *етику та незалежність* (аудитор повинен бути незалежним від клієнта та керуватися принципами об'єктивності, чесності й конфіденційності); *оцінку ризиків* (МСА містять стандарти для оцінки ризиків суттєвих викривлень у фінансовій звітності та підготовки відповідної програми аудиту); *документування та звітність* (належна документація та обґрунтування висновків аудитора є обов'язковими умовами для підвищення надійності аудиту та зниження ризиків помилок).

МСА забезпечують узгодженість у підходах до аудиту серед різних країн, що підвищує порівнянність фінансової інформації та полегшує прийняття інвестиційних рішень на міжнародному рівні.

Європейський Союз запровадив жорсткі вимоги до аудиторської діяльності через Директиву 2014/56/ЄС та Регламент (ЄС) № 537/2014.

Вони встановлюють єдині стандарти контролю якості аудиторських послуг для держав-членів та сприяють гармонізації національного законодавства. Основні положення включають:

1. Незалежність аудиторів: обмеження надавати аудиторські послуги для компаній, із якими аудитор пов'язаний фінансовими чи іншими інтересами.

2. Ротація аудиторів: обов'язкова ротація аудиторських фірм для публічних компаній кожні 10 років, щоб уникнути конфлікту інтересів.

3. Контроль якості: регулярні перевірки аудиторських фірм для забезпечення дотримання стандартів якості, що здійснюються незалежними органами контролю.

Вимоги ЄС створюють підґрунтя для контролю якості аудиту та підвищення надійності аудиторських висновків, що є важливим аспектом у розбудові довіри інвесторів до компаній, які здійснюють свою діяльність у межах ЄС.

Одним із ключових напрямків ЄС є забезпечення прозорого та ефективного контролю якості аудиторських послуг. Система контролю якості складається з декількох рівнів:

✓ внутрішній контроль якості: аудиторські фірми зобов'язані розробляти і підтримувати власні системи внутрішнього контролю якості відповідно до вимог ISA. Це включає регулярний моніторинг та перевірки, щоб забезпечити дотримання стандартів на всіх етапах аудиту;

✓ зовнішній контроль якості: незалежні органи контролю в країнах ЄС здійснюють перевірки аудиторських фірм. Це гарантує, що всі аудиторські процеси відповідають встановленим вимогам і забезпечують достовірність фінансової звітності;

✓ професійна освіта та сертифікація: ЄС вимагає постійного підвищення кваліфікації аудиторів, що включає обов'язкове навчання з питань професійної етики, нових стандартів та інструментів аудиту.

Ці рівні контролю спрямовані на створення високих стандартів якості та підвищення прозорості аудиторської діяльності.

Незважаючи на важливість міжнародних стандартів аудиту та вимог ЄС до контролю якості, на шляху їх впровадження існує низка викликів. Серед них:

1. Різні рівні розвитку економік країн-членів: держави з різними рівнями економічного розвитку мають неоднакові можливості впровадження жорстких стандартів, що може створювати бар'єри для повної гармонізації.

2. Витрати на адаптацію: для малих аудиторських фірм дотримання вимог ЄС може стати фінансово обтяжливим, що впливає на їхню конкурентоспроможність.

3. Розбіжності в національних підходах: незважаючи на загальні вимоги ЄС, кожна країна має власні регуляторні органи, що можуть по-різному інтерпретувати стандарти контролю якості.

Подолання цих викликів потребує тісної співпраці між регуляторами, аудиторськими фірмами та професійними організаціями.

Міжнародні стандарти аудиту та вимоги ЄС до контролю якості аудиторських послуг є ключовими елементами у забезпеченні надійності фінансової інформації та довіри інвесторів. Гармонізація підходів до аудиту сприяє підвищенню якості аудиторських перевірок та забезпечує прозорість фінансової звітності. Водночас ефективне впровадження цих стандартів потребує врахування специфіки кожної держави, фінансових можливостей аудиторських фірм та постійної підтримки з боку регуляторів.

Реформування аудиторської сфери за стандартами ЄС і МСА дозволить підвищити ефективність аудиторських послуг, що, в свою чергу, сприятиме стабільності фінансових ринків та зміцненню економічної безпеки. У довгостроковій перспективі дотримання цих стандартів стане основою для розвитку якісного аудиту та створення єдиної платформи для взаємодії фінансових ринків на міжнародному рівні.

Література:

1. Fesenko V., Vakulchuk O., Guba O., Ostapchuk S., Babich I. The results of implementation of European requirements in management of transfer pricing audit (experience of Ukraine). *Independent journal of management & production*. Special Edition, November 2020. Vol. 11. № 9. P. 2417–2434.

2. Міжнародні стандарти контролю якості, аудиту, огляду, іншого надання впевненості та супутніх послуг. (Видання 2018 року). Міжнародна федерація бухгалтерів. У 3 ч. Київ, 2018. URL: <https://mof.gov.ua/uk/mizhнародni-standarti-auditu>

3. Аудит за міжнародними стандартами: підручник. – 2-е вид. (доп. та перероб.) / Вакульчик О.М., Фесенко В.В., Книшек О.О. Дніпро : УМСФ, 2018. 253 с.

СЕКЦІЯ 6. МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ В УМОВАХ ІНСТИТУЦІОНАЛІЗАЦІЇ ТА ГЛОБАЛЬНОЇ КОНВЕРГЕНЦІЇ

Bokhan Alina

*Doctor of Economic Sciences,
Professor of the Department of World Economy,
State University of Trade and Economics*

DOI: <https://doi.org/10.36059/978-966-397-438-5-59>

GLOBALISM AND STRATEGIC DIPLOMACY VECTORS

The global problems of humanity stimulate the greening of international economic processes and influence the diplomatic interaction of countries. Modern ecology has a very complex and branched structure of species representation. The increase in interest in the problems of interaction of nature and society contributed to the formation of ideas of "co-evolution" of different systems and a new understanding of the concept of "noosphere", the development of technology, cybernetics, synergetic, modeling, systems, etc. They confirm that different spheres and forms of international economic activity have a similarity in the integrity of the evolutionary process, which must be considered as "global evolution". But the traditional model of linear evolution is fundamentally rethinking and has a vector of ecology in the face of serious changes in the environment.

Traditionally, scientific and practical interest in the future of humanity is considered through the prism of choice: either economic growth or environmental safety. For example, the book "Effective Forms of Environmental Diploma" (by Leila Nicolas, Elie Kallab) includes: a study of progress that the world community has achieved an understanding of the importance of diplomacy in preserving the environment for survival, peace and security; critical analysis of the existing system of international environmental treaties; political and legal gaps, thematic studies of multilateral diplomacy, formal and informal diplomacy in cases of Europe and the United States to evaluate diplomatic models with further different stakeholders in this field [1].

Therefore, the path to compromise is to identify alternative options and optimal solutions based on the progressive policies of the world. Environmental diplomacy tools are introduced into the ideology of "sustainable development" and global policy. The mechanisms of solving environmental problems are formed through the lens of different views of communities, the interests of opposite "economic poles of the planet".

The issue of "global equality" is often discussed in the process of international negotiations, conferences and summits.

The 21st century diplomacy is a contrasting trend where the foreign political vector of countries is focused on relaying "own symbiosis" of interests, development, security. This causes the use of organizational, legal, traditional and new instruments of influence in diplomacy. But it does not exclude the risks and chances in the field of international contacts, strengthening of emphasis on the prices of prosperity and "ecological comfort" in stimulating new segments in the development of the world economy.

International subjects have begun to diversify economic activity through new management ways in the context of directions:

- "moderate" (structural reforms (eco-law, environmental responsibility, environmental funds, etc.); reform-ecologists (ecological and social policy, environmental movements, environmental education, etc.);

- "radical" (representatives of models of rational nature management, greening of development technologies, "green" anarchism, ecological feminism);

- "market" (non-conservative regulatory reforms (restriction of state intervention in environmental regulation, elimination of environmental standards); resource economists (private ownership of natural resources; scientific technological progress).

Agents (networks, institutions) as diplomacy representatives operate in a complex international environment, which includes elements: environmental lobbying, global economic and environmental policy, national environmental protection policies, alarmism, parliamentarism). Therefore, the content of economic diplomacy is focused on a strategic context [2].

The process of greening international economic relations is possible with the help of: 1) "combining efforts" (formation of positive socio-economic results on the basis of diplomatic instruments, overcoming contradictions between economic and environmental goals of development of society in the conditions of globalization); 2) "protection of interests" (diplomacy for the protection of the ecological and economic interests of the country and economic positions of its subjects in foreign markets, strengthening of competitive positions in international and world markets); 3) "security guarantee" (diplomatic resources for interaction between countries in solving global problems, improvement of systems of international, regional and national eco-security).

The main tasks of environmental diplomacy: initiatives of new mechanisms for the protection of national interests of countries in the ecological and economic sphere of activity; formation and lobbying by countries of trade and economic interests in the world markets of ecological products; identification of environmental components in the strategies of economic development of countries; diplomatic assistance to international environmental programs;

settlement or prejudice of environmental conflicts; international compromises for improving the ecological and economic situation in the world.

Globalization stimulates the development of environmental diplomacy, focuses on the combination of ideological, social, economic and democratic forces in shaping a new format of external relations and mobile response of states to environmental risks. This process determines the need to improve, modernize and professionalize the sphere of Ukrainian diplomacy, which is intended to promote the protection of national interests of countries, strengthen economic potential, intensify international trade and economic relations, the formation of leadership of countries in the world markets, generate power for peace.

References:

1. Nicolas, L., Elie Kallab, E. (2021) Effective Forms of Environmental Diplomacy. 1st Edition. Available at: <https://www.routledge.com>
2. Mazaraki, A., Bokhan, A. (2022) Economic and environmental diplomacy: strategic context of development. *Foreign trade: economy, finance, law*, vol. 2, pp. 4–15.

ЕФЕКТ ГЛОБАЛЬНОЇ КОНВЕРГЕНЦІЇ: ПЕРЕВАГИ ТА ВИКЛИКИ

Економічне вирівнювання країн та регіонів – глобальна конвергенція сприяє зближенню економічних показників між розвиненими та країнами, що розвиваються, через технологічний трансфер, іноземні інвестиції та доступ до глобальних ринків. Це сприяє економічному зростанню та підвищенню життєвого рівня в менш розвинених країнах.

Процес євроінтеграції змінює не лише економічні процеси, а й структуру економіки країни. Секторальні реформи охоплюють кілька важливих напрямів:

- перехід від сировинної до інноваційно-орієнтованої економіки;
- підвищення ролі сектора послуг;
- підтримка сільського господарства та аграрної модернізації.

Євроінтеграція стимулює розвиток інновацій, оскільки країни-аспіранти повинні адаптувати свої економіки до високих вимог конкуренції в ЄС. Основні напрямки інновацій включають:

- інноваційні технології та цифровізація;
- енергетична трансформація;
- розвиток стартап-екосистем [1].

Глобальна конвергенція має як свої переваги, так і виклики. Розглянемо деякі з них (див. рис. 1).

Приклади країн, де ефект глобальної конвергенції мав позитивний вплив: Китай, а саме завдяки політиці відкритості та інтеграції в глобальну економіку Китай досяг стрімкого економічного зростання, перетворившись на одну з найбільших економік світу. Інвестиції, технологічний трансфер та доступ до міжнародних ринків сприяли розвитку виробництва, інфраструктури та підвищенню рівня життя; Південна Корея, а саме економічне зростання Південної Кореї завдяки інтеграції у глобальну економіку є прикладом успішного ефекту конвергенції. Завдяки експортоорієнтованій політиці та інвестиціям у технології країна перетворилася з аграрної економіки на розвинену промислову державу з високим рівнем життя; Польща, а саме інтеграція до Європейського Союзу значно підвищила темп економічного зростання в Польщі. Доступ до ринків ЄС, інвестиції та фінансова

допомога стимулювали модернізацію промисловості та інфраструктури, підвищення рівня життя та створення робочих місць.

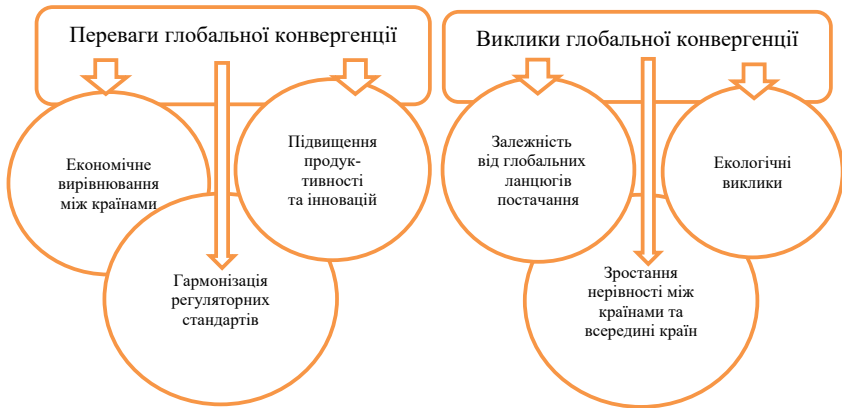

Рис. 1. Преваги та виклики глобальної конвергенції

Приклади країн, де ефект глобальної конвергенції мав негативний вплив: Мексика, а саме після укладення NAFTA (Північноамериканської угоди про вільну торгівлю) Мексика отримала доступ до ринків США і Канади, але зіткнулася з проблемою нерівномірного розподілу економічних вигод. Транснаціональні корпорації встановили виробництва, але більшість прибутків залишилися за межами країни, а місцеві виробники зазнали конкуренції, що призвело до посилення нерівності; Аргентина, а саме протягом 1990-х років країна зазнала негативного впливу глобалізації та лібералізації економіки, що призвело до економічної нестабільності. Зростання залежності від іноземних кредиторів спричинило кризу на початку 2000-х, коли Аргентина не змогла виплатити зовнішній борг, а рівень безробіття та бідності значно зріс [2].

Таким чином, ефект глобальної конвергенції відкриває нові можливості для розвитку, але разом із тим висуває ряд викликів, які вимагають збалансованих політичних і економічних рішень.

Література:

1. Гетманець О.П., Коробцова Д.В., Євелій Ю.О. Глобалізація та міжнародна економіка: складність інтеграції ринків та економічні наслідки на рівні країн (український досвід). *Академічні візії*. 2023. № 20. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/35cea810-1e85-4730-92c2-73e4dde869cf/content> (дата звернення: 10.09.2024).

2. Євроінтеграція: кризь терени до зірок URL: https://lb.ua/blog/tetiana_bohdan/549521_jevrointegratsiya_kriz_tereni.html (дата звернення: 25.10.2024).

Колесник М. В.

*кандидат економічних наук, доцент кафедри менеджменту
зовнішньоекономічної діяльності підприємств,
Національний авіаційний університет*

DOI: <https://doi.org/10.36059/978-966-397-438-5-61>

РОЗВИТОК ІННОВАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ У КОНТЕКСТІ ДІДЖИТАЛІЗАЦІЇ РИНКОВОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ

Сучасна ринкова інфраструктура в розвинутих ринкових економіках є ключовою детермінантою, яка забезпечує умови ефективного розвитку всієї економічної системи. Вплив розвитку ринкової інфраструктури проявляється в значній кількості аспектів економіки, як-то, наприклад, зниження транзакційних витрат та підвищення швидкості комерційних операцій; якість послуг та їх інформаційне забезпечення; інноваційний розвиток у векторі відкритих інноваційних стратегій; потенціал міжнародної конкурентоспроможності та прямого доступу до клієнтів нових ринків тощо. Тому від ступеня її розвитку залежать інвестиційна привабливість певних регіонів та ринкових суб'єктів, усієї економічної системи держави та світу, що проявляється в підвищенні темпів розвитку суспільного виробництва і забезпечення нормального режиму безперебійного функціонування ринку взагалі.

Інфраструктура є складною мережевою системою. Поведінку інфраструктури неможливо зрозуміти, просто дивлячись на структуру та динамічну поведінку як фізичної, так і соціальної мережі. Обидва взаємопов'язані та багато в чому переплітаються. Соціальна та економічна цінність інфраструктури визначається послугами, які вона надає кінцевим користувачам. Якість і надійність цієї послуги, у свою чергу, визначаються продуктивністю інтегрованої системи, тобто інтегрованої фізичної та соціальної мережі. Обидві мережі є складними самі по собі, їхня взаємодія на рівні інтегрованої соціально-технічної системи представляє іншу область складності [1].

Узагальнено можна в класифікації ринкової інфраструктури вбачати відокремлення за функціональною ознакою на інформаційно-аналітичну, фінансово-кредитну і організаційно-технічну інфраструктуру. Проте питання впливу кожної із них на виробничі підприємства є недостатньо вивченими та розкритими в наукових доробках [2].

Отже, від рівня розвитку інноваційної інфраструктури залежать інвестиційна привабливість економіки держави чи окремих регіонів;

окремих галузей та / або суб'єктів ринку, підвищення динаміки процесів суспільного виробництва, а відтак – перспективи для його розвитку.

Тематична література пропонує різні підходи до типологізації та класифікації проявів ринкової інфраструктури і спрямована на систематизацію її різних ознак. Досі перманентним підходом залишається її розуміння як сукупність інституцій. Ознаки, наприклад, можуть бути наступними [3]: 1) інфраструктура є сектором економіки загального призначення для всіх суб'єктів ринкових відносин; 2) об'єкти ринкової інфраструктури вимагають значних початкових інвестицій і є досить капіталомісткими, причому термін окупності таких фінансових вкладень значно відтермінований; 3) об'єкти ринкової інфраструктури характеризуються одночасним «колективним» користуванням; 4) ринкова інфраструктура суттєво впливає на ефективність процесу виробництва матеріальних благ, хоча не є його безпосереднім учасником; 5) сукупність об'єктів ринкової інфраструктури є мінливою, тобто зі зміною чергових етапів економічного розвитку суспільства їх перелік також змінюється.

Сучасний процес розвитку ринкової інфраструктури характеризується діджиталізацією та конвергенції її функцій в призмі діяльності різних суб'єктів ринкової економіки.

Сучасне розуміння терміну «діджиталізація» (як цифрова трансформація) доцільно трактувати як незворотній процес практичної імплементації цифрових технологій та рішень в умовах стрімкого розвитку ери цифрової економіки з метою якісного вдосконалення життєдіяльності індивідуума, бізнесових структур, соціуму і держави в цілому [4].

Впровадження цифрових інновацій позитивно впливає на всі сфери діяльності, а особливо на найбільш провідні галузі в економіці, адже нові рішення допомагають суттєво зменшувати собівартість залучення і обслуговування клієнтів, оцінювати і попереджати існуючі й нові ризики, знаходити нові джерела доходу тощо. В наш час цифровізація інноваційної діяльності знижує інформаційні та організаційні витрати економічних суб'єктів за допомогою багаторазового збільшення інформаційного простору, а також створення інформаційних продуктів, доступних широкому колу споживачів. Це спрощує та прискорює пошук та обробку інформації, її аналіз та обмін нею, в наслідок чого скорочується тривалість інноваційного лагу та активізується взаємодія суб'єктів інноваційного процесу [5].

Конвергенція означає розмивання кордонів між колишніми окремими галузями і є багаторівневим явищем, яке розвивається складними шляхами. Зазвичай розрізняють технічну, ринкову, організаційну конвергенцію та аналізують основні сили, що їх формують. Конвергенція може підвищувати або знижувати ефективність конкуренції.

Конвергенція оцінюється з точки зору її впливу на ефективність конкуренції на інфраструктурних ринках [6].

Отже, інтенсифікація процесів конвергенції породжує появу нових інноваційних властивостей існуючих видів інфраструктур або появу нових.

Цікавими є пропозиції Олійника М.О., які релевантні цифровізації вітчизняної ринкової інфраструктури, і полягають в наступному:

- забезпеченням системної конвергенції національних цифрових ринків України та держав-членів Євросоюзу;
- забезпечення адаптації вітчизняного законодавства до чинних норм і вимог законодавства Євросоюзу у сфері регулювання регіонального цифрового ринку;
- розбудова загальнонаціональної системи обрахунку і системної діджиталізації економічних процесів за активної участі Уряду, бізнес-спільноти та представників вітчизняного громадянського суспільства;
- інтеграція у європейський цифровий простір шляхом забезпечення максимального покриття території нашої держави мобільним зв'язком не нижче рівня 4G та підключення усіх вітчизняних підприємств і громадян до широкопasmового Інтернету [7].

Вищенаведене дозволяє підсумувати, що розвиток інноваційних процесів у контексті діджиталізації ринкової інфраструктури має проявлятися, принаймні, в оптимізації бізнес-процесів (наприклад, автоматизація рутинних операцій, підвищення швидкості прийняття рішень, створення омніканальних платформ тощо), виникнення нових бізнес-моделей (наприклад, формування «платформної» економіки та цифрових екосистем, активна інтеграція в бізнес-процеси штучного інтелекту), зміни в електронному конкурентному середовищі на ринку Інтернету речей як результат появи нових стратегій або конкурентів (наприклад, з субститутами товарами чи технологій) тощо. Такий контент зазначеного розвитку може призвести конвергенцію національних економік за комплексом аспектів, як-то, наприклад, в цифровій, інституційній, виробничо-технологічній, соціально-економічній та інших сферах.

Література:

1. Margot P.C. Weijnen, Ivo Bouwmans. Innovation in networked infrastructures: Coping with complexity. *International Journal of Critical Infrastructures*. 2006. № 2(2/3). С. 121–132. DOI: <https://doi.org/10.1504/IJCIS.2006.009432>
2. Старостенко Г.Г., Сухина Я.С. Інфраструктура ринкової системи та її значення в розвитку економіки. 2017. URL: <https://conf.ztu.edu.ua/wp-content/uploads/2017/01/208.pdf>
3. Гриценко А. Ринкова інфраструктура: суть, функції, будова. *Економіка України*. 1998. № 4. С. 35–44

4. Мусієць Т.В.,Рябець О.М. Глобальний контекст процесу діджиталізації: Сутність, пріоритетні вектори та загрози. *Економіка та суспільство*. 2023. Випуск №52. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-52-85>

5. Тимошенко Н.Ю., Шабанова М.А. Розвиток інноваційної діяльності в умовах цифровізації. *Економіка та суспільство*. 2021. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-29-30>

6. Bauer J.M., Weijnen M.P.C., Turk A.L., Herder P.M. Delineating the scope of Convergence in infrastructures. URL: https://link.springer.com/chapter/10.1007/978-1-4615-0495-5_10

7. Олійник М.О. Реалізація системної діджиталізації вітчизняної економіки у контексті її інтеграції у європейський цифровий простір. *Цифрова економіка та економічна безпека*. 2023. Випуск 8(08). DOI: <https://doi.org/10.32782/dees.8-25>

DOI: <https://doi.org/10.36059/978-966-397-438-5-62>

ТОРГОВЕЛЬНА ВІЙНА МІЖ США ТА КНР: НАСЛІДКИ ДЛЯ УКРАЇНИ ТА СТРАТЕГІЇ АДАПТАЦІЇ

У 2018 році розпочалося економічне протистояння між США та КНР, яке можна охарактеризувати як класичну модель «пастки Фуکیدіда», де гегемону (США) кинула виклик зростаюча держава (Китай), і яке переросло у торговельну війну. Цей конфлікт створив ризики глобальної дестабілізації економіки з порушенням принципів вільної торгівлі, зниженими темпами економічного зростання та глобальної нерівності. Виникає необхідність оцінки впливу цієї війни на економіки інших країн, які не є безпосередніми учасниками цього конфлікту, та розробки ефективних стратегій мінімізації наслідків цього протистояння задля збереження стабільності та економічного розвитку.

З огляду на вищевказану проблему комплексний аналіз сучасного стану торговельних відносин між США та Китаєм, глобального впливу торговельної війни на інші країни та оцінка впливу на ключові сектори економіки України дасть змогу розробити стратегії та рекомендації щодо адаптації економіки України до нових реалій світової торгівлі.

Для дослідження цієї проблематики були використані методи статистичного аналізу даних Світової організації торгівлі (СОТ), Конференції ООН з торгівлі та розвитку (ЮНКТАД), Міжнародного валютного фонду (МВФ), Державної служби статистики України (Держстат), кількісного і якісного порівняння торгових профілів США, КНР і України та аналіз наукових праць і аналітичних звітів науково-дослідних інституцій.

Проведене дослідження встановило, що торговельна війна між США та КНР має негативні наслідки як для обох країн і країн-не учасників конфлікту, так і відкриває нові торговельні можливості, зокрема для України.

США та Китай мають дві найбільші економіки світу. За даними МВФ, станом на жовтень 2024 р. ВВП США становить 29,17 трлн дол. США, тоді як КНР має другу за величиною економіку у світі – ВВП 18,27 трлн дол. США [4].

У доповіді МВФ про перспективи світової економіки у 2023 році висловлювалися застереження щодо негативних наслідків торговельної напруги між США та Китаєм. Особлива увага приділялася перерозподілу

виробництва в глобальному вимірі, оскільки США заохочували американські фірми переносити виробництво у країни з меншою геополітичною напруженістю, а Китай спонукав місцеві підприємства до заміни іноземних технологій на місцеві задля зменшення залежності від імпорту [3]. Такі зміни у глобальних ланцюгах поставок мали протилежний ефект на національні економіки країн, так як зменшення диверсифікації в економіці створило ризики для обох країн. Також ряд взаємних митних зборів на певну кількість товарів, запровадження взаємних санкцій проти технологічних компаній країн і інвестиційні обмеження не сприяють зменшенню негативних наслідків для США та КНР [2].

Торгівельна війна між США та Китаєм створює як ризики, так і можливості для України. Зокрема, зменшення частки товарів із США на китайському ринку відкриває шлях для збільшення експорту українських товарів. Україна змогла зайняти частку, що раніше належала США, у постачанні кукурудзи до Китаю. Продажі кукурудзи зросли з 26 млн дол. США у 2013 році до 1,38 млрд дол. США у 2020 році, тоді як поставки з США впали з 847 млн до 75 млн дол. США за цей же період [1].

У 2020 році Китай став найбільшим експортним ринком для України, з часткою 14,4% від загального обсягу експорту, і хоча з початком повномасштабного російського вторгнення в Україну цей показник впав через порушення логістичних ланцюгів і зниження виробничих потужностей, Китай залишається важливим торговельним партнером, що зберігає потенціал для відновлення та вже показує зростання обсягів експорту. Однак, структура експорту є вузькоспеціалізованою, оскільки 70-80 % експорту до Китаю складають сировина та продукція з низькою доданою вартістю, які легко замінити іншими постачальниками.

Таким чином, торговельна війна між США та КНР сприяла тому, що Україна значно зміцнила свої позиції на китайському ринку, тоді як США залишилися менш вагомим напрямком для зростання українського експорту, однак незважаючи на успіхи у збільшенні експорту до Китаю, його структура не створює значної доданої вартості чи значної кількості робочих місць. Це робить український експорт вразливим до коливань світових цін та політики протекціонізму.

Для подальшого успіху у розширенні експортних поставок необхідно підвищити ефективність реакції виробників на зміни та забезпечити державну підтримку для розширення експорту на китайський ринок.

Україна має змогу скористатися наслідками торгової війни для збільшення експорту, зокрема до Китаю, проте довгострокова стійкість потребує диверсифікації експорту та розвитку продукції з більшою доданою вартістю. Варто підсилувати торговельну дипломатію і розвивати переробну промисловість, інновації та технології, що

збільшать додану вартість продукції, а також залучати інвестиції та впроваджувати інфраструктурні покращення.

Література:

1. Статистика експорту товарів Державної митної служби України. URL: <https://customs.gov.ua/statistika-ta-reiestri>
2. Data from Council on Foreign Relations. URL: <https://www.cfr.org/economics/trade>
3. World Economic Outlook (October 2023) – International Monetary Fund. URL: <https://www.imf.org/en/Publications/WEO/Issues/2023/10/10/world-economic-outlook-october-2023> (дата звернення: 01.11.2024)
4. World Economic Outlook (October 2024) – International Monetary Fund. URL: <https://www.imf.org/external/datamapper/NGDPD@WEO/OEMDC/ADVEC/WEOWORLD/USA> (дата звернення: 08.11.2024)

DOI: <https://doi.org/10.36059/978-966-397-438-5-63>

ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ ЕКСПОРТНО-ІМПОРТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

XX століття характеризується поглибленням міжнародних господарських зв'язків, які вийшли на якісно новий рівень, набули системного характеру, що призвело до формування єдиного світового ринку капіталів, товарів та послуг, робочої сили та інформаційного простору.

Аналізом експорту та імпорту в контексті зовнішньої торгівлі України займалися багато теоретиків та практиків такі, як О. П'янкова, О. Ралко, А. Задоя, С. Кулицький, В. Далик, Н. Дуляба, Н. Калюжна, Н. Кизим, В. Зінченко, Ю. Козак, Н. Логвінов, Є. Агеєв, І. Багров, Г. Маховиков, С. Герасименко, А. Єріна, Р. Кулинич, І. Манцуров, В. Михайлова, Р. Моторина, О. Осауленко, Н. Парфенцева, А. Сидорова та багато інших науковців.

В умовах функціонування України на зовнішньому ринку досить актуальним питанням є не тільки аналіз обсягів експорту та імпорту, але й аналіз товарної експортно-імпоротної структури, структури експорту та імпорту послуг, партнерів України за зовнішньоторговельними відносинами тощо.

Експортно-імпорتنі операції – це каталізатор економічних перетворень, які активно впливають на формування в країні ринкових структур і механізмів, сприяють накопиченню капіталу, створенню конкурентного середовища і визначенню ринкової мотивації у вітчизняному бізнесі, залученню його до зарубіжного підприємництва.

Ринкова економіка відкритого типу, ліквідація державної монополії зробили більш доступним внутрішній вітчизняний ринок для іноземних товарів і капіталів та вимагають здійснювати прогресивні зрушення у вітчизняній економіці, а саме підвищувати конкурентоспроможність вітчизняних промислових підприємств, що дасть реальну можливість інтеграції в світове господарство. Однак на практиці ці можливості реалізуються непослідовно і суперечливо, терміни вирішення проблеми економічного зростання загалом відкладаються на довгі роки.

Імпорт – це ввезення країну іноземних товарів, послуг, капіталів; ввезення товарів, робіт, послуг, результатів інтелектуальної діяльності,

в тому числі виключних прав на них, на митну територію країни з-за кордону без зобов'язання про зворотній вивіз.

В.С. Новицького визначає імпорт як завезення на територію країни товарної маси за відповідно оформленою купівельною операцією із іншої країни для продажу і споживання продукції на теренах країни-імпортера.

Т.М. Циганкової, експорт – вивіз товарів, робіт, послуг, результатів інтелектуальної діяльності, в тому числі виключних прав на них, з митної території країни за кордон без зобов'язання їх зворотного ввозу.

К.Е. Решетняк підкреслює, експортно-імпортні операції – це комерційна діяльність, пов'язана з купівлею-продажем товарів, що мають матеріально-речову форму.

С.В. Мочерний трактує експорт як вивезення за кордон товарів, проданих іноземним покупцям і призначених для продажу на іноземних ринках або для переробки в інших країнах. До експорту також відносяться перевезення товарів транзитом через іншу країну, вивезення, перевезення із другої країни товарів для продажу в третій країні.

Імпорт, на думку С.В. Мочерного, визначає як ввезення за кордону товарів, послуг, технологій, капіталу, цінних паперів для реалізації та застосування на внутрішньому ринку. В основі імпорту – міжнародний поділ праці, природні умови (наявність мінеральних та сільськогосподарських ресурсів тощо), рівень розвитку продуктивних сил інші фактори.

Види зовнішньоекономічної діяльності визначені також в Законі України «Про зовнішньоекономічну діяльність». Відповідно до цього закону експорт та імпорт відносять до одного із видів зовнішньоекономічної діяльності, які здійснюються в Україні суб'єкти цієї діяльності. Види зовнішньоекономічної діяльності визначені також в Законі України «Про зовнішньоекономічну діяльність».

Література:

1. Про зовнішньоекономічну діяльність: Закон України від 16.04.1991 р. № 959-ХІІ, станом на 03.01.2017 р. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/959-12>
2. Гаврилюк І. І. Динаміка та тенденції розвитку міжнародної торгівлі в Україні. *Економіка та суспільство*. 2023. № 47. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/2126> (дата звернення: 02.05.2024).
3. Калюжна Н. Зовнішня торгівля України: методологія дослідження. *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право*. 2017. № 1. С. 16–31.
4. Крутік Ю.В. Зміст понять «імпорт» та «експорт» як об'єктів державного регулювання. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Державне управління*. 2020. № 5. С. 138–142.

Міхель Р. В.
*кандидат економічних наук,
доцент кафедри міжнародної безпеки та стратегічних студій,
Львівський національний університет імені Івана Франка*

DOI: <https://doi.org/10.36059/978-966-397-438-5-64>

ЗМІНА ВЕКТОРУ УКРАЇНСЬКО-ПОЛЬСЬКОГО ТРАНСКОРДОННОГО СПІВРОБІТНИЦТВА В УМОВАХ ВІЙНИ

Транскордонне співробітництво (ТКС) між Україною та державами-членами Європейського Союзу завжди відіграло значну роль для розвитку українських регіонів. Цього року виповнюється 20 років польсько-українському транскордонному співробітництву в рамках моделі територіального співробітництва ЄС.

Історія транскордонного співробітництва між Україною та ЄС починається з початку 1990-х років, коли Україна почала активно шукати співпрацю та партнерство з Європейським Союзом після здобуття незалежності від Радянського Союзу. У період з 1991 по 2006 рік в рамках програми TACIS було виділено близько 7 мільярдів євро на різні проекти, зосереджені на торгівлі, енергетиці, транспорті, навколишньому середовищі та регіональному розвитку. Співпраця набула особливого імпульсу після розширення ЄС у 2004 році, коли між Україною та ЄС появився безпосередній кордон.

Відтак, починаючи з 2004 року існувало два види програм. Перша внутрішня – INTERREG (на основі Європейського фонду регіонального розвитку) – спрямована на підтримку прикордонних регіонів ЄС у подоланні їхнього периферійного статусу та розвитку транскордонного співробітництва через внутрішні кордони. Друга зовнішня – в рамках Європейської політики сусідства – спрямована на підтримку співробітництва вздовж зовнішніх кордонів ЄС і побудові добросусідських відносин з партнерами з третіх країн (див. табл. 1).

У 2020 році завершилася чергова шестирічна програма ТКС між Україною, Польщею та Білоруссю. З точки зору бюджету, це була найбільша така програма Європейського інструменту сусідства на сухопутних кордонах ЄС. Програма на 2021-2027 роки спочатку була підготовлена у тристоронньому форматі, однак через використання білоруською владою мігрантів на зовнішніх кордонах ЄС та подальшу участь Білорусі у військовій агресії Росії проти України у 2022 році транскордонне співробітництво з Білоруссю призупинено. Тому Програма Interreg NEXT на 2021-2027 роки є двосторонньою [2].

**Структура та розподіл коштів,
виділених на ТКС в окремих програмах у 2004–2027 рр.**

Назва програми ТКС	2004-2006	2007-2013	2014-2020	2021-2027
Внутрішні кордони				
Південна Балтика	-	60,7	83,0	85,5
Польща – Саксонія	26,6	105,1	70,0	60,3
Бранденбургія – Польща	30,0	124,5	100,0	88,3
Макленбургія/Банденбургія – Польща	29,9	132,8	134,0	124,5
Чехія – Польща				
Польща – Словаччина	18,0	219,5	226,0	178,9
Литва – Польща	-	71,7	60,2	45,7
Зовнішні кордони				
Польща-Білорусь-Україна	37,8	186,2	183,0	-
Польща – Україна	-	-	-	214,4
Литва – Росія – Польща	24,2	124,2	-	-
Польща – Росія	-	-	37,5	-
Разом	177,0	1184,2	1072,3	930,1

Джерело: [1]

Як зазначає Н.В. Волкова (2023), військова агресія російської федерації проти України кинула виклик Європейському Союзу у питаннях, що впливають на європейську економічну стабільність, безпеку та демократію, крім того це також виклик позиції ЄС, як одному із головних гравців на міжнародній арені [3].

Зокрема, Європейська комісія (ЕК) вжила таких заходів:

- До березня 2022 року Комісія призупинила фінансування проектів з програм ТКС на 2014–2020 роки та процес програмування на 2021–2027 роки з Росією та Білоруссю через їхню явну підтримку військової агресії.

- У березні 2022 року було запущено ініціативу «Згуртованість для біженців у Європі» (CARE). Ця законодавча пропозиція була зосереджена на перерозподілі фондів згуртування ЄС для допомоги українським біженцям.

- До середини 2022 року Комісія запропонувала внести зміни до правил транскордонного співробітництва Європейського інструменту сусідства (ENI CBC), маючи намір спрямувати кошти ENI CBC на українських біженців та допомогти бенефіціарам програми ЄС, які постраждали через призупинені угоди про фінансування.

- До серпня 2023 року додаткові асигнування в розмірі 48,5 мільйонів євро було офіційно спрямовано на програму Interreg NEXT Польща–Україна. Цей фонд було перерозподілено з припинених

програм Європейського територіального співробітництва, які раніше брали участь у Росії та Білорусі [4, с. 89].

Таким чином, програма Interreg NEXT на 2021-2027 охоплює чотири польських воєводства (Люблінське, Підкарпатське, Підляське та частину Мазовецького) та шість областей України (Волинську, Львівську, Закарпатську, Рівненську, Тернопільську та Івано-Франківську).

На її реалізацію Європейський Союз виділив 235,9 млн євро (з яких щонайменше 214,4 млн євро на проекти), а загальний бюджет становить понад 262 млн євро. Цілі Програми реалізуються у 6 основних пріоритетах: *довкілля, охорона здоров'я, туризм, співпраця, кордони, доступність* з використанням стратегічних великих інфраструктурних проектів, регулярних проектів та фондів малих проектів.

Роль Польщі в допомозі Україні на початку війни важко переоцінити. Після початку конфлікту східні воєводства Польщі – через свою географічну прилеглисть до епіцентру переміщення біженців – перетворилися на критичні гуманітарні та матеріально-технічні епіцентри, прихистивши значну кількість переміщених українців.

Активно реагуючи на це, керівництво Програми Interreg NEXT впровадило кілька ключових змін:

- модифікували існуючі протоколи, щоб дозволити неголовним бенефіціарам як з Польщі, так і з України функціонувати незалежно, дистанціювавши їх від афілійованих установ у Білорусі;

- після лютого 2022 року видатки, пов'язані з білоруськими бенефіціарами, були визнані незаконними;

- біженцям було надано доступ до інфраструктурні об'єкти та обладнання проектів;

- проекти транскордонного співробітництва були переглянуті, щоб краще задовольнити потреби біженців через програми інтеграції, мовну допомогу та спеціальні ініціативи для дітей;

- було запроваджено сім додаткових проектів на суму 4 673 936,4 євро, спрямовані на вирішення ескалації міграційної кризи [4, с. 90].

Таким чином, проекти, які спочатку були розроблені для сприяння регіональному розвитку, швидко адаптувалися для підтримки потоку біженців і переміщених осіб, продемонструвавши дивовижну стійкість. Інфраструктура та ресурси, спочатку виділені для цілей розвитку, були ефективно перепрофільовані для забезпечення необхідної підтримки ВПО. Наприклад, через проєкт L4U6 надана важлива медична допомога західним регіонам України. До медичних закладів Львова, Волині, Рівненщини та Закарпаття було доставлено чотири машини швидкої допомоги, чотири електрогенератори, 320 кліпс та 320 мультибандажних матеріалів. Проєкт забезпечив обладнання місцевих служб охорони здоров'я для ефективнішого вирішення надзвичайних ситуацій [2].

Ще одним яскравим прикладом адаптивності є проєкт «Країна рівних шансів», який спочатку був спрямований на підтримку людей з обмеженими можливостями в Замості, Польща, та Кременці, Західна Україна. З початком конфлікту фокус проєкту розширився на безпосередню допомогу біженцям. Команда сприяла безпечному переміщенню понад ста українських сімей з дітьми з інвалідністю до Польщі, надаючи їм довготривалий притулок та продовження реабілітації.

Таким чином, у багатогранній сфері глобальної геополітики нещодавня російська агресія в Україні підкреслила притаманну стійкість і адаптивність ініціатив ТКС, особливо вздовж польсько-українського кордону. Ці програми, спочатку створені для розвитку регіону, показали себе як життєво важливі інструменти, які вміло змінюються у відповідь на посилені гуманітарні та соціально-економічні потреби регіону.

Література:

1. Офіційний портал Програм європейського територіального співробітництва та Європейського інструменту сусідства. URL: <https://www.ewt.gov.pl> (дата звернення: 11.11.2024).
2. Офіційний портал Програми Interreg NEXT. URL: <https://pl-ua.eu/> (дата звернення: 11.11.2024).
3. Волкова, Н. Транскордонне співробітництво України з країнами ЄС в умовах російсько-української війни. *Економіка та суспільство*. 2023. No. (48). DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-48-52>.
4. Wolodin, D., Wyporska, K. Twenty Years of Poland–Ukraine Cross-Border Cooperation: Reflections and Responses in the Wake of the Russian Military Aggression. *Space-Society-Economy*. 2024. No. (35). P. 75–95 DOI: <https://doi.org/10.18778/1733-3180.35.03>

Музиченко М. В.
*кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри глобальної економіки,
Державний біотехнологічний університет*

DOI: <https://doi.org/10.36059/978-966-397-438-5-65>

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ РИНКУ ПРИРОДНОГО ГАЗУ ІНДІЇ

В енергетичному портфелі Індії, п'ятої у світі економіки за річним обсягом ВВП, природний газ становить незначну частку у 7%, що є найнижчим показником у світі. Найбільший відсоток природного газу (9,3%) було зафіксовано у 2010 році, що було обумовлено суттєвим збільшенням внутрішнього видобутку газу. У 2016 році країна наголосила про наміри збільшити долю природного газу в енергетичному портфелі до 15 % до 2030 року.

Впродовж періоду з 2017р. по 2022 р. частка природного газу в енергетичному портфелі країни несуттєво збільшилась (до 6,83%) у 2022 році, та зменшилась до 5,7% у 2022 році [1].

Впродовж минулого фінансового року, що закінчився у березні 2024 року, в результаті зростання попиту в основних виробничих секторах промисловості Індії, перш за все, металургійному та виробництва добрив, споживання газу сягнуло позначки у 68,76 млрд кубічних метрів. Це найвищий показник споживання природного газу в історії країни.

У порівнянні з попереднім фінансовим роком південноазійський економічний гігант збільшив споживання природного газу на 10,06 млрд кубічних метрів (14,62%). Із загального обсягу споживання 36 млрд кубічних метрів газу було отримано з внутрішніх резервів, що є найвищим річним показником; 32,76 млрд кубічних метрів у вигляді скрапленого природного газу (СПГ), що також є найбільшим річним обсягом [2].

Згідно з дослідженнями міжнародного енергетичного агентства Rystad Energy до 2040 року споживання природного газу в Індії збільшиться до 113,7 млрд кубічних метрів, тобто майже вдвічі, що обумовлено стрімкими темпами приросту населення та високими темпами економічного розвитку. У найближчій перспективі попит задовольнятиметься зростанням внутрішнього видобутку та за рахунок збільшення імпорту СПГ [3].

Впродовж цього періоду щорічне зростання становитиме 4,4%, що більш ніж у два рази перевищує річні темпи зростання споживання природного газу у Китаї [4].

У 2023 році індійський імпорт СПГ збільшився до 29 млрд кубічних метрів (на 7%), при цьому залежність від імпорту становить 44% споживання природного газу в країні [5].

Сьогодні Індія імпортує СПГ через сім терміналів, найбільший з яких СПГ-термінал «Дахедж» (штат Гуджарат) з річною потужністю 17 млн тонн скрапленого природного газу. Щорічні потужності кожного з п'яти інших терміналів становлять близько 5 млн тонн, ще одного – 3 млн тонн. В той час як СПГ-термінал «Дахедж» використовує потужності на рівні 90%, потужності інших шести терміналів задіяні на рівні від 20% до 40% [6].

Для вирішення проблеми постійного недовикористання СПГ-потужностей, Рада з регулювання нафти та природного газу Індії у червні 2024 року внесла пропозиції щодо вдосконалення регуляторного контролю. Підприємство, що планує будівництво СПГ-терміналу, має повідомити регулятора до прийняття остаточного інвестиційного рішення. Нові проекти з імпорту СПГ мають бути підтвержені свідоцтвом регулятора. Схвалення регулюючим органом будівництва нових СПГ-терміналів або розширення вже існуючих базуватиметься на декількох факторах, зокрема, сприяння конкуренції між операторами, уникнення сумнівних інвестицій, збереження або збільшення постачання для справедливого розподілу [7].

Індія є другим у світі виробником сталі та стягує 2,5% митного збору та додатково 0,25% соціального податку на імпорт СПГ. На виробництво сталі припадає близько 8% світових викидів діоксиду вуглецю. Заміна вугілля як джерела палива на скраплений природний газ дасть можливість позбутися значної долі викидів, але суттєво збільшить витрати на виробництво. На металургійну промисловість Індії припадає до 12% загальних викидів, при цьому на кожну тонну сталі близько 2,54 метричних тонн діоксиду вуглецю, що значно перевищує світовий середній показник у 1,91 метричну тонну на кожну тонну сирової сталі.

Arcelor Mittal Nippon Still India (дочірня компанія найбільшої у світі металургійної компанії Arcelor Mittal) у вересні 2024 року звернулась до федерального міністерства фінансів з проханням скасувати податок на імпорт СПГ для сталеливарного виробництва, що дозволить компанії скоротити витрати на виробництво та досягти цілей декарбонізації [8].

Китай та Індія будують більше газопроводів ніж всі інші країни світу разом. Індія модернізує та розширює власну мережу газопроводів, маючи на меті створення національної газової мережі, розмір якої збільшиться майже вдвічі до 2025 року. Будується понад 15 000 км трубопроводу, орієнтовна вартість якого становить 26,2 млрд доларів США і вдвічі

більше цієї довжини вже функціонує та обслуговує західні та північні штати Індії. За проєктами індійської державної компанії GAIL, що на даний час будуються, планується підключення до цієї мережі східних та південних регіонів країни. Перш за все, це проєкт трубопроводу Pradhan Mantri Urja Ganga, який складається з газопроводу Barauni – Guwahati та газопроводу Jhadeshpur-Haldia-Bokaro-Dharma (JHBDPL), який є одним з найдовших у світі, що будуються (2655 км).

Газопровід Mumbai-Nagpur--Jharsuguda з'єднає схід і захід країни, а газопроводи Kochi-Koottanad-Bangalore-Mangalore і Ennore-Tuticorn-Bengaluru забезпечать додаткові сполучення для південної Індії [9].

Література:

1. India as a gas-based economy: Six years to go. URL: <https://www.orfonline.org/expert-speak/india-as-a-gas-based-economy-six-years-to-go>

2. Indian gas consumption hits highest-ever annual level. URL: <https://gasoutlook.com/analysis/indian-gas-consumption-hits-highest-ever-annual-level/>

3. India's domestic gas demand to double by 2040, local production falls short. URL: <https://www.rystadenergy.com/news/india-gas-demand-double-by-2040>

4. Industry to drive tripling of natural gas consumption in India by 2050. URL: <https://www.eia.gov/todayinenergy/detail.php?id=61423>

5. India's gas demand to rise 6% in 2024: IEA. URL: <https://energy.economictimes.indiatimes.com/news/oil-and-gas/indias-gas-demand-to-rise-6-in-2024-iea/107213940>

6. Most LNG import terminals underutilized. URL: <http://www.msn.com/en-in/news/world/most-lng-import-terminals-underutilised/ar-AA1loN0g?apiversion=v2&noservercache=1&domshim=1&renderwebcomponents=1&wcaseo=1&batchservetelemetry=1&noservertelemetry=1>

7. India's LNG terminals run at less than half capacity, petroleum and natural gas regulator proposes new rules. URL: <https://www.hindustantimes.com/business/indias-lng-terminals-run-at-less-than-half-capacity-petroleum-and-natural-gas-regulator-proposes-new-rules-101719762560442.html>

8. ArcelorMittal's India JV Calls for Duty-Free LNG to Cut Costs and Boost Decarbonisation Efforts. URL: <https://pune.news/business/arcelormittals-india-jv-calls-for-duty-free-lng-to-cut-costs-and-boost-decarbonisation-efforts-234456/>

9. Global gas pipeline expansion: Nearly US\$200 billion under construction, with Asia building over 80%. URL: <https://globalenergymonitor.org/report/global-gas-pipeline-expansion-nearly-us200-billion-under-construction-with-asia-building-over-80/>

Okhrimenko Oksana
Doctor of Economics,
Professor of the Department of International Economics,
National Technical University of Ukraine
"Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute"

DOI: <https://doi.org/10.36059/978-966-397-438-5-66>

WORLD ECONOMIC DEVELOPMENT ON FAULT LINES

In the concept of "fault lines", S. Huntington identifies six "fault lines" that may threaten the future of humanity [1]:

1. The differences between civilizations are too fundamental because civilizations differ from each other in history, language, culture, traditions and, most importantly, religion. These fundamental differences are the product of centuries and the basis of different civilizations, meaning they will not disappear anytime soon.

At the same time, high rates of migration cause discussions about the preservation of national identity. In this case, is it possible to talk about the mixing of civilizations or the levelling of their development through the "globalized standardization" of culture, traditions and communication in the most common languages?

Digital transformation and the integration of artificial intelligence into business processes form the latest approaches to the organization of teamwork at the supranational level, increasing the effectiveness of internal and external communications and enabling participants to obtain the desired level of skills and increase their own competitiveness in the global labour market.

2. The world is getting smaller. As a result, worldwide interaction is increasing, increasing "civilizational consciousness" and awareness of the differences between civilizations and the commonalities within civilizations.

The positive dynamics of migration, academic exchanges and the free movement of people, knowledge, and experience led to the activation of intercultural exchanges, which contribute, among other things, to the growth of mutual understanding and the formation of common values. According to the Population Division of the UN Department of Economic and Social Affairs, as of July 1, 2020, the number of international migrants in the world is estimated at 281 million people. International migrants make up about 3.5% of the world's population, compared to 2.8% in 2000 and 2.3% in 1980.

In the mid – 2010s, many developed countries opposed migration. It was Great Britain's reluctance to accept migrants that caused it to leave the EU. According to Tarek Hassan, associate professor of economics at Boston University, without migrants, the US economy would suffer:

"If migrants are completely excluded, GDP per capita will decrease by approximately 5–10%" [2].

3. Due to economic modernization and social change, people are separated from their ancient local identity. Instead, religion has filled this gap, providing a basis for identity and commitment that transcends national boundaries and unites civilizations.

According to David Smock, director of USIP's Centre on Religion and Peacebuilding, religion is cited as the basis for many conflicts that are actually more about competition for economic advancement and political power [3].

Can religious dogmas become a stumbling block on the way to economic development? Many wars have occurred and are occurring precisely because of religious differences. On the other hand, religion also serves as a source of cooperation and peace in religious communities. In this volume, we can talk about the dual nature of religion – a source of both conflict and cooperation [4].

The realities of the Russian invasion of Ukraine confirm the support by the Holy Synod of the Ukrainian Orthodox Church (in fact the Moscow Patriarchate) of the "Russian peace" narratives about "two brotherly peoples – Ukrainian and Russian", "common Dnieper baptismal font", "fratricidal civil conflict", etc. And in this way, religion becomes a powerful tool of struggle, including with the involvement of weapons.

4. The growth of civilizational consciousness is reinforced by the dual role of the West. On the one hand, the West is at the peak of its power. At the same time, among non-Western civilizations, there is a phenomenon of returning to the origins. The West at the peak of its power is opposed to non-Western countries, which increasingly have the desire, will and resources to shape the world in a non-Western way.

The drive to promote a "European way of life" is a defining feature of modern European integration, which, in an effort to become a "civilized state", demonstrates a European identity against alternative value systems. Civilization is a set of practices related to political decision-making, particularly across borders [5].

The gap in trust in institutions between the informed public and the general public has widened over the past decade, according to Edelman surveys, showing a gap of 5% in 2012 and 16% in the 2021 report.

5. Cultural differences and differences are less volatile and therefore more difficult to compromise and resolve than political and economic ones.

The asymmetry of the development of different groups of countries is based on the inequality of income distribution between countries. Qualitative indicators (for example, life expectancy, literacy rate, digital divides) also depend on quantitative ones, such as GDP per capita, etc. Imbalances between the growth of wages and the pace of capital formation lead to an increase in the level of dissatisfaction at the level of groups of workers and stimulate the

organization of strikes. Technological changes in production are also not always positively perceived by society, as they often lead to a reduction in jobs. A new global class – the precariat – has emerged, and its discontent and insecurity are becoming increasingly influential politically [6].

6. Economic regionalism is strengthening. Successful economic regionalism will strengthen civilizational consciousness. Economic regionalism can only succeed when it is rooted in a common civilization.

Strengthening regional integration requires the development of appropriate cooperation between countries in the sphere of trade, investment, infrastructure, and the formation of a common policy in the sphere of economy and finance.

The institutionalization of these relations requires the fulfilment of obligations at the political and economic levels. Regional integration both stimulates economic development through increased production efficiency and faces a number of risks: social, economic, environmental, managerial.

Regional integration is based on relevant agreements as such: Southern Common Market (MERCOSUR), the Andean Community, the East African Community (EAC), the Southern Africa Development Community (SADC), the Economic Community of West African States (ECOWAS), and the Common Market for Eastern and Southern Africa (COMESA) etc. Institutionalization of regional cooperation requires unification of legislation, standards, regulations, etc., bringing national economies to a new level of development.

However, as the fight against climate change intensifies and the economy continues to experience the so-called polycrisis era, when separate crises are stacked on top of each other, increasing vulnerability, a number of experts argue that keeping the global economy intact and intact is vital. The International Monetary Fund has warned that global fragmentation could cost the world economy up to 7% of its GDP.

Polycrisis and existing fault lines increase the turbulence of the developed mechanisms of integration and coexistence of different civilizations. Therefore, in this situation, everything will depend on the ability of international institutions to balance the interests of national actors and regulate joint efforts for the sake of economic and social development.

References:

1. Huntington Samuel P. The clash of civilizations? *Foreign Affairs*. Summer 1993. Vol. 72. № 3. P. 22–49. DOI: <https://doi.org/10.2307/20045621>
2. Барручо Л. Як би США виглядали без мігрантів. BBC World Service. 31 жовтня 2024. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/articles/cly245pgg44o>
3. Sources of Conflict: Religion or Economic and Political Power? USIP, Rumi Forum December 30. 2014. URL: <https://www.usip.org/publications/2014/12/sources-conflict-religion-or-economic-and-political-power>

4. Michelle R. Garfinkel (ed.), Stergios Skaperdas (ed.) *The Oxford Handbook of the Economics of Peace and Conflict*. Oxford Handbooks Online. 2012. DOI: <https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780195392777.001.0001>

5. Glencross A. The EU and the Temptation to Become a Civilizational State. *European Foreign Affairs Review*. 2021. Vol. 26, Issue 2. P. 331–350. DOI: <https://doi.org/10.54648/eerr2021022>

6. Standing G. The Precariat. *Contexts*. 2014. No. 13. P. 10–12. DOI: <https://doi.org/10.1177/1536504214558209>

Пахомов В. А.

магістр,

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

Науковий керівник: Ханова О. В.

кандидат географічних наук, доцент,

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

DOI: <https://doi.org/10.36059/978-966-397-438-5-67>

АУТСОРСИНГ ЯК ФОРМА СПІВРОБІТНИЦТВА НА СВІТОВОМУ РИНКУ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАТИВНИХ ПОСЛУГ

Аналіз європейського ринку консалтингу показує високу частку сегмента аутсорсингу (17%), поступаючись лише сегменту ІТ-консалтингу (27%) (рис. 1).

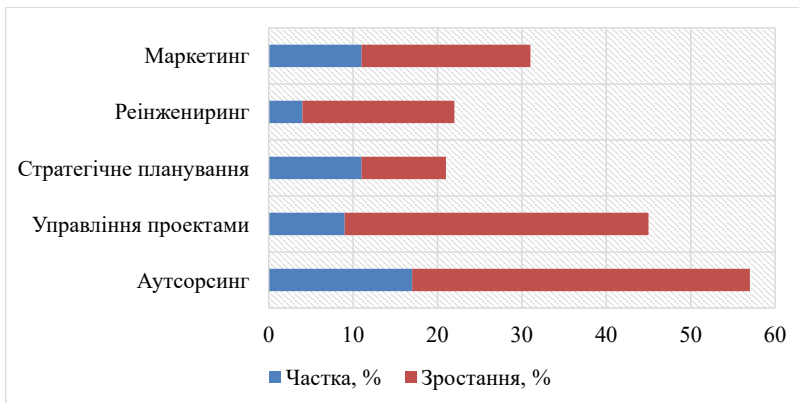

Рис. 1. Показники Європейського ринку консалтингових послуг

Джерело: [1]

Що стосується світового ринку аутсорсингу, на рис. 2. наведені основні результати його роботи.

Глобальний ринок інформаційних технологій складається з трьох сегментів: апаратного забезпечення, програмного забезпечення та ІТ-послуг. За 2001-2023 рр. середні темпи зростання сегментів світового ринку інформаційних технологій – апаратного та програмного забезпечення, ІТ-послуг – становили відповідно 2%, 4% та 6%. Найбільшими експортерами, які контролюють виробництво та постачання програмного забезпечення, є США, країни ЄС та Японія.

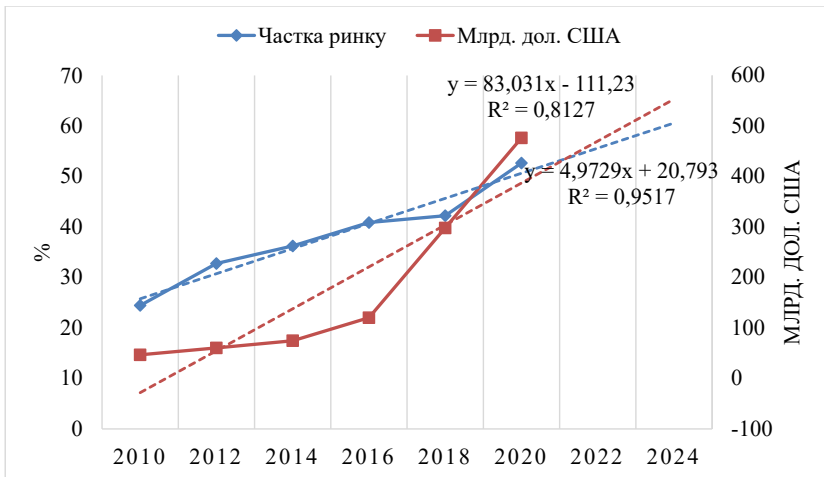

Рис. 2. Динаміка росту світового ринку аутсорсингу

Джерело: [1–4]

Основними постачальниками комп'ютерів і периферії є Китай (17%) і США (11%), електронних компонентів – США і Японія (25% і 13% відповідно), аудіо- та відеотехніки – Китай (18%) і Японія (15%). Особливістю розвитку інформаційних технологій у світовій економіці є поява нових «високоінтелектуальних» технологій, компанії, які їх акумулюють, дають можливість глибокої та відносно вільної перебудови масової та індивідуальної свідомості, а також поява нових метатехнологій, що робить практично неможливою конкуренцію з розробниками цих технологій [3].

Продуктова структура ринків інформаційних технологій у розвинутих країнах і країнах, що розвиваються, істотно відрізняється. Ринки країн, що розвиваються, характеризуються домінуванням апаратного сегменту – понад 50% у структурі ринку інформаційних технологій. Сегмент ІТ-послуг характеризується більш високими темпами зростання.

Сегмент світового ІТ-ринку – сегмент програмного забезпечення значною мірою монополізований. Так, частка ІТ-послуг у загальному ІТ-ринку США становить 45%, програмного забезпечення – 25%, апаратного забезпечення – 30%. Таким чином, тенденцією світового ринку інформаційних технологій є перевага зростання обсягів торгівлі ІТ-послугами над іншими ІТ-продуктами.

У Китаї частка ринку апаратного забезпечення становить 70%, програмного забезпечення – 10%, а ІТ-послуг – 20% ринку [2]. У структурі торгівлі ІТ-продукцією між країнами, що розвиваються, лідируючі позиції посідають електронні компоненти (50% продажів) [2].

У торгівлі між промислово розвиненими країнами домінують комп'ютери та периферійні пристрої, тоді як у торгівлі між країнами, що розвиваються, переважають електронні компоненти. Це пов'язано зі зростанням значення ІТ-послуг у світовій економіці та зацікавленістю ІТ-компаній у розвитку саме цього виду діяльності, який є одним із найприбутковіших порівняно з іншими. Частка розвинутих країн в імпорті комп'ютерів, телекомунікацій і периферії перевищує 70%. Серед країн, що розвиваються, провідним споживачем електронних компонентів залишається Китай – понад 50% світового імпорту.

Враховуючи сучасні темпи зміни поколінь інформаційних систем і пристроїв, можна очікувати зростання попиту на послуги з боку ІТ-компаній і, відповідно, збільшення кількості партнерських угод між ТНК у сфері інформаційних технологій.

До найбільших імпортерів програмного забезпечення серед розвинених країн світу належать: Німеччина, Велика Британія, Франція, Канада та Італія з обсягом імпорту 1–2 млрд доларів США [3]. З іншого боку, ІТ-компанії активніше займаються неінформаційними консультаціями.

Міжнародна торгівля програмним забезпеченням характеризується тим, що основна частка зовнішньої торгівлі цього сегменту світового ринку інформаційних технологій зосереджена в групі розвинених країн.

На країни-лідери припадає до 50% загального обсягу експорту програмного забезпечення. Помітною тенденцією на ринку є поступове збільшення функцій постачальників ІТ-послуг і консалтингових фірм. З одного боку, консультанти починають розширювати пакети послуг ІТ-складовою.

Розробка ІТ-стратегій, оптимізація бізнес-систем тощо, потребує довгострокової співпраці. У групі країн-членів ОЕСР лідерами з експорту програмного забезпечення є Німеччина, США та Ірландія. Ще одна домінуюча тенденція на світовому ринку інформаційних технологій стосується поступового злиття постачальників ІТ-послуг і виробників пристроїв і програмного забезпечення.

Важливими трендами світового ринку інформаційних технологій є також наміри основних постачальників визначити найбільш прибуткові ринки, так звані нові ніші. Мова йде про ринок малого та середнього бізнесу [2].

Література:

1. Офіційний сайт міжнародного інституту аутсорсингу. URL: <http://www.outsourcing.com>
2. Reports and materials of Garner Group – Consulting company in field of research and analysis of information technology companies URL: <https://www.gartner.com>
3. The World Economic Forum URL: <http://www.weforum.org/>
4. United Nations Statistics Division URL: <http://unstats.un.org/unsd/default.htm>

Скороход І. П.
*кандидат економічних наук,
доцент кафедри економіки та підприємництва,
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова*

DOI: <https://doi.org/10.36059/978-966-397-438-5-68>

ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Важливість соціальної економіки у глобальному просторі має все більше значення. Головною метою соціальної економіки на сучасному етапі є забезпечення добробуту населення, підтримка стабільності, якісний розвиток освіти, медицини, економічна безпека.

В епоху глобалізації на розвиток соціальної економіки впливають різні процеси, зокрема, транснаціоналізація, регіоналізація, інституціоналізація, діджиталізація, інтелектуалізація, інноватизація, технологізація, інклюзивність, екологізація економіки.

Дослідженнями глобальних процесів розвитку займалися українських науковці, серед основних досліджень яких слід зазначити наукові праці, таких вчених, як Лук'яненко Д.Г., Поручник А.М., Риков В.В., Колот А.М., які дослідили процеси інформатизації, інноватизації, технологізації, регіоналізації та інституціоналізації глобальної економіки та її соціальної складової.

Глобалізація – це процес взаємної інтеграції та взаємопроникнення національних економік, політичних систем, культур та суспільств у всесвітньому масштабі; передбачає зближення та взаємозалежність країн у багатьох сферах, включаючи економіку, фінанси, торгівлю, технології, комунікації та культуру [1].

В умовах глобалізації головним завданням держави стає боротьба за повноцінне функціонування в довгостроковій перспективі, мінімізація фінансово-економічних, соціально-демографічних, політичних і екологічних ризиків з паралельним збереженням і створенням конкурентних переваг, які здатні забезпечити подальший розвиток і адаптацію до глобальної економіки суб'єктів господарювання та забезпечити конкурентоспроможність власної національної економічної системи та її складових регіональних економік в особі всіх агентів ринку [2, с. 69–70].

Процеси глобалізації оцінювати однозначно важко, вони мають як позитивні, так і негативні наслідки. В цілому, вони можуть сприяти економічному зростанню, зміцненню міжнародних відносин, підвищенню доступу до товарів та послуг, а також обміну знаннями та інноваціями. Але також, глобалізація призводить до нерівностей між

країнами, загрожує національній самостійності, посилює вплив транснаціональних корпорацій на політичні еліти, та призводить до втрати робочих місць через релокацію виробництва в країни з дешевою робочою силою.

У зв'язку з цим загострюються проблеми соціальної економіки в умовах глобалізації серед яких найбільш актуальними є:

- економічна – збільшення розриву між бідними та багатими країнами і верствами населення;

- витіснення локальних ініціатив – соціальні підприємства та кооперативи стикаються з труднощами в конкуренції з великими ТНК;

- міграція робочої сили – міжнародний рух робочої сили впливає на соціальні структури та зайнятість у країнах-донорах і країнах-реципієнтах;

- демографічний тиск – старіння населення в розвинених країнах та необхідність адаптації соціальної економіки до нових демографічних викликів.

Майже 700 мільйонів людей – 8,5 відсотка світового населення сьогодні живуть менш ніж на 2,15 долара на день, причому, за прогнозами, 7,3 відсотка населення житимуть у крайній бідності у 2030 році. Надзвичайна бідність залишається зосередженою в країнах із історично низьким економічним зростанням і нестабільністю, багато з яких знаходяться в Африці на південь від Сахари.

Сьогодні 44 відсотки населення світу живуть менш ніж на 6,85 доларів на день, що є межею бідності для країн із доходом вище середнього [3].

Ресурс Numbeo (Numbeo – це найбільша в світі база даних користувачів про міста та країни по всьому світу) опублікував рейтинг країн за якістю життя за першу половину 2024 року. У список з 83 країн потрапила Україна, яка посіла 66 місце за індексом якості життя. Для складання рейтингу країн враховуються вісім основних груп індексів, куди входить купівельна спроможність, рівень охорони здоров'я, вартість життя, безпека, клімат, час на дорогу до роботи та інші. Згідно з рейтингом країн від Numbeo, країною з найкращою якістю життя у 2024 році став Люксембург, який отримав 219,3 бала. Люксембург має найвищий показник індексу купівельної спроможності. Це означає, що для громадян Люксембургу оренда житла чи відвідування ресторанів не становлять значного фінансового навантаження. Другою країною за якістю життя стали Нідерланди – 207,5 балів. Країна виділяється стабільною економікою та високим рівнем життя. Трійку лідерів замикає Данія – 205,6 бала. Данія має розвинену соціальну підтримку та безпеку. Україна у рейтингу країн за якістю життя посіла 66 місце – 110,7 бала. Попри війну Україна не зазнала суттєвого падіння в рейтингу, адже у 2020 році посідала 65 місце. Найгірші показники в Україні серед факторів вартості життя. Поруч з Україною розташувались Марокко та

Колумбія – 64 місце та 67 місце. В Європі гірші показники ніж в Україні лише у Албанії – 103,5 бала [4].

Для визначення впливу безробіття на національну безпеку проаналізуємо динаміку зміни його рівня протягом 2018–2023 років. Станом на 1 вересня 2024 року статус безробітного мали 102,7 тис. громадян. Серед них 24% – чоловіки, а 76% – жінки. Найбільшу частку серед зареєстрованих безробітних становлять українців віком від 35 до 44 років та від 45 до 55 років (по 30% відповідно) [5].

Враховуючи той факт, що країна в стані війни вже третій рік ситуація з безробіттям не на такому критичному рівні, як на початку прогнозували. Проте, фактично, якби не масштабна хвиля зовнішньої міграції, ситуація гарантовано була б значно гіршою.

Визначені сучасні виклики глобалізації, їх ризики та загрози в контексті формування конкурентоспроможності національної економіки такі як, зниження пропозиції праці та рівня зайнятості, погіршення соціальної захищеності та відповідальності, зниження дієвості соціально-трудових відносин, поширення соціальних конфліктів, посилення бідності та майнового розшарування, деформація ринку праці.

Станом на сьогодні Україна не змогла ефективно адаптуватися в глобальну систему і не створила механізмів, які б убезпечували її сталий розвиток в контексті глобальних процесів. Це стримує процеси розвитку і модернізації країни, що, вочевидь, вимагає істотних змін в соціальній політиці розвитку на майбутнє. Крім того, укріплення міжнародного співробітництва та збільшення обсягів фінансування розвитку країни важливі для успішного переходу до більш стійкої, інклюзивної та життєздатної економіки.

Література:

1. Риков В.В. Вплив глобалізаційних процесів на економічну безпеку України. *Право та державне управління*. 2020. № 2. Р. 204–210.
2. Яценко О. Глобалізаційні детермінанти розвитку сировинних ринків. *Міжнародна економічна політика*. 2013. № 2. С. 66–100. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Мер_2013_2_6.pdf
3. Звіт Світового Банку «Бідність, процвітання та планета» від 15.10.2024. URL: <https://www.worldbank.org/en/news/press-release/2024/10/15/ending-poverty-for-half-the-world-could-take-more-than-a-century> (дата звернення: 06.11.2024)
4. Europe: Quality of Life Index by Country 2024 Mid-Year URL: https://www.numbeo.com/quality-of-life/rankings_by_country.jsp?region=150&displayColumn=0 (дата звернення: 06.11.2024)
5. Кількість зареєстрованих безробітних. Мінфін. 2024. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/labour/unemploy/register/2024> (дата звернення: 05.11.2024).

Скрипник Н. Є.
доцент кафедри міжнародної економіки і світових фінансів,
Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара
Величко Є.
здобувач вищої освіти,
Дніпропетровське відділення Малої академії наук України

DOI: <https://doi.org/10.36059/978-966-397-438-5-69>

РИЗИКИ ГЛОБАЛЬНОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ДЕСТАБІЛІЗАЦІЇ

Фінансова криза 2008 р. стала найсерйознішим потрясінням світової економіки за більш ніж 70 років. Найгостріша фаза кризи настала після краху 15 вересня 2008 року інвестиційного банку Lehman Brothers. Подальша боротьба за фінансову ліквідність та паніка, що супроводжувалась продажем проблемних активів, вилученням депозитів з банків, заморожуванням кредитів, спровокували колапс міжнародної торгівлі та призвели до найглибшої світової рецесії за сім десятиліть. Кризові процеси швидко поширювалися та охопили майже всі країни світу. Десять років потому, послідовність афтершоків і політичних реакцій на банкрутство банку Lehman Brothers, призвело до збільшення співвідношення світового державного боргу до глобального ВВП до 51%, порівняно з 36 % до кризи; баланси центральних банків, особливо в країнах з розвинутою економікою, в декілька разів перевищують розміри, які вони мали в до кризовий період; а країни з ринком, що формується, і країни, що розвиваються, зараз складають 60 % світового ВВП за паритетом купівельної спроможності (порівняно з 44 % до кризи), що свідчить про частково слабке відновлення в розвинутих економіках [1]. Слідом за крахом світових фінансів наприкінці 2008 р., 91 економіка, що складає дві третини світового ВВП за паритетом купівельної спроможності у 2009 р. відчули спад виробництва.

Основними драйверами трансформації сучасної практики монетарного регулювання стали глобальна фінансова криза 2008–2009 рр., світова пандемія COVID-19 у 2020 р., повномасштабна війна в Україні. Необхідність змін попередньої практики монетарного регулювання обумовлено також загостренням низки вагомих суперечностей періоду 2008–2020 рр., серед яких зростання кризового потенціалу внаслідок фінансіалізації світової економіки і волатильності транскордонних потоків капіталу після тривалої практики «кількісного пом'якшення»; обмеження потенціалу монетарного регулювання в умовах падіння рівня ключових ставок за режиму інфляційного таргетування («пастка ліквідності»); формування системного ризику через нагромадження боргового обтяження країн без економічного зростання, підвищення ваги

немонетарних чинників інфляції, волатильності обмінних курсів. Існують і інші чинники, що зумовлюють перебування глобальної економіки на межі нестабільності (нерівність, війна, пандемія, розрив глобальних логістичних ланцюгів, кліматичні зміни, ризики цифровізації тощо). Визначений комплекс факторів безпосередньо впливає на ефективність реалізації грошово-кредитної політики у більшості країн світу, а також формує цілу низку похідних чинників, що визначають її ефективність.

Останні двадцять років визначальну роль у формуванні світового фінансового ландшафту відіграє тенденція нагромадження глобального боргу, що визначає самовідтворювальний процес фінансіалізації світових економік. За даними Інституту міжнародних фінансів (The Institute of International Finance – IIF), упродовж 2000–2024 рр. сукупний світовий борг зріс із 84,6 до 315,0 трлн дол. США, сягнувши близько 298,9% світового ВВП. Протягом тривалих шоків глобальної фінансової кризи, пандемії COVID-19 бюджетні дефіцити зросли і суверенні борги нагромаджувалися значно швидше, ніж у перші роки після кризи. Динаміка глобального боргу за секторами (домогосподарства, нефінансові організації, державний, фінансові організації) за період 2014 – 2024 рр. представлена на рис. 1. Найбільшу частку (29,9%) у структурі глобального боргу складає заборгованість нефінансових організацій, державний борг – 29,0%, фінансові організації – 22,3 %, домогосподарства – 18,8%.

Динаміка співвідношення глобального боргу за секторами (домогосподарства, нефінансові організації, державний, фінансові організації) до ВВП за період 2014–2024 рр. репрезентована на рис. 2. Роки пандемії COVID-19, починаючи з 2020 р., характеризуються перевищенням глобального боргу над світовим ВВП. За даними МВФ у 2020 р. обсяг запозичень збільшився на 28%, і становив 256% ВВП.

Слід зазначити, що показники глобального боргу протягом 2021 р. скоротилися на 9 трлн дол. США, або на 10% світового ВВП. Борг економік, що розвиваються, скорочувався повільніше, а у державному сегменті залишився практично на тому самому рівні [3].

У 2021 р. глобальний борг залишався вищим за рівень до пандемії навіть після найрізкішого падіння за 70 років. Згідно з останнім оновленням бази даних МВФ про глобальний борг, загальний державний і приватний борг скоротився в 2021 р. до 247% світового ВВП, знизившись на 10 процентних пунктів від свого пікового рівня в 2020 р. Однак у доларовому еквіваленті світовий борг продовжував зростати, хоча й значно меншими темпами, досягнувши рекордних 235 трлн дол. США в 2021 р. Приватний борг, який включає нефінансові корпоративні зобов'язання та зобов'язання домогосподарств, спричинив загальне скорочення, зменшившись на 6 відсоткових пунктів до 153% ВВП.

Зниження на 4 відсоткові пункти державного боргу до 96 % ВВП став найбільшим подібним падінням за останні десятиліття. Надзвичайно великі коливання коефіцієнтів заборгованості викликані економічним відновленням після COVID-19 і стрімким зростанням інфляції. Тим не менш, наприкінці 2021 р. світовий борг залишався майже на 19 % ВВП вище рівня до пандемії, що створює проблеми для країн у всьому світі [4].

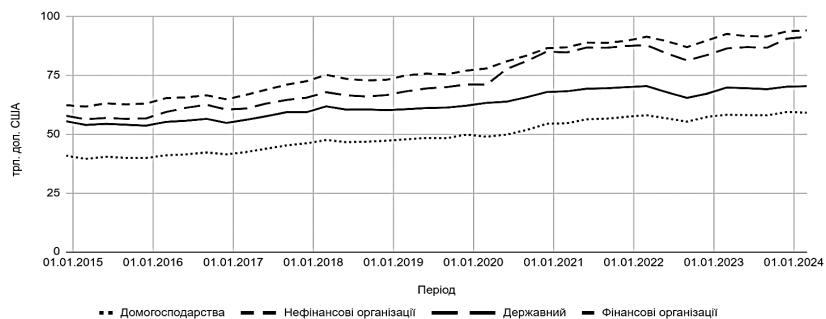

Рис. 1. Динаміка глобального боргу за секторами (домогосподарства, нефінансові організації, державний, фінансові організації) за період 2014–2024 рр., трлн дол. США
Джерело: [2]

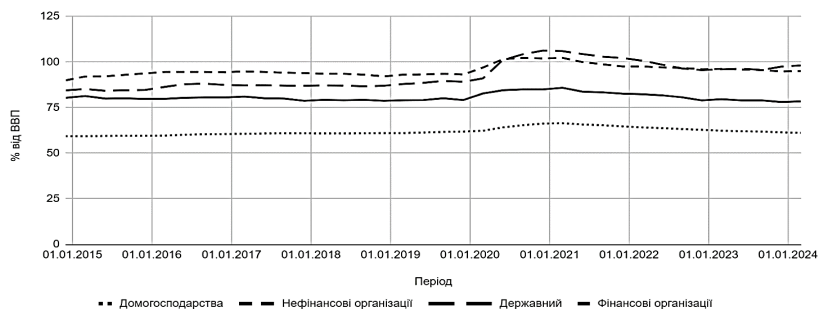

Рис. 2. Динаміка співвідношення глобального боргу за секторами (домогосподарства, нефінансові організації, державний, фінансові організації) до ВВП за період 2014 – 2024 рр., %
Джерело: [2]

Фактори глобальних коливань боргу, які пояснюють основні причини та надзвичайно великі зміни як приватного, так і державного боргу в усьому світі:

1) великі коливання темпів економічного зростання. Економічна рецесія на початку пандемії сприяла значному падінню ВВП, що знайшло відображення в різкому зростанні співвідношення боргу до ВВП у 2020 р. У міру того, як економіки відійшли від найгіршого періоду пандемії, ВВП різко відновився. сприяв падінню боргових показників у 2021 році;

2) висока та більш мінлива інфляція. Так само рівень інфляції значно впав у перший рік пандемії. Ця тенденція змінилася у 2021 р., коли ціни різко зросли в багатьох країнах. Протягом 2020–2023 рр. економічна активність та інфляція рухалися разом: інфляція падала, а потім зростала разом із виробництвом. Ці фактори спричинили значні коливання номінального ВВП, що сприяло змінам показників боргу;

3) вплив економічних потрясінь на бюджети урядів, фірм і домашніх господарств. Нестабільна економічна ситуація також мала значний вплив на динаміку боргу через бюджети. Борг і дефіцит значно зросли у 2020 р. через економічну рецесію та значну підтримку, надану фізичним особам і підприємствам. У 2021–2023 рр. дефіцит бюджету скоротився, але залишився вищим за рівень до пандемії [4].

Слабші перспективи зростання та більш жорстка грошово-кредитна політика вимагають обережності в управлінні боргом і проведенні фіскальної політики. Останні події на ринках облігацій свідчать про підвищену чутливість інвесторів до погіршення фундаментальних макроекономічних показників і обмежених фіскальних буферів.

Урядам слід ухвалити фіскальні стратегії, які допоможуть зменшити інфляційний тиск зараз і вразливість боргу в середньостроковій перспективі, зокрема шляхом стримування зростання витрат, захищаючи при цьому пріоритетні сфери, включаючи підтримку тих, хто найбільше постраждав від кризи вартості життя. Це також полегшило б роботу центральних банків і дозволило б менше підвищити процентні ставки. У часи турбулентності та потрясінь впевненість у довгостроковій стабільності є цінним активом.

Література:

1. Chen M. W., Mrkaic M., Nabar M. S. Global economic recovery 10 years after the 2008 financial crisis. IMF Working Paper № 2019/083. URL: <https://www.imf.org/en/Publications/WP/Issues/2019/04/26/The-Global-Economic-Recovery-10-Years-After-the-2008-Financial-Crisis-46711>
2. Global Debt Monitor. The Institute of International Finance. URL: <https://www.iif.com/Products/Sustainable-Debt-Monitor>
3. Ghosh J. The frickle charms of private global finance. Project Syndicat. 2021. URL: <https://www.projectsyndicate.org/>
4. Gaspar V., Medas P., Perrelli R. Riding the Global Debt Rollercoaster. IMF Blog. 2022, December 12. URL: <https://www.imf.org/en/Blogs/Articles/2022/12/12/riding-the-global-debt-rollercoaster>

Торяник Я. І.
магістр,
Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна
Науковий керівник: Шуба М. В.
кандидат економічних наук, доцент,
Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

DOI: <https://doi.org/10.36059/978-966-397-438-5-70>

КОМПАРАТИВНІ ПЕРЕВАГИ ТОРГОВЕЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИН МІЖ КОРОЛІВСТВОМ САУДІВСЬКА АРАВІЯ ТА РЕСПУБЛІКОЮ ІНДІЯ

Для визначення перспектив поглиблення співробітництва між Саудівською Аравією та Індією, розраховано компаративні переваги в їхніх торговельно-економічних відносинах. Такий аналіз дозволяє визначити, в яких секторах кожна з країн має відносну перевагу, що сприяє ефективнішому розподілу ресурсів та максимізації взаємної вигоди від співпраці [1]. Для Саудівської Аравії це може бути стратегічно важливо в контексті диверсифікації економіки, яка поки що значною мірою залежить від нафтового сектора. Індія ж, з іншого боку, може використовувати цей аналіз для розвитку таких галузей, де вона має конкурентні переваги, та зміцнення своєї позиції на ринку Саудівської Аравії.

Для розрахунку компаративних переваг по товарним групам використано дані за 2016–2023 рр. та експортних потоків Індії до Саудівської Аравії.

Розрахунок компаративних переваг Саудівської Аравії у двосторонній торгівлі з Індією за період 2016–2023 рр. показав змінні показники по товарних групах, що відображають як стабільні, так і мінливі пріоритети в експортній спеціалізації країни, табл. 1.

Для більш ґрунтовного висновку розраховано середні значення компаративних переваг Саудівської Аравії на товарних ринках Індії протягом 2016–2023 рр. (рис. 1).

Саудівська Аравія має значну компаративну перевагу лише у кількох ключових товарних групах, особливо у продукції, пов'язаній з енергетикою. Це відповідає ресурсній базі країни та її ролі на глобальному ринку енергоносіїв. Інші товарні групи, які не є основними експортними продуктами Саудівської Аравії, мають низькі показники компаративних переваг, що вказує на обмежені можливості для диверсифікації торговельних відносин у цих сферах.

**Компаративні переваги Саудівської Аравії
у двосторонній торгівлі з Індією**

	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023
Товарна група 1	0,001	0,004	0,003	0,003	0,003	0,004	0,011	0,006
Товарна група 2	0,376	0,491	0,136	0,247	0,126	1,088	0,065	0,068
Товарна група 3	6,816	9,750	9,399	11,855	7,908	2,881	4,145	9,035
Товарна група 4	1,262	0,996	0,677	0,642	0,872	0,902	0,742	0,956
Товарна група 5	0,522	0,517	0,707	0,340	1,436	0,962	0,831	0,573
Товарна група 6	0,296	0,275	0,095	0,095	0,122	0,039	0,045	0,117
Товарна група 7	0,007	0,007	0,006	0,003	0,004	0,006	0,003	0,003
Товарна група 8	0,016	0,019	0,012	0,012	0,009	0,010	0,008	0,010
Товарна група 9	0,175	0,224	0,230	0,205	0,265	0,314	0,201	0,147
Товарна група 10	0,131	0,003	0,017	0,013	0,007	0,037	0,047	0,136
Товарна група 11	3,197	0,004	0,049	0,697	0,296	0,131	0,314	0,689

Джерело: розраховано за [2]

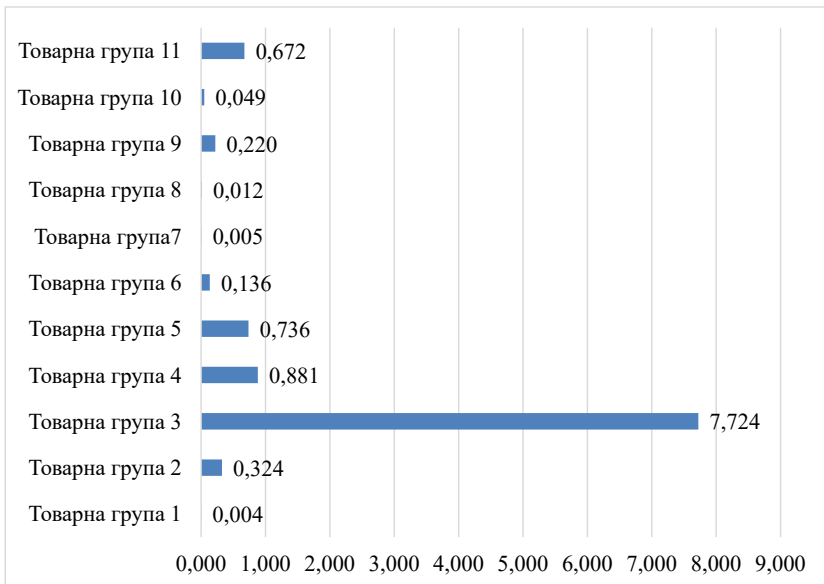

Рис. 1. Середні значення компаративних переваг Саудівської Аравії на товарних ринках Індії протягом 2016-2023 рр.

Джерело: розраховано автором за [2]

Аналогічний розрахунок компаративних переваг Індії у двосторонній торгівлі з Саудівської Аравії представлено в табл. 2.

**Компаративні переваги Саудівської Аравії
у двосторонній торгівлі з Індією**

	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023
Товарна група 1	952,278	250,989	373,303	367,849	295,907	241,542	91,993	179,187
Товарна група 2	2,662	2,039	7,371	4,055	7,931	0,919	15,304	14,807
Товарна група 3	0,147	0,103	0,106	0,084	0,126	0,347	0,241	0,111
Товарна група 4	0,792	1,004	1,477	1,559	1,147	1,109	1,347	1,046
Товарна група 5	1,917	1,936	1,414	2,939	0,696	1,040	1,203	1,744
Товарна група 6	3,379	3,639	10,472	10,515	8,198	25,544	22,422	8,539
Товарна група 7	150,978	147,074	169,501	288,314	242,978	170,977	314,512	305,500
Товарна група 8	61,024	53,597	81,503	82,823	105,309	96,490	118,629	97,571
Товарна група 9	5,727	4,467	4,346	4,873	3,774	3,181	4,968	6,806
Товарна група 10	7,622	397,684	58,300	79,579	136,033	27,141	21,469	7,378
Товарна група 11	0,313	275,151	20,392	1,436	3,375	7,615	3,182	1,450

Джерело: розраховано за [2]

Для посилення обґрунтованості висновків щодо компаративних переваг розраховано середні значення компаративних переваг Індії на товарних ринках Саудівської Аравії протягом 2016–2023 рр. (рис. 2).

Середні значення компаративних переваг Індії на товарних ринках Саудівської Аравії протягом 2016–2023 рр. демонструють високу конкурентоспроможність у товарній групі 1, яка досягає 344,131. Це свідчить про домінуючу роль Індії в певних секторах, таких як текстиль чи сільськогосподарські продукти, які є затребуваними на ринку Саудівської Аравії. Інші значні показники виявлені у товарній групі 7 (223,729) та групі 10 (91,901), свідчать про високий попит на індійську продукцію в секторах хімічних речовин або електричного обладнання. Такі показники підтверджують важливість індійського експорту у підтриманні двосторонніх торговельних відносин, зокрема за рахунок товарів, які Індія здатна експортувати з явними конкурентними перевагами.

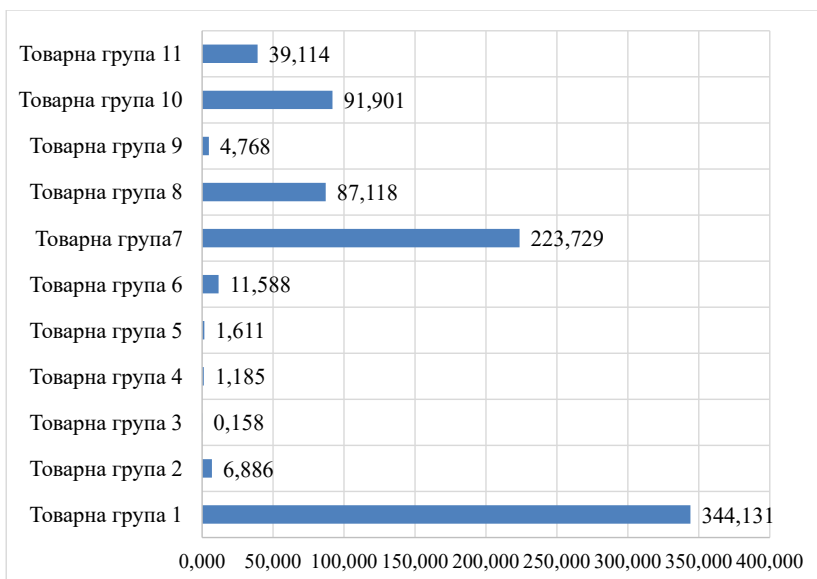

Рис. 2. Середні значення компаративних переваг Індії на товарних ринках Саудівської Аравії протягом 2016–2023 рр.

Джерело: розраховано автором за [2]

Результати розрахунку компаративних переваг для Саудівської Аравії та Індії показали, що обидві країни мають свої унікальні сильні сторони у двосторонній торгівлі. Саудівська Аравія володіє значними перевагами в експорті енергетичних ресурсів, зокрема нафти, що забезпечує високі компаративні показники в товарних групах, пов'язаних з енергетикою. Індія, у свою чергу, демонструє конкурентоспроможність у товарних групах, пов'язаних із текстилем, хімічною продукцією та технологічним обладнанням, що свідчить про її сильні позиції в цих секторах на ринку Саудівської Аравії. Така структура компаративних переваг сприяє взаємодоповнюваності економік обох країн, створюючи сприятливі умови для поглиблення співробітництва.

Література:

1. Мельник Т. Експортний потенціал України: методологія оцінки та аналіз. *Міжнародна економічна політика*. 2008. Вип. 1-2. С. 241–271. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Меп_2008_1-2_11
2. Bilateral trade between India and Saudi Arabia. URL: https://www.trademap.org/Bilateral_TS.aspx?nvpm=1%7c699%7c%7c682%7c%7cTOTAL%7c%7c%7c2%7c1%7c1%7c2%7c2%7c1%7c1%7c1%7c1%7c1

Тузов Є. О.
магістр,
Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна
Науковий керівник: Макарчук К. О.
кандидат економічних наук, доцент,
Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

DOI: <https://doi.org/10.36059/978-966-397-438-5-71>

БАГАТОФАКТОРНА МОДЕЛЬ РОЗВИТКУ ЗОВНІШНЬОТОРГОВЕЛЬНИХ ВІДНОСИН МІЖ УКРАЇНОЮ ТА ЯПОНІЄЮ

Побудова кореляційно-регресійної моделі, що враховує вплив найбільш конкурентоспроможних товарних груп на ВВП обох країн, є важливим інструментом для глибшого розуміння економічних взаємозв'язків між Україною та Японією.

Для України перемінними для побудови моделі є наступні показники
У – ВВП України, млрд.дол. США.

X1 – Компаративні переваги на товарним розділом 1.

X2 – Компаративні переваги на товарним розділом 2.

X3 – Компаративні переваги на товарним розділом 3.

X4 – Компаративні переваги на товарним розділом 9.

Дані для розрахунку наведено в табл. 1

Таблиця 1

**Вихідні дані для побудови кореляційно-регресійної моделі
для України**

	У	X1	X2	X3	X4
	ВВП України, млрд. дол. США	Товарний розділ 1	Товарний розділ 2	Товарний розділ 3	Товарний розділ 9
2015	91,03	16,28	2489,80	0,10	0,10
2016	93,27	548,16	1161,41	2,55	67,53
2017	112,15	22,15	613,38	16,19	12,17
2018	130,91	21,91	699,63	60,43	465,40
2019	153,78	28,49	2,93	266,92	977,16
2020	155,58	338,38	2,44	738,07	2059,18
2021	200,09	435,28	123,12	423,44	3955,56
2022	160	4589,11	16,45	681,37	4088,24
2023	178,76	570,81	983,78	1896,85	6533,38

Джерело: [1–3]

Рівняння моделі:

$$ВВП_{Україна} = 135,0713622 - 0,009045697X_1 - 0,02133846X_2 - 0,037751747X_3 + 0,022227791X_4$$

Аналіз регресійної моделі показує, що зв'язок між ВВП України та товарними розділами є значущим. Значення Multiple R дорівнює 0,979, що вказує на сильний лінійний зв'язок між незалежними змінними (товарними розділами) та залежною змінною (ВВП України). Коефіцієнт детермінації (R Square) становить 0,959, що означає, що 95,9% змін у ВВП можна пояснити змінами в обраних товарних розділах. Це свідчить про високий рівень пояснювальної здатності моделі.

ANOVA-тест показує, що модель є статистично значущою (значення F дорівнює 23,397, а Significance F – 0,0049), що підтверджує відповідність регресійної моделі для аналізу впливу незалежних змінних на ВВП України.

Щодо коефіцієнтів незалежних змінних: X Variable 1 (товарний розділ 1) має коефіцієнт -0,009, що вказує на слабкий негативний вплив на ВВП, а значення P-value (0,046) свідчить про значущість цього впливу. X Variable 2 (товарний розділ 2) з коефіцієнтом -0,021 також має негативний вплив на ВВП, причому цей вплив є статистично значущим (P-value = 0,014). Товарний розділ 3 (X Variable 3) має значення коефіцієнта -0,038, що свідчить про негативний вплив на ВВП, хоча його значущість нижча (P-value = 0,084). Нарешті, X Variable 4 (товарний розділ 9) має позитивний вплив на ВВП з коефіцієнтом 0,022 і високою значущістю (P-value = 0,009).

Таким чином, аналіз моделі вказує, що розділи 1, 2, і 3 мають негативний вплив на ВВП України, тоді як розділ 9 впливає позитивно.

Регресійна модель доводить, що сировинні товари (представлені товарними розділами 1, 2, і 3) мають негативний вплив на зростання ВВП України. Це свідчить про обмежений потенціал сировинного експорту для довгострокового економічного зростання країни. Водночас позитивний вплив товарного розділу 9 підкреслює переваги експорту продукції з високою доданою вартістю. Отже, для стабільного розвитку економіки України необхідно поступово переходити на експорт товарів із більш високою доданою вартістю, що сприятиме посиленню економічної незалежності, підвищенню конкурентоздатності на міжнародних ринках та стійкому зростанню ВВП.

Для Японії перемінними для побудови моделі є наступні показники.

Y – ВВП Японії, трлн.дол. США.

X1 – Компаративні переваги на товарним розділом 7.

X2 – Компаративні переваги на товарним розділом 10.

X3 – Компаративні переваги на товарним розділом 16.

X4 – Компаративні переваги на товарним розділом 17.
 X5 – Компаративні переваги на товарним розділом 18.
 Дані для розрахунку наведено в табл. 2

Таблиця 2

**Вихідні дані для побудови кореляційно-регресійної моделі
 для Японії**

	У	X1	X2	X3	X4	X5
	ВВП Японії, трлн. дол. США	Товарний розділ 7	Товарний розділ 10	Товарний розділ 16	Товарний розділ 17	Товарний розділ 18
2015	4,39	180,78	555,88	37,91	14055,34	70,05
2016	4,93	72,98	43,40	25,28	3744,44	34,89
2017	4,87	43,92	109,84	27,73	2253,11	40,68
2018	4,97	183,73	40,40	28,81	5727,32	45,15
2019	5,15	57,14	21,15	14,55	870,65	42,65
2020	5,06	118,78	7,38	11,91	1254,52	43,62
2021	5,03	31,50	13,58	13,08	3957,88	87,10
2022	4,26	14,29	5,84	9,98	2419,65	34,28
2023	4,21	4,94	3,65	9,59	0,10	7,09

Джерело: [1–3]

Рівняння моделі:

$$ВВП_{Японія} = 3,882977586 + 0,003588239X_1 + 6,80373E-05X_2 + 0,024907832X_3 - 0,000158475X_4 + 0,015552219X_5$$

Згідно з даними кореляційно-регресійного аналізу, залежність ВВП Японії від обраних товарних розділів демонструє певні взаємозв'язки. Значення R2 дорівнює 0,9009, що свідчить про те, що модель пояснює близько 90% варіації ВВП Японії через зміни в обраних товарних групах. Це висока кореляція, що показує важливість цих товарів у економіці Японії.

Аналіз коефіцієнтів показує, що найбільший позитивний вплив на ВВП Японії мають товари з товарного розділу 5, який отримав коефіцієнт 0,0155, і його значущість підтверджується PPP-значенням на рівні 0,03. Це вказує на важливість даної товарної групи в стимулюванні економічного зростання Японії.

Щодо інших товарних розділів, лише товарний розділ 3 виявляє значний позитивний коефіцієнт (0,0249), хоча значення PPP-value (0,13) не свідчить про статистичну значущість, тому вплив цього товару слід розглядати з обережністю.

Водночас, товарний розділ 17 має від'ємний коефіцієнт, що вказує на негативний вплив на ВВП, із значенням PPP-value близьким до

порогового (0,07). Це може свідчити про можливий негативний ефект на економіку, можливо, через залежність або зміни у попиті.

Обсяги зовнішньої торгівлі між Україною та Японією наразі є настільки незначними, що вони не мають реального впливу на зростання ВВП Японії. Для досягнення відчутного ефекту на економічне зростання Японії, загальні торговельні відносини між країнами повинні бути збільшені в декілька разів.

Література:

1. Україна. URL: <https://data.worldbank.org/country/UA?locale=uk> (дата звернення: 10.11.2024).
2. Японія – ВВП. URL: <https://ru.tradingeconomics.com/japan/gdp> (дата звернення: 10.11.2024).
3. Bilateral trade between Ukraine and Japan. URL: https://www.trademap.org/Bilateral_TS.aspx?nvpm=1%7c804%7c%7c392%7c%7cTOTAL%7c%7c%7c2%7c1%7c1%7c1%7c2%7c1%7c1%7c1%7c%7c1 (дата звернення: 10.11.2024).

DOI: <https://doi.org/10.36059/978-966-397-438-5-72>

РОЛЬ НЕТАРИФНИХ МЕТОДІВ РЕГУЛЮВАННЯ ЗОВНІШНЬОЇ ТОРГІВЛІ ПОСЛУГАМИ

XXI століття стало свідком глибокої трансформації світової економіки. Хоча торгівля матеріальними товарами залишається вирішальною, саме стрімке зростання торгівлі послугами, на яку зараз припадає понад 70% світового ВВП, змінює міжнародну торгівлю і переосмислює конкурентний ландшафт. Розвиток цифрових технологій та зростаюча взаємозалежність бізнесу в усьому світі вивели торгівлю послугами на передній план міжнародної торгівлі, що вимагає нового розуміння правил, які нею керують

Від алгоритмів, які персоналізують наш онлайн-досвід, до складних мереж, які сприяють транскордонним фінансовим операціям, послуги стали невидимим двигуном, що рухає сучасну економіку. Їхнє зростаюче домінування в міжнародній торгівлі створює як безпрецедентні можливості, так і унікальні регуляторні виклики. Послуги – це нематеріальні ресурси, що формують наш світ, від програмного забезпечення, яке управляє нашими лікарнями, до правових рамок, що регулюють міжнародні угоди. Оскільки ці нематеріальні ресурси стають дедалі важливішими у світовій торгівлі, розуміння того, як вони регулюються, є більш важливим, ніж будь-коли.

НТМ – це заходи державної політики, відмінні від звичайних митних тарифів, які потенційно можуть мати економічний вплив на міжнародну торгівлю товарами та послугами, змінюючи обсяги торгівлі, ціни або інші ринкові умови.

На відміну від тарифів, які є чіткими, прозорими і відносно легко розраховуються за одиницю товару чи обсяг послуги, нетарифні бар'єри є складними, непрозорими і їх дуже важко обчислити. Їх вимірювання є більш складним, ніж будь-якого іншого інструменту торговельної політики з огляду на їх різноманітність та складність оцінки їх обмежувального характеру.

Щоб зрозуміти роль нетарифних методів регулювання зовнішньої торгівлі послугами, розглянемо їх запровадження у деяких країнах.

Світова торгівля у першій половині 2023 року продемонструвала неоднозначну динаміку. Згідно з даними ОЕСР, загальний обсяг торгівлі товарами та послугами майже не змінився порівняно з аналогічним

періодом минулого року, збільшившись лише на 0,1% [4]. Цікаво, що зростання у сфері послуг компенсувало спад в торгівлі товарами.

COT зазначає, що у другому кварталі 2023 року світова торгівля послугами зросла на 7% у річному вимірі [6]. Хоча це позитивна тенденція, варто зауважити, що темпи зростання уповільнилися порівняно з другим кварталом 2022 року, коли вони сягали 19%. Експерти відзначають, що рушійною силою розвитку сфери послуг стали туристичні, комерційні та супутні товарам послуги.

Нещодавній Індекс обмежень у торгівлі послугами, розроблений ОЕСР, свідчить про те, що доступ до ринків послуг у багатьох країнах та секторах все ще ускладнений [1]. На це впливають глобальні економічні та геополітичні проблеми. Ситуація погіршилася у 2023 році через впровадження нової політики, яка ускладнює надання послуг за допомогою комерційної присутності та іноземних інвестицій. Деякі країни запровадили або посилили механізми контролю за іноземними інвестиціями, особливо в таких секторах, як комп'ютерні послуги, телекомунікації, мовлення, транспорт та банківська справа.

Так, посилення регулювання транскордонних потоків даних, як-от вимога локалізації даних у Китаї (запровадження нових правил щодо локалізації даних, які вимагають від компаній зберігати певні типи даних на серверах, розташованих у Китаї), створює бар'єри для міжнародних компаній, які надають хмарні послуги або обробляють дані китайських користувачів. Обмеження на діяльність іноземних платформ електронної комерції, наприклад, в Індії (встановлення обмеження на іноземні інвестиції в сектор електронної комерції, вимагаючи від іноземних компаній співпрацювати з місцевими партнерами або створювати спільні підприємства), створюють додаткові перешкоди для постачальників послуг, особливо в секторі інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ).

У деяких секторах, таких як транспортні та телекомунікаційні послуги, були виявлені інші більш цілеспрямовані заходи з посилення регулювання, наприклад, у Європейському Союзі (Регламент (ЄС) 2020/436 продовжив дію існуючого блокового виключення для консорціумів лінійних перевезень від конкурентного права до квітня 2024 року) [2] та Сполучених Штатах (Закон про модернізацію перевірки ризиків іноземних інвестицій від 2018 року розширює юрисдикцію Комітету з іноземних інвестицій у Сполучених Штатах (CFIUS) і вносить зміни до процедур CFIUS, включаючи нову процедуру декларування – тим самим надавши більше повноважень для контролю за іноземними інвестиціями, включаючи можливість блокування або скасування транзакцій) [3].

У 2023 році спостерігалось певне зниження регуляторної активності у сфері торгівлі послугами порівняно з попереднім роком. Кількість політичних реформ, спрямованих на регулювання цієї сфери,

зменшилася, що може свідчити про уповільнення темпів лібералізації [6]. Проте, аналіз змін у відповідних індексах вказує на деякий прогрес у напрямку створення більш сприятливих умов для торгівлі послугами.

У 2023 році політика лібералізації торгівлі послугами включала різноманітні заходи, спрямовані на зменшення бар'єрів та розширення доступу до ринків. Одним з ключових напрямків було скасування обмежень на поїздки, запроваджених під час пандемії COVID-19, що сприяло відновленню міжнародного туризму та ділових поїздок.

Лібералізація також торкнулася різних секторів послуг. Наприклад, у фінансовому секторі було полегшено умови для іноземних інвесторів, як от запровадження пакету реформ у частині спрощення процедури придбання акцій місцевих банків у Мексиці. У сфері професійних послуг спрощено доступ до ринку для іноземних юристів в Австралії. У цифровому секторі внесені зміни до правил захисту даних у Японії та прийнято новий Закон про захист цифрових персональних даних в Сінгапурі.

Крім того, деякі країни, такі як Франція, Південна Корея та Італія, зменшили участь держави у ключових підприємствах, що сприяло розвитку конкуренції та залученню приватних інвестицій.

НТМ регулювання зовнішньої торгівлі послугами відіграють важливу роль у сучасній світовій економіці. Вони дозволяють країнам захищати свої національні інтереси, стимулювати розвиток власних секторів послуг та забезпечувати захист споживачів.

Однак, необхідно знаходити баланс між застосуванням нетарифних заходів та забезпеченням відкритості ринків послуг. Надмірне використання нетарифних бар'єрів може стримувати розвиток міжнародної торгівлі, посилювати протекціонізм, обмеження конкуренції, зростання цін та зниження якості послуг.

Для України, яка прагне інтегруватися у світову економіку, важливо розробляти ефективну політику у сфері регулювання зовнішньої торгівлі послугами. Це передбачає використання нетарифних методів з урахуванням міжнародного досвіду та кращих практик, а також активну участь у міжнародних переговорах та укладанні угод про вільну торгівлю.

Література:

1. Benz, S. and A. Jaax (2020) The costs of regulatory barriers to trade in services: New estimates of ad valorem tariff equivalents. OECD Trade.
2. Commission Regulation (EU) 2020/436 of 24 March 2020 amending Regulation (EC) № 906/2009. Available at: <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2020/436/oj>.
3. Farhad Jalinous, Orion Berg (2024) Foreign direct investment reviews 2024: A global perspective. Available at: <https://www.whitecase.com/insight-our-thinking/foreign-direct-investment-reviews-2024-united>

Хлевицька Т. Б.
*кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри світової економіки,
Державний торговельно-економічний університет*
Пінкевич М. М.
*здобувач вищої освіти,
Державний торговельно-економічний університет*

DOI: <https://doi.org/10.36059/978-966-397-438-5-73>

ІННОВАЦІЙНІ РІШЕННЯ ДЛЯ ЕЛЕКТРОННОЇ КОМЕРЦІЇ В РИТЕЙЛІ ТА ДИСТРИБУЦІЇ: ІНТЕГРАЦІЯ УКРАЇНИ В МІЖНАРОДНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ ПРОСТІР

Сучасні глобалізаційні процеси, зокрема цифровізація економіки та стрімкий розвиток електронної комерції, надають нові можливості для міжнародної інтеграції України. Попри воєнні виклики, український e-commerce демонструє високу стійкість та здатність до швидкої адаптації, що сприяє його інтеграції до світового ринку. За даними Promodo, у 2023 році українські інтернет-магазини змогли не тільки зберегти клієнтську базу, але й розширити її, завдяки активному використанню інноваційних технологій і омніканальних стратегій [1]. Впровадження новітніх рішень у ритейл та дистрибуції дозволяє українським компаніям більш ефективно інтегруватися в глобальні економічні відносини та конкурувати на міжнародному рівні.

Одним із найважливіших аспектів розвитку електронної комерції є активне впровадження омніканальних стратегій, які дозволяють об'єднувати онлайн і офлайн канали продажів, надаючи клієнтам безперервний досвід покупок на всіх платформах. Це створює цілісний підхід до взаємодії з клієнтами, що охоплює інтернет-магазини, мобільні додатки та фізичні точки продажів. Така стратегія значно підвищує рівень задоволеності клієнтів, підсилюючи їхню лояльність і збільшуючи вірогідність повторних покупок. Крім того, омніканальність підвищує видимість бренду і надає українським ритейлерам можливість ефективніше інтегруватися в міжнародний ринок. У глобальних умовах, де межі між онлайн і офлайн торговими платформами розмиваються, омніканальні рішення стали критично важливим інструментом для підвищення конкурентоспроможності та залучення іноземних споживачів [2].

Персоналізація на основі штучного інтелекту (AI) також має важливе значення для успішної інтеграції України в глобальну економіку. Використання AI дозволяє здійснювати складний аналіз поведінки

клієнтів, формувати персоналізовані рекомендації та покращувати досвід покупок, що особливо актуально для іноземних споживачів, які часто мають високі очікування щодо індивідуального підходу. Наприклад, алгоритми, що адаптуються до поведінки покупців, допомагають автоматично налаштувати пропозиції для кожного користувача, підвищуючи вірогідність покупки. Такий підхід забезпечує українським компаніям можливість відповідати світовим стандартам у сфері обслуговування та підвищує їхню конкурентоспроможність на міжнародному ринку [3]. Завдяки AI технологіям компанії не тільки покращують якість обслуговування, але й отримують дані для розробки нових стратегій, що дозволяє швидко адаптуватися до змін на ринку.

Значний вплив на розвиток українського e-commerce має мобільна комерція (m-commerce), яка активно розвивається завдяки зростанню кількості покупок через мобільні пристрої. Згідно з дослідженнями, мобільний трафік та обсяги мобільних транзакцій продовжують стабільно зростати, що змушує українських ритейлерів інвестувати в оптимізацію своїх мобільних платформ. Цей процес включає розробку зручних інтерфейсів, швидкі завантаження сторінок, забезпечення зручності навігації та швидкого доступу до продуктів, а також інтеграцію мобільних платіжних рішень. Мобільна комерція стала важливим фактором конкурентоспроможності, адже вона дозволяє українським ритейлерам не тільки залучати нових споживачів, а й утримувати існуючих клієнтів за рахунок підвищення зручності покупок [4].

Сучасні платіжні рішення також стають критично важливим аспектом для міжнародної інтеграції українського ритейлу. В умовах зростаючої потреби у швидких та безпечних транзакціях нові платіжні технології, такі як безконтактні платежі та QR-коди, значно спрощують процес оплати для споживачів. Безпечні та зручні платіжні рішення сприяють збільшенню довіри клієнтів, підвищують швидкість покупок і зменшують витрати часу на обслуговування клієнтів. Ця безпека є важливою для забезпечення довіри міжнародних клієнтів, а також створює основу для зручних транскордонних транзакцій, що дозволяє українським компаніям ефективніше виходити на нові ринки і відповідати вимогам міжнародних стандартів [5]. Нові платіжні рішення допомагають зберегти стабільність у часи економічної невизначеності та стимулюють зростання обсягів продажів.

Зростання ролі соціальних мереж як комерційної платформи також відкриває нові можливості для українських компаній, що прагнуть інтегруватися в міжнародний економічний простір. Використання таких платформ, як Facebook, Instagram, TikTok, дозволяє українським брендам залучати міжнародну аудиторію, проводити маркетингові кампанії, спрямовані на конкретні ринки, та вивчати культурні особливості клієнтів з різних регіонів. Соціальні мережі надають можливість

ритейлерам взаємодіяти з клієнтами безпосередньо, отримувати швидкий зворотний зв'язок та адаптувати свої пропозиції відповідно до індивідуальних потреб кожної групи споживачів. Цей підхід дозволяє українським компаніям підвищувати свою видимість, створюючи нові можливості для розширення на глобальні ринки [6].

Таким чином, інноваційні рішення в електронній комерції є важливим інструментом для забезпечення інтеграції України у міжнародний економічний простір. Використання омніканальності, персоналізації, мобільної комерції, нових платіжних технологій та соціальних мереж допомагає українським компаніям підвищити свою конкурентоспроможність на світовій арені та створює нові можливості для міжнародної співпраці. У час, коли глобальна економіка постійно трансформується, український ритейл та дистрибуція мають потенціал для зростання, використовуючи інноваційні рішення, що дозволяють краще адаптуватися до міжнародних вимог і підвищують стабільність та конкурентоспроможність української економіки в умовах глобальної конвергенції.

Література:

1. Promodo. Як український eCommerce пережив 2023. URL: <https://www.promodo.ua/yak-ukrayinskiy-ecommerce-pereziv-2023>
2. Тренди та виклики українського ринку eCommerce у 2024 році. URL: <https://uaateam.agency/blog/trendy-ta-vyklyky-ukrainskogo-rynku-ecommerce/>
3. ТОП-7 трендів електронної комерції у 2024 році. URL: <https://brander.ua/blog/top-7-trendiv-elektronnoyi-komertsiyi-u-2024-rotsi>
4. Що чекає на український e-commerce у 2024 році: розбираємо ключові тренди. URL: <https://rau.ua/novyni/ukr-e-commerce-2024-trendi/>
5. Інновації в українському e-commerce: що очікувати у 2024 році. URL: <https://spar.ua/index.php/blogs/innovatsii-v-ukrainskomu-e-commerce-shcho-ochikuvati-u-2024-rotsi>
6. Українські бренди: як IT технології допомагають долати труднощі. URL: <https://www.epravda.com.ua/publications/2024/06/14/715067/>

Хлевицька Т. Б.
*кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри світової економіки,
Державний торговельно-економічний університет*
Нечитайло В. М.
*здобувач вищої освіти,
Державний торговельно-економічний університет*

DOI: <https://doi.org/10.36059/978-966-397-438-5-74>

РОЗВИТОК ЕЛЕКТРОННОЇ КОМЕРЦІЇ ТА ЇЇ ІНТЕГРАЦІЯ В МІЖНАРОДНУ ТОРГІВЛЮ: ПЕРСПЕКТИВИ ТА ВИКЛИКИ ДЛЯ УКРАЇНСЬКОГО МАЛОГО БІЗНЕСУ

Сучасний розвиток економіки характеризується активним впровадженням цифрових технологій, серед яких електронна комерція займає одне з провідних місць. Для українського малого бізнесу електронна комерція є важливим інструментом, що дозволяє вийти на міжнародний ринок і розширити клієнтську базу без значних витрат. За прогнозами Statista, у 2023 році глобальний обсяг e-commerce досягне 5,7 трлн доларів, що підкреслює її значення для сучасної економіки та наголошує на її потенціалі для малого бізнесу в Україні [1].

Електронна комерція створює нові можливості для українського малого бізнесу, відкриваючи доступ до міжнародних ринків через такі платформи, як Amazon, eBay та Etsy, які дозволяють продавцям контактувати з іноземними покупцями без потреби у фізичній присутності. Наприклад, українські бренди Gunia Project та KOLO, використовуючи Etsy, змогли не тільки збільшити обсяг продажів, але й здобути популярність на ринках США та Європи. Такі платформи надають малій бізнес-спільноті доступ до аналітичних інструментів, що дозволяють краще зрозуміти вподобання споживачів і адаптувати свої стратегії [2].

Однак вихід на міжнародний ринок пов'язаний із численними викликами. Основною перешкодою для малого бізнесу залишається доступ до фінансування: за даними Світового банку, лише 20% малих підприємств в Україні мають можливість отримувати зовнішні інвестиції, що обмежує їх здатність інвестувати в експансію [3]. Високі витрати на логістику також залишаються значною проблемою – у деяких випадках вони можуть становити до 40% від загальної вартості товару, що робить міжнародний експорт економічно не вигідним [4]. Крім того, невеликі компанії часто не мають достатніх ресурсів для забезпечення

відповідності міжнародним стандартам сертифікації, що є необхідною умовою для продажу на багатьох закордонних ринках.

Митне регулювання і податкова політика є ще одним серйозним бар'єром для малого бізнесу, який прагне вийти на міжнародний ринок. За даними Європейської бізнес-асоціації, понад 45% українських експортерів вважають митні процедури надмірно складними і затратними [5]. Крім того, непередбачувані зміни митних тарифів і нестабільна податкова політика суттєво ускладнюють діяльність підприємств. На противагу цьому, такі країни, як Сінгапур, спростили митні процедури, що дозволяє значно знижувати витрати та час на логістику, що робить країну лідером у сфері e-commerce [6].

Цифровий маркетинг також відіграє ключову роль у забезпеченні видимості бренду на міжнародному ринку. Використання SEO (оптимізації під пошукові системи) підвищує позиції компаній у пошукових системах, що дозволяє залучати нових клієнтів. За статистикою, близько 70% споживачів починають свій шлях до покупки з онлайн-пошуку, а платформи соціальних мереж, такі як Instagram, допомагають створювати сильні глобальні бренди. Як приклад, український бренд Love You Home активно використовує Instagram для просування, що забезпечує доступ до аудиторії не тільки в Україні, а й за кордоном [7].

Фінансові технології, зокрема PayPal та Stripe, відіграють важливу роль у забезпеченні безпеки та зручності міжнародних транзакцій. За даними досліджень, понад 60% малих підприємств використовують фінансові технології для зниження витрат на обробку транзакцій. Криптовалюти також можуть стати значною альтернативою для тих бізнесів, які прагнуть уникнути обмежень традиційних фінансових систем, особливо в умовах валютного контролю [4].

Розвиток інфраструктури є однією з ключових умов для зростання електронної комерції в Україні. Такі компанії, як Нова Пошта Глобал, сприяють розвитку логістичних можливостей для малого бізнесу, забезпечуючи можливість швидкої доставки як в Україні, так і за кордон. Розвиток доступу до інтернету також має вирішальне значення для забезпечення роботи e-commerce платформ у регіонах. Успішні приклади спрощення митних процедур у Сінгапурі можуть бути взірцем для України, полегшуючи ведення бізнесу для місцевих компаній [5].

Крім інфраструктурних змін, державні програми та освітні платформи можуть суттєво підтримати розвиток малого бізнесу. Програми, такі як Export Promotion Office, надають підприємцям консультації щодо виходу на зовнішні ринки, а такі освітні платформи, як Prometheus, пропонують навчальні матеріали, що допомагають бізнесу розвивати маркетингові навички та підвищувати конкурентоспроможність [6].

Сучасні споживачі все частіше надають перевагу екологічно чистій продукції, тому соціально відповідальні підприємства можуть мати додаткові конкурентні переваги на ринку. Український бренд DevoHome, який спеціалізується на виробництві екологічної продукції, вже привернув увагу іноземних покупців завдяки своїй орієнтації на екологічність та соціальну відповідальність [3].

Зростання електронної комерції має позитивний економічний вплив на Україну, збільшуючи експортний потенціал країни та створюючи нові робочі місця. За даними Міністерства економіки України, розвиток сектора електронної комерції може сприяти підвищенню ВВП на 3–5% у найближчі п'ять років, що сприятиме економічній стабільності [5]. Електронна комерція відкриває нові можливості для розвитку українського малого бізнесу, надаючи доступ до глобальних ринків і знижуючи бар'єри для експорту. Однак, для реалізації повного потенціалу e-commerce в Україні необхідно вирішити низку питань, зокрема вдосконалити інфраструктуру, спростити митне регулювання та підтримувати підприємців через освітні програми. Державна підтримка та адаптація до нових ринкових умов дозволять малим підприємствам України скористатися перевагами глобалізації та стати конкурентоспроможними на міжнародному рівні.

Література:

1. Statista. Global e-commerce market size 2023. URL: <https://www.statista.com/statistics/e-commerce>
2. European Business Association. Challenges for SMEs in international trade. URL: <https://eba.com.ua>
3. Export Promotion Office of Ukraine. URL: <https://epo.org.ua>
4. Digital marketing trends in e-commerce. URL: <https://digitalmarketing.org/articles>
5. Міністерство економіки України. Економічний ефект від розвитку e-commerce. URL: <https://www.me.gov.ua>
6. Prometheus. Навчальні матеріали з маркетингу та e-commerce. URL: <https://prometheus.org.ua>
7. World Bank. Financial challenges for SMEs. URL: <https://worldbank.org/sme-finance>

DOI: <https://doi.org/10.36059/978-966-397-438-5-75>

ПРОБЛЕМАТИКА РОЗВИТКУ МІЖНАРОДНОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Сучасній міжнародній економічній діяльності притаманні швидкі й непередбачувані зміни. Зазначимо, що під міжнародною економічною діяльністю розуміється складна система форм співпраці між державами та суб'єктами господарювання, а також регулювання економічної діяльності, яка виходить за межі національних кордонів.

Міжнародна економічна діяльність реалізується в комплексі численних форм співробітництва різних країн (рис. 1), виробничих, торговельно-комерційних та інших контактів, які виходять за межі окремих держав, а також засобів регулювання з боку владних інститутів.

Рис. 1. Форми міжнародної економічної діяльності

Джерело: складено за [1]

Розвиток та взаємозв'язок національних економік сприяли поглибленню співпраці та зростанню інтернаціоналізації світового виробництва. Багато дослідників вважають, що глобалізація стала результатом інтеграції та інтернаціоналізації світової економіки.

Економічна глобалізація передбачає швидке зростання та диверсифікацію міжнародної економічної діяльності, що підвищує взаємозалежність ресурсів, технологій та фінансування національних економік. Ці відносини мають вирішальне значення для глобальної

економіки, оскільки вони сприяють обміну товарами, послугами та капіталом, що веде до економічного зростання та розвитку. Однак вони також несуть значні ризики, які можуть вплинути на національну економіку, підприємства та окремих людей [2].

Розглянемо фрагментарно сучасні проблеми міжнародної економічної діяльності.

Одним із найпомітніших ризиків у міжнародній торгівлі є розвиток торгових дисбалансів між країнами. Хоча позитивне сальдо торгового балансу може здаватися вигідним, воно також може призвести до заходів у відповідь з боку інших країн. І навпаки, торговий дефіцит може виснажити валютні резерви та зробити країни більш залежними від зовнішнього фінансування. Яскравим прикладом торгового дисбалансу є ситуація між США та Китаєм, що було однією з головних причин торгової війни, яку адміністрація США розпочала ще в 2018 році, і вона продовжується і наразі. Торговельна війна призвела до введення додаткових мит на імпорт китайських товарів, що спричинило економічну напруженість і негативно вплинуло на обидві економіки. До кінця 2020 року Китай і США домовилися про часткове зниження напруги, підписавши «Фазу 1» торговельної угоди, яка зобов'язувала Китай збільшити імпорт американських товарів. Збільшення профіциту торгового балансу Китаю та дефіциту торгового балансу США після пандемії знов викликає занепокоєння щодо глобальних дисбалансів [3]. Оскільки обидві наддержави прагнуть заручитися підтримкою союзників (США покладаються на «G7», а Китай активізує розвиток BRICS+), економічний розрив здається меншою проблемою порівнюючи з формуванням багатополлярної світової економіки.

Політичне середовище країни відіграє значну роль у міжнародній економічній діяльності. Зміни в зовнішньоторговельній політиці, такі як запровадження тарифів, торгових обмежень або націоналізація промисловості, можуть порушити економічні операції та інвестиційні потоки. Геополітична напруженість, така як конфлікти між країнами, санкції та ембарго, також створює серйозні ризики. Ця напруженість може призвести до збоїв у торгівлі, скорочення інвестицій і економічних санкцій, що може мати довгостроковий негативний вплив на економіку залучених країн. Крім того, протекціоністська політика може порушити глобальні ланцюжки поставок, які також вразливі до збоїв, спричинених стихійними лихами, політичними подіями та пандеміями.

Хоча глобалізація призвела до створення робочих місць на ринках, що розвиваються, вона також сприяла втраті робочих місць у галузях, які перемістилися в регіони з нижчими витратами. Розвиток автоматизації та цифрових технологій змінює характер роботи, що призводить до невідповідності між навичками працівників і вимогам світової економіки. Це створює ризики як для розвинутих економік, так і для

країн, що розвиваються, оскільки працівникам може знадобитися перекваліфікація або перекваліфікація, щоб залишатися конкурентоспроможними на світовому ринку праці.

Міжнародні фінансові транзакції, такі як міжнародні інвестиції та позики, схильні до кількох ризиків, включаючи коливання процентних ставок, кредитний ризик і ризик дефолту. Кризи державного боргу, такі як ті, що пережили такі країни, як Аргентина, Греція та Венесуела, підкреслюють проблеми управління міжнародними фінансовими ризиками. Це призвело до серйозних економічних наслідків, зокрема падіння інвестицій та значного зниження довіри з боку міжнародних інвесторів. Крім того, лібералізація ринків капіталу збільшила потік міжнародного капіталу, але це також призвело до більшої фінансової волатильності. Раптовий відтік капіталу, валютні кризи та банкрутство банків можуть серйозно вплинути на економіку, особливо на ринки, що розвиваються, зростання яких залежить від іноземних інвестицій.

Із зростанням міжнародної торгівлі та інвестицій зростають екологічні ризики. Крім того, зміна клімату створює зростаючий ризик для міжнародних економічних відносин. Міжнародні організації та договори, такі як Паризька угода, прагнуть зменшити ризики для навколишнього середовища, заохочуючи країни до прийняття екологічних практик і скорочення викидів парникових газів. Проте ефективність таких угод залежить від готовності країн співпрацювати та впроваджувати екологічно чисту політику.

Технологічний прогрес сприяв міжнародній економічній діяльності завдяки вдосконаленню систем зв'язку, транспорту та фінансів. Однак технологічні відмінності між країнами можуть створити нерівні умови гри, коли одні країни та підприємства краще підготовлені, щоб скористатися перевагами нових технологій, тоді як інші відстають. Крім того, все більша залежність від цифрових платформ та Інтернету для торгівлі, інвестицій і фінансових операцій наражає країни та підприємства на ризики кібербезпеки.

При аналізі глобальних ризиків доцільно звернутись до звіту про стан світової економіки (Глобальне дослідження сприйняття ризиків / Global Risks Report), яке публікується Всесвітнім економічним форумом [4]. Щороку ВЕФ оприлюднює авторитетний Global Risks Report, який на підставі статистичних даних із залученням майже 1500 експертів по всьому світу надає цінний та ґрунтовний аналіз глобальних ризиків, що можуть виявитися найбільш імовірними з точки зору вірогідності прояву.

Хоча глобалізація пропонує численні переваги, такі як збільшення торгівлі, інвестицій та економічне зростання, це також пов'язано з рядом ризиків. Ці ризики є багатогранними: від економічних дисбалансів і коливань валют до політичної нестабільності та екологічних проблем. Управління цими ризиками вимагає скоординованих зусиль урядів,

міжнародних організацій і компаній для створення стабільного та передбачуваного глобального економічного середовища.

Література:

1. Міжнародні економічні відносини : підручник / Мазаракі А.А., Мельник Т.М., Кудирко Л.П. та ін. ; за заг. Ред. А.А. Мазаракі, Т.М. Мельник. Київ : Київ. Нац. Торг.-екон. ун-т, 2017. 612 с.

2. Гетманець О.П., Коробцова Д.В., Єжелих Ю.О. Глобалізація та міжнародна економіка: складність інтеграції ринків та економічні наслідки на рівні країн (український досвід). *Академічні візії*. Випуск 20/2023. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/35cea810-1e85-4730-92c2-73e4dde869cf/content>

3. Pierre-Olivier Gourinchas, Ceyla Pazarbasioglu, Krishna Srinivasan, Rodrigo Valdés. Trade Balances in China and the US Are Largely Driven by Domestic Macro Forces. 2024. URL: <https://www.imf.org/en/Blogs/Articles/2024/09/12/trade-balances-in-china-and-the-us-are-largely-driven-by-domestic-macro-forces>

4. Global Risks Report 2024. URL: <https://www.weforum.org/publications/global-risks-report-2024>

Якубовський С. О.
*доктор економічних наук, професор,
завідувач кафедри світового господарства
і міжнародних економічних відносин,
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова*

Родіонова Т. А.
*кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри світового господарства
і міжнародних економічних відносин,
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова*

Герасименко Ю. О.
*магістр,
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова*

DOI: <https://doi.org/10.36059/978-966-397-438-5-76>

ДИНАМІКА СКЛАДОВИХ ПОТОЧНИХ РАХУНКІВ ПЛАТІЖНИХ БАЛАНСІВ КРАЇН ПЕРСЬКОЇ ЗАТОКИ В УМОВАХ ПОВНОМАСШТАБНОЇ АГРЕСІЇ РОСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ

Повномасштабна агресія Росії проти України почалася у лютому 2022 року та спричинила великий вплив як на економіки країн Європи, так і на все світове господарство в цілому. Це пов'язано з тим, що країни Європи, США та Японія запровадили суттєві обмеження на експорт з Росії енергоносіїв, що вплинуло на світові ціни на енергоресурси, перш за все на нафту, та мало наслідки для економічного розвитку багатьох країн світу з різних регіонів [1].

У дослідженні проведено аналіз динаміки складових поточних рахунків платіжних балансів країн Перської затоки на прикладі трьох держав: Саудівської Аравії, Кувейту та Катару, які є експортерами нафти, та для яких ціна на енергоресурси має величезне значення.

Результати аналізу динаміки складових поточних рахунків платіжних балансів Саудівської Аравії, Кувейту та Катару за період 2021–2023 років, наведених у таблиці 1, демонструють виразну залежність цих країн від цін на енергоресурси, що відображається, у першу чергу, на торговельному балансі.

Так, Саудівська Аравія показала значні коливання у торговельному балансі, зокрема у 2022 році, коли сальдо сягнуло 235,3 млрд дол., але скоротилося до 126,9 млрд дол. у 2023 році. Катар мав схожу тенденцію, хоча сальдо торговельного балансу було менш мінливим: у 2022 році воно становило 97,4 млрд дол., а у 2023 році знизилось до 68,3 млрд дол.

Кувейт демонстрував стійке сальдо товарної торгівлі, яке також зазнало впливу цінових коливань на нафту, але з меншою амплітудою: від 40,5 млрд дол. у 2021 році до 71,9 млрд дол. у 2022 році, після чого знизилося до 51,1 млрд дол. у 2023 році.

Таблиця 1

Поточні рахунки платіжних балансів Саудівської Аравії, Кувейту та Катару у 2021-2023 роках, у млн дол.

Країни	Показники		2021	2022	2023
Саудівська Аравія	Товарна торгівля	сальдо	136 464	235 292	126 908
	Торгівля послугами	сальдо	-63 478	-47 624	-47 499
	Первинні доходи	сальдо	12 895	9 609	5 836
	Вторинні доходи	сальдо	-44 163	-45 758	-51 174
	Поточний рахунок	сальдо	41 718	151 519	34 070
Катар	Товарна торгівля	сальдо	60 339	97 445	68 306
	Торгівля послугами	сальдо	-15 994	-10 272	-11 771
	Первинні доходи	сальдо	-2 763	-8 289	-6 074
	Вторинні доходи	сальдо	-15 263	-15 766	-14 008
	Поточний рахунок	сальдо	26 319	63 118	36 453
Кувейт	Товарна торгівля	сальдо	40 550	71 950	51 146
	Торгівля послугами	сальдо	-12 382	-16 936	-19 101
	Первинні доходи	сальдо	25 376	25 973	32 278
	Вторинні доходи	сальдо	-18 600	-17 909	-12 928
	Поточний рахунок	сальдо	34 943	63 078	51 396

Джерело: [2-4]

Для всіх трьох країн торгівля послугами залишається від'ємною. Цей аспект зумовлений обмеженням розвитком сектору послуг і значними витратами на імпорт послуг, пов'язаних, у тому числі, з транспортуванням сирової нафти. Так, лише у 2023 році витрати Саудівської Аравії на фрахт в іноземних компаніях становили 21,3 млрд дол., Катару – 2,2 млрд, Кувейту – 4,3 млрд дол. [2-4].

При цьому Саудівська Аравія зменшила дефіцит у торгівлі послугами з -63,5 млрд дол. у 2021 році до -47,5 млрд дол. у 2023 році. Катар та Кувейт також мали від'ємне сальдо, яке дещо скоротилося у Катарі (-11,8 млрд дол. у 2023 році), і погіршилося у Кувейті (-19,1 млрд дол. у 2023 році).

У сегменті первинних доходів Кувейт має найвищий позитивний баланс серед трьох країн, який з року в рік зростає – з 25,4 млрд дол. у 2021 році до 32,3 млрд дол. у 2023 році. Саудівська Аравія мала тенденцію до зменшення первинних доходів, досягнувши 5,8 млрд дол. у 2023 році. Катар залишається в дефіциті за первинними доходами, хоча в 2023 році дефіцит дещо зменшився до -6,1 млрд дол. Така особливість платіжного балансу Катару обумовлена значними доходами іноземних

інвесторів в економіці країни. Так, лише у 2023 році вони сягнули 23,1 млрд дол. [2]. З іншого боку, Кувейт виділяється високими доходами від закордонних інвестицій, зокрема в іноземні цінні папери, які у 2023 році лише за портфельними інвестиціями досягли 17,3 млрд дол. [3].

Сальдо вторинних доходів для всіх трьох країн залишається від'ємним, оскільки з цих країн надсилаються значні приватні грошові перекази за кордон. При цьому Саудівська Аравія збільшила негативне сальдо, яке становило -51,2 млрд дол. у 2023 році. Кувейт зменшив дефіцит вторинних доходів із -18,6 млрд дол. у 2021 році до -12,9 млрд дол. у 2023 році. Катар зберіг дефіцит у межах -14,0 млрд дол. у 2023 році.

Підсумкове сальдо поточного рахунку будь-якої країни залежить від сальдо в торгівлі товарами, послугами та стану рахунків первинних та вторинних доходів. Отже, Саудівська Аравія мала значний профіцит поточного рахунку у 2022 році (151,5 млрд дол.), проте у 2023 році він суттєво знизився до 34,1 млрд дол. Катару була притаманна більша стабільність із профіцитом у 63,1 млрд дол. у 2022 році, який зменшився до 36,5 млрд дол. у 2023 році. Кувейт продемонстрував найменше коливання профіциту поточного рахунку – від 34,9 млрд дол. у 2021 році до 51,4 млрд дол. у 2023 році, що свідчить про більш збалансований поточний рахунок країни.

Таким чином, результати аналізу динаміки складових поточних рахунків Саудівської Аравії, Кувейту та Катару свідчать про високу залежність їх економік від цін на нафту. Кувейт виділяється високим позитивним сальдо за первинними доходами, що дозволяє йому бути більш захищеним від потенційних негативних змін у зовнішньоекономічній цінновій кон'юктурі. Саудівська Аравія та Катар також мають загалом позитивний поточний рахунок, проте стабільність цього показника коливається разом із коливаннями цін на нафту.

Отже, результати проведеного аналізу свідчать про те, що запровадження у 2022 році санкцій проти Росії у відповідь на її повномасштабну агресію в Україну позитивно вплинуло на поточні рахунки Саудівської Аравії, Кувейту та Катару, які саме у цьому році досягли своїх найбільших значень. У 2023 році, незважаючи на продовження агресії Росії проти України та напруженої ситуації із-за військових дій навколо Ізраїлю, ситуація на світовому ринку нафти була більш стабільною, ніж у 2022 році, що призвело до стабілізації цін на нафту та зниження позитивного сальдо поточних рахунків Саудівської Аравії, Кувейту та Катару.

Таким чином, для країн Перської затоки стабільність позитивного сальдо поточного рахунку пов'язана як із збереженням високих цін на енергоресурси, так із диверсифікацією джерел доходів через збільшення обсягів іноземних інвестицій та розвиток національного сектору послуг.

Подяка: дослідження проведено в рамках проєкту: "Соціально-економічний вплив пандемії COVID-19 та повномасштабного вторгнення Росії на розвиток ЄС та України: сприяння співпраці в дослідженнях через створення цифрової платформи". Цей проєкт отримав фінансування через проєкт EURIZON, який фінансується Європейським Союзом за грантовою угодою № 871072.

Література:

1. Якубовський С.О. Зміни зовнішньоекономічних позицій України, Молдови та Грузії в умовах повномасштабної російської агресії. *Соціально-економічний та політичний розвиток країн в умовах глобальної нестабільності* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Одеса, 26 трав. 2023 р.). Одеса : Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова, 2023. С. 55–56. URL: <https://dspace.onu.edu.ua/handle/123456789/39571>
2. International Monetary Fund. Balance of Payments and International Investment Position. Qatar. URL: <https://data.imf.org/?sk=7a51304b-6426-40c0-83dd-ca473ca1fd52>
3. International Monetary Fund. Balance of Payments and International Investment Position. Kuwait. URL: <https://data.imf.org/?sk=7a51304b-6426-40c0-83dd-ca473ca1fd52>
4. International Monetary Fund. Balance of Payments and International Investment Position. Saudi Arabia. URL: <https://data.imf.org/?sk=7a51304b-6426-40c0-83dd-ca473ca1fd52>

Яценко О. М.
*кандидат економічних наук,
докторант кафедри міжнародної торгівлі і маркетингу,
Київський національний економічний університет
імені Вадима Гетьмана*

DOI: <https://doi.org/10.36059/978-966-397-438-5-77>

ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЕКСПОРТУ АГРОПРОДОВОЛЬЧОЇ ПРОДУКЦІЇ УКРАЇНИ

Україна є однією з провідних країн світу у забезпеченні глобальної продовольчої безпеки. Загалом, на експорт агропродукції припадає близько 60% від загального обсягу реалізованих за кордон товарів. Більше того, з початком повномасштабного вторгнення їх питома вага поступово збільшується. Так, наприклад у 2021 р. – їх частка склала майже 41%, а у 2022 р. – вже 53% з подальшою тенденцією до зростання (табл. 1).

Таблиця 1

Динаміка експорту агропродовольчої продукції у структурі загального обсягу експорту, 2020–2024 рр.

Показник	Рік				
	2020	2021	2022	2023	2024
Експорт агропродовольчої продукції (млрд дол. США)	22,2	27,71	23,4	22,0	16,1
Загальний обсяг експорту (млрд дол. США)	49,2	68,1	44,1	36,2	27,6
Питома вага агропродовольчої продукції у загальному обсязі експорту (%)	45,1	40,7	53,0	60,8	58,4

Джерело: розраховано та побудовано автором на основі [1]

Така ситуація обумовлена значним глобальним попитом на вітчизняну сільськогосподарську продукцію, зокрема на зернові культури. Їх частка у період з січня по серпень 2024 р. склала – 41%. Поміж тим, такі статистичні дані підкреслюють і роль аграрного сектору для соціально-економічного добробуту нашої держави. Однак, якщо поглянути на динаміку експорту агропродовольчої продукції, то тут ми вже спостерігаємо поступове падіння обсягів реалізації у грошовому еквіваленті, не дивлячись навіть на певне збільшення вартості даної групи товарів, що є закономірним процесом, враховуючи окупацію територій, на яких вирощувалась значна кількість сільськогосподарської продукції, мінування полів та постійні обстріли, особливо у прифронтових районах, блокування морських шляхів тощо. З початком

повномасштабного вторгнення близько 25 % фермерських господарств припинили або скоротили своє виробництво, а у прифронтових районах їх кількість сягнула – 38% [2].

Повертаючись до обсягів реалізації агропродовольчої продукції не можна не звернути увагу і на географічну структуру експорту. Відтак, в порівнянні з довоєнним часом, можемо констатувати, що значно зросла частка ринку збуту в ЄС – у 2024 р. вона сягнула 50%, в той час як ще у 2020 р. становила всього – 29%; та знизилась частка країн Азії – з 50% у 2020 р. до 31% у 2024 р. (рис. 1)

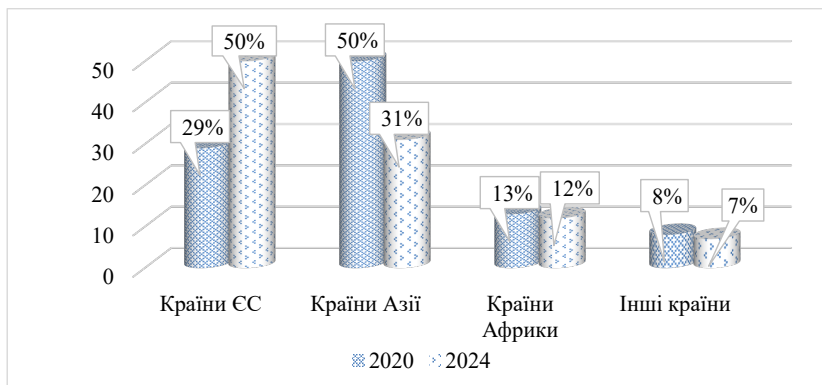

Рис. 1. Основні ринки збуту вітчизняної агропродовольчої продукції, 2020 р. та 2024 р.

Джерело: розраховано та побудовано автором на основі [3; 4]

Зменшилась і частка країн Африки з 13% у 2020 р. до 12% у 2024 р. Така ситуація пояснюється поглибленням інтеграційних процесів між Україною та ЄС, а також логістичними особливостями (значним ускладненням транспортування морськими шляхами, удорожчанням вартості експорту тощо) внаслідок війни.

Очікується, що частка експорту до країн ЄС залишиться на достатньо високому рівні. Однак, якщо говорити в розрізі країн-партнерів, то варто відмітити нерівномірний розподіл вітчизняної агропродукції. Так, більше 70% припадає на Іспанію (1,518 млрд дол. США), Нідерланди (0,831 млрд дол. США), Польщу (0,733 млрд дол. США), Італію (0,632 млрд дол. США), Румунію (0,582 млрд дол. США), Німеччину (0,471 млрд дол. США) [4].

Щодо перспектив експорту на ринки країн Азії, як вже зазначалось, раніше їх частка була достатньо високою, цей ринок характеризується великою ємністю, має найбільшу кількість населення, є найбільшим імпортером агропродовольчої продукції, однак має досить неоднорідний

рівень економічного розвитку. Україна наразі активно співпрацює з Китаєм – його частка складає 7,6% та Індією – 2,8%, які входять в топ-10 країн, які імпортують українську агропродукцію. З країн Африканського регіону, найбільшим імпортером нашої продукції є Єгипет (7,3%), а також є потенціал щодо розвитку торгівлі з країнами Західної Африки. Однак, не дивлячись на можливість диверсифікації агропродовольчого експорту у країни Азії та Африки, їх товарна структура є досить однорідною і носить сировинний характер з низькою доданою вартістю (зернові культури, олійні культури, олії та жири, м'ясо та субпродукти тощо).

Отже, експорт агропродукції відіграє вирішальну роль, як у соціально-економічному добробуті України, так і у забезпеченні глобальної продовольчої безпеки. Сучасні виклики спричинені повномасштабною війною вплинули на обсяги реалізації, а також на регіональну структуру експорту. Однак варто зазначити, що агробізнес проявив не аби-яку адаптивність та зміг вистояти. Частка агропродукції у загальній структурі торгівлі продовжує поступово нарощуватись. Агробізнес, в свою чергу, гнучко реагує на всі виклики спричинені війною та знаходить нові ефективні антикризові рішення. Змінюються ланцюги постачання, географічна структура експорту, визначаючи подальші перспективи та напрями реалізації досліджуваної продукції. Зрозуміло, що не дивлячись навіть на її сировинний характер, Україна продовжує входити в топ-країн лідерів з постачання, однак, важливо зазначити, що диверсифікація товарної структури в напрямку виробництва готової продукції, лише посилить позиції нашої держави на глобальному ринку.

Література:

1. Зовнішньоекономічна діяльність. *Державна служба статистики України*. URL: https://www.ukrstat.gov.ua/operativ/menu/menu_u/cg.htm (дата звернення: 30.10.2024).
2. Ukraine: Impact of the war on agriculture and rural livelihoods in Ukraine. Findings of a nation-wide rural household survey. 2022. FAO. DOI: <https://doi.org/10.4060/cc3311en>
3. Звіт про роботу комітету підприємців АПК при ТПП України у 2023 році та затвердження плану роботи на 2024 рік: статистичний звіт. Торгово-промислова палата України. Київ, 2023. URL: <https://uccr.org.ua/uploads/files/65b29110ecf19013380265.pdf> (дата звернення: 23.01.2024).
4. ЄС скуповує половину українського агроекспорту. *AgroPortal*. URL: <https://agroportal.ua/news/ukraina/yes-skupovuye-polovinu-ukrajinskogo-agroeksportu> (дата звернення: 12.11.2024).

СЕКЦІЯ 7. МАТЕМАТИЧНІ МЕТОДИ, МОДЕЛІ ТА ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ В ЕКОНОМІЦІ

Долматов С. В.

аспірант,

Державна навчально-наукова установа

«Академія фінансового управління»

DOI: <https://doi.org/10.36059/978-966-397-438-5-78>

АСПЕКТИ ВДОСКОНАЛЕННЯ АНАЛІТИЧНОЇ СИСТЕМИ БАНКУ В УМОВАХ ВІЙНИ

Внаслідок вторгнення РФ у лютому 2022 року в країні змінилися звичайні умови життя та діяльності всього, включаючи банківську діяльність. Постійні бомбардування території України, блекаути, втрата кваліфікованого персоналу та інші супутники війни створили нові суттєві виклики для роботи банку в цілому. До стандартного переліку передумов до модернізації наявної інфраструктури банку у вигляді забезпечення відповідної обчислювальної потужності, безперервності роботи банківських сервісів, автоматизації процесів, додалися критично важливі завдання щодо оптимізації системи резервного копіювання та відновлення, масштабування системи збереження даних, модернізації наявної інженерної інфраструктури ЦОД, забезпечення максимально потрібної швидкості передачі даних та оперативності відновлення роботи сервісів на резервному майданчику у разі будь-яких кризових обставин та перебоїв [1].

Якщо казати про аналітичну систему банку, яка є критично важливою особливо в умовах кризових ситуацій, то треба зазначити, що для неї, як і для інших критичних систем банку, виникають виклики, пов'язані з забезпеченням підтримки стабільності та безперервного функціонування аналітичної системи для спроможності здійснення аналізу великих обсягів даних з метою забезпечення оперативного прийняття стратегічних рішень.

Основні елементи аналітичної банківської системи

1. **Система збору даних.** Забезпечує агрегування інформації з різних джерел (операційні системи, банкомати, платіжні платформи тощо). В звичайних умовах дані у сховище додаються один раз на день. Але зараз це не може забезпечити адекватно швидкої реакції на непрогнозовані зміни в сучасних умовах, зокрема для аналізу кредитних ризиків, актуального прогнозування та безпеки операцій. Тобто, існує

нагальна потреба у забезпеченні доставки даних до аналітичного сховища із мінімальною затримкою. Для цього можна розглянути варіант переходу від ETL до CDC реплікації даних з операційних систем у сховище в режимі “майже онлайн”.

2. **Сховища даних.** Зважаючи на ризики фізичного знищення або пошкодження серверів, українські банки дедалі частіше використовують або розподілені географічно дата центри, або хмарні технології для зберігання даних. Крім основних переваг використання хмарної інфраструктури (як то швидка масштабованість, висока доступність, сумісність з новітніми технологіями) існують дуже суттєві недоліки, що присутні при використанні хмар, як то питання безпеки та конфіденційності, регуляторні вимоги та незрівнянно великі витрати, особливо якщо йдеться про великі обсяги інформації, що там зберігається.

3. **Аналітичні інструменти.** До таких інструментів належать платформи для аналізу великих обсягів даних (Big Data), інструменти штучного інтелекту та машинного навчання для прогнозування ризиків і поведінки клієнтів. Під час війни такі інструменти допомагають банкам оперативнo адаптувати стратегії кредитування, управління ризиками та питання безпеки.

4. **Звітування та візуалізація даних.** Система звітування (на основі таких BI платформ як PowerBI, Tableau, QlikView) дозволяє формувати звіти про фінансові ризики, ліквідність і інші показники для керівництва банку та регуляторів. Автоматизація звітів спрощує моніторинг змін і дозволяє швидко реагувати на нові виклики. Для вирішення проблеми постійної доступності такі платформи теж повинні бути відповідно масштабовані або винесені в хмару.

Безперерйна робота та відмовостійкість: критичні аспекти в умовах війни

Відмовостійкість у банківській аналітичній системі є надзвичайно важливою, адже військові дії призводять до регулярних пошкоджень інфраструктури, перебоїв з електропостачанням та збоїв у телекомунікаційних системах. Одним із рішень щодо забезпечення безперервної роботи інфраструктури банку є міграція у хмари. Однак, для деяких систем банку, зокрема аналітичної системи, що працює на основі сховища даних (data warehouse), це буде досить дорогим рішенням, з огляду на гігантські розміри аналітичної бази даних, оскільки в такій базі зберігається дуже багато історичних даних з усіх інформаційних систем банку за багато років. Якими ж тоді можуть бути основні концепти побудови архітектури таких систем «на землі» для забезпечення безперервної роботи та відмовостійкості?

Безперерйну роботу та відмовостійкість можна забезпечити завдяки таким заходам:

– Резервне копіювання бази даних аналітичного сховища даних. Незважаючи на дуже великий розмір бази даних операцію резервування та відновлення (у випадку технічного збою або атаки) треба зробити досить швидкою. Це можливо досягти за допомогою інтеграції з апаратним забезпеченням, зокрема, використовуючи технологію дисккових стійок snapshot, яке дозволяє створити миттєвий знімок стану бази даних на момент резервування. Знімок бази даних це, по суті, статичне подання вихідної бази даних, в режимі read-only. Ключовий принцип полягає в тому, що знімок завжди буде відповідати цілісному стану вихідної бази даних, як на момент створення знімка [2]. В результаті, процес копіювання значно пришвидшується оскільки знімок стану створюється миттєво, а вплив на продуктивність системи мінімізується.

– Дублювання даних за допомогою постійної апаратної синхронізації даних у декількох географічно віддалених локаціях мінімізує ризик втрати інформації та вирішує питання постійної доступності. До того ж, це дозволяє зберігати резервні копії даних у декількох дата-центрах, що зменшує загрозу втрати даних.

– Системи безпеки та шифрування даних для захисту від можливих кібератак, які в умовах війни значно частішають.

Масштабування та його значення

Наявність кількох дата-центрів у різних географічних регіонах підвищує стійкість до відмов, спричинених можливими пошкодженням, відключенням електроенергії чи збоями в одній конкретній локації. При розподілі навантаження між дата-центрами можлива автоматична передача обробки даних з одного центру до іншого у разі збою, що дозволяє забезпечити безперервність роботи. Також слід зазначити, що географічний розподіл сприяє використанню технологій, які забезпечують горизонтальне масштабування (розширення потужностей шляхом додавання нових серверів).

Аналітична система банку в умовах повномасштабної війни в Україні для забезпечення її безперебійної роботи має бути високовідмовостійкою та масштабованою. Забезпечення безперервності операцій, надійного захисту даних та своєчасної належної аналітичної інформації сприяє адаптації банківської сфери до сучасних викликів та підтримці їх стабільності, а значить і фінансової стабільності країни.

Література:

1. Комплексна реновація ІТ-інфраструктури банку, що відповідає вимогам часу. ІТ інтегратор. URL: <https://it-integrator.ua/projects/kompleksna-renovatsiia-it-infrastruktury-banku-shcho-vidpovidaie-vymoham-chasu> (дата звернення: 12.11.2024).

2. Database Snapshots: How Do They Work? Medium. URL: <https://medium.com/@nebulagraph/database-snapshots-how-do-they-work-f19bf490ece3> (дата звернення: 12.11.2024).

Касьянова В. А.
доцент кафедри економіки та підприємництва,
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова
Кабак А. А.
консультант з фінансового обліку, фрілансер

DOI: <https://doi.org/10.36059/978-966-397-438-5-79>

ОЦІНКА ВИРОБНИЧИХ РИЗИКІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Дослідження присвячено питанням воєнних ризиків та розробці методів математичної формалізації виявлення таких ризиків на початковому етапі збільшення їх рівня.

Загрози для підприємств в умовах воєнного стану мають значний вплив на весь комплекс ризиків, які охоплюють всі аспекти виробничої діяльності. Виробництву загрожують не лише ракетно-бомбові удари по його інфраструктурі, по логістичним ланцюгам, по контрагентам, а і зменшення, внаслідок війни, купівельної спроможності населення, зростання інфляції, удорожчання кредитів, нестача трудових ресурсів тощо.

Загрози воєнного часу потребують зміни парадигми ризик-орієнтованого менеджменту виробничої діяльності, зміни організації виробництва, зміни планування та прогнозування, зміни оцінювання зростання додаткових витрат. Зокрема, вплив воєнних ризиків має розглядатися за всім ланцюгом виробництва, за всіма напрямками і сферами виробничої діяльності.

Вказане, з однієї сторони, потребує класифікаційного виокремлення воєнних ризиків безпосереднього впливу на виробництво та ризиків опосередкованого впливу, а, з іншої сторони, потребує формування оцінки впливу всієї сукупності загроз під час воєнного стану.

В дослідженні виявлені і класифіковані особливості воєнних ризиків і розроблений математичний апарат для оцінювання загроз, формалізації виявлення ознак збільшення рівня ризиків на початковому етапі для забезпечення гнучкості управління виробничою діяльністю, збільшення адаптаційних можливостей підприємства до загроз, набування здатності підприємства до виживання.

Так, воєнні ризики безпосередньої дії, зокрема, ризики ракетно-бомбових ударів, пропонується визначати за двома часовими рядами – рядом, що описує ракетно-бомбові удари по підприємствам галузі, до якої належить визначене підприємство та рядом, що описує ракетно-бомбові удари по регіону де знаходиться підприємство. Оцінка має провадитися в реальному часі і бути спрямована, зокрема, на виявлення

аперіодичних гармонічних коливань, більших за фоновий рівень, часового ряду в момент їх формування.

Для математичної формалізації процесу виявлення аперіодичних гармонічних коливань часових рядів непрямих воєнних загроз, та набування можливості автоматизованого програмного відстеження появи вказаних коливань, запропоновано використати фрактальний аналіз, показника Герста [5], методику послідовного R/S-аналізу. Фрактальну розмірність часового ряду параметрів воєнних ризиків можна знаходити за використання «клітинкового» методу [6].

Прогнозування виробничої діяльності в умовах значної невизначеності параметрів всіх видів ризиків під час війни вимагає застосування спеціальних методів. Для цього пропонується використати метод «випадкового дощу».

Зазначені методи математичної формалізації дозволять виявляти ознаки збільшення рівня ризиків на початковому етапі для забезпечення гнучкості управління виробничою діяльністю.

Література:

1. Baldynyuk, V. Management of risks of economic activity of the enterprise and ways to reduce them. *Economy and society*. 2023. No. 57. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-57-1>
2. Штангрет, А., Караїм, М., & Караїм, О. Безпекові аспекти застосування ризик-орієнтованого управління підприємством в умовах воєнного стану. *Економіка та суспільство*. 2024. No. (60). DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-60-8>
3. Makaliuk, I., Kryvda, O., & Laikova, A. Qualitative analysis of the risks of domestic enterprises under martial law. *Economy and society*, 2024. No. 62. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-62-73>
4. Kapustian, V., & Venherenko, S. Modeling the efficiency of enterprise economic activity in conditions of military risks. *Economy and society*, 2023. No. 12. DOI: <http://doi.org/10.32702/2307-2105.2023.12.28>
5. Vyklyuk, Ya. Methodology of socio-economic processes prognostication by crystals fractal growth in fuzzy potential field methods. *Bulletin of TSTU*, 2008. No. 13, 2. P. 153–162. URL: <https://elartu.tntu.edu.ua/handle/lib/25959?locale=gl>
6. Solomanchuk, G., & Shchestyuk, N. Підходи до моделювання ризику для Стьюдент-подібних моделей із фрактальним активним часом. *Могилянський математичний журнал*, 2022. No. 4. P. 28–33. DOI: <https://doi.org/10.18523/2617-70804202128-33>

Щитов Д. М.
*кандидат економічних наук, докторант,
Університет митної справи та фінансів*

Мормуль М. Ф.
*кандидат технічних наук, доцент,
Університет митної справи та фінансів*

Щитов О. М.
*кандидат фізико-математичних наук, доцент, викладач,
НВК-Лицей № 100*

DOI: <https://doi.org/10.36059/978-966-397-438-5-80>

ОЦІНКА ЕФЕКТИВНОСТІ УКРАЇНСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ Е-КОМЕРЦІЇ ЗА ДОПОМОГОЮ БАГАТОКРИТЕРІАЛЬНОГО АНАЛІЗУ

Багатокритеріальні задачі в електронній комерції часто виникають у процесі прийняття рішень, коли потрібно враховувати різноманітні фактори та критерії. Це можуть бути як фінансові показники (прибутковість, витрати на маркетинг), так і нефінансові аспекти (рівень задоволеності клієнтів, швидкість обробки замовлень, якість обслуговування, інноваційність технологій, імідж фірми, ступень ризику, конкурентоспроможність, екологічна безпека). В умовах динамічного ринку електронної комерції підприємства часто стикаються з необхідністю вибору між кількома альтернативами (табл. 1).

У таких випадках важливо не лише проаналізувати кожен з альтернатив за окремими критеріями, але й знайти оптимальний розв'язок, який би задовольняв більшість вимог. Для цього застосовують методи багатокритеріального аналізу, які дозволяють структуровано оцінювати різні альтернативи. При побудові багатокритеріальних моделей прийняття рішень повинно враховуватись наступне: особа, що приймає рішення (ОПР) структурує та уточнює модель; модель має бути логічно несуперечлива, давати можливість використовувати інформацію від ОПР, бути простою і зручною (хоча б не дуже громіздкою) для аналізу і використання ОПР [1].

Для вирішення багатокритеріальних задач використовують різні методи, які допомагають систематизувати інформацію, визначити пріоритети і приймати обґрунтовані рішення [2]. Серед них наступні.

І. *Метод ієрархічного аналізу* (АНР) – це структурований метод прийняття рішень, який допомагає оцінити та порівняти різні альтернативи за багатьма критеріями. Його можна використовувати в

різних сферах, включаючи електронну комерцію. Його основні етапи представлені у табл. 2.

Таблиця 1

Багатокритеріальні задачі в електронній комерції

№ з/п	Критерій	Пояснення	Методи розв'язання
1	Вибір постачальників	При виборі постачальників важливо оцінити їхню ціну, якість продукції, терміни доставки та надійність. Кожен з цих критеріїв має різну вагу в залежності від стратегії бізнесу.	1. АНР (Analytic Hierarchy Process): структуризація задачі в ієрархічній формі, що дозволяє оцінити важливість кожного критерію. 2. Критерій доходу: аналіз витрат і вигід при виборі постачальника.
2	Оцінка маркетингових каналів	Бізнес може використовувати різні канали для реклами (соціальні мережі, SEO, контекстна реклама тощо). Критерії включають вартість, охоплення аудиторії, конверсію і ROI (прибуток на інвестиції).	1) Метод експертних оцінок: залучення фахівців для оцінки ефективності каналів. 2) Багатокритеріальна оптимізація: використання програмних засобів для аналізу даних і прогнозування.
3	Цінова стратегія	Визначення оптимальної ціни для продуктів може залежати від конкурентних цін, попиту на ринку, витрат на виробництво та бажаної маржі.	1) Цінове моделювання: використання статистичних моделей для прогнозування впливу цін на продажі. 2) Аналіз чутливості до ціни: визначення, як зміна ціни вплине на попит.
4	Оптимізація асортименту	Вибір продуктів для продажу може базуватися на попиті, сезонності, прибутковості та наявності товару.	1) ABC-аналіз: сегментація продуктів за їх значенням для бізнесу. 2) Кластерний аналіз: групування продуктів за спільними ознаками.
5	Аналіз клієнтської бази	Сегментація клієнтів може проводитися за різними критеріями, такими як поведінка покупок, демографія, дохід та інші. Це допомагає в розробці цілеспрямованих маркетингових кампаній.	1) Методи машинного навчання: алгоритми класифікації та кластеризації для виявлення закономірностей. 2) Аналіз життєвого циклу клієнта (CLV): оцінка потенційної вигоди від клієнта протягом всього періоду співпраці.

Основні етапи методу АНР

№ з/п	Назва етапу	Характеристика
1	Визначення мети	Спочатку потрібно чітко сформулювати мету, наприклад, вибір постачальника або маркетингового каналу.
2	Структурування ієрархічної моделі	Створюється ієрархічна модель, яка складається з трьох рівнів: 1) верхній рівень: мета; 2) середній рівень: критерії (наприклад, ціна, якість, терміни доставки); 3) нижній рівень: альтернативи (наприклад, конкретні постачальники).
3	Параметричне порівняння	Учасники процесу оцінюють важливість кожного критерію та порівнюють альтернативи за кожним критерієм. Для цього використовують шкалу від 1 до 9: 1 – рівнозначні; 3 – дещо важливіша; 5 – значно важливіша; 7 – дуже важливіша; 9 – винятково важливіша
4	Розрахунок ваг	На основі отриманих оцінок обчислюються ваги критеріїв і альтернатив. Зазвичай для цього використовуються матриці парних порівнянь.
5	Перевірка консистентності	Важливо перевірити, чи є оцінки консистентними. Для цього розраховується коефіцієнт консистентності (CR). Якщо CR менше 0.1, то оцінки вважаються прийнятними.
6	Агрегація результатів	Ваги критеріїв множаться на оцінки альтернатив за відповідними критеріями, і результати сумують, що дозволяє отримати загальний рейтинг альтернатив.

II. *Метод аналізу ефективності та якісного порівняння (TOPSIS)* – цей метод дозволяє оцінити та порівняти альтернативи на основі їх характеристик. TOPSIS ґрунтується на принципі, що найкраща альтернатива має бути найближчою до ідеального рішення та найдалішою від антиідеального.

III. *Моделі прийняття рішень на основі даних*, зокрема машинне навчання, допомагають оптимізувати бізнес-процеси.

IV. *Методи багатокритеріального вибору альтернатив*. При цьому підході виникають три проблеми. Перша пов'язана з вибором принципу оптимальності, який дає відповідь на запитання: в якому сенсі оптимальна альтернатива краща за інші, друга пов'язана з нормалізацією векторного критерію ефективності, а третя – з пріоритетом частинних критеріїв [3].

V. *Метод організації рейтингу переваг для оцінки збагачення (Preference Ranking Organization Method for Enrichment Evaluations)* використовує різні види переваг для ранжування альтернатив за кількома критеріями.

Але у кожного із зазначених методів є свої переваги та недоліки (табл. 3).

**Переваги та недоліки методів розв’язання
багатокритеріальних задач**

№ з/п	Переваги	Недоліки
I	<i>Метод ієрархічного аналізу</i>	
1	Структурованість	Суб’єктивність оцінки
2	Гнучкість для різних типів задач.	Складність для великих систем
II	<i>Метод аналізу ефективності та якісного порівняння</i>	
1	Простота в реалізації	Суб’єктивність визначення ваг
2	Гнучкість для різних типів задач	Чутливість до даних
III	<i>Моделі прийняття рішень на основі даних (наприклад, машинне навчання)</i>	
1	Покращує обслуговування	Успішність залежить від якості даних.
2	Прогнозування асортименту	Складність моделей
3	Динамічне ціноутворення	Захист даних
IV.	<i>Методи багатокритеріального вибору альтернатив</i>	
1	Комплексний підхід	Складність реалізації
2	Гнучкість до різних ситуацій	Суб’єктивність оцінок
3	Візуалізація результатів	Чутливість до змін
4	Залучення експертних оцінок	Обмеження при великій кількості альтернатив
5	Врахування нечислових критеріїв	Необхідність в якісних даних

Застосування багатокритеріального аналізу в електронній торгівлі дає змогу ухвалювати більш обґрунтовані рішення та адаптувати бізнес-стратегії до змін ринкового середовища. Це ключовий інструмент для підвищення конкурентоспроможності та забезпечення успіху в умовах динамічного розвитку е-комерції. Моделі прийняття рішень на основі даних дають змогу компаніям обробляти великі обсяги інформації, робити точні прогнози та ухвалювати рішення, ґрунтуючись на фактах, а не на інтуїції. Це, в свою чергу, сприяє підвищенню конкурентоспроможності та гнучкості бізнесу.

Література:

1. Мормуль М.Ф., Щитов О.М., Буланова Н.С. Багатокритеріальний вибір управлінських рішень. *Економіка: проблеми теорії та практики*: Зб. наук. праць. Вип. 254: В 6 т. Т. IV. Дніпропетровськ : ДНУ, 2009. С. 958–970.
2. Мормуль М.Ф., Щитов О.М., Щитов Д.М., Рудянова Т.М. Питання багатокритеріального вибору управлінських рішень. *Global science and education in the modern realities '2023, 18 on May 10*. Seattle, Washington, USA. P. 34–40. DOI: <https://doi.org/10.30888/2709-2267.2023-18-01-010>
3. Мормуль М.Ф., Щитов Д.М., Щитов О.М., Рудянова Т. М. Аспекти багатокритеріального вибору управлінських рішень. *SWorld Journal*. 2023. № 19. Part 1. С. 64–76. DOI: <https://doi.org/10.30888/2663-5712.2023-19-01-018>

СЕКЦІЯ 8. РАЦІОНАЛЬНЕ ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ ТА СТАЛИЙ РОЗВИТОК ЕКОНОМІКО-ЕКОЛОГІЧНИХ СИСТЕМ

Андрущенко О. С.

кандидат економічних наук,

доцент кафедри економіки та підприємництва,

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

DOI: <https://doi.org/10.36059/978-966-397-438-5-81>

«ЗЕЛЕНІ» ФІНАНСИ ЯК СУЧАСНИЙ ІНСТРУМЕНТ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІНАНСУВАННЯ ПРИРОДООХОРОННИХ ЗАХОДІВ

Зростання кількості екологічних викликів, що призвели до погіршення екосистеми та можуть стати глобальними катастрофами й трагедіями в майбутньому, підвищили увагу до нестабільного стану навколишнього середовища. В світлі міжнародних зобов'язань вирішення цих питань стає важливим аспектом економічної стабільності та екологічної відповідальності. Перехід України до концепції «зеленого» економічного розвитку спрямований на розвиток нових екологічно орієнтованих галузей, досягнення кліматичної нейтральності, сталого розвитку суспільства та водночас управління структурними змінами при переході до «зеленої» економіки.

Прийнято вважати, що зелений перехід, як нова парадигма економічного розвитку, об'єднує екологічну стійкість та економічне зростання, а також є одним з ключових важелів дієвих економічних перетворень у світі. З огляду на прагнення України до євроінтеграції, можна стверджувати, що невід'ємною умовою досягнення цієї мети є адаптація ключових принципів екологічного регулювання та імплементація у вітчизняний регуляторний простір директив ЄС, які стосуються сталого фінансування та зеленого відновлення. Водночас Паризька угода та Цілі сталого розвитку ООН вже зараз стимулюють зміни в політиці та засобах ведення бізнесу, пов'язаних із пом'якшенням зміни клімату та адаптацією до неї, екологічною стійкістю, соціальною відповідальністю, сталими фінансами, зеленими технологіями, циркулярною економікою, сталим розвитком, принципами ESG [1]. «Зелені» фінанси сприяють здійсненню переходу до сталої економіки, стимулюючи розробку фінансових стратегій, які не лише спонукають до швидкого економічного зростання, а також й відіграють важливу роль у

забезпеченні охорони навколишнього середовища. Зелені фінанси включають інвестиції в екологічно стійкі продукти та проєкти, які спрямовані на скорочення або уникнення викидів парникових газів, контроль промислового забруднення, водовідведення, управління відходами та загальний захист біорізноманіття. Тому, визначальною рисою «зелених» фінансів є використання фінансових інструментів і ресурсів, спрямованих на підтримку проєктів та ініціатив, які сприяють збереженню довкілля, а також покращенню соціальної та економічної стабільності.

Метою роботи є обґрунтування доцільності впровадження «зелених» фінансів при фінансуванні природоохоронних заходів в Україні.

Полеміка щодо визначення дефініції «зелені» фінанси все більше привертає увагу зарубіжних і вітчизняних науковців, оскільки досі не сформувалось загальноприйнятого визначення. Вважається, що вперше визначення категорії «зелені» фінанси у 1998 році запропонував американський економіст Р. Сандор, на думку якого це «передбачало переважно фінансування, пов'язане зі змінами клімату» [2]. Дж. Салазара вважав, що «зелені» фінанси – це «ефективна інвестиційна та фінансова діяльність, яка створює екологічні вигоди для підтримки сталого розвитку; інноваційна теорія, яка поєднує екологічну та фінансову індустрію» [3]. Дослідницька група G20 визначає «зелені» фінанси як «фінансування інвестицій, які забезпечують екологічні переваги в ширшому контексті екологічно сталого розвитку. Ці переваги для навколишнього середовища включають, наприклад, зменшення забруднення повітря, води та землі, скорочення викидів парникових газів, підвищення енергоефективності при використанні існуючих природних ресурсів, а також пом'якшення наслідків зміни клімату, адаптацію до них та їхні супутні переваги» [4]. Команда дослідників стійкості фінансової системи Світового банку та програми ООН з навколишнього середовища з ініціативною групою визначають «зелені» фінанси «як фінансові продукти та послуги, спрямовані на підтримку екологічно відповідальних інвестицій та стимулювання низьковуглецевих технологій, проєктів, галузей та підприємств [5]. З огляду на тенденції імплементації стандартів актуальної кліматичної політики на території нашої держави та пошуку механізмів фінансування таких заходів, варто говорити про «зелені» фінанси й в контексті потенційного фінансування державних природоохоронних заходів та програм зі зменшення шкідливого впливу на навколишнє природне середовище (зменшення викидів CO₂ – перехід до низьковуглецевої економіки, енергоефективність та енергозбереження – декарбонізація економіки, використання кращих, екологічно прийнятних технологій у сільському господарстві тощо).

Співробітництво України та ЄС у сфері захисту довкілля сприяло адаптації вітчизняної екологічної політики до європейських стандартів та створило підґрунтя для розвитку «зелених» фінансів в країні. Концепція «зеленого» енергетичного переходу України до 2050 року передбачає досягнення кліматичної нейтральності до 2070 року, поступове припинення емісії парникових газів та збільшення частки ВДЕ до 70% до 2050 року [6]. Однак, згідно з оцінками уряду така трансформація вимагатиме інвестицій у сумі орієнтовно 5% ВВП щорічно. Таке інвестиційне забезпечення потребує залучення значних державних ресурсів і широкого кола приватних інвесторів, що передбачає доступність фінансових інструментів та механізмів державно-приватного партнерства, які відповідають кращим світовим практикам, є зрозумілими та прийнятними для інвесторів. Таким чином, «зелені» фінанси можуть виконувати подвійну роль в контексті сучасних екологічних викликів та стратегій сталого розвитку, оскільки вони можуть служити інструментом для зменшення екологічних збитків, спричинених впливом змін клімату на економічну систему та суспільство, а також, можуть бути використані в якості цільового фінансування щодо підтримки зеленого зростання. Основні складові структури «зелених» фінансів включають: «зелені» цінні папери, «зелені» джерела кредитування, «зелені» інвестиції та вуглецеве фінансування, зокрема:

- зелені інвестиційні фонди – створення інвестиційних фондів, що спеціалізуються на впровадженні зелених технологій, сталому будівництві, реалізації екологічних ініціатив та інших заходів щодо збереження довкілля;

- зелені кредити та зелені позики – банки та фінансові установи можуть виділяти спеціальні фінансові інструменти для підтримки проєктів, спрямованих на збереження енергії, використання відновлювальних джерел енергії, енергоефективність тощо;

- зелені облігації – уряди, міжнародні організації та компанії можуть спрямовувати зелені облігації для залучення коштів на екологічні проєкти;

- зелене фінансування – фінансування стартапів, що розвивають інноваційні та сталі технології;

- зелені страхові продукти – спеціалізовані страхові продукти, які можуть включати покриття ризиків, пов'язаних зі змінами клімату чи екокатастрофами;

- зелені соціальні облігації – фінансування проєктів у сферах освіти, охорони здоров'я, житлового будівництва, соціальної інфраструктури тощо.

В Україні за останні роки спостерігається підвищення зацікавленості до «зелених» фінансів, що супроводжується успішним впровадженням

інвестиційних проєктів, пов'язаних з відновлюваною енергетикою та впровадженням енергоефективних технологій у житловому будівництві. Спорудження сонячних електростанцій в країні отримує підтримку від місцевих установ і міжнародних фінансових партнерів та робить можливим не лише зменшення викидів, але й створення нових робочих місць та розвиток місцевих господарських систем. Програми «зелених» кредитів та підтримка з боку уряду позитивно впливають на будівництво екологічно чистого житла, що зменшує споживання енергії та витрат на опалення, сприяє досягненню екологічних цілей та позитивно впливає на економіку країни. Створення нових робочих місць, збільшення обсягів виробництва за рахунок зелених технологій та послуг, а також залучення інвестицій в екологічно чисті проєкти – усе це обумовлює можливість скорішого досягнення країною цілей сталому розвитку.

Позитивним аспектом державного регулювання фінансування природоохоронних заходів стало прийняття Постанови КМУ [7], згідно якої, компанії будь-якої галузі можуть претендувати на державну допомогу для капітальних інвестицій та додаткових інвестиційних витрат, пільгових кредитів на застосування нових екологічних стандартів на виробництві та завчасну адаптацію до них, скорочення викидів парникових газів тощо. Розмір державної допомоги може сягати 100% необхідних коштів. Зокрема, у 2020 році вітчизняні підприємства отримали 10,8 млрд. грн. державної допомоги.

Підсумовуючи, можна зазначити, що розвиток «зеленої економіки» обумовив появу «зелених» фінансів – фінансових інструментів і ресурсів, спрямованих на підтримку проєктів та ініціатив, що сприяють екологічній стійкості, соціальному і економічному благополуччю. «Зелені» фінанси охоплюють: фінансові механізми стимулювання (субсидування) відновлюваної енергетики; фінансові інститути, що спеціалізуються на «зелених» інвестиціях, включають «екологічно відповідальні інвестиції» та «зміну інвестиційного клімату», передбачають як державне, так і приватне фінансування й ефективне управління екологічними ризиками всієї фінансової системи.

Література:

1. Зелене відновлення України: керівні принципи та інструменти для тих, хто ухвалює рішення. URL: <https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/2024-04/undp-ua-green-recovery-ukr.pdf>
2. Sandor R. Good derivatives: a story of financial and environmental innovation. Hoboken : John Wiley & Sons. 2012. 640 p.
3. Salazar, J. Environmental Finance: Linking Two World; Proceedings of the Workshop on Finance Innovations for Biodiversity; Bratislava, Slovakia. 1998. P. 2–18.
4. G20 Green finance synthesis report. 2016. United Nations Environment Programme. URL: <http://www.g20.utoronto.ca/2016/green-finance-synthesis.pdf>

5. Кліматична політика України: енергетичний складник. URL: https://ua.boell.org/sites/default/files/hbs_klimatichna_politika_ukrayini_energetichna_skladova.pdf.

6. Концепція зеленого енергетичного переходу України до 2050 року. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/prezentovano-proekt-konserciji-zelenogo-energetichnogo-perehodu-ukrayini-do-2050-roku>

7. Постанова КМУ «Про затвердження критеріїв оцінки допустимості державної допомоги суб'єктам господарювання на охорону навколишнього середовища» від 11.10.2021. № 1060. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1060-2021-%D0%BF#Text>

DOI: <https://doi.org/10.36059/978-966-397-438-5-82>

ІНВЕСТИЦІЇ В ЕКОЛОГІЧНІ ПОСЛУГИ ЯК ФАКТОР, ЩО ВПЛИВАЄ НА РАЦІОНАЛЬНЕ ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ

Незважаючи на очевидні досягнення в дослідженні складних проблем екологічного інвестування, проблема пошуку категоріального апарату цього нового економіко-екологічного спрямування, розробки методологічних підходів і методів реалізації екологічного інвестування залишається дуже актуальною. При цьому особливого значення набувають такі питання, як формування наукової основи управління інвестиційними процесами в екологічній сфері, визначення ролі держави та розширення сфери дії ринкових механізмів.

Одним із ключових факторів для забезпечення сталого економічного та екологічного розвитку країни та підвищення конкурентоспроможності та ефективності галузі є системний підхід до інвестування в екологічні послуги, зокрема аналіз процесів на ринку інвестицій має бути системним. На інвестиційному ринку екологічних послуг це можна розглядати з двох точок зору. З одного боку, спрямована діяльність держави на створення умов для інвестицій в екологічну сферу, а з іншого – формування відповідних сегментів ринку які фокусуються на досягненні сталого розвитку.

В ситуації, що склалася більший пріоритет стали отримувати проекти та програми які забезпечують отримання екологічно чистої продукції, що формують прогресивні виробничо-господарські структури, що створюють замкнуті виробничі та господарські цикли, пов'язані з екологізацією виробництва [2, с. 54].

Під інвестиціями розуміють вкладення капіталу в підприємства чи інші види діяльності з метою отримання прибутку чи досягнення інших ефектів. В умовах ринкової економіки прибуток є рушійною силою інвестиційної діяльності.

Відповідно, без цих інвестицій не можливо виробництво певних товарів, а також визнання на ринку та надання послуг, це приносять певний прибуток, без цього інвестування буде марним. Пропонується рефінансувати цей прибуток, щоб певною мірою спрямувати його на розвиток виробництва.

В економічній літературі інвестиції розглядаються як акт відмови від миттєвого споживання заради більш повного задоволення потреб в наступні роки за допомогою інвестування коштів в об'єкти підприємницької діяльності [3].

Також важливим є поглиблення поняття екологічних інвестицій та їх докладніша класифікація. Безпосередньо пов'язані з екосистемами екологічні інвестиції пропонується класифікувати як природоохоронні інвестиції.

Пропонується виділити інвестиції в екосистемні послуги – *підтримуючі* (спрямовані на збереження природного стану природних об'єктів); *відновлюючі* (пов'язані з реставрацією, відновленням, реабілітацією деструктивних екосистем); інвестиції в *екосистемні послуги невикористання*, пов'язані з обмеженням використання природних ресурсів місцевим населенням та іншими особами і організаціями. Okремо варто розглядати екологічні інвестиції *покращуючі*, пов'язані з технологічним розвитком та *компенсуючі* (створення технічних умов, конструкцій та механізмів з метою компенсації екологічних втрат, а також створення технічних об'єктів, що заміщують функції екосистем – очищення води та ін.) (рис. 1).

Поряд з широким поняттям екологічних інвестицій пропонується «звузити» категорію до екосистемних послуг і інвестицій в екологічні послуги. Надалі пропонується показувати категорію екологічних інвестицій та інвестицій в екологічні послуги в нормативних, правових і фінансових документах окремо, дотримуючись ієрархічності і підпорядкованості. При цьому екологічні інвестиції повинні бути на більш високому рівні понятійної ієрархічності. Разом з тим, поняття про екосистемні послуги все ширше запроваджується зарубіжними економістами-управлінцями у сфері природних ресурсів.

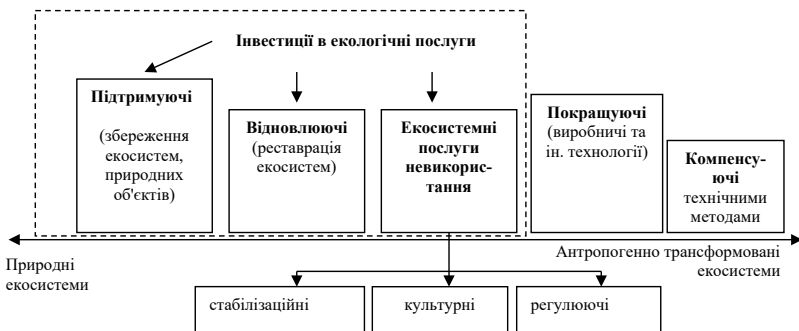

Рис. 1. Класифікація інвестицій в екологічні послуги

Екосистеми забезпечують цілий ряд послуг, які мають основне значення для належного функціонування навколишнього середовища та економічного і соціального розвитку. Хоча попит на ці послуги, в тому числі, на забезпечення наявності чистої прісної води, постійно зростає, здатність екосистем забезпечувати такі послуги погіршується в результаті деградації яка постійно посилюється, що знижує перспективи сталого розвитку.

Одним з дієвих механізмів ефективного використання природних ресурсів є впровадження плати за екологічні послуги в умовах комплексного управління ресурсами. У такому контексті можуть бути сформульовані підходи до екологічного інвестування шляхом формування і розвитку концепції екологічних послуг.

«Екологічні послуги» означають вигоди, які отримують люди від екосистем. Вони включають забезпечуючи послуги, такі як продовольство, забезпечення водою, лісоматеріалами. Виділяють регулюючі послуги які впливають на клімат, повені, хвороби, відходи і якість води; культурні послуги, які забезпечують задоволення рекреаційних, естетичних та духовних потреб; і підтримуючі послуги, такі як ґрунтоутворення, фотосинтез і кругообіг поживних речовин [4, с. 140].

Таким чином пропонується впровадження терміна «інвестиції в екологічні послуги», що означає вкладення фінансових, матеріальних, технічних засобів до реставрації, збереження, охорони екосистем, важливих для формування екосистемних послуг.

Важливим теоретичним питанням є визначення місця інвестицій в екологічні послуги серед інших видів інвестицій. Для вирішення ряду екологічних проблем, наприклад, пов'язаних з управлінням водними ресурсами, можуть виявитися корисними існуючі екологічні послуги. Фінансові механізми інвестицій в екологічні послуги включають крім фінансування реставрації екосистем прями компенсації, створення інвестиційних фондів, придбання землі. Інвестиції в екологічні послуги, що реалізуються шляхом створення державних схем інвестування в екосистемні послуги на місцевому, національному, субрегіональному рівні, так само як приватні інвестиції в екосистемні послуги. Особливістю механізмів інвестування в екологічні послуги є високий рівень взаємодії його учасників. Ці підходи вимагають високої компліментарності та є складними для впровадження в українських умовах конфліктного ресурсокористування. Для їх впровадження важливо використовувати підходи економіко-екологічних комунікацій, які слід формувати в Україні як один з елементів громадянського суспільства.

Література:

1. Mihaliková E.M., Taušová K. Culková. Public Expenses and investment in environmental protection and its impact on waste management. 2022. DOI: <https://doi.org/10.3390/su14095270>
2. Вишницька О.І. Екологічні інвестиції: сутність, класифікація, принципи та напрями реалізації. *Вісник Сумського державного університету*. Серія «Економіка». 2013. № 2. С. 51–58.
3. Петренко І.П. Екологічні інвестиції та джерела їх фінансування в Україні. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2018. № 32. С. 62–68. URL: <http://www.vestnik-econom.mgu.od.ua/journal/2018/32-2018/12.pdf>
4. Ігнатченко А.С. та ін. Аналіз дефініційної основи терміна «екологічні (зелені) інвестиції» та їх класифікаціяє. *Механізм регулювання економіки*. 2020. № 2. С. 138–148. URL: [https://mer.fem.sumdu.edu.ua/content/articles/issue_45/Anastasia S_Ihnatchenko Bohdan L Kovalov Svitlana M Fedyna Anastasia G Popova/Analysis of _the_Definitive_Basis_of_the_Term.pdf](https://mer.fem.sumdu.edu.ua/content/articles/issue_45/Anastasia_S_Ihnatchenko_Bohdan_L_Kovalov_Svitlana_M_Fedyna_Anastasia_G_Popova/Analysis_of_the_Definitive_Basis_of_the_Term.pdf)

Берников В. В.
аспірант,
Вищий навчальний заклад
«Київський університет ринкових відносин»

DOI: <https://doi.org/10.36059/978-966-397-438-5-83>

ФІНАНСОВО-ПОДАТКОВІ ІНСТРУМЕНТИ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКО-ЕКОЛОГІЧНИХ СИСТЕМ

Погіршення стану довкілля та екологічні проблеми змушують світову спільноту звернути увагу на необхідність розробки економічних інструментів для реалізації екологічної політики, оскільки охорона природи є ключовим чинником економічної стабільності країни. В рамках міжнародних екологічних угод Україна приєдналась до групи країн, які активно розвивають «зелену» економіку, щоб сприяти досягненню високого рівня добробуту населення з урахуванням екологічних обмежень [1].

Для переходу до «зеленої» економіки та «зелених» фінансів Україна повинна здійснити повну перебудову фінансової системи, щоб мобілізувати необхідні фінансові ресурси. Вдале визначення поняття «зелені фінанси» надає М. Карлін, який розглядає їх як систему фінансових відносин, суб'єктів і заходів, що сприяють сталому розвитку та слугують інструментом регулювання природокористування на всіх рівнях [3].

Таким чином, поняття «зелені фінанси» включає широкий спектр фінансових відносин, інструментів та заходів, орієнтованих на екологічно чисті технології, проекти для підприємств різних форм власності. Основними джерелами фінансування природоохоронних заходів є державні та місцеві бюджети, екологічні і страхові фонди всіх рівнів, кошти підприємств та міжнародні фінансові організації [3].

Україна активно розширює співпрацю з міжнародними фінансовими інституціями групи Світового банку, такими як IFC, EBRD, EIB, World Bank, а також з американською Корпорацією закордонних приватних інвестицій (ОПІС) та Китайським банком розвитку (CDB) у реалізації «зелених» проектів. Окрім цього, в країні діють проекти та програми міжнародної технічної допомоги, які спрямовані на підвищення енергоефективності та розвиток зеленої енергетики [3].

Варто зазначити, що в країнах Європи найпоширенішими є транспортні та енергетичні податки. Зокрема, енергетичні податки

становлять 72% від загальної суми екологічних податків у ЄС, тоді як транспортні податки займають 23%.

Енергетичні податки охоплюють: акцизи на енергоресурси (бензин, дизельне паливо, рідке паливо, природний газ, вугілля, електроенергія), податки на викиди CO (які є непрямими та додаються до енергетичних податків) та податки на потенційно небезпечні для довкілля виробництва.

Енергетичні податки мають як короткостроковий, так і довгостроковий ефект: вони сприяють зменшенню енергоспоживання та впливають на поведінку економічних агентів на ринку автомобілів, стимулюючи вибір менш енергоємного транспорту, скорочення приватних поїздок тощо [2].

Транспортні податки також сприяють зниженню викидів забруднюючих речовин, хоча їх ефективність є меншою порівняно з енергетичними податками. Сюди входять податки на володіння та використання автотранспорту, податки на транспортні послуги, разові податки на імпорт або продаж транспортних засобів, а також періодичні податки.

Цей вид екологічного оподаткування стимулює оновлення автопарку, заміну транспортних засобів на енергоефективніші, а також використання альтернативних енергоресурсів за допомогою інструментів, таких як податкове навантаження та диференціація ставок податків відповідно до віку і екологічних характеристик транспорту. Податкові пільги на придбання транспортних засобів, що використовують альтернативні джерела енергії, а також пільги на переобладнання під екологічно чисті види палива значно підвищують ефективність такого оподаткування [4].

Ресурсні податки, пов'язані з видобутком або використанням природних ресурсів, також належать до екологічних податків. Однак, об'єкти оподаткування в цій групі обмежені, оскільки вплив видобувної діяльності на довкілля не завжди є очевидним. Сюди також належать плати за ліцензії на полювання, рибальство тощо, оскільки ці види діяльності можуть призводити до виснаження природних ресурсів.

Основна мета екологічного оподаткування полягає у скороченні обсягів викидів у довкілля, а також у мобілізації фінансів до бюджетів різних рівнів з подальшим спрямуванням цих коштів на охорону природи та раціональне використання ресурсів. З економічної точки зору доведено, що оптимальний рівень екологічного оподаткування є важливим стимулом для зменшення забруднення навколишнього середовища.

Література:

1. Булавинець В.М., Екологічне оподаткування як інструмент «зелених» фінансів. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/12_2020/118.pdf (дата звернення: 11.10.2024).

2. Булавинець В.М., Сташишин О.Р. «Зелені» фінанси – тренд сучасності. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/393111/1/30-34%20%b0%91%83%b0%b2%b8%bd%b5%86%8c.pdf> (дата звернення: 20.10.2024).

3. «Зелені фінанси» в повоєнному відновленні України: організаційнофінансові аспекти. URL: <https://fkd.net.ua/index.php/fkd/article/view/4403/4105> (дата звернення: 17.10.2024).

4. Рекордну кількість електроавто ввезли в Україну за півроку. URL: <https://opendatabot.ua/analytics/electrocars-2023-12> (дата звернення: 16.10.2024).

DOI: <https://doi.org/10.36059/978-966-397-438-5-84>

ДЕСТРУКТИВНІ ПРОЯВИ ESG-ПРАКТИК ЯК ЗАГРОЗА СТАЛОМУ ЕКОНОМІЧНОМУ РОЗВИТКУ

Україна, стикаючись з викликами, пов'язаними з війною та її наслідками, знаходиться на етапі стабілізації та підготовки до відбудови. Глобальна невизначеність та економічна нестабільність створюють додатковий тиск на бізнес-середовище, ускладнюючи процеси відновлення. У цьому контексті впровадження ESG-стратегій (екологічних, соціальних та корпоративних аспектів) є важливим інструментом для залучення міжнародних інвестицій і забезпечення сталого розвитку країни.

Сталий розвиток та екологічна відповідальність компаній стали визначальними факторами успіху на сучасному ринку, де близько 70 % споживачів вважають, що бізнес повинен активно підтримувати захист навколишнього середовища [1]. У відповідь на ці вимоги компанії дедалі частіше інтегрують принципи ESG у свої стратегії. Однак, разом із розвитком цих практик зростає поширення таких явищ, як greenwashing (грінвошинг), greenhushing (грінхашинг) та greenwishing (грінвішинг), які створюють ілюзію екологічної відповідальності без реальних підстав.

Грінвошинг – це стратегія компаній, яка полягає у створенні неправдивого або перебільшеного уявлення про екологічну відповідальність бренду. Наприклад, компанія може робити акцент на «зелених» аспектах своєї продукції, що не мають істотного значення для довкілля, або навпаки – замовчувати екологічно шкідливі наслідки своєї діяльності. Згідно з даними Європейської Комісії [2], близько 40 % екологічних заяв на ринку не підтверджуються жодними фактичними даними. Відтак, грінвошинг часто призводить до втрати довіри споживачів та інвесторів, оскільки викриття маніпуляцій викликає суспільне обурення і завдає серйозної шкоди репутації компанії.

Грінхашинг, у свою чергу, полягає у свідомому униканні публічного розголошення своїх екологічних досягнень або цілей з метою уникнення критики або звинувачень у нещирості [3]. Ця поведінка часто пов'язана зі страхом відповідальності за невідповідність заявлених і реальних екологічних результатів. Так, дослідження Harvard Business Review [4] показує, що понад 25% компаній, які досягли значних успіхів у сфері екології, не розголошують інформацію про свої досягнення через

побоювання бути звинуваченими в грінвошингу. Хоча грінхашинг є менш помітним, ніж грінвошинг, він також негативно впливає на ринок сталих ініціатив. Якщо компанії уникають публічного обговорення своїх досягнень у сфері сталого розвитку, це може призвести до втрати стимулів для екологічного розвитку і зниження інтересу до сталих практик загалом.

На протипагу, грінвішинг – це публічне декларування амбітних екологічних цілей без наявності чіткої стратегії або ресурсів для їх досягнення. Це явище, як правило, пов'язане з корпоративною репутацією та бажанням відповідати очікуванням стейкхолдерів. Так, наприклад, значна частина компаній, що зобов'язались досягти вуглецевої нейтральності до 2050 року, не мають конкретного плану дій для виконання цих завдань [5].

Зрештою, усі три явища – грінвошинг, грінхашинг і грінвішинг – мають суттєві негативні наслідки для ринку та суспільства. Грінвошинг підриває довіру до екологічних ініціатив і може призвести до посилення регуляторних норм. Грінхашинг зменшує видимість екологічних зусиль, що обмежує можливості для обміну досвідом і стримує прогрес у сталому розвитку. У свою чергу, грінвішинг, створює нереалістичні очікування серед інвесторів і споживачів, що може призвести до репутаційних втрат, якщо заявлені цілі не будуть досягнуті.

Для уникнення цих проблем компаніям варто дотримуватися низки рекомендацій. По-перше, необхідно впроваджувати стандарти прозорості звітності, такі як GRI або SASB, для надання об'єктивної та перевіреної інформації про свої екологічні ініціативи. По-друге, бізнес має встановлювати досяжні екологічні цілі, підкріплені конкретними планами та ресурсами для їх реалізації, щоб уникнути розчарувань і зберегти довіру до бренду. Також важливо відкрито повідомляти про успіхи та труднощі в досягненні екологічних цілей задля уникнення звинувачень у грінвошингу або надмірної обережності, характерної для грінхашингу. Крім того, вагомим елементом є навчання співробітників, яке сприяє формуванню екологічної культури в компанії, орієнтованої на реальні зміни.

Отже, грінвошинг, грінхашинг і грінвішинг представляють різні, але однаково небезпечні підходи до екологічної відповідальності, що перешкоджають досягненню справжнього сталого розвитку. Прозорість, реалістичність цілей та ефективна комунікація є ключовими для збереження довіри стейкхолдерів і забезпечення реальних результатів у сфері сталого розвитку.

Література:

1. Hsu L., Tseng S., & Chang J. Consumer Perceptions on Corporate Environmental Responsibility. *Journal of Sustainability Studies*. 2023. Vol. 11 (2). P. 45–58.

2. Screening of websites for 'greenwashing': half of green claims lack evidence. *European Commission*. URL: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_21_269

3. Marquis C., Toffel M. W., & Zhou Y. Scrutiny, Norms, and Selective Disclosure: A Global Study of Greenwashing. *Organization Science*. 2016. Vol. 27. No. 2. P. 483–504. URL: <http://www.jstor.org/stable/24763314>

4. How Greenwashing Affects the Bottom Line. *Harvard Business Review*. URL: <https://hbr.org/2022/07/how-greenwashing-affects-the-bottom-line>

5. The Corporate Net-Zero Standard. *Science Based Targets initiative*. URL: <https://sciencebasedtargets.org/net-zero>

Сриберко А. А.
студентка,
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова
Науковий керівник: Арестов С. В.
доцент кафедри економіки та підприємництва,
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

DOI: <https://doi.org/10.36059/978-966-397-438-5-85>

БЛАКИТНА ЕКОНОМІКА ЯК ЕФЕКТИВНИЙ ПІДХІД ДО СТАЛОГО РОЗВИТКУ ПРИМОРСЬКИХ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ

Відносини людства з океанами та те, як люди використовують і експлуатують їхні ресурси, змінюються у важливих напрямках. У той час як океани дедалі більше стають джерелом їжі, енергії та продуктів, таких як ліки та ферменти, сьогодні нам надається краще розуміння неринкових товарів і послуг, які надають океани, які є дуже важливими для життя на Землі. Люди також розуміють, що океани не безмежні і що вони страждають від дедалі більшого та часто кумулятивного впливу людини. Згодом океани втрачають своє «здоров'я», сталість та здатність підтримувати економічне зростання.

Той факт, що океани та моря важливі для сталого розвитку є незаперечним. Океани та моря займають понад дві третини поверхні Землі, сприяють викоріненню бідності, створюючи стійкі засоби до існування та гідну роботу, забезпечують їжею та мінералами, виробляють кисень, поглинають парникові гази та пом'якшують наслідки зміни клімату, визначають погодні умови й температурний режим та служать магістралями для міжнародної морської торгівлі. Оскільки приблизно 80% обсягу світової торгівлі здійснюється морським транспортом, міжнародне судноплавство та порти забезпечують важливі зв'язки у глобальних ланцюгах поставок і мають важливе значення для спроможності всіх країн отримати доступ до глобальних ринків [1].

Прибережні та морські економіки надають підтримку мільйонам людей у всьому світі. Морські та прибережні простори переповнені та стають більш зайнятими, а сприйняття океану поступово змінюється. На додаток до рибальства та функції навігаційних водних шляхів, океани перетворюються на центр сталої комерційної діяльності, яка може позитивно сприяти досягненню Цілей сталого розвитку (ЦСР), зокрема Цілі 14 – Збереження морських ресурсів (Збереження та стале використання океанів, морів і морських ресурсів в інтересах сталого розвитку), і програми ООН до 2030 року [2, с. 39]. Слід зазначити, що у

вересні 2019 року було затверджено Указом Президента України Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року [3].

Після розробки концепції блакитної економіки та конференції Організації Об'єднаних Націй (ООН) зі сталого розвитку Ріо+20 у 2012 році, на хвилі зеленої економіки з'явилася блакитна економіка, як парадигма для використання розвитку з широким спектром проблем, пов'язаних з морською та прибережною економікою. Океани отримали особливу увагу в рамках концепції блакитної економіки, а дискурси управління океаном оберталися переважно навколо блакитної економіки в останнє десятиліття, посилюючи зв'язки між екологічними системами океану та людською діяльністю в контексті океанічних економік [2, с. 39]. Загалом, концепція блакитної економіки спрямована на сприяння економічному зростанню, соціальній інтеграції та збереженню або покращенню засобів існування, водночас забезпечуючи екологічну стійкість. За своєю суттю вона стосується відокремлення соціально-економічного розвитку через сектори та діяльність, що пов'язана з океанами, від деградації навколишнього середовища та екосистем. Проблеми сталого використання морських ресурсів, такі як наслідки зміни клімату у вигляді підвищення рівня моря, збільшення частоти та серйозності екстремальних погодних явищ і підвищення температури, матимуть прямий і непрямий вплив на сектори, пов'язані з океанами, такі як рибальство, аквакультура та туризм, а також на морську транспортну інфраструктуру, таку як порти, що має ширші наслідки для міжнародної торгівлі та для перспектив розвитку найбільш вразливих країн, зокрема прибережних найменш розвинених країн і малих островів, держав що розвиваються [1].

Приблизний глобальний дохід від блакитної економіки становить 24 трильйони доларів США, тобто 2,5 трильйони доларів США щорічно [4]. Ці оцінки є значущими, оскільки океани вважаються одними з вирішальних для глобального економічного зростання.

Термін «блакитна економіка» іноді використовується як синоніми з «блакитним зростанням», «економікою океану», «морською економікою» або «приморською економікою». Ці терміни не мають чіткого розмежування на практиці та принципах, і вони приймаються різними суб'єктами на основі їхніх цілей та планів. Крім того, цілі та інтереси різних груп зацікавлених сторін конкурують, щоб прийняти блакитну економіку через їх різні системи цінностей. Європейська комісія визначила робочу назву сталої блакитної економіки [5, с. 16] – стала блакитна економіка сприяє економічному зростанню, соціальній інтеграції та покращенню засобів до існування, одночасно забезпечуючи екологічну сталість природного капіталу океанів і морів. Блакитна економіка охоплює всю галузеву та міжгалузеву економічну діяльність, пов'язану з океанами, морями та узбережжями. Вона включає нові

сектори та економічну цінність, засновану на природному капіталі та неринкових товарах і послугах через збереження морських середовищ існування та екосистемних послуг. Також Європейська комісія визначила та додала до трьох основних вимірів сталості, таких як екологічні, економічні, соціальні ще й управлінські аспекти сталості [5, с. 18]. Основними секторами блакитної економіки є [5, с. 14]:

- Неживі ресурси: Видобуток корисних копалин, видобуток солі, видобуток нафти і газу, офшорні структури, зберігання CO₂ / уловлювання вуглецю, видалення морського сміття, зберігання газу;

- Живі ресурси: Промисел риби та моллюсків, переробка риби та моллюсків, промисел морських рослин та водоростей, полювання та колекціонування для інших цілей, аквакультура, блакитна біоекономіка;

- Відновлювальна енергія: Генерація відновлюваної енергії, передача електроенергії та комунікацій;

- Морський транспорт: Транспортна інфраструктура, перебудова морфології морського дна, транспортна доставка, суднобудування та ремонт;

- Прибережний туризм та відпочинок: Інфраструктура туризму та відпочинку, туризм та відпочинок;

- Державний сектор: Військові дії, науково-оглядова та просвітницька діяльність, претензії на землю, каналізація та інші водотоки, берегозахист та захист від повеней, вивіз відходів.

Для досягнення Цілей сталого розвитку вкрай важливим є стале управління ресурсами океану. Відповідно до підвищеної уваги до океанів, багато країн включили та впровадили концепцію блакитної економіки у свою політику. Такі країни, як Сейшельські острови та Кенія, створили або найняли цілі міністерства та відомства для вирішення проблем блакитної економіки [2, с. 39]. Блакитна економіка може сприяти економічному добробуту, покращенню засобів до існування та соціальній інтеграції шляхом розумного та сталого управління прибережними ресурсами. На додаток до розвитку блакитної економіки, прибережні політики повинні забезпечити зв'язок між суспільствами, економіками та біосферою, щоб відобразити Цілі сталого розвитку у бажаних майбутніх шляхах.

Таким чином, можна зробити висновок про те, що блакитна економіка – це концепція, що спрямована на збалансований розвиток морських ресурсів та узбережжя з урахуванням їх екологічних, економічних, соціокультурних та управлінських аспектів. В контексті прибережних регіонів, цей підхід може бути особливо ефективним, оскільки вони мають безпосередній доступ до морських ресурсів та ресурсів узбережжя, які можуть бути використані для сталого розвитку. Розвинення блакитної економіки в свою чергу буде сприяти сталому

розвитку берегових зон, зберіганню біорізноманіття, підвищенню якості життя місцевого населення та створенню нових робочих місць. Важливо враховувати інтереси всіх зацікавлених сторін, включаючи місцевих жителів, науковців, бізнес-середовище, громадські організації та урядові структури. Ініціативи з розвитку блакитної економіки можуть включати створення морських заповідників, заохочення екологічно чистих технологій в рибній промисловості, розвиток туризму з урахуванням збереження природи та культурної спадщини та інші заходи спрямовані на збереження екосистем та збалансований розвиток у прибережних регіонах.

Література:

1. World Bank and United Nations Department of Economic and Social Affairs. *The Potential of the Blue Economy: Increasing Long-term Benefits of the Sustainable Use of Marine Resources for Small Island Developing States and Coastal Least Developed Countries*. World Bank, Washington DC. 2017. p. 50. URL: https://projects.mcrit.com/blueeconomy/images/WB_REFDOC.pdf
2. Das, J. Blue economy, blue growth, social equity and small-scale fisheries: a global and national level review. *Studies in Social Science Research*. 2023. No. 4(1), P. 38–82. DOI: <http://doi.org/10.22158/sss.v4n1p38>
3. Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року: Указ Президента України від 30.09.2019 № 722/2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/en/722/2019?lang=uk#Text>
4. Global Environment Facility. Blue Economy. 2018. URL: https://www.thegef.org/sites/default/files/publications/GEF%20Assembly_BlueEconomy%20Factsheet_6.19.18.pdf
5. European Commission, European Climate, Infrastructure and Environment Executive Agency. *Sustainability criteria for the blue economy – Main report*. Luxembourg: Publications Office of the European Union. 2021. DOI: <https://doi.org/10.2826/399476>

Shabatura Tetiana

*Doctor of Economic Sciences, Chief Researcher,
Institute of Climate-Oriented Agriculture
of the National Academy of Sciences*

Yakovenko Alla

*PhD in Economics, Associate Professor,
Senior Researcher of the Department of Geoinformation Technologies
and Economic Research,
Institute of Climate-Oriented Agriculture
of the National Academy of Sciences*

Stepanova Margarita

*PhD in Economics, Head of the Department of Geoinformation
Technologies and Economic Research,
Institute of Climate-Oriented Agriculture
of the National Academy of Sciences*

DOI: <https://doi.org/10.36059/978-966-397-438-5-86>

THE USE OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE TECHNOLOGIES FOR PREDICTING CLIMATE THREATS AND THEIR IMPACT ON AGROECOSYSTEMS

The integration of artificial intelligence (AI) into climate threat prediction has become indispensable due to the escalating impacts of climate change on agriculture. Climate adversities, such as droughts, floods, and extreme temperature variations, significantly diminish crop yields, posing a severe threat to global food security. AI technologies facilitate the real-time analysis of extensive datasets, encompassing weather patterns and soil conditions, thereby enabling precise climate risk forecasts and providing critical insights for optimizing crop management.

This application is particularly pertinent to agroecosystems, where resilient farming practices are imperative to counter unpredictable environmental changes. For instance, in 2020, the United Nations estimated that climate change-related disruptions could reduce global agricultural productivity by up to 17% by 2050 [1]. However, AI-driven solutions have demonstrated the potential to mitigate these effects. According to a study by PwC [2], AI applications in agriculture could boost global GDP by up to \$4.4 trillion by 2035, through enhanced crop management and productivity improvements.

In addition, countries with substantial agricultural sectors, such as Ukraine, are well-positioned to harness AI to bolster adaptation strategies and support sustainable agricultural practices. Ukraine, which is one of the world's largest grain exporters, has seen variable climatic conditions impact its agricultural

output. By leveraging AI, Ukraine can enhance its predictive capabilities and develop robust frameworks to ensure food supply stability, even under increasingly erratic climatic conditions. Thus, the use of AI in agriculture not only increases the efficiency of crop management but also contributes to broader socio-economic development by securing food supplies and fostering sustainable practices.

Having studied the scientific achievements of foreign scientists, we can summarize the main conclusions regarding the opportunities presented by the integration of artificial intelligence into agricultural ecosystems (Table 1).

Table 1

Opportunities for the integration of artificial intelligence into agricultural ecosystems

Opportunity	Description
Climate Threat Prediction	AI systems can process extensive climate datasets to identify trends and predict potential climate risks, enabling data-driven decision-making for farmers in crop planning and management. This predictive capacity helps reduce the impact of extreme weather on agricultural yields. For example, by anticipating droughts, AI systems can prompt the implementation of water-efficient irrigation methods, reducing water use and safeguarding crop resilience against water scarcity [3].
Precision Farming	Precision agriculture powered by AI harnesses advanced machine learning to process extensive data streams from sensors, drones, and satellite imagery, delivering rapid insights into soil health, crop status, and pest infestations. This approach enables precise application of resources such as fertilizers, pesticides, and water, maximizing efficiency and lowering ecological impact. Empirical evidence suggests that adopting precision agriculture can lead to yield increases of up to 30%, while simultaneously reducing input costs by 15-20%. This dual benefit, both economic and environmental, underscores the value of AI in fostering sustainable agricultural practices, enhancing productivity, and optimizing farm profitability [3; 4].
Automated Machinery	AI-driven tractors and harvesters improve efficiency and reduce labor costs by automating key tasks like planting and harvesting with high precision. The agricultural robotics market is projected to grow at a 22.8% CAGR, reaching USD 20.6 billion by 2025, driven by demand for scalable, efficient solutions to labor challenges [3; 4].
Enhancing Crop Management	AI can enhance crop management by using intelligent systems to monitor plant health and predict potential disease outbreaks. Machine learning algorithms can detect early indicators of disease, enabling timely interventions that minimize crop losses and boost yields. For instance, AI applications in plant pathology have been shown to lower disease-related crop losses by 20-40%, offering a significant improvement in both crop quality and productivity. By identifying threats early, these systems support more sustainable farming practices and reduce reliance on reactive measures [4].

Sustainable Practices	<p>AI technologies play a pivotal role in advancing sustainable agriculture by enabling precise resource management and reducing waste, which is essential for optimizing agricultural productivity while conserving environmental resources. For example, the CropX system, developed by the agtech firm CropX, leverages real-time soil moisture and weather data to adjust irrigation levels based on specific crop needs. Studies indicate that this system reduces water use substantially, aligning with sustainability goals while enhancing crop yields.</p> <p>Similarly, Blue River Technology, a division of John Deere, has introduced See & Spray, an AI-powered system using computer vision to identify weeds and apply herbicides with precision. This technology minimizes chemical use by up to 90%, contributing to both cost efficiency and environmental protection by reducing pesticide exposure. In the field of livestock management, Cainthus, an agri-tech company, has developed an AI-driven system for continuous monitoring of cattle health and behavior. Using computer vision, it tracks individual animals to enable timely interventions, thereby improving welfare standards and production efficiency.</p>
Socio-Economic Impact	<p>The implementation of artificial intelligence in the agricultural sector brings substantial socio-economic benefits, especially for developing nations. By boosting agricultural productivity and enhancing resource efficiency, AI can play a crucial role in ensuring food security, reducing poverty, and fostering rural development. In countries such as Ukraine, with significant agricultural industries, AI technologies can strengthen the resilience of agroecosystems and promote sustainable economic growth [5].</p>
Data-Driven Decision Making	<p>Artificial Intelligence enables sophisticated data-driven decision-making processes by meticulously analyzing both historical and real-time datasets to yield actionable insights for agricultural practitioners. By integrating information from diverse sources, including meteorological predictions, soil sensor readings, and market dynamics, AI systems can provide recommendations for optimal planting and harvesting schedules, crop selection, and resource distribution. This approach not only augments farm productivity and profitability but also mitigates the risks associated with climate variability and market volatility, thereby fostering more resilient and efficient agricultural practices [6].</p>
Predictive Maintenance of Equipment	<p>Artificial Intelligence, incorporating innovative technologies such as Machine Learning (ML), the Internet of Things (IoT), and Predictive Analytics, can be strategically utilized to monitor and forecast the maintenance needs of agricultural equipment. By thoroughly examining sensor-generated data, AI systems, particularly those employing Machine Learning techniques, can detect early indicators of equipment degradation, anticipate potential failures, and schedule maintenance activities proactively. This approach to predictive maintenance not only minimizes equipment downtime but also extends the machinery's operational lifespan and reduces overall maintenance costs. Consequently, this enhances the efficiency and sustainability of agricultural operations. Through these advanced technological applications, the agricultural sector can foster more resilient and productive farming practices [7].</p>

The integration of AI in predicting climate risks for agroecosystems offers substantial benefits but also raises key concerns, highlighted by prior research. One central issue is the potential overreliance on AI-based predictions, as noted in recent studies. Even minor inaccuracies in algorithmic models can mislead essential agricultural decisions, heightening risk exposure [8]. Additionally, effective AI systems depend on vast, high-quality datasets; however, data scarcity, especially in developing regions, reduces predictive accuracy. Consequently, only well-funded agricultural sectors may effectively utilize AI, potentially widening the digital gap between large and small farming operations.

Ethical and privacy issues further complicate data ownership concerns. Researchers have noted that farmers often lack control over the data collected from their fields, raising alarms about its potential misuse by third parties. Furthermore, the considerable energy demands necessary to process large AI datasets may conflict with sustainable development goals. Studies suggest that these environmental trade-offs challenge the purported benefits of AI in enhancing agricultural sustainability. Therefore, addressing these challenges is crucial for realizing AI's full potential in agriculture while mitigating its economic and environmental impacts.

References:

1. Food and agriculture projections to 2050. Food and Agriculture Organization, FAO. Available at: <https://www.fao.org/global-perspectives-studies/food-agriculture-projections-to-2050/en/> (accessed October 30, 2024).
2. Artificial Intelligence. Discover new paths to future value. PwC. Available at: <https://www.pwc.com/gx/en/issues/artificial-intelligence.html> (accessed November 1, 2024)
3. Revolutionizing Agriculture: How Precision Farming is Transforming Crop Management (2024). Available at: <https://farmonaut.com/precision-farming/precision-agriculture-revolutionizing-crop-management-with-ai-powered-satellite-monitoring-and-pest-alerts/> (accessed November 2, 2024)
4. Gupta, A., Anand, R., Sindhvani, N. et al. Performance and Accuracy Enhancement of Machine Learning & IoT-based Agriculture Precision AI System. *Sn comput. Sci.* No. 5, 930 (2024). DOI: <https://doi.org/10.1007/s42979-024-03238-w>
5. Stryjeckin R.M. (2023) Mariculture Benefits in Promoting Sustainable Aquatic Food Production for a Growing World. *Fish Aqua J.* 14:334.
6. AI in Crop Management: The Emerging Role of Artificial Intelligence (2023). Available at: <https://farmingshelter.com/ai-in-crop-management/> (accessed November 5, 2024).
7. Kerem Gülen. Exploring the dynamic fusion of AI and the IoT (2023). Available at: <https://dataconomy.com/2023/05/25/artificial-intelligence-in-internet-of-things/> (accessed November 5, 2024).
8. Smith, D. M., Eade, R., Scaife, A. A., Caron, L. P., Danabasoglu, G. T. M., DelSole, T., et al. (2019a). Robust skill of decadal climate predictions. *NPJ Clim. Atmos. Sci.* 2, 13. DOI: <https://doi.org/10.1038/s41612-019-0071-y>

НОТАТКИ

НОТАТКИ

НОТАТКИ

Наукове видання

**Стратегічні пріоритети
соціально-економічного розвитку
в умовах інституційних перетворень
глобального середовища**

**XI МІЖНАРОДНА НАУКОВО-ПРАКТИЧНА
КОНФЕРЕНЦІЯ**

14 листопада 2024 року

*Відповідальність за достовірність фактів, цитат, власних імен та інших даних
несуть автори статей. Думки, положення і висновки, висловлені авторами,
не обов'язково відображають позицію редакції.*

Матеріали друкуються за авторською редакцією.

Підписано до друку 22.11.2024. Формат 60×84/16.
Папір офсетний. Гарнітура Times. Цифровий друк.
Ум.-друк. арк. 18,6. Тираж 100. Замовлення № 1224-89.
Ціна договірна. Віддруковано з готового оригінал-макета.

Надруковано: ТОВ "Liha-Pres"
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 6423 від 04.10.2018 р.
Україна, м. Львів, 79012, вул. Кастелівка, 9
Польща, м. Торунь, 87-100, вул. Лубіцка, 44